GÜNDÜZ VASSAF • DAHA SESIMIZI DUYURAMADIK

Gündüz Vassaf

DAHA SESİMİZİ DUYURMADIK

ALMANYA'DA TÜRK İŞÇİ ÇOCUKLARI

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

GÜNDÜZ VASSAF

1946'da ABD'de Boston'da doğan Gündüz Vassaf, liseyi İstanbul'da Robert Kolej'de tamamladıktan sonra 1968'de George Washington Üniversitesi'nde psikoloji eğitimi gördü. 1977'de Ankara'da Hacettepe Üniversitesi'nden doktorasını alan Vassaf, uzun bir süre Ankara Üniversitesi Mediko Sosyal Merkezi'nde öğrencilere psikolojik danışmanlık yaptı. Uluslararası Psikologlar Konseyi yönetim kurulu üyeliğinde de bulunan Gündüz Vassaf, 12 Eylül askerî darbesinden sonra öğretim üyeliği yaptığı Boğaziçi Üniversitesi'nden istifa etti. O tarihten sonra Kassel, Bremen ve Marburg Üniversiteleri'nde öğretim üyeliği, Kanada'da McGill Üniversitesi Center for Developing Area Studies'de konuk akademisyen, Amsterdam'da Averroes Stichting'de klinik psikolog, Viyana'da Institute für Hohere Studium'da konuk araştırmacı olarak bulundu. Gündüz Vassaf'ın yayınlanmış olan kitapları: *Zekâ ve Zekâ Testleri Nedir? Ne Değildir?*, Ankara Üniversitesi Mediko-Sosyal Merkezi Yayınları, Ankara, 1977; *Temel Zihin Yetenekleri Testi*, Ankara Üniversitesi Mediko-Sosyal Merkezi Yayınları, Ankara, 1977; *Introduction to Psychology* (Editör), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1978; *Wir haben unsere Stimme noch nicht laut gemacht: Turkische Arbeitkinder in Europa*, Res Publicae, Felsberg, 1985; *Cehenneme Övgü: Gündelik Hayatta Totalitarizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999; *Cennetin Dibi: Modern Zamanlarda Eğlencelik Hayat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999; *Annem Belkıs*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Gündüz Vassaf
Sınırların Ötesinden
DAHA SESİMİZİ DUYURMADIK
Avrupa'da Türk İşçi Çocukları

Öteki'nin Araştırılması: Göç Araştırmalarının İdeolojisi ve Eleştirisi
Çeviren Aslı Falay Çalkıvik

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 31
Göç Çalışmaları 2

ISBN 975-6857-48-X

Kapak Yıkılan Berlin Duvarı Önünde Türk Çocukları (*Cumhuriyet* Gazetesi Arşivi)

1. Baskı Belge Yayınları, Ocak 1983

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'nda
Genişletilmiş 2. Baskı İstanbul, Ekim 2002

Yazışma Adresi: İnönü Caddesi, No: 28 Kuştepe Şişli 80310 İstanbul
Telefon: 0212 217 2862/ Faks: 0212 347 1011

www.bilgiyay.com
E-posta yayin@bilgiyay.com
Dağıtım dagitim@bilgiyay.com

Yayına Hazırlayan Banu Uzpeder
Tasarım 2 Tasarım / Mehmet Ulusel
Dizgi ve Uygulama Maraton Dizgievi
Düzelti ve Dizin Hülya Hatipoğlu
Baskı ve Cilt Sena Ofset

Gündüz Vassaf

Sınırların Ötesinden Daha Sesimizi Duyurmadık

Avrupa'da Türk İşçi Çocukları

Öteki'nin Araştırılması: Göç Araştırmalarının İdeolojisi ve Eleştirisi

Henry Taifel'in anısına

İçindekiler

Modern Kültür Kavramı Işığında Gündüz Vassaf

Ayhan Kaya*

Gündüz Vassaf'ın elinizde bulunan bu çalışması, kendisinin 1980'li yıllardaki Hollanda ağırlıklı deneyiminden yola çıkılarak kaleme alınmış, sınırlı bir çalışma olsa da, Batı Avrupa'da yaşayan Türk göçmenleri ve çocuklarının yaşam alanlarının değerlendirilmesine ilişkin ulusal ve uluslararası literatürde bir kırılmaya yol açacak denli önemlidir. 1983 yılında birinci baskısı yapılan bu çalışmaya değin, Batı Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenli göçmenler ve onların çocukları, genellikle "iki kültür arasında kalmış" "dejenere olmuş", nereden bakıldığıyla ilintili olarak ya "Türklüğünü yitirmiş" ya da "Almanlaşamamış" "problemli" insanlar şeklinde değerlendirilmişlerdir. Eğer, antropolojik anlamda kültür, içinde yaşanan yer, zaman ve toplum gibi koşulların bir sonucu olarak birey ve grup tarafından oluşturulan bir toplumsal tasarım şeklinde ele alınırsa, bu tür sıfatların ne denli yersiz kullanımlar olduğu kolaylıkla görülebilir. Çünkü, kültür, tözü olan ve her koşulda, zaman içinde değişmeyen *primordial*[1] bir oluşum değildir; kültür, her zaman ve her koşul-

---

1 *Primordial:* Tarih boyunca varolan ve değişmeden varlığını sürdüren.

(*) Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğr. Üyesi.

da değişen, yeniden üretilen ve durağan olmayan dinamik bir toplumsal tasarımdır.

Almanya veya herhangi bir Batı Avrupa ülkesi gibi farklı bir toplumsal yapıda yaşayan diyasporik grupların içinde bulundukları ve maruz kaldıkları şartlardan hareketle üretecekleri kültürel kimlikler, hiç şüphesiz anavatanda kalmaları durumunda üretecekleri kültürel kimliklerden farklı olacaktır. Kültürü eğer etno-sentrik ve benmerkezci bir şekilde ele alırsak, diğer bütün kültürleri kendi kültürümüzle bağlantısı olmayan bütünler olarak değerlendirebileceğimiz gibi, Almanya'da ya da Batı Avrupa'da yaşayan Türk diyasporik gruplarının oluşturacağı kültürel kimlikleri de "sorunlu", "yoz" ve "bozulmuş" kültürler olarak değerlendirme yanılgısına düşebiliriz. Birazdan daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız bu bütünselci kültür yaklaşımı, kültürü rafine ve saf bir şekilde algılayan, kültürel karışımı ve alaşımı *(cultural bricolage)* reddeden ve olumsuzlayan etno-sentrik, milliyetçi, aryan, ırkçı ve yabancı düşmanı eylemleri meşrulaştırır ve mümkün kılar.

Buna karşın, kültürü, yere, zamana ve şartlara göre değişen, sürekli yeniden üretilebilen ve belirli bir töze sahip olmayan bir toplumsal tasarım olarak değerlendirirsek, daha uzlaşıcı ve barışçı birarada yaşama koşullarını da hazırlamış oluruz. Bu çerçevede bakıldığında, Batı Avrupa'daki Türk göçmenlerinin ve onların çocuklarının geliştirdikleri kültürel kimliklerin sorunlu ve yoz tasarımlar olmayıp, aksine farklı kültürel tasarımların bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan zengin kültürel alaşımlar olduğunu söylemek mümkün olabilir. Birazdan ayrıntılarıyla değerlendireceğimiz ve ***üçüncü kültür*** olarak da tanımlanan bu tür diyasporik kimlikler, sanılanın aksine oldukça zengin kültürel oluşumlardır. Farklı kültürlerin toplumsal özneler tarafından, kültürel bir alaşıma yol açacak şekilde biraraya getirilmesi ile oluşan modern diyasporik kimlikler, aslında, küresel kültürün birer uzantısıdırlar. Öyle ki, uluslararası iletişim ve ulaşım ağlarının genişlediği günümüzde, coğrafi sınırlar bir anlamda ortadan kalkmış gibidir. Sözgelimi, Türk TV kanallarının, gazetelerinin, video kasetlerinin ve müzik kasetlerinin kolaylıkla erişilebildiği, İstanbul'a ucuz haftasonu alışve-

riş turlarının düzenlendiği ve Türkiye'nin pek çok noktasına sürekli ucuz "charter" uçuşlarının yapıldığı Almanya'da veya diğer Batı Avrupa metropollerinde, yani başka bir bağlam ve oluşum içinde, Türkiye'yi sürekli olarak yaşamak ve yaşatmak mümkün. Bir başka deyişle, diyasporada anavatanın bir benzerini kendine özgü bir oluşum içinde sembolik olarak da olsa kurmak mümkün. Ancak bu diyasporik oluşum, anavatanın aynadaki yansıması gibi değildir. Söz konusu oluşum, anavatanın din ve etnisite gibi bazı kültürel özelliklerinin tözselleştirildiği, öte yandan dil, semboller ve müzik gibi diğer bazı yanlarının ise içinde yaşanılan çoğunluk kültürüne referansla kültürel bir tercüme sürecine tabi olacak şekilde değiştirildiği bir oluşumdur.

Kültür kavramı bugüne değin farklı şekillerde tanımlanagelmiştir. Raymond Williams yapılan bu tanımlamaları üç farklı kategori içinde değerlendirir. Bu tanımlamalardan ilki, kültürü, insanın doğa ile mücadele koşulları içerisinde gerçekleştirdiği entelektüel ve estetik gelişmelerin tamamı olarak değerlendiren antropolojik yaklaşım; diğeri, kültürü herhangi bir halka, grubu ya da döneme özgü hayat şekli olarak değerlendiren sosyolojik yaklaşım ve sonuncusu ise yine kültürü sanatsal ve entelektüel çalışmalar bütünü olarak tanımlayan edebiyatla ilgili yaklaşımdır.[2] Bu yaklaşımların tümünde görülen belirgin bir ortak özellik vardır. Bu özellik, kültür dendiğinde genellikle bizim yüksek kültür diye tanımladığımız edebi, felsefi ve sanatsal ağırlığı olan çalışma ve aktivitelerin ifade ediliyor olmasıdır. Ancak, daha geniş bir içeriğe sahip olan günümüzün kültür kavramı, toplumsal yaşamda varolan her tür üretimi ve aktiviteyi içerir. Bu nedenle yeni kültür kavramı, azınlığın kültürü olan yüksek kültürü içerdiği gibi, çoğunluğun kültürü olan popüler kültürü de kapsar.

Özellikle son otuz yılda popüler kültürün yüksek kültüre oranla daha geniş bir kapsama alanı olduğunu söylemek mümkün. Popüler kültürdeki bu yükseliş hiç şüphesiz küreselleşme ve onunla birlikte

2 Bkz. Raymond Williams, *Marxism and Literature* (Oxford University Press, 1977) ve R. Williams, *Keywords*, Londra, Fontana, 1983. Türkçesi: *Marksizm ve Edebiyat*, Adam Yay., çev. Esen Tarım, İstanbul, 1990.

hızlı endüstrileşme, kentleşme, iç-dış göç ve toplumsal hareketlilik gibi süreçlerin sonrasında gerçekleşmiştir. Çevrenin merkeze taşınması anlamına gelen bu toplumsal değişimin ardından, kentsel alanlar büyüme göstermişler ve farklı kültürlerin birbiriyle karşılıklı etkileşime girdiği ve popüler kültürün geliştiği alanlar olmuşlardır. Popüler kültürün yaygınlaşmasındaki bir diğer çok önemli neden ise, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki sürekli gelişmedir.

FARKLI KÜLTÜR NOSYONLARI ÇERÇEVESİNDE GÖÇ ÇALIŞMALARI

Kültür kavramı, anlam açısından iki farklı şekilde ele alınabilir. Bu nosyonlardan biri *'bütünselci' (holistic)* kültür nosyonu, diğeri ise *'senkretik' (syncretic)* kültür nosyonudur. İlk nosyon, modernitenin getirdiği anlayışın bir ürünü olup, kültürü yerel ve ulusal sınırlar içerisine hapseder. Öte yandan, 'senkretik' kültür nosyonu ise küreselleşme ile gündeme gelen bir nosyon olmuştur. Bu nosyon, kültürün yerel ve coğrafi sınırlar içerisine hapsedilemeyeceğini ve bu sınırların ötesinde gerçekleşen bir alaşım süreci içinde oluştuğunu öngörür. Bütünselci kültür nosyonu "ortak anlam ve değerlerin" kültürlerin özünü oluşturduğunu söyler. Buna göre, herhangi bir toplum tarafından ortaklaşa kabul gören belli anlam ve değerler, birer değişmez bütün oluştururlar ve diğer toplumların oluşturduğu ortak anlam ve değer bütünlerinden ayrılırlar. Birbirinden kalın sınırlarla ayrıldığı düşünülen bu kültürel bütünler, ulusal ya da yerel kültürleri ifade ederler. Kültürleri, birbirleriyle karışmayan bütünler olarak kabul eden bu anlayışa göre, kültürel alaşım, sorunlu bir süreçtir ve bozulmaya yol açar. Etnik azınlık veya göçmen kültürlerini değerlendiren akademik çalışmalarda sıkça rastladığımız 'kimlik krizi', 'iki kültür arasında kalmış', 'kayıp kimlikler' ve 'dejenere olmuş' gibi tanımlamalar böylesine bir kültür nosyonunun ürünüdürler. Kültürel alaşımı reddeden ve "otantik" olanı savunan bu yaklaşım, ayrıca kültürün etnik ve ulusal çerçevede oluştuğunu ifade eder. Bir başka deyişle bu nosyon, kültürü etnisiteye indirger.

GÖÇ ÇALIŞMALARINDA BAŞLICA SÜREÇLER

Bugüne değin Batı Avrupa'da ve özellikle Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerine ve onların çocuklarına ilişkin yapılan bilimsel çalışmalar üç farklı aşamada ele alınabilir. Göç sürecinin başlangıcı olan 1960'larda yapılan çalışmaların büyük bölümü, göçün ekonomik boyutlarını, Türkiye'ye aktarılan döviz rezervlerini, göçmenlerin geri dönüş planlarını ve karşılaştıkları "kültür şokunu" incelemiştir.[3] Araştırmaların bu denli sınırlı bir çerçevede yapılmasının iki temel nedeni vardır. Öncelikli olarak, göçmenler başlangıçta kamusal alanda yeterince varlık göstermemişler ve bu nedenle Alman toplumsal yaşantısının önemli bir parçası olarak algılanmamışlardır. Bir diğer neden ise, göçmenlerin kısa bir süre sonra kendi ülkelerine geri dönecekleri yönündeki yerleşik yargılarının bilim çevrelerince de paylaşılmış olmasıdır.

1970'li yılların başlangıcında tüm dünyada yaşanan iktisadi daralma nedeniyle Batı Avrupa ülkeleri misafir işçi alımını büyük ölçüde durdurmuşlardır. Bu tarihten itibaren ailelerin birleşmesi sürecinin başlaması ile birlikte, Türk göçmenler hakkında yapılan bilimsel çalışmaların ikinci aşamasına geçilmiştir. Ailelerin birleştirilmesine paralel olarak yerleşik bir yaşantıya adım atan Türk göçmenlere ilişkin olarak bu dönemde yapılan çalışmalar, daha çok çocuk-ebeveyn ilişkileri ve işçilerin bulundukları ülke toplumunun kültürüne entegrasyonu, asimilasyonu ve akültürasyonu (kültürel etkileşim) gibi konuları içermekteydi. Bu çalışmalarda kullanılan "kültür çatışması", "kültür şoku", "akültürasyon", "arada kalmışlık" ve "kimlik krizi" şeklindeki anahtar kavramlar çalışmaların hangi eksende olduğuna dair bize önemli ipuçları vermektedir.[4] Kullanılan bu kavramlardan da anlaşıla-

3 Erken dönem çalışmalardan bazıları için bkz. N. Abadan-Unat, *Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları*, Ankara, DPT Yayınları, 1964; S. Castles ve G. Kosack, *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, Londra, Oxford University Press, 1973.

4 İkinci dönem çalışmalarından bazıları için bkz. N. Abadan-Unat, "Identity Crisis of Turkish Migrants", İ. Başgöz ve N. Furniss (der.), *Turkish Workers in Eurpoe*, Indiana University, Turkish Studies, 1985; B. Nauck, "Migration and Change in Parent-Child Relationships: The Case of Turkish Migrants in Germany", *International Migration*, 26 (1988) ve Ç. Kâğıtçıbaşı, "Alienation of the Outsider: The Plight of Migrants", *International Migration*, XXV, no.2, Haziran 1987.

cağı üzere, bu dönemde yapılan çalışmalar genellikle bütünselci kültür nosyonundan hareket etmişlerdir. Ancak Sema Köksal'ın (Erder) 1980'lerin başlangıcında İsveç'te yaptığı çalışmayı diğer çalışmalardan ayrı tutmak gerekir. Köksal, bu çalışmada İsveç gibi modern demokratik refah toplumlarında, göçmenlerin yaşadığı gettoların kurumsal yapı tarafından nasıl oluşturulduğuna ilişkin çok sağlıklı bir değerlendirme sunmaktadır.[5]

1970'li ve yıllarda yapılan bir diğer çalışma var ki, yine diğerlerinden ayrı bir yere konmalıdır. John Berger ve Jean Mohr tarafından gerçekleştirilen ve Türkiye, İspanya ve İtalya gibi gelişmekte olan ülkelerden Almanya'ya doğru yaşanan işçi göçünü anlatan *Bir Yedinci Adam* adlı çalışma çok özel bir yere sahiptir.[6] Bu çalışmada işçilerin göçe başladıkları kendi köy ve kasabalarından Almanya'da yerleştirildikleri yurtlara kadar olan göç süreci (iş başvurusu, sağlık kontrolü, yolculuğun başlangıcı, yolculuk, karşılanma ve ilk sorunlar) fotoğraflarla ve belgelerle başarılı bir şekilde tasvir edilir. Bu fotoğraflar bize, sadece bir örnek vermek gerekirse, işçi alımı sırasında yapılan sağlık kontrollerinin ne denli insanlık dışı bir uygulama olduğunu göstermektedir.

Her ne kadar, 1980'li yılların ortalarına değin Almanya'da veya Batı Avrupa'da yaşayan Türk işçileri üzerine çalışan araştırmacılar, zaman zaman kültürel alaşımdan söz etseler de, bu alaşımları genellikle "kültürel yozlaşma" şeklinde olumsuzlamışlardır. Bu tür araştırmacıların konu hakkındaki yaklaşımı, genellikle diyasporada oluşan kültürel alaşımların ya yozlaşma ya da kimlik krizine yol açan kültürel parçalanmalar olduğu şeklindedir.[7] Diyasporik özne, bu çalışmalarda

---

5 Bkz. Sema Köksal, *Refah Toplumunda "Getto" ve Türkler*, İstanbul, Teknografik Matbaacılık, 1986.

6 Bkz. John Berger ve Jean Mohr, *A Seventh Man*, Middlesex, Penguin Books Ltd., 1975.

7 N. Abadan-Unat, "Turkish Migration to Europe 1960-1975: A Balance Sheet of Achievements and Failures", N. Abadan-Unat (der.), *Turkish Workers in Europe 1960-1975*, Leiden, E. J. Brill, 1976; N. Abadan-Unat, "Identity Crisis of Turkish Migrants"> Ç. Kâğıtçıbaşı, *ibid* ve J. M. Mushaben, "A Crisis of Culture: Isolation and Integration Among Guestworkers in the German Federal Republic", İ. Başgöz ve N. Furniss (der.), *Turkish Workers in Europe*, Bloomington, Indiana University Press, 1987.

ulus-ötesi kapitalizmin edilgen bir kurbanı olarak değerlendirilir. Buna göre, bir anlamda, Türk işçilerinin toplumsal değişim sürecinde etkin özneler olamadıkları düşünülür. Genellikle etnisite ve kültür ekseninde yapılan bu çalışmalar, göçmenleri, kendi ülkelerinden göç sırasında getirdikleri kültürel bagajı hiç değiştirmeden kullanan insanlar olarak yansıtırlar. Etnisitenin toplumsal ve duruma bağlı bir oluşum olduğu tezini yadsıyan bu araştırmacılar, diyasporik öznenin kültürel ve etnik kimliğini anlayabilmek için çalışmalarını göçmenlerin yaşadıkları Almanya'da yapmaktansa, göçmenlerin geldiği yer olan Türkiye'de yapmayı tercih etmişlerdir. Bunun nedeni ise, etnisite ve kültürün değişmeyen verili bir *primordial* olgu olduğu düşüncesidir. Bu nedenle, göçmenlerin Anadolu'dan beraberinde getirdikleri din ve "otantik" kültür, bu araştırmacıların çözümlemelerinde ele aldıkları en önemli veriler olmuştur.

Üçüncü aşama ise, özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda farklı yaklaşımların sergilendiği bir süreçtir. Bu dönemde yapılan bilimsel çalışmalarda çoğunlukla toplumsal yapı ile birey arasındaki ilişkiler ve kültürel üretim süreçleri üzerinde durulmuştur. Bu süreçte, özellikle yurttaşlık, çifte yurttaşlık, ırkçılık, kurumsal ayrımcılık, işsizlik ve kültürel üretim gibi konular çalışılmıştır.[8] Yukarıda değinilen çalışmaların birinci ve ikinci aşamalarında kültür, bütünselci yaklaşımla değişmeyen bir bütün olarak tanımlanmış ve kültürler arasındaki etkileşim, "dejenerasyon" ya da "yozlaşmaya" yol açtığı için istenmeyen bir durum şeklinde dile getirilmiştir. Üçüncü döneme damgasını vuran kültür nosyonu ise senkretik kültür kavramıdır. Senkretik kültür nosyonu, kültürel kimliğin, dinamik bir süreç içinde sürekli değişim sonucunda oluştuğu fikrini savunur.

---

8 Üçüncü aşamaya ilişkin çalışmalardan bazıları için bkz., A. Çağlar, *German Turks in Berlin: Migration and Their Quest for Social Mobility*. Doktora Tezi, Montréal, Department of Anthropology. McGill University, 1994; R. Mandel, "A Place of Their Own: Contesting Spaces and Defining Places in Berlin's Migrant Community", B.D. Metcalf (der.), *Making Muslim Space in North America and Europe*, Berkeley, University of California Press, 1996; T. Schwartz, *ibid* ve F. Zaimoğlu, *Konak-Sprak: 24 Misstöne vom Rande der Gesellschaft*, Hamburg, Rotbuch Verlag, 1995.

KÜRESELLEŞME VE SENKRETİK KÜLTÜR KAVRAMI

Gündüz Vassaf'ın elinizdeki bu çalışması, bütünselci kültür kavramını temel alan kendinden önceki diğer çalışmaların bir eleştirisi olduğundan ve ayrıca, üçüncü dönemin başlangıcını teşkil eden bir çalışma olması açısından, bilimsel anlamda çığır açan bir çalışmadır. Batı Avrupa'da yaşayan Türk kökenli gençlerin geliştirdikleri zengin kültürel alaşımları anlatan Vassaf, çok başarılı bir betimleme ile göçmen çocuklarının yaşam alanlarını analiz etmiş ve bu alanlardan bizlere kesitler sunmuştur. Bunu yaparken, bütünselci kültür nosyonunun bizleri hapsettiği sınırlı ve problemli bakış açısından kurtarmakta ve senkretik kültür nosyonunun geniş perspektifini okuyucuya sunmaktadır.

Bu yaklaşımı savunan diğer pek çok araştırmacı, Almanya'daki Türk azınlık üzerine değerli çalışmalar yapmışlardır. Berlin Karşılaştırmalı Sosyal Çalışmalar Enstitüsü (*Berliner Institut für Verleichende Sozialforschung*, BIVS) bu yönde çalışmaların yapıldığı bir merkezdir.[9] Aynı zamanda, Ruth Mandel, Türklerin Almanya'da oluşturdukları yeni sosyal mekânları ve ilişkileri yine bu çerçevede ele alır.[10] Thomas Faist ise, aynı şekilde Türk çocuklarının eğitim ve iş piyasalarında ne tür ayrımcı uygulamalara uğradıklarını benzeri bir yaklaşımla dile getirir.[11] Yine Herman Tertilt, 1996 yılında Frankfurt'ta yer alan bir Türk gençlik çetesi ile birlikte yaptığı çalışmasında, kültürel alaşım

---

9 BIVS'in çalışmaları için bkz., J. Blaschke, "Ethnische Koloniebildung in Westeuropaischen Industrie-Gesellschaften am Beispel der Türken in Berlin", *yayınlanmamış bildiri*, Berlin, B.I.V.S., 1983 ve T. Schwartz, *ibid.*

10 Bkz. R. Mandel, "Turkish Headscarves and the 'Foreigner Problem': Constructing Difference Through Emblems of Identity", *New German Critique*, no.46 (1989); R. Mandel, "Shifting Centres and emergent identities: Turkey and Germany in the lives of Turkish Gastarbeiter". D.F. Eickelman ve J. Piscatori (der.), *Muslim Travellers: Pilgrimage, migration, and the religious imagination*, Londra, Routledge, 1990 ve R. Mandel, "A Place of Their Own".

11 Bkz. T. Faist, "Schooling, Work, and Ethnicity: The Impact of Public Policy on the Incorporation of Young Turks in the Federal Republic of Germany in the 1980s", *yayınlanmamış bildiri*, New York, Anual Meeting of the American Political Science Association, 1991; T. Faist, *Social Citizenship for Whom?* Aldershot, Avebury, 1995; T. Faist (der.), *Transstaatliche Räume: Politik, Wirtschaft und Kultur in und zwichen Deutschland und der Türkei*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2000 ve T. Faist, *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Spaces*, Oxford University Press, 2000.

kavramını ön planda tutarak Türk gençlerinin oluşturdukları altkültürlere değinmiş ve özellikle aile kültürü, göç süreci, arkadaşlık grupları, uyuşturucu ve şiddet gibi konuları işlemiştir.[12]

Kültürel alaşım ilkesi çerçevesinde çalışmalarını yürüten bu Alman akademisyenlerin yanısıra bazı önemli Türk araştırmacıları da bulunmaktadır. Ayşe Çağlar, çalışmalarında Türk kültürünün değişmeyen bir norm ve değerler sistemi değil, farklı kültürlerle etkileşim sırasında değişen ve dönüşen değerler sistemi olduğunu söyler.[13] Öte yandan, Almanya'daki Türk imgesi ve Türklerin kültürel kimlikleri konusunda çalışmalar yapan Onur Bilge Kula da kültürel kimliklerin oluşumunda töze yer olmadığını ve töz söyleminin söz konusu egemen toplumsal yapı içerisinde baskıya maruz kalan özne tarafından kimlik siyasetinin bir gereği olarak kullanıldığını söylemektedir.[14]

Bir diğer araştırmacı olan Feridun Zaimoğlu da, yaptığı çalışmalarda Almanya'da yaşayan Türk gençlerinin geliştirdikleri yeni konuşma dilinin *(creole language)* temel özelliklerini anlatır. Zaimoğlu, *Kanak-Sprak* adlı kitabında pek çok gencin konuşma ve yazı dilinde Almanca ve Türkçe karışımı bir dil kullandıklarını belirtir. Bu farklı dil, yine senkretik kültür kuramı göz önüne alındığında tam anlamıyla kültürel alaşımın gerçekleştiği bir örnek olarak gösterilebilir. Kültürlerin senkretik oluşumlar olduğu öntezinden yola çıkan bu tür yaklaşımlar, diyasporik kültürlerin zengin ve yaratıcı yanlarını ön plana çıkarmaya çalışırken, bu kültürleri diğer kültürlerden farklı bir şekilde problemli oluşumlar olarak algılamaktan kaçınırlar. Hiç şüphe yok ki,

12 Bkz. H. Tertilt, *Turkish Power Boys: Ethnographie einer Jugendbande*, Baden-Baden: Suhrkamp, 1996. Yalnız her ne kadar, gerek T. Faist ve gerek H. Tertilt kültürel alaşım olgusuyla Türk gençlerine yaklaşsalar da, önemli bir hataya düşmekten kendilerini alıkoyamamaktadırlar. Bu hata, her iki araştırmacının da çoğunlukla Almanya'da doğan ve orada yetişen Türk gençlerini hâlâ "göçmen" kategorisinde değerlendiriyor olmalarıdır.

13 Bkz. A. Çağlar, "The Prison House of Culture in the Studies of Turks in Germany", *yayınlanmamış bildiri*, Berlin, Department of Social Anthropology, Free University, 1990 ve A. Çağlar, *German Turks in Berlin*.

14 O.B. Kula, "Almanya'daki Türklerin Kültürel Kimliği", *yayınlanmamış bildiri*, Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliğine Geçiş Sürecinde "Türkiye-Almanya İlişkileri" Konulu Uluslararası Konferans, Marmara Üniversitesi, 11-13 Nisan 2001, İstanbul.

diyasporada geliştirilen bu kültürel çeşitlilik ve alaşımın oluşum sürecinde küreselleşme rüzgârlarının önemli etkileri vardır.

Senkretik kültür nosyonunu benimseyen uzmanlar, aynı zamanda, Fredrik Barth'ın etnisite konusundaki yaklaşımını da kabul ederler. Norveçli antropolog Barth, etnisitenin baştan beri varolan tözsel bir olgu değil, zaman içinde toplumsal koşullara bağlı olarak oluşan bir tasarım olduğunu söyler. Barth'a göre, etnisite töze ait bir şey olmadığı gibi, kültürel kimliğin sabit bir bileşeni de değildir. Etnik kimlik, bireylerin ya da grupların kendi haklarında sahip oldukları düşünceler ve inanışlar ile "öteki"nin, söz konusu birey ya da gruplar hakkında sahip olduğu düşünce ve inanışların karşılıklı etkileşimi ile oluşur.[15] Etnisite konusundaki bu modernist anlayış, kaçınılmaz olarak, etnisiteyi *primordialist* (tarihin başlangıcından bu yana varolan) bir yaklaşımla ele alan bütünselci kültür yaklaşımıyla çatışma halindedir. Barthçı yaklaşım etnisiteyi bir muhafazakârlık göstergesi ya da sadece psikolojik ölçekte aidiyet hissine kadar indirgenebilen bir unsur olarak değerlendirmez. Etnisite, bireyler veya gruplar arasında gerçekleşen etkileşim süreçlerinde ortaya çıkan toplumsal bir tasarımdır. Bu yaklaşım, özne merkezli bir özellik taşımakla birlikte etnik kimliklerin de diğer kimlikler gibi rasyonel bir temelde oluşturulduğunu söyler.

Ayrıca, küreselleşme olgusunun bu denli önem kazandığı bir dönemde bütünselci kültür nosyonunda diretmek, toplumsal ve kültürel değişim süreçlerini tam anlamıyla tanımlayabilme şansımızı ortadan kaldırabilir. Kültürün küresel ölçekte akışkan bir nitelik kazanmasıyla devam eden modernite, kültürel çeşitlilik, ulus-ötesi toplumsal hareketler ve küresel kentler gibi, bizim, kültürel erime potaları diye adlandırabileceğimiz oluşumlara yol açmıştır. Kültürel coğrafyada yaşanan bu hızlı değişimin ardında küreselleşme rüzgârları vardır. Küre-

15 Bkz. Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Cultural Difference*, londra, Allen & Unwin, 1969 ve F. Barth, "Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity". H. Vermeulen ve C. Govers (der.), *The Anthropology of Ethnicity: Beyond 'Ethnic Groups and Boundaries'*, Amsterdam, Het Spinhuis, 1994.

selleşme pek çok araştırmacı tarafından gerek toplumsal, gerek siyasal ve gerek ekonomik açılardan tanımlanmıştır.[16]

Küreselleşme, kültürel açıdan ele alındığında Roland Robertson'un yaptığı tanımlamayı kullanmak gayet yerinde olur. Buna göre, küreselleşme, "modern ulaşım ve iletişim araçları sayesinde dünyanın küçülmesi ve dünyanın bir bütün olarak algılanması" şeklinde tanımlanabilir.[17] Küreselleşmenin getirdiği en önemli sosyo-kültürel değişimlerden biri hiç şüphesiz, geleneksel kültür anlayışından farklı olan, zamanı, hafızası, konteksti ve belirgin bir coğrafyası olmayan, görece homojen bir küresel kültürün oluşumudur. Bu küresel kültürün temel niteliklerini anlamak için Arjun Appadurai'nin bu konuda yaptığı değerlendirmelere kısaca göz atmak gerekiyor. Appadurai'ye göre küresel kültür birbirinden farklı beş ayrı eksende gelişir:[18]

> Turistlerin, göçmenlerin, sığınmacıların, sürgünlerin ve misafir işçilerin hareketlerinin gerçekleştiği *ethnoscape*, bu eksenlerden ilkidir. İkinci eksen makinelerin, teknolojinin, ulusal ve çokuluslu şirketlerin hareketliliğinin yaşandığı *techoscape*'dir. Bir diğer eksen ise paranın uluslararası hareketliliğinin yaşandığı *finanscape*'dir. Dördüncü eksen ise imajların, sembollerin ve bilgilerin televizyon, radyo, gazete, dergi ve film yoluyla hareketini sağlayan *mediascape*'dir. Son eksen ise, devlet yanlısı ya da devlet karşıtı ideolojilerle ilgisi olan özgürlük, refah ve hak gibi söylemlerin yayıldığı *ideoscape*'dir.

---

16 Küreselleşme konusunda daha geniş bilgi için bkz., R. Robertson, *Globalization*, Londra ve Newbury Park: Sage Publications, 1992; A. Giddens, *The Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity Press, 1990; S. Hall, "The Local and the Global: Globalization and Ethnicity", Anthony King (der.), *Culture, Globalization and the World System*, Londra, Macmillan Press, 1991 (Türkçesi: *Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etkinlik*, çev. G. Seçkin, Ü.H. Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998); A. Appadurai, "Disjuncture and difference in the global cultural economy", M. Featherstone (der.), *Global Culture: Nationalism, Globalisation and Modernity*, Londra, Sage, 1990; U. Hannerz, *Transnational Connections*, Londra, Routledge, 1996;p J. Brecher, *et al.*, *Global Visions: Beyond the New World Order*, Boston, South End Press, 1993 ve L. Sklair, *Sociology of the Global System*, Hertfordshire, Harvester Wheatsheaf, 1991.

17 Bkz. R. Robertson, *Globalization*, s.8.

18 A. Appadurai, "Disjuncture and difference in the global culturel economy", ss.6-7.

Appadurai'nin genel hatlarıyla resmini çizdiği küresel kültür olgusu, farklı kültürel renklerin birarada kullanılmasına olanak tanıyan bir kültürel formdur.[19] Bu formu anlatabilmek için günümüzde araştırmacılar tarafından farklı sözcükler kullanılmaktadır. *Senkretik*, *brikolaj*, *hibrid*, *creole* ve *melangé* gibi kavramlar bunlardan sadece birkaçıdır.

"NE EKERSEN ONU BİÇERSİN"

Gündüz Vassaf, çalışmasında oldukça Barthçı bir yaklaşım sergileyerek, diyasporadaki Türk kimliğinin oluşum sürecinde önemli bir bileşen olarak karşımıza çıkan İslâmi eğilimleri, çoğunluk toplumunun azınlıklara yönelik olarak sergilediği ırkçılığa karşı rasyonel ve reaksiyoner bir tepkinin izdüşümü şeklinde açıklamaktadır. Vassaf, kitap boyunca yaptığı bu tür değerlendirmeler ile, aynı zamanda benim de kendi çalışmalarımda kullandığım[20] ve Britanyalı araştırmacı Patrick R. Ireland tarafından kavramsallaştırılan "kurumsal yönlendirme teorisi"[21] adlı yaklaşımı çağrıştırmaktadır. Bu yaklaşımı çok genel hatlarıyla özetlemek gerekirse, Patrick R. Ireland, göçmen topluluklarının göç sürecinde oluşturdukları siyasi katılım stratejilerini değerlendirirken, göç alan ülkenin yasal ve siyasal yapısına özel bir önem verir. Ireland, bazı göçmen topluluklarının, içinde yaşadıkları ülkelerin kendilerine

19 Bu noktada küreselleşmeyi bir süreç olarak değerlendirdiğimi ve "küreselleşme" ideolojisi tartışmasına girmek istemediğimi söylemek istiyorum. Küreselleşmenin bir süreç ve ayrıca bir ideoloji olarak ayrımsallaştırılması gerektiğini düşünüyorum. İngilizce'deki *globalisation* kavramı küreselleşme sürecini ifade ederken, *globalism* kavramı ise küreselleşme ideolojisi anlamına gelmektedir. Türkçe'de ise *globalisation* ve *globalism* kavramlarını karşılayan tek sözcük küreselleşmedir. Ancak Türkçe'de bu şekilde bir net ayrıma gitmek çok faydalı olacaktır diye düşünüyorum.

20 Kendi çalışmalarım için bkz. Ayhan Kaya, *Berlin'de Küçük İstanbul: Diyasporada Kimliğin Oluşumu*, İstanbul, Büke Yayınları, 2000; A. Kaya, *Sicher in Kreuzberg: Constructing Diasporas*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2001.

21 Patrick R. Ireland, *The Policy Challenge of Ethnic Diversity: Immigrant Politics in France and Switzerland*, Cambridge, Harvard University Press, 1994; P. R. Ireland, "Reaping What They Sow: Institutions and Immigrant Political participation in Western Europe", R. Koopmans ve P. Statham (der.), *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics: Comparative European Perspectives*, Oxford University Press, 2000, s.233-282.

yönelik sistematik bir şekilde uyguladıkları kurumsal kayıtsızlık, ırkçılık ve dışlama nedeniyle, siyasal katılım yönünde pek istekli olmadıklarını belirtir. Ireland, göçmenlerin siyasal katılım stratejilerini anlayabilmek için, bugüne değin sıkça başvurulan ve sınıf ile etnisite "ırk" kavramlarını hareket noktası olarak alan teorik yaklaşımların ötesine gidilmesi gerektiğini düşünür. Bu nedenle, kendisi "kurumsal yönlendirme teorisi" *(institutional channeling theory)* yaklaşımını alternatif olarak önerir. Bu yaklaşıma göre, siyasal katılım stratejileri geliştiren etnik azınlıklar, etnisiteyi birincil araç olarak kullanma eğilimi gösterirler. Bu eğilimin ardında yatan neden, öncelikli olarak "ev sahibi" toplumun azınlıklara ilişkin uyguladığı yasal ve siyasal düzenlemelerdir. Bu teorik çerçeveden bakıldığında, Almanya gibi kültürel farklılıklara o denli yaşam hakkı tanımayan diğer bazı Batı toplumlarında yaşayan Türk kökenli olsun veya olmasın tüm diyasporik grupların, bugüne değin öncelikli olarak neden etnisite çizgisinde örgütlendiğini anlamak mümkün olabilir. Etnik azınlıkları siyasal katılımdan uzak tutan ve onları dışlayan bir yasal düzlemde, Türklerin kendi içlerine dönük etnik örgütlenmelere yönelmeleri, bu teori dikkate alındığında, kaçınılmaz olur.

Vassaf bu çalışmada, sosyo-politik yapı ile birey arasındaki karşılıklı etkileşimin ne denli önemli olduğuna işaret ederek, ne tamamıyla yapısalcı ne de tamamiyla liberalist bir paradigmayla yola çıkmadığını göstermiştir. Ona göre, gerek yapı gerekse sosyal aktör, kültürel kimliğin, siyasal katılım stratejilerinin ve gündelik yaşam stratejisinin (evde, okulda, sokakta) belirlenmesi süreçlerinde karşılıklı etkileşim içindedirler. Bu nedenle, diyasporik öznelerin, kimlik siyasetlerinde kullandıkları din ve etnisite gibi bazı tözsel *(essentialist)* unsurları, milliyetçi ya da şovenist amaçlarla kullanmadıklarını, aksine oldukça rasyonel ve politik amaçlarla kullandıklarını belirtir. Diyasporik kimlikler, kısıtlı ulusal kültürleri aşıp küreselliğe ulaşan evrensel *(universal)* kimlikler olmalarının yanısıra, aynı zamanda, geleneksel ve yerel olan unsurları kullanmaları nedeniyle tikel *(particularist)* olma özelliği de gösterebilirler. Ancak, son değerlendirmede, tikel ve tözcü olarak gö-

rülen unsurların dahi diyasporada gelişen rasyonel kimlik siyasetinin vazgeçilmez bir öğesi olduğu unutulmamalıdır. Vassaf'a göre kültürel kimliklerin veya siyasal katılım stratejilerinin din ve etnisite gibi tözsel olduğu düşünülen eksenler üzerinden kurgulanmasının nedeni diyasporik öznenin maruz kaldığı yapısal dışlanmadır.

Vassaf'ın, kitabın 211. sayfasındaki başlıkta dile getirdiği "Beklentiyi Gerçekleştirme: Ne Ekersen Onu Biçersin" şeklindeki saptama, sanıyorum bu çalışmaya özgünlük katan en önemli unsurlardan biri. Psikoloji formasyonuna sahip Vassaf'a göre,

> "Fransa'da Cezayirliler, Almanya'da Türkler, kentte gecekondulular, yeni egemen sınıf ve kültürün dışında kalan azınlık gruplar, çocukları horlandığı, kendilerine geri, sorunlu gözüyle bakıldığı için gerçekten 'geri' ve 'sorunlu' olmuşlar, içinde yaşadıkları olumsuz sosyo-ekonomik koşullara karşın gerçekleştirebilecekleri potansiyel, bu olgudan ötürü oluşmamış[tır]. Avrupa'daki yabancı işçi çocukları da gerek ırklarından gerek sınıflarından ötürü Avrupa'daki egemen görüşlerce 'geri' ve 'sorunlu' olarak damgalanıyor. Oysa gelişmekte olan 'Yeni Avrupa' sentezi bu çocukların başkalarınca nasıl algılandığı, algılamanın ışığında ne tür politikalar uygulandığı ve politikaların hangi gelişmelere yol açtığına bağlı. Avrupa'daki işçi çocukları iki kültür arasında değil, tersine oluşmakta olan yeni bir dünyada yaşıyorlar. Bu yeni dünyanın kültürü ise Avrupa'da yaşayan tüm insanlar yani Avustralyalı, Cezayirli, Türk, Alman, Surinamlı, Norveçli, Faslı, İsveçli tarafından oluşturuluyor. Her ne kadar bu topluluklar birlikte değil de yan yana yaşayan ayrı kültürlerin insanları gibi görünüyorlarsa da, sonuçta yaşadıkları aynı toprak, aynı siyasi sistem, aynı iklim üzerinde bir yandan da çok yönlü ortak bir kültür oluşturuyor, ortak bir mekânda biçimleniyorlar."

Vassaf'ın "Yeni Avrupa" sentezi olarak adlandırdığı diyasporik konumlanma, kültürel alaşımın "yozlaşma" şeklinde değil, bir tür zenginlik olarak algılanmasını ifade eder. Bu nedenle Vassaf, diyasporada yaşayan Türk çocuklarına atfedilen "arada kalmış", "dejenere olmuş" ve "kayıp kuşak" gibi önyargılı tanımlamaları reddeder. Bu tür değerlendirmeleri olumsuzlayan Vassaf, Türk gençlerinin oluşturduğu kül-

türel kimliği, zengin bir kültürel alaşım *(cultural bricolage)* olarak tanımlar. Bu paralelde pek çok yeni kavramsallaştırma yapmak mümkün. "Rizomatik alan" veya "üçüncü kültür" gibi kavramlar, bu "Yeni Avrupa" sentezi fikrini teorik olarak açımlamamızda bize yardımcı olabilir.

KARTEZYEN DUALİZMİN ELEŞTİRİSİ: RİZOMATİK ALAN VE/VEYA "ÜÇÜNCÜ ALAN"

Vassaf'ın bize sunduğu "Yeni Avrupa" sentezi fikri, bugüne değin gelmiş olan geleneksel kartezyen dualizmini parçalayan bir etkiye sahiptir. Fransız-Cezayirli, Alman-Türk, İngiliz-Hintli veya siyah-beyaz, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi ikili karşıt kimlikler arasındaki gri alanları kabul etmeyen Kartezyen düşüncenin yerine, sınırların netliğini yitirdiği, zengin alaşımların ortaya çıktığı "üçüncü" bir yeni alandan söz etmek mümkün mü? Bu söz konusu üçüncü konumlanma sadece bu noktada karşımıza çıkan bir soru değildir. "Üçüncü" sorunsalı, felsefe ve kültürel çalışmalar gibi alanlarda sıkça üzerinde durulan bir konudur. Sözgelimi Fransız filozof Emmanuel Levinas, birey ile "öteki" arasındaki ilişkiyi düzenlediğine inandığı "üçüncü" tarafı aramıştır daima.[22] Bireyin "öteki" ile ilişkisinde "öteki"nin kapsadığı alanı gasp edercesine, bireyin kendi kimliğini şiddet yüklü bir şekilde "öteki" üzerinden inşa etmesini eleştiren Levinas, bu türde bir ontolojik emperyalizm yerine etik bir duruş önerir: "Öteki"ye saygı. Birey ile "öteki" arasında saygıya dayalı bir eşitlerin ilişkisi kurulduğunda "üçüncü" kendini gösterecektir. Ona göre bu görünmeyen "üçüncü" taraf adalet, ahlâk veya Tanrı gibi soyut ve tam nüfuz edilemeyecek bir tasarım olabilir.[23] Üçüncü, tarafsızdır ve eşitliğin savunucusu bir konumlanmadır. Öte yandan Homi Bhabha, Stuart Hall, Paul Gilroy, Mike Featherstone, Felix Guattari ve Gilles Deleuze gibi diğer bazı yazarlar da söz konu-

22 Bkz. Emmanuel Levinas, *Outside the Subject*, çev. Michael Smith, California, Stanford University Press, 1994.

23 Bkz. Emmanuel Levinas, *On Thinking of the Other: Between Us*, çev. M.B. Smith ve B. Harshav, Londra, Athlone Press, 1998.

su geleneksel Kartezyen ikili düşünceyi olumsuzlayan ve eleştiren bir bakış açısı ile "üçüncü alan" veya "üçüncü kültür" dedikleri, çatışmadan uzak ve kültürel zenginliği içinde barındıran farklı bir alanı tanımlamaya çalışmışlardır.[24]

Sözü edilen bu "üçüncü alan" özellikle kültürel çalışmalar disiplini içerisinde yer alan ve bir tür kültürel alaşımı *(cultural bricolage)* ifade eden farklı bir kavramsallaştırmadır. "Üçüncü kültür" şeklindeki bu tür oluşumlar, aktif özneler tarafından farklı kültürel geleneklerden, kaynaklardan ve toplumsal söylemlerden alınan parçaların -resim sanatında kullanılan kolaj tekniğinde olduğu gibi- biraraya getirilmesi suretiyle yeni bir kültürel alaşımın oluşturulmasını ifade eder. Guattari bu alanı, çeşitliliğin ve zenginliğin olduğu bir alan olarak tanımlar. Ona göre bu alanda, tekillikler, farklılıklar, istisnalar ve azlıklar demokratik bir şekilde bir arada yer alabilirler. Siyahın beyazla, "iyi"nin "kötü"yle, "güzel"in "çirkin"le, içeridekinin dışarıdakiyle ve öznenin ötekiyle bir araya geldiği alandır söz konusu olan.[25] Kültürel alaşımın sergilendiği "üçüncü alan", kendine özgü benliklere sahip öznelerin ve bireylerin yeşermesine olanak tanır. Aynı şekilde, Deleuze ve Guattari'nin ürettikleri rizom *(rhizome)* sözcüğü de böyle bir olguyu anlatmak için kullanılmaktadır: Rizom "kök-gövde"dir; bitkinin toprak altında kalan ve yatay olarak uzanan kök kısmıdır. Deleuze ve Guattari yücelttikleri rizomatik oluşumu şu cümlelerle açıklarlar:[26]

> Bir rizomun başlangıcı ya da sonu yoktur; her zaman ortadadır; şeylerin arasındadır, ara-oluştur, intermezzodur... Ağaç, "ol-

---

24 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. H. Bhabha, *The Location of Culture*, Londra, Routledge, 1994; S. Hall, "Old and New Identities, Old and New Ethnicities"; Anthony King (der.), *Culture, Globalisation and the World System*, Londra, MacMillan, 1991; P. Gilroy, *There Ain't no Black in the Union Jack*, Londra, Hutchinson, 1987; M. Featherstone, *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, Londra, Sage Publications, 1990; F. Guattari, "The Three Ecologies", *New Formations*, 8, Summer 1989; G. Deleuze ve F. Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, çev. B. Massumi, Minneapolis, University of Minneasota Press, 1987.

25 F. Guattari, "The Three Ecologies", s.14.

26 G. Deleuze ve F. Guattari, *A Thousand Plateaus*, s.25.

mak" fiilini empoze eder, fakat rizomun dokusu "ve... ve... ve..." bağlacıdır. Bu bağlacın olmak fiilini sarsmak ve yerinden etmek için yeterli gücü vardır. Nereye gidiyorsun? Nereden geliyorsun? Nereye yöneliyorsun? Bunlar tümüyle boş sorulardır. Beyaz bir sayfa açmak, yeniden, sıfırdan başlamak, bir başlangıç ya da bir temel aramak - bunların hepsi yanlış bir yolculuk ve hareket kavramı ima ediyor... Fakat Kleist, Lenze ve Büchner'de bir başka yolculuk ve hareket biçimi vardı: Ortadan sürdürmek, ortanın içinden geçmek, başlayıp bitirmek yerine gidip gelmek. Amerikan edebiyatı ve özellikle İngiliz edebiyatı bu rizomatik yönü çok büyük ölçüde ortaya koyar; şeylerin arasında nasıl hareket edileceğini biliyorlar, bir VE mantığı kuruyorlar, ontolojiyi başlarından atıyorlar, temellerle işleri kalmıyor ve başlangıçları ve sonları geçersizleştiriyorlar. Pragmatiği (edimbilgisi) nasıl uygulayacaklarını biliyorlar. Orta hiçbir şekilde bir ortalama değildir; aksine şeylerin hız kazandığı yerdir. Şeylerarası, bir şeyden diğerine gidip gelen, yeri tespit edilebilir bir ilişkiyi göstermeyen bir düşey yöndür, birini ve ötekini süpüren bir verev hareket, kıyılarını aşındıran ve ortasında hız kazanan, başı veya sonu olmayan bir akıştır.

Deleuze ve Guattari'nin "orta" olarak tanımladıkları konumlanma "arada kalmışlık hali" anlamına gelmez. *Bin Yayla* adlı kitaplarında da ifade edildiği gibi, yayla, zenginliklerin, yoğunlukların, titreşimlerin, kesişmelerin, alaşımların olduğu yerdir.[27]

Bir yayla her zaman ortadadır, başta ya da sonda değil. Bir rizom yaylalardan yapılmıştır... Gelişimi bir bitiş noktasına doğru ya da dışsal bir sona doğru yönelmekten kaçınan, sürekli bir öz-titreşimli yoğunluklar bölgesi.

Zaman zaman kendi anavatanlarına ve "misafir" oldukları topraklara yabancı olduğu düşünülen diyasporik özneler, "gurbette" yaşayanlar, yolları kendilerine memleket edinenler, göçmenler ve sığınmacılar gibi insanlar aslında bu yaylalarda, ortada, kendilerinin yarattığı zengin kültürel coğrafyalarda yaşayan ve bu nedenle kendine özgü

27 *A.g.e.*, s.21-22.

benliklere, kimliklere sahip olan insanlardır. "Orta" veya "üçüncü alan" olarak nitelenebilecek bu alanlar bizlere, bizim dışımızda ve bizden bağımsız olarak varolan "öteki" ile, onu asimile etmeksizin ve sömürgeleştirmeye çalışmaksızın, eşitlerarası bir diyalog gerçekleştirme şansı verir.

Kitabın genişletilmiş ikinci baskısında Vassaf, özellikle son yıllarda ivme kazanan küresel kapitalizm olgusundan yola çıkarak, Batı Avrupa'daki göç araştırmaları konusunda yeni paradigmaların arayışına girmekte; azınlık temasına psikolojik bir açılım getirmeye çalışmakta; küreselleşme söyleminin henüz yaygınlaşmadığı 1980'li yıllarda dile getirdiği saptamalarıyla günümüzde henüz kullanılan "senkretik kültür" kavramının haberciliğini yapmakta, göç konusunda çalışanlara bu yönde yeni bazı araştırma yöntemleri ve araçları önermekte ve özellikle son yıllarda ırkçı bir takım uygulamaları sözde "bilimsel" verilerle destekleyebileceği düşünülen psikolojik testlerin ne denli ideolojik bir yöntem olduğu konusunda çok yerinde saptamalarda bulunmaktadır. Vassaf'ın bu analizleri, Eva Östergaard-Nielsen'in Batı Avrupa'daki Türk diyasporasına ait verdiği güncel iktisadi, siyasal ve kültürel veriler ile birleştirildiğinde ortaya son derece yetkin bir eser çıkmaktadır.

Bu yazıda bütünselci ve senkretik kültür nosyonları ışığında Gündüz Vassaf'ın çalışmasını değerlendirmeye çalıştım. Özetle, bütünselci kültür nosyonunun, diyasporik gençliği "göçün kurbanları" olarak betimlerken, senkretik kültür kavramının ise, onları aktif sosyal aktörler olarak tanımladığını dile getirdim. Hatırlanacağı üzere on beşinci yüzyılda hayvan ve bitki yetiştirmeciliği anlamına gelen kültür kavramı, bugün itibariyle çok farklı anlamlar ifade etmektedir. Geleneksel anlamda *töz, değişmezlik* ve *stasis* (durağanlık) gibi anlamlar içeren kültür kavramı, günümüzde değişim, alaşım ve dinamizm gibi anlamlar kazanmıştır. Gündüz Vassaf'ın bize aktardığı gözlemler, kültürün töz, değişmezlik, stasis gibi anlamlar yerine; duruma, yere, zamana bağlı olarak bireyler ve gruplar tarafından üretilen, dönüştürülen ve sürekli bir dönüşüm sürecine tabi tasarımlar olduğunu anımsa-

tır. Belki de, Vassaf'ın genelde sosyal bilimlere, özelde göç çalışmalarına, yaptığı en önemli katkı, *"ötekini" daha da ötekileştiren* tözcü, milliyetçi, tutucu, sığ ve etno-sentrik yaklaşımlar yerine, göçmenlerin ve onların çocuklarının, kendilerince geliştirdikleri alanların ne denli zengin ve çeşitli olabileceğini bize yıllar öncesinden haber vermesidir.

Kaynakça

Abadan-Unat, N., "Identity Crisis of Turkish Migrants", İ. Başgöz ve N. Furniss (der.), *Turkish Workers in Europe*, Indiana University Turkish Studies, 1985.

Abadan-Unat, N., "Turkish Migration to Europe 1960-1975: A Balance Sheet of Achievements and Failures", N. Abadan-Unat (der.), *Turkish Workers in Europe 1960-1975*, Leiden, E.J. Brill, 1976.

Appadurai, A., "Disjuncture and difference in the global cultural economy", M. Featherstone (der.), *Global Culture: Nationalism, Globalisation and Modernity*, Londra, Sage, 1990.

Barth, F., "Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity", H. Vermeulen ve C. Govers (der.), *The Anthropology of Ethnicity: Beyond 'Ethnic Groups and Boundaries'*, Amsterdam, Het Spinhuis, 1994.

Barth, F. (der.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Cultural Difference*, Londra, Allen & Unwin, 1969.

Barth, F. (der.), *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*, çev. Ayhan Kaya ve Seda Gürkan, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2001.

Berger, John ve Jean Mohr, *A Seventh Man*, Middlesex, Penguin Books Ltd., 1975.

Bhabha, H., *The Location of Culture*, Londra, Routledge, 1994.

Blaschke, J., "Ethnische Koloniebildung in Westeuropaischen Industrie-Gesellschaften am Beispel der Türken in Berlin", *yayımlanmamış bildiri*, Berlin, B.I.V.S., 1983 ve T. Schwartz, *ibid.*

Brecher, J., *et. al., Global Visions: Beyond the New World Order*, Boston, South End Press, 1993.

Çağlar, A., *German Turks in Berlin: Migration and Their Quest for Social Mobility*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Montréal, Department of Anthropology, McGill University, 1994.

Çağlar, A., "The Prison House of Culture in the Studies of Turks in Germany", *yayınlanmamış bildiri*, Berlin, Department of Social Anthropology, Free University, 1990.

Deleuze, G. ve F. Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, çev. B. Massumi, Minneapolis, University of Minneasota Press, 1987.

Faist, T., "Schooling, Work, and Ethnicity: The Impact of Public Policy on the Incorporation of Young Turks in the Federal Republic of Germany in the 1980s", *yayınlanmamış bildiri*, New York, Anual Meeting of the American Political Science Association, 1991.

Faist, T., *Social Citizenship for Whom?*, Aldershot, Avebury, 1995.

Faist, T., *Social Citizenship for Whom?*, Aldershot, Avebury, 1995; T. Faist (der.), *Transstaatliche Raume: Politik, Wirtschaft und Kultur in und zwichen Deutschland und der Türkei*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2000.

Featherstone, M., *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, Londra, Sage Publications, 1990.

Gilroy, P., *There Ain't no Black in the Union Jack*, Londra, Hutchinson, 1987.

Giddens, A., *The Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity Press, 1990.

Guattari, F., "The Three Ecologies", *New Formations*, 8, Summer, 1989.

Hall, S., "Old and New Identities, Old and New Ethnicities", *Culture, Globalisation and the World System* içinde, der. Anthony King, Londra, MacMillan, 1991.

Hall, S., "The Local and the Global: Globalization and Ethnicity", Anthony King (der.), *Culture, Globalization and the World System*, Londra, MacMillan Press, 1991.

Hannerz, U., *Transnational Connections*, londra, Routledge, 1996.

Kâğıtçıbaşı, Ç., "Alienation of the Outsider: The Plight of Migrants", *International Migration*, XXV, no.2, Haziran 1987, s.195-210.

Kaya, A., *Sicher in Kreuzberg, Constructing Diyasporas: Turkish Hip-hop Youth in Berlin*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2001.

Kaya, A., *Berlin'deki Küçük İstanbul*, İstanbul, Büke Yayınları, 2000.

Köksal, S., *Refah Toplumunda "Getto" ve Türkler*, İstanbul, 1986.

Kula, O.B., "Almanya'daki Türklerin Kültürel Kimliği", *yayımlanmamış bildiri*, Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliğine Geçiş Sürecinde "Türkiye-Almanya İlişkileri" Konulu Uluslararası Konferans, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 11-13 Nisan 2001.

Levinas, E., *On Thinking of the Other: Between Us*, çev. M.B. Smith ve B. Harshav, londra, Athlone Press, 1998.

Levinas, E., *Outside the Subject*, çev. Michael Smith, California, Stanford University Press, 1994.

Levi-Strauss, C., *The Savage Mind*, Chicago, University of Chicago Press, 1966.

Mandel, R., "A Place of Their Own: Contesting Spaces and Defining Places in Berlin's Migrant Community", B.D. Metcalf (der.), *Making Muslim Space in North America and Europe*, Berkeley, University of California Press, 1996.

Mandel, R., "Shifting Centres and emergent identities: Turkey and Germany in the lives of Turkish *Gastarbeiter*", D.F. Eickelman ve J. Piscatori (der.), *Muslim*

Travellers: Pilgrimage, migration, and the religious imagination, Londra, Routledge, 1990.

Mandel, R., "Turkish Headscarves and the 'Foreigner Problem': Constructing Difference Through Emblems of Identity", *New German Critique*, no.46, 1989.

Mushaben, J.M., "A Crisis of Culture: Isolation and Integration Among Guestworkers in the German Federal Republic", İ. Başgöz ve N. Furniss (der.), *Turkish Workers in Europe.*

Robertson, R., *Globalization*, Londra ve Newbury Park: Sage Publications, 1992.

Sklair, L., *Sociology of the Global System*, Hertfordshire, Harvester Wheatsheaf, 1991.

Taylor, C., "The Politics of Recognition", A. Gutmann (der.), *Multiculturalism*, Princeton, Princeton University Press, 1994.

Tertilt, H., *Turkish Power Boys: Ethnographie einer Jugendbande*, Baden-Baden, Suhrkamp, 1996.

Vassaf, G., *Daha Sesimizi Duyurmadık: Avrupa'da* Türk *İşçi Çocukları*, İstanbul, Belge Yayınları, 1983.

Williams, R., *Marxism and Literature*, Oxford University Press, 1977 ve R. Williams, *Keywords*, londra, Fontana, 1983.

İkinci Baskıya Önsöz

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'nın bu yayını, birbirini tamamlayan iki ayrı kitap. Birincisi *Daha Sesimizi Duyurmadık.* Neredeyse yirmi yıl olmuş birinci kitabı Belge Yayınları'ndan Ragıp ve Ayşe Zarakolu ilk yayımlayalı. Ama maalesef hâlâ, Avrupalı Türk işçi çocukları konusunda Türkiye'de yayınlanmış tek çalışma. İkinci kitap göç araştırmalarına ilişkin kuramsal görüş ve eleştirilerimi içeren yazıları ilk defa biraraya getirilmesiyle oluştu.

İlk kitap çıktığından bu yana da konuyla ilişkim kopmadı. Tersine ben de "misafir işçi" oldum. 12 Eylül askeri rejiminin, akademik özgürlüğü yok eden YÖK'üyle birlikte Boğaziçi Üniversitesi'nden istifa ettim. Birkaç yıl Almanya'da Kassel, Marburg ve Bremen üniversitelerinde "konuk profesör" olarak göç ve psikoloji konularında ders verdim. Bir yıla yakın Viyana'daki IHS (Institut fur Höhere Studium) Araştırma Merkezi'nde çalıştım. Türkiye'de susturulan üniversiteye o dönem için bir alternatif olarak Aziz Nesin'in teşvikiyle kurulan BİLAR'ın Danimarka, İsveç ve Hollanda'daki göçmen işçi kuruluşlarıyla birlikte düzenlediği çeşitli toplantılara katıldım. Kitabın Almanca ve Fransızca çevirileri çıkınca buna Avrupa'da okuma günleri ve tartış-

malar da eklendi. Bu gezginliğin beklenmedik sonucu bir "yabancı"ya aşık oldum, çocuğumuz oldu ve bu sıralar İngiltere'de yaşıyoruz.

Bu yıllarda göç konusuna ilişkin çeşitli kitaplarda çıkan yazılarım ve uluslararası psikoloji toplantılarında verdiğim tebliğler, bir "Göç Araştırmaları Rehberi" olarak kitabın ikinci bölümünde yer alıyor. Bu vesileyle, ilk 1964'te başlayan bu konudaki çalışmalarımı tek bir kitapta birleştirmemi mümkün kılan Bilgi Üniversitesi'ne, Fahri Aral ve Burhan Şenatalar'a teşekkür ederim. Kitabı "güncelleştiren" önemli bir ilave de London School of Economics'te siyaset bilimcisi olan Prof. Eva Östergaard-Nielsen'in Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki araştırmalarına ve Oxford Üniversitesi'ndeki doktora tezine dayanarak 2000 yılında Türkiye'den Avrupa'ya göç olgusunu değerlendiren, bu kitap için yazılmış kapsamlı bir yazısı.

Ancak okur, Sovyetler Birliği'yle, ABD arasında sürdürülen Soğuk Savaş ya da Türkiye'nin futboldaki başarısızlıkları gibi birçok örnek açısından, kitabın ilk kısmının çok önceleri yazılmış olduğunun farkına varacaktır. Bu ve benzer bilgiler, kitabın belge niteliğinin kaybolmaması için aynı tutulmuştur.

Peki kitabın ilk basıldığı 1983'ten bu yana "henüz seslerini duyurmamış" olanlar için neler değişti?

Önce nasıl tanındıkları. Hâlâ "işçi çocukları" deyimini kullanıyoruz ama yanlış. Bu deyim aklımıza özellikle fabrikalarda çalışanların çocuklarını getiriyor ki gerçeği yansıtmıyor. Artık kendi işyerleri dahil her kesimde çalışanların çocukları söz konusu. Üstelik bu çocuklar büyüdü. Kendileri ana-baba oldular. Artık üçüncü ve dördüncü kuşaklar söz konusu. Farklı kuşaklar göçü farklı yaşıyor. Hem kuşaklar arası hem de kuşaklar içi aidiyetler de, davranışlar da farklı olabiliyor. "İşçi çocukları" deyimi başka yönden de aldatıcı. Türkiye'den göçün başlıca nedeninin ekonomik olmasının yanısıra, geçmişte 12 Mart, arkasından da 12 Eylül askeri darbelerinin neden olduğu küçümsenmeyecek bir politik göç de söz konusu. Buna başta Kürtler olmak üzere Süryanilerin de Türkiye'den göçe zorlamalarını eklemek gerekiyor. Zaten kitabın temel yaklaşımı da daha o zamanki çeşitli örneklerden

de görülebileceği gibi, nasıl tipik bir Hintli ya da New Yorklu yoksa öyle bir işçi çocuğunun da olmadığı.

BUGÜNKÜ DURUM

İdeolojik farklılık yerine ticari rekabeti temel alan bir dünyada yaşamaya başladık. İşçi çocuklarının "yeni Avrupa"sı eskisine göre daha bağımsız ve zengin ama aynı zamanda daha tutucu ve ırkçı. Önceki kuşaklara göre Avrupa'ya daha bir "uyumlu" olanlar bile eskisine göre çok daha belirgin hale gelen ırkçılıkla karşı karşıyalar. Almanya'da Solingen ve Moeln'de yakılarak öldürülen Türkler buna çarpıcı bir örnek. Ama eskiden ırkçılık karşısında sinip kendilerini ezik hissedenler yerine de, kendilerine haksızlık edildiğini düşünenler, ırkçılığı sineye çekmek yerine tepkilerini gösterenler var.

Avrupa'nın NATO'ya aitliğini sürdürmesiyle birlikte özerk askeri göç ve ortak bir dış politika oluşturması gündemde. 360 küsur milyonluk nüfusu ile dünyanın en zengin pazarı olmaya aday. Ancak sosyal refah devleti anlayışının ABD patentli vahşi kapitalizminin etkisine girmesiyle birlikte özellikle göçmenlerin haklarının gerilediği bir ortam.

Devlet politikaları ve sokaktaki güçler açısından ırkçılık hem tırmanıyor hem de kurumsallaşıyor. Avrupa'nın kimi büyük kentlerinde kokusu, dokusu, rengi farklı olanlar kendi gettomsu mahalleleri dışına korkuyla çıkıyorlar.

Türkler de genellikle Avrupalılarla içiçe değiller. Günlük yaşamlarını büyük nispette kendi kurdukları paralel bir toplumda sürdürüyorlar. Alış-veriş, eğlence ve giderek artan bir yüzde için çalışma hayatının dili Türkçe. Eskisine göre bir yandan Avrupa'da daha yerleşik olan Türkler, bir yandan da ayrışıyorlar.

Yeni yasa ve uygulamalarla uluslararası insan hakları andlaşmaları çiğneniyor, ailelerin bütünleşmesi hatta kısa ziyaretlerle görüşmesi giderek imkânsızlaşırken, Avrupa sınırlarında eskisine göre tersine işleyen yeni bir demir perde örülüyor. Yakın geçmişte Doğu Almanya'dan kaçanları vurmakla görevli polis, bugün aynı sınırlarda silahlarını kaçak girmek isteyen göçmenlere doğrultmuş. Eskiden Sovyet-

ler'de seyahat özgürlüğünün kısıtlandığı gibi bu gidişle yakında Avrupa'da göçmenlere de bir "iç", bir de "dış" pasaport gerekecek.

Özellikle sağın ve Neo-faşizmin tırmanmasıyla birlikte tüm Batı ülkelerinde çeşitli ad ve modellerle sunulan göçmen politikalarının da iflas ettiğini görüyoruz. Yeni Avrupa Birliği'nde söz konusu olan göçmen politikası değil, göçmen polisi. Bir yandan göçmenlerin sosyal ve yasal haklarıyla ilgilenen kişi ve kuruluşlara ayrılan fonlar kısılır ya da tamamen kesilirken, göçmenlerle uğraşan polise verilen fonlar artıyor, istenmeyen göçmenlerin geri dönmesini teşvik için yeni fonlar, yeni programlar yaratılıyor.

Sosyal devletin giderek çökertip işsizliğe ittiği insanların önemli bir kısmını sokakta kendi kaderiyle başbaşa bırakan Friedman'cı ekonomik politikalar kara para faaliyetlerini teşvik ediyor. Fuhuş, uyuşturucu ticareti, kumar, sınırdan adam geçirme, soygun ve dolandırıcılık göçmenlerin ve özellikle gençlerin de kısmen katıldığı faaliyetler. İşsizlik tırmanıyor. Konut darlığı had safhada. Yüksek kira beklentisiyle bir yığın boş konut kiracı bekleyedursun, göçmenler diğer yoksullarla birlikte balık istifi yaşıyor. Sefillik, ırkçılık, ikinci sınıf vatandaşlık hâlâ süregeliyor.

Avrupa'da ve özellikle Almanya'daki eğitim eşitsizliği, göçmen çocuklarını hâlâ en kaba, en zor, en istenmeyen işlere, mesleklere hazırlıyor. Üniversitede okuyan doktor, avukat olan işçi çocuklarının sayısı giderek artıyorsa da bunlar çok küçük bir azınlık. Hâlâ Amerikan patentli Anglo-Sakson zekâ testlerine tabi tutulan ve her bakımdan normal birçok göçmen çocuğu birdenbire kendilerini geri zekâlılar sınıfında buluveriyor. Irkçı bir eğitim politikası sonucu ortaya çıkan bu psikolojik katliam kimi çocukların geleceğini daha baştan baltalıyor.

Bunlar yıllardır bilinen şeyler. Yeni olan, bunun artık Avrupa'da bir sorun değil, normal durum olarak algılanması. Kimse şaşmıyor, irkilmiyor. Gerek Avrupa gerekse göçmenler açısından durum kanıksanmış, kemikleşmiş, apolitikleşmiş. Hâlâ göçmenler haklarını sağlamak için yaygın katılımlı eylemler gerçekleştirmiş değil. Yeni düzenin insa-

nı ancak kendi durumunu kurtarma, mümkünse kendi rüyasını gerçekleştirmek sevdasında.

GÖÇMENLERE SİYASET YASAĞI

Demokrasinin en temel seçme ve seçilme hakkını uygulamayan ülkeler arasında Güney Afrika'daki ırkçı apartheid rejimi ile Arap topraklarında işgalini sürdüren İsrail'in siyonist rejimi kalmıştı. Birincisi yıkılıp gitti, ikincisi silah zoruyla ayakta. Gene de birkaç kuşaktır kendi toprakları üzerinde doğan, yaşayan, çalışan, vergi ödeyenlere Avrupa ülkeleri hâlâ bu en temel demokratik hakkı tanımayı reddediyor (tek tük ülkelerde varolan yerel seçim hakkı dışında).

Dünyanın ilk ulusal demokratik devrimi, "temsil hakkımız yok ise vergi de ödemeyiz" (no taxation without representation) şiarı ile ta 1776'da ABD'de gerçekleşmişken günümüzün Avrupası hâlâ kölelerin çalışıp efendilerin yönettiği milattan önceki Yunan demokrasisini andırıyor. Üstelik göçmenler elçilik ya da posta kanalıyla "kendi" ülkelerinde de oy kullanamadıklarından tam anlamıyla siyasi haklarından yoksun durumdalar. Demokratik haklar konusunda Avrupa kadar Türkiye de sessiz. Avrupa kadar Türkiye de çifte standartlı.

Siyasi hakları gaspedilmiş göçmen topluluğu, ekonomik ve sosyal haklarının sağlanmasında hâlâ yasalarca sessizliğe mahkûm edilmiş durumda.

İSLÂM

Göçten bu yana toplumlarındaki İslâm'ın varlığını tanımak ve kabullenmek yerine, Avrupa daha da bir tedirgin tavır sergiliyor. İslâm'ın sayısal güç olarak ikinci büyük din olması şaşırtıyor, ürkütüyor Avrupa'yı.

Türkiye'de din dersi kisvesi altında nasıl İslâm eğitimi yapılıyorsa, Avrupa okullarındaki zorunlu din derslerinde de Hıristiyanlık eğitimi yapılıyor. İbadet özgürlüğü açısından Avrupa'daki Müslümanların durumu Türkiye'deki Hıristiyanlara göre daha farklı. Zira Avrupa'da ne çok dinleri barındıran bir Osmanlı geçmişi var, ne de azınlık

ibadet yerlerinin mevcudiyetini garantileyen Lozan Andlaşması. Binbir dereden su getirilip cami inşaatına, hele minareliyse, izin verilmiyor. Genellikle apartman katları, dernek lokalleri mecburen cami vazifesi görüyor. Ezan sesleri ile kilise çanlarının duyulduğu kimi İstanbul semtleri hâlâ olası çok-kültürlü bir Avrupa'nın ne rüyasında var ne de hukukunda. Diğer yandan derme çatma ibadet yerleri için milyonlar harcayan Müslümanlar gene dünyanın parasını harcayıp ölülerini de memleketlerine götürüyorlar gömmeye. Hıristiyan topraklarında mezarlık fikrine pek yanaşmıyorlar. Türkler açısından Avrupa'ya yerleşmişliklerinin nihai ölçüsü orada mezarlıklarını kurmak olacak. Bu anlamda istisnalar dışında henüz Avrupa'ya "kafaca" yerleşmiş değiller.

KÜRTLER

Ayrı bir bahis açmak gerekiyor mu göçmen Kürtler için? Bir bakıyorsunuz Türkiye'den gelen göçmenler aynı koşullara tabiler, bir bakıyorsunuz Türkiye ve Türklerle ilgili bir politikanın unsuru olarak bambaşka bir konumdalar.

1970'li ve 80'li yıllarda Avrupa'ya gelen Kürt çocukları ilk kez ana dillerinde eğitim görmeye bu ülkelerin yuva ve ilkokullarında başladılar; ilk kez yasadışı olarak değil, tersine devletin teşvikiyle bir Kürt kimliği geliştirmeye başladılar. Kültürel aidiyet, kültürel kimliklerin insanların topraklarından uzaklaştığında güç kazandığı hatta abartılabildiği olgusu da göz önünde tutulursa kaçınılmazdır ki Avrupa'daki Kürt bilinci Türkiye'dekine nazaran çok gelişmiş durumda. Türklerden ayrı olarak kendi dernekleri, lokantaları, lokalleri var. Avrupa devletlerinin, kurumlarının destekledikleri araştırma ve kültür merkezleri var. Bir anlamda Avrupa devletleri Kürtlere, T.C.'nin kendi vatandaşlarına sahip çıktığından daha fazla sahip çıkıyor. Kürtler duruma göre kendilerine kâh Türküm diyor, kâh Kürdüm diyor. Kürtlük, Türklük, Müslümanlık, Alevilik gibi çeşitli unsurlardan oluşan Kürt kültürel kimliği siyasi kışkırtmalardan uzak (siyasetten değil) bir ortam sağlanabildiği takdirde hem kendisi hem de çevresi için zengin gelişmelere gebe.

Zamanında Türk-Kürt diye hiçbir ayrım yapmayan, hatta her-

hangi bir ayrımın farkında dahi olmayan kimi Avrupalı kuruluş ve kişiler bugün sade Kürtleri benimsemiş durumdalar. Artık giderek Avrupalılar arasında Kürtleri ve Türkleri "benimseyenler" farklı kişi ve kuruluşlar.

Ne var ki, Kürt "ulusal sorun"unun gündeme getirilmesiyle Avrupa'daki somut sorunlarına, somut çözüm bulmaktan en uzak olanlar da birkaç kuşaktır burada yaşayan ve diğer göçmenler gibi artık hep Avrupa'da yaşamlarını sürdürecek olan Kürtler.

SOL ÇÖKÜŞÜN ETKİLERİ

Dünya solunun çöküşü nasıl etkileyecek Avrupa'daki Türk göçmenlerini? Göçmenleri ayrı ayrı ama aynı şekilde etkileyen üç olay var bence. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki rejimlerin çökmesi, Avrupa solunun sağ'a kayışı ve Türkiye'de ilk seçimlerden (1946) bu yana genellikle karşı cephelerde yer alan siyasi akımların koalisyon hükümetleri. Hepsi de Avrupa'daki Türkleri bir anlamda "yalnızlaştırırken", aynı zamanda kendi sorunlarının varlığı bağımsızca çözüm aramalarına da yol açtı.

1- Marksist rejimlerin çökmesi sola gönül vermiş gençlerin, bir an önce devrim olsun diye uğraşmalarının sonu oldu. 1980'li yıllarda Avrupa başkentlerinde kutlanan 1 Mayıs törenlerine neredeyse o ülkenin vatandaşı kadar Türkler de katılırdı - üstelik ayrı ayrı gruplarda. Kimi Çin Devrimi'ni benimseyen pankartlar altında yürürken, kimi Sovyetler'i, kimi Arnavutluk'u, kimi Küba'yı, kimi de Kürdistan'ı şiar edinmişti kendine. Bu grup ve örgütlerin çoğu ya çöktü ya da cılızlaştı, zaten sınırlı olan popülerliğini yitirdi. Yıllar boyunca gençlerin, bu örgütlerin güdümünde tartışmaya, taraftar toplamaya, kimi provokasyon niteliği taşıyan yasadışı eylemlere harcadıkları zaman enerji ve özveriyi düşünün. Bu birikim, artık Avrupa'da yaşayan göçmenlerin somut sorunlarına somut çözümler getirmeye yoğunlaşma eşiğinde.

2- Avrupa'da sol partilerin oy kaybetme korkusuyla göçmen dostluğundan göçmen düşmanlığına doğru kayması da göçmenleri kendi sorunlarıyla başbaşa bıraktı. Yalnızlaşma, önce işyerinde, fabri-

kada başladı. Başta komünistlerin kendilerine arka çıkmasıyla Türkiye'de milliyetçi, dinci akımları destekleyen işçiler bile Avrupa'da komünist, sosyalist sendikaların önde gelen militanları olmuştu bir ara. Üstelik bu sendikalar için aidatlarıyla önemli bir gelir kaynağı da oluşturdular. Ancak komünistlerin tam anlamıyla saf değiştirip Neo-faşist ırkçı partilere oy vermesi ve sendikal hareketin gerilemesi gene göçmenleri yüzüstü bıraktı. Artık göçmenlerin hareketi gene belki aynı sendikal yapı içinde, ama bu kez kendi eylemlerini gerçekleştirmeye, kendi oluşumlarını korumaya yönelik...

3- 1946'dan beri "Halkçı" ve "Demokrat" diye iki ayrı kampa bölünen Türkiye'de 1991 seçimleri sonucu kurulan "tarihi koalisyon" ve onu takip eden benzeri hükümet ortaklıkları Avrupa'daki göçmenleri de bir yandan eski siyasi aidiyetlerinden kurtarırken, bir yandan da özellikle gençlerin birçok yeni ortak konumda yanyana gelmelerine olanak sağladı. Bu tarihi yükten özgürleşen ikinci ve üçüncü kuşakların siyaset odağı bir süre alevlenen Türk-Kürt çatışması dışında Türkiye'den Avrupa'ya, kendi gündelik yaşantılarının sorun ve çözümlerine kaydı. Artık ne "askeri diktatörlüğe son" çağrıları gündemde ne de geleneksel Türkiye "sağ" ve "sol"unu temsil eden bölünme ve çatışmalar. Üstelik bu gençler her ne kadar ebeveynleri gibi egemen düzence ezilmekten paylarını alıyorlarsa da onların yaptıkları gibi "işimden olurum", "Almanya'dan kovulurum" korkusuyla boyunlarını bükmektense her gün giderek daha çok haklarını arıyorlar. Kendi demografik kaygılarının da etkisiyle Almanya'nın çifte vatandaşlık hakkını tanıması ise bu eğilimi daha da güçlendirecek.

YENİ YÜZYILLARIN TARİHİ

Avrupa'ya göçle ilgili temel soru ve cevaplar oldukça belli. Niçin çağırıldılar? Avrupa'nın ağır ve kirli işlerde çalışacak ucuz emeğe ihtiyacı vardı. Niçin geldiler? Kendi ülkelerinde işsizlik vardı. Neden? Çünkü Batı'nın zenginleşmesiyle birlikte dünyanın geri kalan kısmı yoksullaşıyor, özellikle tarımdan kopup işsiz kalanlar göçe zorlanıyordu. Doğulu insanın Batı'ya gitmesi, Batı sömürüsünün Doğu'ya gitmesinin

sonucu. Berlin'de bir toplantıda göçmen bir işçi şöyle özetlemişti durumlarını: "Biz buradayız, çünkü siz oradasınız."

Avrupa ekonomisinin göçmenlere sade işgücü değil, tüketici olarak da ihtiyacı var. Son yılların yeni olgusu ekonomiye yeni bir canlılık veren tüketici ve yatırımcı göçmenler. Bir yanda çocuk yapmayan, hızla yaşlanan, emekliye ayrılan Avrupalılar, diğer yandan yüzdesi hızla artan dinamik genç göçmen nüfusu. Üstelik sosyal hizmetlerden en az yararlananlar onlar olduklarından toplamın yükünü de hafifletiyorlar. Avrupa'nın göçmensiz ayakta kalması imkânsız. Bir Birleşmiş Milletler raporunda Avrupa Birliği'ni oluşturan 15 ülkenin, bugün nüfuslarındaki çalışan yüzdesini ve onların maaşlarından kesintilerle sağlanan yaşam düzeyini korumak istedikleri takdirde yirmi beş yıl içinde 100 milyonu aşkın yabancı işçiye ihtiyacı olacakları belirtiliyor.

Ancak konuya salt ekonomik açıdan bakıldığında göçün önemli boyutu gözden kaçmış oluyor. Tarih bugünleri değerlendirdiğinde Avrupa'ya nasıl bir kültür göçünün gelmiş olduğu görülecektir. Okuma-yazma bilseler de, bilmeseler de, işçi aileleri ve onlardan sonra gelecek kuşaklar bu kültür göçünün temsilcileridir. Kültür derken ilk göze çarpan farklı kıyafetler, yemekler, folklor dansları ve şarkılar belki. Ancak bu arkeolojik ve turistik görününün altında yatan çok daha önemli kültürel boyutlar var. Avrupa'nın bu yeni sakinlerinin insan ilişkileri başka. Yaşam ve ölüm anlayışları, niçin çalışıp niçin yaşadıkları farklı. Zaman ve evreni algılamaları değişik. Asırlardır sürecek yeni bir kültürün oluşmasının eşiğindeyiz. Bu oluşumun ilk aracıları ise göçmen işçi çocukları.

Bu saptama, ne Batı'nın ne de Batı'dan çok Batıcı, Batı'ya karşı aşağılık kompleksiyle dopdolu, çoğu Türk aydının hoşuna gitmiyor. "Anadolu köylüsü" gözüyle baktıkları göçmen işçinin Avrupa uygarlığına nasıl bir kültürel katkıda bulunabileceğini, "aydınların" hafsaları almadığı gibi, göçmenler için gördükleri tek çıkar yol, bir an önce onların Batılılaşıp çağdaşlaşmaları, Avrupa'ya ayak uydurmaları. Ama bir yandan da asıl kendisi bir türlü "çağdaşlaşamayan" Türk devletinin Avrupa'da çıkarlarını korumaları. Diğer yandan kimi göçmenlerin

de (özellikle 1. kuşağın) Batı'ya karşı üstünlük ve "yedi düvel meydan okumuşuz, Müslümanız, Batı'nın gâvurundan alacak bir şeyimiz yok" diyerek deve kuşları gibi başlarını kumun içine gömüyor, yeni ve bambaşka bir kültürün içine doğan çocuklarının kafalarını iyice karıştırıyor, geleceklerini köstekliyorlar.

Oysa Avrupa tarihinde son 1600 yılın en önemli göçü bu. Ve bu sefer gelenler kendilerinden öncekiler gibi savaşarak, yıkıp yağmalayıp fethederek değil, Avrupalılarla yanyana çalışmak üzere geldiler. Nasıl 400'lü yıllarda Doğu'dan, Asya'dan gelen "barbarlar" -yani Gothlar, Visigothlar, Avarlar, Vandallar, Ostrogothlar- batı Roma İmparatorluğu'nu çökertmekle birlikte, Yunan-Latin uygarlığıyla zaman içinde kaynaşıp bugünün Batı dünyasının temellerini attılarsa, uzun vadede bugünkü Türk-Müslüman göçünün de benzer etkileri olacak.

İlk kez Fransa'da 732 Poitier Savaşı'yla zamanın Avrupa'sını güçlü bir orduda kendisine karşı birleştiren İslâm, 16. yüzyılda Viyana kapılarını zorlayıp Hıristiyan alemine hâlâ günümüze yansıyan korkular yaşatan Türkler, birdenbire son 40 yıl içerisinde Batı'nın içinde yaşar, yeşerir hale geliverdi. Avrupa'nın bir köşesinde İspanya'daki Endülüs Uygarlığı dışında İslâm kuruldu kurulalı, yani 1400 küsur yıldır ilk kez, Batı tarihinde ilk kez, Müslümanlar Avrupa'da Hıristiyan alemiyle içiçe yaşıyor.

1400 yıldır birbirleriyle savaşmış, birbirlerine düşman, kültürleri dinleri ayrı iki topluluk, bugün Avrupa'da birarada çalışıyor, alışveriş yapıyor, çocuklarını aynı okullara yolluyor ve evlenip birbirlerinden çocuk bile yapıyorlar. Göçe, İslâm, Osmanlı ve Avrupa tarihi açısından bakıldığında bu akıl almaz bir gelişme. Bırakın düşünürleri, bilim adamlarını, siyasi liderleri, Nostradamus gibi falcıların bile en uçuk kehanetinde böyle bir gelişmenin ipucu yok. Bu toplulukların asırlardır kimliklerini birbirlerine karşı tanımlayıp 40 yıllık bir an içinde, birdenbire yanyana ya da birarada yaşamaya başlamaları tabii ki sorunlu olacak. Bir yanda Haçlı Seferleri'ne kahramanlık destanı gözüyle bakan Hıristiyanlar, öbür yanda camilerde cihad vaazları dinleyen Müslümanlar. Sorunlar, çatışmalar, tarihe karşı direnmeler kaçınıl-

maz. Irkçılık ve bağnazlık belki daha nice canlar alacak. Klasik göç kuramları çerçevesinde düşünen sosyal bilimciler kısır döngüler içinde tartışmalarını sürdürüyor. Şöven politikacılar etnik ve dinî aitlikleri körüklüyor. İnsanlar heder oluyor.

İlk göçte, nasıl, barbar kavimleriyle Latinlerin birleşmesi yeni bir kültürün temellerini atıp Shakespeare'ler, Goethe'ler, Erasmus'lar yetiştirdiyse, şimdiki büyük kültür göçü de yeni uygarlıklara gebe. Dünyayı kocaman bir "Disneyland" yapmak ya da öyle görmek isteyenler aslında ne kaçırdıklarının henüz farkında değiller. Onun için de *Daha Sesimizi Duyurmadık*.

GÜNDÜZ VASSAF
Cambridge, Ocak 2000

İki Arada Gidip Gelmek: Batı Avrupa'daki Türk Gençleri

Eva Óstergaard-Nielsen*

Batı Avrupa'daki "göçmen işçilerin çocukları" hakkında anlatılacak bir değil, pek çok öykü var. 1980'lerin başında göçmen Türk işçilerin çocukları yapısal bakımdan aşağı yukarı aynı konumu paylaşıyordu. Oysa artık sosyo-ekonomik, etnik, dinsel ve siyasi açıdan çok farklı alt grupları içeren, son derece heterojen bir bütün oluşturuyorlar. Sosyal istatistiklerin sunduğu portre, Batı Avrupa'daki Türk gençlerin genelde yavaş ilerleme kaydettiği yönünde. Ancak genel istatistikler sıkıcı olduğu kadar Türk gençlerin içindeki farklılaşmayı yansıtamadığı için aldatıcı olabiliyor. Bir yandan genç Türk işadamlarının sayısı giderek artarken, diğer yanda işsizlik oranı, hem ülke düzeyindeki hem de diğer göçmen işçi çocuklar arasındaki ortalamayı geride bırakıyor. Yüksek öğrenime devam eden göçmen işçi çocuklarının yanısıra okulu terk eden vasıfsız gençlerin sayısı hâlâ çok yüksek. Bir kısım göçmen işçilerin çocukları Sünni ve Alevi kimliğini ön plana çıkarırken, diğer yanda progresif rap grupları kuran gençler, ABD'deki ırk ayrımcılığına karşı Afro-Amerikan protestolarını çağrıştıran şarkılar

(*) London School of Economics, siyaset bilimi uzmanı.

söylüyor. Kürt milliyetçilerin gösterilerinde "Öcalan'a özgürlük" sloganları atan protestocuların yanı başında, aşırı sağcı Türk milliyetçilerin toplantılarında "Türkeş ölmez!" marşlarını söyleyenler var. Ve bütün bu grupların yanında gerek yerel ve ulusal düzeyde gerekse Avrupa Parlamentosu ve asamblesi düzeyinde, Türk siyaseti yerine göç ve entegrasyon konularına eğilen Türk adaylar ve temsilciler bulunuyor.

Kısacası anlatacak çok öykü var ve her biri tek değil, çok sesli öyküler. Ne var ki Batı Avrupa'daki Türk gençlerinin yaşadığı bazı temel ikilemler ve sorunlar değişmedi. Bu ikilem ve sorunlar diğer bütün dönüşüm ve dinamiklerin yanında daha da göze batıyor. İlk basımı üzerinden neredeyse 20 yıl geçmesine rağmen Gündüz Vassaf'ın kitabı gündemdeki yerini koruyor. Bu kitabı "güncelleştirmek" zorlu bir görev. Basit bir önsöz, Türk toplulukları ile ilgili olarak yaşanan gelişmenin karmaşıklığını adilce yansıtamazdı. Bunun yerine sosyal, ekonomik ve hukuksal açıdan Türk toplumunun yaşadığı gelişmeler ile bunların yeni kuşakları nasıl etkilediği ele alınacak. Kanımca en önemli gelişmeler temelde iki paralel süreçle ilintili: Yerleşilen ülkeye entegrasyon ve Türkiye ile olan iktisadi, sosyal ve duygusal bağların güçlenmesi. Çelişkili olmaktan çok birbirini bütünleyen bu iki süreç, hem Batı Avrupa'daki Türk gençleri hem de ev sahibi ülkeler açısından büyük bir sınav niteliğinde.

Türk gençlerinin üzerinde yoğunlaşmak son derece yerinde, zira yurt dışında yaşayan Türklerin çoğunluğunu onlar oluşturuyor. Almanya'da 2.4 milyon Türk'ün yüzde 33'ü 18 yaş altında, yüzde 71'i ise 36 yaşından küçük.[1] 1980'lerin başında Batı Avrupa'daki birçok ülkede yaşayan Türk vatandaşlarının yüzde 40'ından fazlası 18 yaş altındaydı. 1980'lerin ilk yıllarında "göçmen işçilerin" çocukları olan bu kuşak artık 30'lu yaşlarına geldi. Onlar artık "üçüncü kuşak" olarak adlandırılan kuşağın ebeveynleri. Oysa, Batı Avrupa'daki Türk gençlerini hâlâ "ikinci kuşak" olarak tanımlıyoruz. 1980'lerin başında ikinci kuşaktan gençlerin yaşadığı sorunların mirasından hareketle,

1 Zentrum fur Turkeistudien, Pressemittelung, Grossere Anstrengungen bei der Integration junger Migraten immer dringlicher, 16.2.2000.

"ikinci kuşak"ın farklı kültürel sistemler ve talepler arasında sıkışıp kalan çocuklar için kullanılan bir terim olduğu söylenebilir. "Üçüncü kuşak" ise okullarında başarılı olan ve Türklük-Batı Avrupalılık ikilemini kendileri için bir avantaja dönüştüren çocuklar için kullanılıyor.

Bu konulara genel bakışım ve analitik yaklaşımımın Profesör Vassaf'ınkinden farklı olması kaçınılmaz. Almanya, Hollanda ve Birleşik Krallık'taki Türkler üzerine çalışan bir Danimarkalı olarak her açıdan "dışarıdan biriyim". Dışarıdan birinin bakış açısından yaklaşmak, pek çok inceliği yakalayamamaya neden olsa bile, içeriden olanların sorgulamadan kabul ettiği şeyleri sorgulama avantajını sunabiliyor. Aslında 1980'lerde Amsterdam'daki iyi niyetli Hollandalı sosyal görevliler üzerine Vassaf'ın sunduğu eleştirel analizi de gücünü bu mantıktan alıyor. Bu bir yana, ben 1980'lerin başında sosyal bilimlere hakim olanlardan çok farklı analitik yaklaşımların öğrencisiyim. Ben ve benim kuşağımdan olan sosyal bilimciler eleştirel analizden taviz vermeye daha yatkınız: İktisadi determinizmin işlevsel açıklamaları yerine, yerel ile küreselin etkileşimindeki çapraşıklığı yakalayabilmek için daha (orta düzeyde) analiz araçlarını kullanmayı tercih ediyoruz.

ÜLKELERARASI BİR DİZİ UYGULAMADAN BİR BAŞKASINA

"Göçmen işçilerin çocukları" terimi artık kullanılmıyor ki bu da çok isabetli. Göçmen işçiler şimdi "Türkler" (ya da Müslümanlar) olarak adlandırılıyor ve birinci, ikinci, üçüncü kuşak şeklinde ayırdediliyor. Terminolojideki bu değişiklik semantik kaygıların ötesinde önem taşıyor. Bu durum, "göçmen işçilerin" dönmemek üzere kaldıklarını hem evsahibi ülkeler ve Türkiye'deki siyasi otoritelerin hem de Türklerin kendilerinin sonunda farkına vardığını gösteriyor. Almanya ve Hollanda gibi evsahibi ülkeler, işçilerin geri döneceği beklentisini bir kenara bırakıp entegrasyona yönelik yapıcı politikalara yöneldiler. Türkiye'deki siyasi otoriteler ise son on yıldır Türkiye dışında yaşayan vatandaşlarının hayatını kolaylaştıracak hukuki tasarruflarda bulunmaya başladı. Toplulukların kendisi açısından yerleşim süresi ise karmaşık bir deneyim oldu. Çoğu kez kalma kararı, aslında alınmayan bir

karardı. Kesin dönüşü sürekli birkaç yıllığına erteleyen aileler, sonunda yaşamlarının odağında artık Türkiye'nin yer almadığını fark ediyorlardı. Çoğu kişi, özellikle de ilk kuşaktan olanlar, hâlâ anavatana dönme hayalini kuruyor. Batı Avrupa'da Türklere ait mezarlıkların sayısı çok az. Ölüleri Türkiye'deki köylerinde gömülmek üzere yurda yollama işi, resmi ya da gayrıresmi Türk Müslüman teşkilâtlar için çok kârlı bir iş alanı.

Yine de genç kuşakların Türkiye ile olan bağları Batı Avrupa'ya yerleşme ve entegrasyonun ayrılmaz bir parçası. Rotasyona dayalı misafir işçi getirme dönemi ile Türk vatandaşlarının Batı Avrupa'ya temelli yerleştiği günümüzde ülkelerarası bağlar açısından büyük farklılıklar var. Misafir işçilerin anavatana döviz yollama, Türkiye'de emlak satın alma veya okula devam etmeleri için çocuklarını Türkiye'ye yollamaları türünde faaliyetler, bir gün anavatana dönüleceği varsayımına dayanıyordu. Bugün ise ülkelerarası bağlar geri dönmeme varsayımı üzerine kurulu. Türkiye ile ekonomik, siyasi ve sosyal bağlar, tıpkı medya, dini ibadet ve siyasi hareketler gibi, yurt dışında yaşayan topluluklar da Türklüğün kurumlaşması sürecinin bir parçası.

Türkiye dışında yaşayan Türk vatandaşları anavatanları ile bağlarını koparmıyor. Örneğin, Almanya'dan Türkiye'ye hareket eden uçakların sayısı yaklaşık 30.000; her yıl uçak ile Türkiye'ye giden kişilerin sayısı 1980'de yarım milyon iken, 1996'da bu sayı 3.5 milyonu aştı.[2] Göç kontrollerinin sıkılaşması, Almanya, Hollanda ve Danimarka gibi ülkelerde yaşayan Türklerin aile birleşmesi ve anavatandan eşleri getirme yollarına başvurmayı sürdürdüğü anlamına geliyor. Bu durum Türkiye ile bağların güçlenmesine yol açıyor. Söz konusu dinamiklere ek olarak modern iletişim olanakları anavatanda yaşayan aile veya arkadaşlar ile diyaloğu kolaylaştırıyor. Türk vatandaşları özellikle de 1980'lerin sonundan itibaren yaygınlaşan Türk gazeteleri ve uydu televizyon kanalları yoluyla Türkiye'de olan biteni yakından izleyebiliyor. Berlin'de yaşayan yaşlı bir Türk işçisinin bir görüşme sırasın-

2 Statistiches Bundesamt, Statistiches Jahrbuch für die bundesrepublik Deutschland Stuttgart: Metzler-Poeschel, 1960-1998.

da söylediği gibi, "Eskiden gurbette olduğumuzu söylerdik; artık Türkiye burada."

Bu gelişmeler Batı Avrupa'da yaşayan genç kuşaktan Türkleri nasıl etkiledi? Yazının geri kalanında, Gündüz Vassaf'ın kitabının ilk basıldığı 1980'lerin başından bu yana Batı Avrupa'daki Türk topluluklarının ekonomik, hukuki, sosyal ve siyasi açıdan yaşadığı gelişmeler ele alınacak.

İKTİSADİ ÖNCELİKLER VE EMEK PAZARINDA YAŞANAN GELİŞMELER

Misafir işçilerin Türkiye'deki ailelerine mümkün olduğu kadar çok para yollayabilmek için yurt dışında en azla yetindiği günlerden bu yana çok şey değişti. İktisadi öncelikler Türkiye'den Batı Avrupa'ya kaydı. Türkiye'ye yatırımlar ve yollanan döviz 1980'lerin başından itibaren azaldı. Türk hükümetlerinin yurt dışındaki işçilerini anavatana para yollamaya teşvik etmek için 1980'lerde aldıkları bir dizi önlem bu durumu değiştirmedi.[3] Diğer yandan Ağustos 1999 depreminin kurbanlarına yardım etmek, İslâmî bankalara para yatırmak, siyasi, etnik hareketleri ya da doğum yeri olan bölgedeki siyasi olmayan köy derneklerini desteklemek gibi çok daha hususi amaçlar ile Türkiye'ye para aktarılmaya başlandı. Bu nedenle Türkiye'deki hem devlet hem de özel sektör kuruluşlarının yurt dışındaki Türk vatandaşlarının birikimlerini çekmek için büyük çaba göstermesi hiç şaşırtıcı değil. Batı'daki ticari bankalar ve şirketler ile rekabet halindeler. Türkler, özellikle de genç kuşaklar aynı zamanda "iyi birer tüketici".

Son on-yirmi yıl içerisinde Batı Avrupa'daki Türklerin ortalama geliri genel olarak yükseldi. Bu artışın gerisinde çok farklı sosyo-ekonomik gelişmeler yatıyor. Olumlu yanda, Türk girişimcilerin sayısı hızla arttı. 1982 ile 1993 arasında Almanya'daki müstakil iş sahibi Türklerin sayısı üç katına yükseldi. Almanya'da halen Türkler tarafından işletilen 41.500 işyeri var. Sadece Almanya'da Türkler için tahminen

3 Abadan-Unat, "Turkish Migration to Europe", in Robin Cohen (der.), *The Cambridge Survey of World of Migration*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, s.283.

180.000 kişi çalışıyor. Bu işyerlerinin 1995'te yıllık cirosu 34.5 milyon Alman Mark'ıydı (11.5 milyon pound). Türk işletmelerin en sık rastlandığı alan "Döner-sanayi". Berlin'de her gün 40-50 ton döner üretiliyor. Hali-vakti yerinde Türk sanayiciler de var. Bu işadamlarının başlıca örgütü ATIAD[4] anavatanları dışında sosyal konumları bakımından hızlı bir ilerleme kaydeden Çinli ve Hintliler benzeri girişimci göçmen gruplar ile kendini özdeştirmeyi seviyor. Bunun hiç de yersiz olduğu söylenemez. Essen'deki Türkiye Araştırma Merkezi'nin (Zentrum fur Turkeistudien) bulgularına göre AB'deki 3.5 milyon Türk, 55.1 milyar Euro değerinde mal ve hizmet üretiyor. Bu miktar Lüksemburg'un GSYMH'sının (25 milyar Euro) iki katı, Portekiz'in GSYMH'sının ise yüzde 58'i. Bu toplamın yüzde 70'i Almanya'daki Türkler'e ait.[5]

Her ne kadar Batı Avrupa'daki Türklere ait işletmelerin sayısı artıyorsa da Türkler arasındaki işsizlik oranı Avrupa'nın her yerinde yüksek; yerel halklar ile diğer göçmen işçi gruplar için geçerli olan oranı da geride bırakıyor. Örneğin 1979'da Almanya'daki Türklerin yüzde 4.2'si işsizken, 1996'da bu oran 24.4'e yükseldi.[6] Göçmenler arasındaki yüksek işsizlik oranı kısmen eğitim düzeylerinin düşüklüğü ve mesleki eğitimin yetersizliği ile açıklanabilir. Eğitim düzeyi genel olarak artmakla birlikte ortalamanın hâlâ çok altında. Bu açıdan Türkler diğer bütün göçmen gruplarından daha kötü durumda. Almanya'daki Türk gençlerinden yüzde 40'ı vasıfsız. Kimileri buna neden olarak okul çağına gelen çocukların dil becerilerinin eksikliği ve aile desteğinden yoksun olmalarını göstermekte. Ancak çok daha hassas dinamikler söz konusu. Rol modellerinin yokluğu, okul sonrası hayatın, "işyerinde ayrımcılığa karşı mücadele vermek" olarak görülmesi, "çıkışı olmayan bir yolda olma" duygusu, ev ödevine birkaç saat fazla harcamaya

4 Avrupa Türk İşadamları ve Sanayicileri Derneği, *Türkisches Untrenehmertum in Deutschland-Die Unsichtbare Kraft*, Düsseldorf, 1997, s.7.

5 Zentrum für Türkeistudien (1999), Bezeihungen zwishen Turkei un EU tauen auf: 3,4 mio. In europe lebende Türken Erwirtschaften 55 Mrd. Europe, Essen 15 Eylül 1999, http://www.uni-essen.de/zft/news/mitteilung.

6 Türkiye Araştırma Merkezi, *Almanya'daki Türkler 1960-1997*, Essen, 1997, s.14.

teşvik etmezken, kendi kendini haklı çıkaran öngörüler haline geliyor. Örneğin Amsterdam'da tanıştığım çok zeki 16 yaşında bir kız, annesi işteyken, evde zamanının çoğunu Amerikan dizileri izleyerek geçiriyordu. Sonunda İngilizcesi mükemmelleşti ama Hollanda okullarında normal müfredatı takip edemeyen gençlerin devam ettiği özel bir sınıfa gitmek zorunda bırakıldı. Onun için o kadar heves kırıcıydı ki, çareyi okuldan daha sık kaçmakta buldu. Daha sonra haftada birkaç gün süpermarkette kasiyer olarak çalışmaya başladı. Giysi, makyaj malzemesi ve arkadaşlarıyla takılırken içtiği sigaraya para harcayabilme fırsatı karşısında, annesinin okula gitmesi yönündeki ricalarının fazla bir hükmü yoktu. Onunla konuştuğum zaman, Hollanda toplumunda kariyer yapması için kendine çok az fırsat tanınan "kurban" göçmen çocuğu tarzında argümanlar ile durumunu meşrulaştırmaya çalıştı.

Bütün bunlara rağmen olumlu gelişmeler de yok değil. Örneğin 1996'da 21.000 Türk vatandaşı Alman üniversitelerinde eğitim görüyordu.[7] Bu kişilerin çoğunluğu, benim birkaç arkadaşım da dahil olmak üzere, eğitimleri sayesinde doktor, öğretmen, işadamı vs. olarak iyi pozisyonlara geldiler. Halen bu sayı numerik olmaktan çok sembolik bir önem taşısa da, yine de olumlu bir gelişmeye işaret ediyor.

HUKUKİ STATÜDE GELİŞMELER-VATANDAŞLIK DEĞİŞTİRMEK YA DA DEĞİŞTİRMEMEK

Türk gazetelerinde sayısız defalar Batı Avrupa'daki Türk vatandaşlarının uzun süredir orada ikâmet etmelerine ve ev sahibi ülkelerin ekonomik gelişimlerine katkıda bulunmalarına rağmen temel haklarından yoksun bırakıldıklarına işaret edildi. Eski Başbakan Tansu Çiller Almanya'daki Türk vatandaşları ile Türkiye'deki Kürtlerin durumunu karşılaştıracak kadar ileri giderek "Keşke Almanya'daki Türkler de Türkiye'deki Kürtlerin haklarının yüzde onuna sahip olsa," dedi.

Gerçekten de Batı Avrupa'da sahip olmaları gereken hukuki hakları Türklerin çok küçük bir kesimi elde etti. Örneğin Danimarka'da

7 *A.g.e.*, s.17.

40.000 Türk vatandaşından aşağı yukarı 6.000'i Danimarka vatandaşlığını seçti. 1998'in sonuna gelindiğinde Almanya'da yaşayan, Türkiye'den gelen göçmen ve mültecilerin sadece yüzde 10'u Alman vatandaşı olmayı seçmişti.[8] Birçok araştırmacı ve siyasetçi genelde Almanya üzerinde yoğunlaşarak, vatandaşlık değiştiren kişilerin düşük sayıda olmasını vatandaşlık elde etmenin güçlüğüne bağladı. 1991 ve 2000 yıllarında yapılan değişikliklere kadar Alman vatandaşlığı, *jus sanguinis* (kan bağı) ilkesine dayınıyordu; başvuru prosedürleri çok zahmetli idi. Ancak asıl durum bundan çok daha karmaşık, zira *jus sanguinis* ilkesine rağmen geçen 10 yılda Almanya'daki Türklerin yüzde 10'undan fazlası Alman vatandaşlığına hak kazanmıştı. Benzer şekilde, Danimarka ve Hollanda gibi ülkelerde çok sayıda Türk vatandaşı, fırsat tanınmadığından değil, kendileri istemediğinden vatandaşlık değiştirmedi. Peki yaklaşık üçte ikisi Türkiye dışında büyümelerine rağmen durum neden böyle? Bireysel nedenler hiç şüphesiz çok çeşitli. Ancak genel etkenlerden biri, pasaportun "anavatan ile göbek bağı" olarak görülmesi. Diğer bir deyişle, yapılan araştırmaların ortaya koyduğu gibi, Türklerin, ev sahibi ülkenin vatandaşlığına geçmesini engelleyen temel neden, çifte vatandaşlığın mümkün olmaması. Almanya, Danimarka ya da Hollanda pasaportu almak için bu ülkeler Türk başvuru sahibinin Türkiye pasaportundan vazgeçmesini talep ediyor. 1995'e kadar Türkiye de çifte vatandaşlığa izin vermiyordu. Almanya'daki Türkiye konsolosluklarında Türk pasaportundan vazgeçmek isteyen Türk vatandaşlarına kötü muamele edildiği bilinen bir durumdu. Örneğin, Alman Federal Meclisi'ne seçilen ilk göçmen işçi çocuğu olan Cem Özdemir, Alman vatandaşlığına geçmek için Türk vatandaşlığından çıkmaya çalıştığı zaman konsolosluk çalışanları babası ile görüşmeyi talep etmiş ve çocuğunu doğru dürüst yetiştirmediği için babasını azarlamıştı.[9]

Haziran 1995'te gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile çifte va-

8 TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, *Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü 51998) Yıllı Raporu.*

9 Özdemir, Cem, *Ich bin Inlander. En anatolischer Scwabe im Bundestag*, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1997, s.53-54.

tandaşlığa izin verilerek, yurt dışında yaşayan Türkler vatandaşlık değiştirmeye teşvik edilmeye başlandı. 1995'ten bu yana çok sayıda Türk vatandaşı Alman vatandaşlığına geçti. Önce Alman vatandaşlığına geçip sonra tekrar Türk vatandaşlığı için başvurarak Türk vatandaşlıklarını korudular. Batı Avrupa'nın geri kalanındaki gelişmeler de bu argümanı destekler yönde. Hollanda'da yaklaşık 280.000 Türk'ün yandan fazlası Hollanda vatandaşı; ancak bu kişilerden birçoğu Hollandalı yetkililer çifte vatandaşlığa izin verdiği zaman vatandaşlık değiştirdi.

Kısacası Almanya veya başka ülkelerdeki Türklerin vatandaşlık değiştirmeleri önündeki asıl engel ne evsahibi ülkeler ne de Türkiye'deki vatandaşlık yasaları. Asıl engel, çoğunun Türk vatandaşlığından vazgeçmek istememesi. Yakın geçmişte yapılan bir araştırmaya göre vatandaşlık değiştirmek istemeyenlerin yüzde 70.9'u, Alman vatandaşlığına geçmemelerine "ulusal kimliği koruma"yı neden olarak gösterdi.[10] Birçok Türk için vatandaşlık değiştirmek, anavatan ile olan bağlardan vazgeçmek anlamına geliyor. Yeni ülke ve toplum ile özdeşleşememek de vatandaşlık değiştirme konusunda isteksizliği körüklüyor. Diğer bir deyişle, vatandaş ile devlet arasındaki resmi ilişki, diğer etnik, dinsel ya da siyasi bağlar ile eşit tutuluyor. Çifte vatandaşlık durumunda da benzer bir mantık egemen. Vatandaşlığı diğer bağlar ile bir tutarak, iki ya da daha çok vatandaşlık talep ediliyor, ancak o zaman kültürel, etnik ve dinsel bağların korunduğu düşünülüyor.

AB vatandaşı olmayan kişiler yerleştikleri ülkenin vatandaşlığına geçmeden de (AB içerisinde serbest dolaşım hakkı ve AB vatandaşlığı hariç) sosyal ve hukuki hakların çoğundan yararlanabiliyor. Ancak ulusal seçimlerde oy kullanma, Türk vatandaşlarının çoğunun yaşadığı Almanya'da ulusal ve yerel seçimlere katılma haklarından yoksunlar. Siyasi haklardan yoksun olmak, demokratik toplumun aktif birer üyesi olmak açısından önem taşısa da bugüne kadar Türklerin çoğu için vatandaşlık değiştirmede yeterli bir neden oluşturmadı.

Türklerin neden ev sahibi ülkelerin vatandaşlığına geçmedikle-

---

10 Beauftragte der Bundesregierung für die Belange der Auslander (Mart 1997), *Daten und Frakten zur Auslandersituation*, 16. Auflage, Bonn, s.26.

rini anlamak önemli. Yalnız son yıllarda durumun değişmeye başladığını belirtmekte yarar var. Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarından birçoğu daha şimdiden Türk pasaportunu Almanya ya da Hollanda pasaportu ile değiştiriyor - öncelikle de genç kuşaklar. 1 Ocak 2000'de yürürlüğe giren Alman vatandaşlığı kanununun getirdiği değişiklikler ile bu sayının büyük oranda artması beklenebilir.

EV SAHİBİ ÜLKELER İLE SOSYAL İLİŞKİLERDE YAŞANAN GELİŞMELER

Vassaf'ın analizi Amsterdam'daki ikinci kuşaktan gençlerin, Türk ailelerin kültürel değerleri ve talepleri ile Hollandalı yaşıtlarınınkiler arasında nasıl sıkışıp kaldıklarını gösteriyordu. Aradaki uçurum daraldı mı? Türk gençlerin özdeşleşebileceği daha az çelişki içeren platformlar mevcut mu?

Batı'da entegrasyona bakış, göçmenlerin yabancılıktan arınıp herkes gibi birine sorunsuz dönüşeceği varsayımı üzerine kuruldu. Batı Avrupa'daki Türk toplulukları içinde yaşanan gelişmeler bu varsayımı sorgulamayı gerektiriyor. Almanya, Hollanda ya da Danimarka'nın büyük bir kentini ziyaret eden hiç kimse, ister taksi şoförü, ister döner kebapçı ya da gazete satıcısı olsun Türklerin varlığını gözardı edemez. Ancak görünürlük, erişebilirlik ile özdeş değil. Her ne kadar döner dükkânları ve taksiler ortak sosyal tabanı oluşturuyorsa da yaklaşılmaz yüzleri ile kahvehaneler, Türk diskoları, pop konserleri, tiyatro ve lokantaları, camileri ve Kur'an kursları, Batı Avrupa'da, bilhassa da Almanya'daki Türk toplulukların içe dönüklüğünün yansımaları. Türk gazeteleri, Almanya'da Berlin ve Nordrhein-Westphalen eyaletleri ile Hollanda ve Danimarka'da Türkler için özel basılan "sarı sayfalar"a ilan veren seyahat acentaları, Türkler tarafından işletilip Türklere hizmet veren ehliyet kursları, bankalar, ihracat-ithalat firmaları Türk topluluklarının giderek daha fazla içe kapandığına işaret ediyor. Bu içe kapanıklık Türkler ile yaşadıkları ülkelerin toplumları arasındaki ayrıma işaret ederken yerleşmenin entegrasyon ile özdeş olmadığını gösteriyor.

Elbette entegrasyonu kantitatif olarak "ölçmek" kolay değil. Genelde Batı Avrupa'daki Türkler sosyolojik açıdan Batı Avrupa "standartlarına" uyum sağlamış gibi görünüyor. Boşanmış ve tek ebeveynli ailelerin sayısında artış var; hane başına düşen çocuk sayısı ise azalıyor. Psiko-sosyal sorunlara, kuşaklar arası çatışmalara, suç işleyen gençlere rastlanıyor ancak bütün bunlara rağmen. Ev sahibi toplum ve Türk toplulukları arasındaki ilişki çoğunlukla kültürel farklar ile açıklanmaya çalışılıyor. Bu farklılık algılamaları Türk göçmenlerin ve mültecilerin sosyal konumu, eğitim düzeylerinden çok, dinsel nedenler ve Avrupalı olmayışları üzerinde odaklanıyor.

Dil yeteneği, sosyal entegrasyonun oldukça iyi bir göstergesi. 1980'de Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı tarafından yapılan bir araştırmaya katılan Almanya'daki Türk vatandaşlarından sadece yüzde 3.7'sinin Almancası "çok iyi" olarak değerlendirildi. O günden günümüze bu sayı arttı; 1995'te yüzde 17.5 olarak belirlendi.[11] Yine de sonuç beşte dördünün Almancalarına güvenmediği anlamına geliyor. Yakın geçmişte yapılan bir başka araştırma ikinci ve üçüncü kuşaktan Türklerin Almanca bilgisinin, ilk kuşağa oranla belirgin bir şekilde yüksek olduğunu ortaya koydu. Ancak Almancasını "çok iyi/iyi" bulan Türklerin yüzdesi, Almanya'daki diğer göçmen gruplardakinden çok daha düşük. Almanya'da büyüyen söz konusu yaş grubundakilerden neredeyse yüzde 20'sinin Almanca bilgisi zayıf.[12] Hollanda'daki durum da aşağı yukarı aynı. 25 yıldan uzun süredir ülkede yaşayanlardan sadece yüzde 20'si Hollanda diliyle sorunu olmadığını belirtmiş. İkinci kuşak için oran daha yüksek - yüzde 84'ü sorunu olmadığını belirtmiş.[13]

Dil yeteneğinden yoksunluk, Türk olmayanlar ile gündelik etkileşimin eksikliğini yansıtıyor. Etnik işyerleri ve sosyal kurumlardaki Türk çalışanlar nedeniyle, Batı Avrupa'daki bir Türk'ün Almanca ya

11 Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung Representativuntersuchung '95: situation der auslandischen Arbeitnehmer und ihrer Familienangehörigen in der Bundesrepublik Deutschland, Forschungsbericht, 1996, s.267-275.

12 *A.g.e.*

13 E. P. Martens, De SPVA *Minderbeden in beeld-98*, Instituut voor Sociologish-Economich Onderzoek (ISEO) (Rotterdam, 1999), s.81.

da Hollandaca bilmesi gerekmiyor. Alış-veriş, komşular ile etkileşim, seyahat acentaları, çocuk yuvaları, yerel otoriteyle görüşmelerin hepsi Türkçe yapılabiliyor.[14] Hatta dans etmeye gitmek için bile Türkçe yeterli. Sadece Köln'de 5 Türk diskosu var. Bu diskolarda Türk pop müziği (ki Almanya'da büyüyen Türk arkadaşlarımın çoğu bu şarkıları biliyor) eşliğinde sadece Türkler dans pistini dolduruyor.

1997'de Bonn'daki bir saha çalışması sırasında yakından tanıma fırsatı bulduğum bir aile, ev sahibi toplumdan izolasyonun en uç örneğiydi. Baba işlerini, önde gelen bir üyesi olduğu dini örgütteki bağlantıları yoluyla yürütüyordu. İlk karısı ve 5 çocuğundan en küçük ikisi onunla birlikte yaşıyordu; diğer üç çocuk eğitim için Türkiye'ye yollanmıştı (İkinci ve resmi nikâhlı olmayan eşi ve ondan olan iki çocuğu yakınlarda bir daireye yerleştirilmişti). 8 yaşındaki oğulu okula babası getirip götürüyordu. Çocuğun Alman akranları ile oynaması yasaktı. Almancası pek iyi değildi. Dokuz yıldır Almanya'da yaşayan annesi neredeyse hiç Almanca bilmiyordu. Dışarı çıkmak için tek bahanesi doktora gitmek olduğu için annenin bir paltosu bile yoktu. İlk defa evlerini ziyaret edeceğim zaman yolu telefonda tarif edemedi. Zamanının çoğunu misafirleri ve kocasının ailesini ağırlayarak geçiriyordu. Onlar oturma odasında otururken kendi, çocukları ile birlikte mutfakta yemek yiyordu. Evin sokağa bakan penceresinin perdeleri sürekli kapalıydı.

Bu uç bir örnek. Ama kendi deneyimlerime dayanarak, Almanya ve Hollanda'daki çok az Türk'ün iş arkadaşları dışında Türk olmayan yakın arkadaşları olduğunu söyleyebilirim. İstatistiksel bulgular da kişisel deneyimimi destekliyor, Almanya'daki Türklerden hiç Alman arkadaşı olmayanların oranı 1984'te yüzde 65 iken bu oran 1994'te yüzde 71'e yükseldi. Hollanda'daki Türkler için de buna yakın bir sonuç bulundu. Bu da Türklerin boş zamanlarını Surinamlı ya da Faslı gibi diğer göçmen gruplarınkinden daha fazla kendi etnik

14 Mandel, Ruth, "A Place of Their Own, Contesting Spaces and Defining Places in Berlin's Migrant Community", in Barbara D. Metcalf (ed.), Making Muslim Space in North America and Europe, Berkeley, University of California Press, 1996, s.147-166.

gruplarından arkadaşları ile geçirdiğini gösteriyor.[15] Aynı zamanda bu oranlar her iki ülkedeki diğer göçmenler için elde edilen ortalamadan yüksek. Genelde tuhaf bir mantık egemen. Bana pek çok kez, eskiden sokaklarda ve dükkânlarda daha dostça sohbet edildiği ama şimdi iki ayrı dünya olduğu söylendi. Arkadaşlık ilişkisi, bilgi ve görüşlerin değiş tokuşu için en elverişli ortamı sunar. Benzer bir etkileşim olmadığı takdirde ilgisizlik baskın çıkar, gerçeğe dayanmayan öyküler üretilir. Akşam yemeklerinde sohbet konusu olan Alman ya da Hollanda toplumunun hatalarına dair görüşler zamanla yerleşiyor ve stereotipler olarak benimseniyor.

Ev sahibi toplum hakkındaki olumsuz görüşler tamamen dayanaktan yoksun değil. Batı Avrupa'daki Türk gençleri ev sahibi toplumun farklı düzeylerde de olsa, düşmanlık, ayrımcılık ve stereotiplemesine maruz kalıyor. 1980'ler ve 1990'lar boyunca Almanya ve Danimarka gibi ülkelerde yabancılara, dolayısıyla Türklere karşı düzenlenen saldırıların sayısı arttı. Özellikle 1990'larda dehşet verici olaylar yaşandı. 1992 ve 1993 yıllarında Solingen ve Moelln'de meydana gelen kundaklama saldırıları Türkler ile Almanlar arasındaki ilişkilere büyük hasar verdi. Dışlanmışlık ve ayrımcılığa maruz kalma duygusu, durumu daha da zora sokuyor. Çeşitli ev sahibi ülkelerde müsaade edilen "Türklük dozu" hakkında sinir bozucu diyaloglar da cabası. Örneğin yakın geçmişte Danimarka'da yaşanan "süpermarkette çalışan Müslüman kadınların başörtüsü takmalarına izin verilmeli mi?" ya da "Danimarka'da yaşayan Türklerin Türkiye'den eşlerini getirmelerine izin verilmeli mi?" gibi konular üzerine kamuoyunda yapılan tartışmalar, Türk ve Danimarka toplumları arasındaki uçurumu azaltmak yerine daha da büyütüyor. Bilinçli olmasa da Batı Avrupa medyasında yer alan gündelik stereotiplemeler Türk gençlerini rahatsız ediyor. Düsseldorf'tan başarılı, genç bir Türk avukatın anlattığı aşağıdaki öykü bu durumu çok iyi yansıtıyor.

"Eğitimim sırasında taksi şoförü olarak çalıştım. Stereotip bir

15 E. P. Martens, De SPVA *Minderbeden in beeld-98*, Instituut voor Sociologish-Economicsh Onderzoek (ISEO) (Rotterda, 1999), s.81.

yolculuk her zaman olurdu. İlk üç dakika havadan sudan sohbetin ardından, 'çok iyi Almanca konuşuyorsun, nerelisin?' sorusu gelirdi. Türk olduğumu söylediğimde 'Harika! Üstelik Almanca öğrenmişsin,' denirdi. Ardından [yolcu şuna benzer bir şey söyler] 'Ben de Türkiye'ye gittim' ya da 'Bizim apartmanda oturan bir Türk aile var' ya da 'Bir Türk ile birlikte çalışıyorum'... Saat tutabilirdin; tam 10 dakika böyle sürerdi. Eğer yolculuk 10 dakikadan uzun sürerse o zaman 'ama...'ya sıra gelirdi. Her zaman 'ama' olurdu '...ama ilticacıların yaptığı şeyler...' ya da '...ama çok fazla...' ya da '...ama yabancılar arasındaki suç oranı...' Bunun gibi stereotip bir şey. Her zaman. Yüzlerce müşteri aldım ve her zaman saat tuttum. 3 Mark 20 fenig; 'Nerelisin?' 12 Mark, 20 fenig; 'Bizim evde bir Türk oturuyor.' 18 Mark: 'Ama...' Hep böyle olurdu."

TÜRK MEDYASININ ROLÜ

Daha önce de belirtildiği gibi benzer ayrımcılıklar bireysel arkadaşlık düzeyinde sorgulanmıyor. Buna bir de Türk medyasının Batı Avrupa'daki Türk topluluklarının yaşadığı zorluklar hakkında genelde tek boyutlu bir bakış sunması ekleniyor. Batı Avrupa'daki Türkler daha önce görülmemiş düzeyde Türk medyasını takip etmeye başladı. Batı Avrupa'da her gün çeşitli Türk gazetelerinden 225.000'den fazla kopya dağıtılıyor. Bunlardan yaklaşık 15.000'i Kürt eğilimli. 1990'ların başlarından bu yana Türk devlet televizyonu, TRT-INT ve TV kanalları kablolu yayın ve uydu yayını yoluyla izlenebiliyor. Yurt dışında kalış süresinin uzaması, Almanca ya da Hollandaca'ya hakim olan ikinci kuşaktan Türklerin sayıca baskın çıkması göz önüne alınarak Alman ve Hollanda gazete ve televizyonlarının daha yaygın kullanılacağı varsayılabilir, oysa kullanımı yaygınlaşan Türk medyası. 1985 ile 1997 arasında Türk gazetelerini okuyan Türk vatandaşlarının sayısı yüzde 72'den yüzde 95'e yükseldi. Batı Avrupa'daki Türk vatandaşlarının çoğunluğu sadece Türk gazetelerini okuyor.[16] Aynı şekilde, elektronik medyaya bakıldığında, tüketim kalıplarının elverişliliğin artma-

16 Türkiye Araştırma Merkezi, *Kurzfassung der Stadie zum Medienkonsum der Türkischen Bevölkerung in Deutschland und Deutschlamdbild im Türkischen Fernseben*, TAM, 1997, s.44.

sına paralel bir gelişme kaydettiği göze çarpıyor. 1980'lerin başına kadar, ana dillerinde sunulan eğlence ve haber programlarını talep eden Batı Avrupa'daki Türk vatandaşlarının seçeneği ulusal TV ve radyodaki özel programlar ile sınırlıydı. 1990'larda, TRT-INT kablodan yayına başladı. Çok geçmeden özel TV kanalları Batı Avrupa'ya yayın yapmaya başladı. Türklerin yoğun olarak yaşadığı herhangi bir mahalledeki çanak anten ormanları, bunun memnuniyetle karşılanan bir gelişme olduğunu gösteriyor.

Almanya'daki Türk medyası üzerinde yapılan sınırlı sayıdaki araştırma medyanın bir entegrasyon aracı olarak nasıl işlev gördüğünü ölçmeyi ve açıklamayı amaçlıyor.[17] Çıkarılan ortak sonuç Alman siyasi ve sosyal konularının Türk medyasında marjinal rol oynadığı yönünde. *Hürriyet* ve yakın geçmişte *Sabah* ile *Milliyet*'te yayımlanmaya başlanan Avrupa bölümlerinin popülaritesinin giderek arttığı tahmin ediliyor.[18] Avrupa bölümleri, Batı Avrupa'daki Türk vatandaşlarının sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlarını ele alıyor. Ancak genelde Türk gazeteleri ve TRT-INT'in Türk siyaseti ve kimliği konusunda bilinçlendirme işlevi gördüğü düşünülüyor. En çok okunan gazete ve izlenen TV kanalından birkaç örnek bu endişeyi açıklamada yararlı olabilir:

Örneğin *Hürriyet,* Kürt sorunu, insan hakları ihlalleri ya da Türkiye-AB ilişkileri konusunda Türkiye'yi eleştiren Batı Avrupa'daki ulusal ve yerel siyasetçilere karşı faks kampanyalarını başarıyla yürütüyor. Alman toplumu ve entegrasyon politikaları hakkında çizilen portre, Alman yetkililer ve kamuoyunun Türk vatandaşlarına, 1930'larda Yahudilere davranıldığı gibi davrandığı yönünde. Elektronik medyada TRT-INT, Türk devletinin ideolojisini yansıtıyor. Yürütülen en ünlü kampanya ise "Türk askerler ile elele" (1995'te 56 saat süren canlı yayınla, "Türk milletini" Türk ordusuna para bağışı yap-

17 Bkz. *a.g.e.* ve Türkiye Araştırma Merkezi, *Zum Integrationspotential der Türkischen in der Bundesrepublik Deutschland*, Opelden, Leske+Budrich, 1991; Becker, Jörg, "Integration und Dissoziation: Türkische Medienkultur in Deutschland", in *Aus Politik und Zeitgeschichte*, b.44-45, 1996, s.39-47. Schroeder, Christoph, "Fremde in Deutchen Kabeln: Die Diskussion um den Staatlichen Türkischen Sender TV5/Eurasia, in IZA, 1: 2, 1993, s.105-107.

18 Türkiye Araştırma Merkezi, *a.g.e.*, 1997.

maya çağıran program).[19] Söz konusu yayın, insan hakları örgütleri ve Alman medya yetkililerinin büyük tepkisine neden oldu. Benzer bir propagandanın bir daha aynı düzeyde tekrarlanmamasının nedeni bu olmalı. Yine de, TRT-INT genel olarak Türk devletinin "Türklük" versiyonunu yayma amacına hizmet ediyor. Sabahları Atatürk öyküleri yayınlanıyor; çocuk programlarında milli marş çalınırken izleyiciler eşlik etmeye çağrılıyor. Pek çok program, Almanya'daki dinleyicileri, İstanbul ya da Ankara'daki stüdyoları arayarak, Türk siyaseti ve toplumu üzerine tartışmaya katılmaya davet ediyor.

Sonuç olarak Türk medyası Türkiye ile Batı Avrupa'daki diyasporada yaşayan Türk vatandaşları arasında bilgi aktarma aracı olarak işlev görüyor. Bu yolla, medyanın yurt dışında yaşayan topluluklar ile anavatan arasında kurduğu köprü, paralel dünyaların oluşumuna *gösterge* olduğu kadar bu oluşuma *katkı* olarak da yorumlanmalı. Medya, bireyin karmaşık çevresiyle uzlaşmasının anahtarı. Ancak Türk medyası, anavatandaki gelişmeleri takip etmeyi kolaylaştırırken, gazetelerin ve TV kanallarının çoğu Batı Avrupa'yı daha iyi anlamaya aracı olmuyor. Alman ya da Hollanda vatandaşlarının veya siyasetçilerinin hoşgörülü davranışlarına, yaşanan ayrımcılık olayları gibi manşetten yer verilmiyor. Dolayısıyla Türk medyası, toplumlar arası görüş alışverişinde önemli bir aracı olabilecekken, Türk gençliğinin Türkiye ya da Batı Avrupa'ya uyum sağlaması için bir platform sunmuyor.

ANAVATANDAKİ SİYASİ KURULUŞLARIN ROLÜ

Batı Avrupa'daki Türk toplulukların kamusal hayatında rol oynayan bir diğer grup aktör de sosyal, etnik, dinsel ve siyasi mobilizasyon odakları. 1960'lar ve 1970'lerde bu kuruluşlar temelde Türk siyasetine yönelik çalışıyordu. 1970'lerin sonunda sağ-sol çatışmaları Almanya ve Hollanda'da yansımalarını buldu. 1980 askeri darbesine karşı

19 Özel yayında verilen mesaj şöyle idi: "Haydi Türkiye! Yiğit askerler ile el ele! Mustafa Kemal'in 35.000 askeri moral ve ekonomik desteğimizi bekliyor! Kalkın! Türk'ün gücü/kuvvetiyle başkalarının ambargosunu kırın! Anavatan için canını seve seve feda eden cesur askerlerimizi coşkuyla destekliyoruz." Bundestags Berichte, 19/5, Des I/1458.

açlık grevleri ve gösteriler yapıldı. 1980'lerin ortasından itibaren siyasi örgütlerin çoğu "göçmen politikaları" üzerine yoğunlaşarak, Türklerin yerleştikleri ülkelerde sosyal, hukuki ve siyasal haklar konusunda taleplerini dile getirmeye ve artan ırkçılık ile mücadele etmeye başladılar. Ancak bu doğrusal bir dönüşüm olmadı. Özellikle de 1980'lerin ortalarından itibaren siyasi etkinlik daha da girift bir hal aldı, çünkü diyasporanın mobilizasyonunda etnik ve dinî konular ön plana çıkmaya başladı.

Türk örgütlerin sunduğu manzara anavatandaki duruma paralel olarak, farklı ideolojiler ve gündemleri olan karmaşık bir ağ. Siyasi partiler, etnik (Kürt) ve dinî (Sünni ve Alevi) örgütler hem ev sahibi ülke hem de Türkiye'deki azınlık haklarının birbirinden ayrılmaz ikili gündemini savunmak için kendi platformunu sunuyor. Kimi hareketler ve partiler Türkiye'deki rejimi eleştirirken, diğerleri rejimi savunmayı görev olarak benimsiyor.

Türkiye'den gelen göçmen işçiler çok sayıda alt gruba ve siyasi örgüte bölünmüş bir topluluk haline geldi. Bu çoğulculuk bir yandan yurt dışındaki Türk sivil toplumunda yaşanan hareketliliği yansıtırken, diğer yandan siyasi katılıma engel teşkil ediyor. Farklı göçmen gruplarının örgütü olmak yerine sadece Türk vatandaşlarını temsil eden çok sayıda örgüt var. Diyasporadaki siyasi miras ve bu örgütlerin gündemleri, Türk vatandaşlarının ev sahibi ülkelerdeki devlet yetkilileri ve siyasetçilere endişelerini dile getirebilecekleri ortak bir platform oluşturmayı güçleştiriyor. Bu sorun özellikle de Almanya'da yaşanıyor. Zira, Alman vatandaşlığına geçen sadece yüzde 10'luk bir grup, oy sandığı yoluyla taleplerini dile getirebildikleri için Almanya'da çıkar örgütleri Türklerin (ya da Kürtlerin) siyasi temsili açısından yetersiz. Şu haliyle söz konusu örgütler Cem Özdemir'in deyişiyle "ayakları Almanya'da, başı Türkiye'de yaşıyor".

Bu örgütlere sadece ilk kuşak değil, aynı zamanda ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler de üye. İlk kuşaktan olanların siyasi bağlılıklarında pek bir karmaşık yan yok: Genellikle Türkiye'de edinilmiş siyasi görüşler yurt dışında da korunuyor. Oysa Batı Avrupa'da doğup

büyümüş Türklerin etnik ya da dinsel hareketlere katılmasını açıklamak o kadar kolay değil. Göçmenlerin çocuklarının neden Türk ya da Kürt, aşırı dinci İslâmî ya da Alevi örgütlere yöneldiğini açıklamaya çalışan çok az çalışma var.[20] Yaygın olarak sunulan görüş, milliyetçi ve İslâmcı akımların temelinde köksüzlük olgusunun yattığı, ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin maruz kaldığı ayrımcılık ve düşmanlığa karşı gelişen bir tepki olduğu yönünde. Bu görüşe göre benzer örgütler ve akımlar ikilem içindeki Türk gençlerine sosyal bir alan ve aidiyet duygusu sunuyor. Söz konusu akımların yükselişi kısmen bu şekilde açıklanabilir. Kanımca bu çalışmaların bir eksikliği, Türk gençlerinin sadece aşırı uçtaki milliyetçi ve İslâmcı hareketlere katılımını açıklamaya çalışması, genelde varolan daha ılımlı Türkçülük bağlılığını gözardı etmesi. Batı Avrupa'daki Türk örgütlerin çoğu radikal eğilimleri olmasa da genç üyeleri kendine çekmeyi başarıyor. İyi eğitim almış ve marjinalize olmamış genç Türkler, Alevi ve Kürt örgütlerinde aktif rol oynuyor.

Ankara'da bu konu üzerine sık sık duyduğum, birbirine neredeyse taban tabana zıt iki görüş var. Bir görüş, anavatan merkezli siyasi kimliklere dayanan hareketlerin Batı Avrupa'da uygulanan dışlayıcı entegrasyon politikalar nedeniyle yükseldiği yönünde. Diğer görüşe göre ise, 1980'lerin ortalarından itibaren Hollanda'da uygulandığı şekliyle çok-kültürlülük politikaları, etnik ve dinsel bağların pekişmesine yol açıyor. Alman ve özellikle de Hollandalı siyasi otoriteler, Alevilerinki gibi örgütleri destekleyerek Türk topluluğu içinde halihazırda varolan bölünmeleri daha da arttırdı. Ancak bu açıklama, yerel ve federal otorite tarafından desteklenmeyen Sünni-İslâm Milli Görüş ya da Nurcu benzeri hareketlerin yükselişini açıklamıyor. Aynı zamanda Türkiye'de muhalefete tolerans azaldıkça muhalefetin Türkiye dışında yeşerdiği gerçeğini de gözardı ediyor.

Kısacası, Türk gençlerinin anavatan odaklı siyasi, dinî ya da et-

20 Bkz. Mandel, Ruth., *a.g.e.*, Heitmeir, Wilhelm, Helmut Shröder ve Joachim Müller, *Verlockender Fundamentalismus: Türkische Jugendliche in Deuschland*, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1997.

nik hareketlere yönelimi çok daha karmaşık nedenlere dayanıyor. Sadece ev sahibi ülkedeki yapısal konum değil, aynı zamanda Türkiye ve Avrupa-Almanya arasındaki uluslararası düzeydeki ilişkiler ile Türkiye'de yaşanan İslâm, etnisite çatışmaları gibi unsurlar da rol oynuyor. Diyasporada kendini tanımlamada bütün bunların etkisi var. Türkiye ile ilişkilerin ve Batı etkisinin yurt dışındaki Türklerin kimlik oluşumunda oynadığı rol Gündüz Vassaf'ın analizinde de ele alınmıştı. Vassaf, Türkiye ve Batı arasındaki asimetrik, neredeyse sömürgecilik boyutuna varan güç ilişkilerinin, Batı Avrupa'daki genç Türklerin kendilerine bakışını etkilediğini ileri sürüyordu. Avrupa ve Türkiye arasındaki ilişkiler bugün çok daha karmaşık. Ama yine de Batı'da Türkiye imajı, medya ve kamu söylemine yansıdığı şekliyle oldukça olumsuz. Bu durum yurt dışındaki genç Türkleri, Türkiye konusunda daha defansif bir konuma itiyor.

Ancak ben Türk gençlerinin verdiği çok farklı tepkileri tespit etmeyi, yönelimlerini yapısal konumlarının bir sonucuna indirgemekten daha önemli buluyorum. "Türklük gururu" ya da belirli bir etnik ya da dinsel hareket ile özdeşleşme, Türkiye'de yaşanan gelişmeler, kişinin Alman ya da Hollanda toplumu içinde kendini bulması ile ters düşmeyeceği gibi bütünleyici rol oynayabilir. Türk gençlerinin kendi kimliklerini ve Batı Avrupa toplumlarındaki rollerini uzlaştırmak ve dile getirmek için başka platformlar da mevcut.[21] Bu duruma ilginç bir örneği Almanya'daki Türk rap müziği grupları oluşturuyor. Şarkıcılar ABD'li siyahlar başta olmak üzere diğer azınlıkların eşitlikçi söylemlerini taklit etmeye çalışıyorlar. Almanya'daki ünlü Türk rap gruplarından biri olan "Cartel"in şarkı sözleri Almanya'daki ikinci kuşak Türk gençlerinin durumunu ele alıyor. Artık varolmayan Cartel grubu fazla milliyetçi bulunan şarkı sözleri nedeniyle büyük tartışma yaratmıştı. Örneğin bir dize "Sen Türksün, unutmayınız" şeklindeydi. Ancak grup üyeleri konserlerine Bozkurt işaretleri yaparak gelen ülkücüleri kınadı. Diğer önemli gruplar arasında "İslâmi Güç", "Karakan" ve

21 Akkaya, 1995. Akkaya, Çiğdem, *Yıldız Savaşları: Avrupa, Türkiye ve Avrupa'daki Türkler Üzerine Düşünceler*, Köln, Önel Verlag, 1995.

"Erci E" (eski Cartel üyesi), "Aziza A" ve "Sert Müslümanlar" bulunuyor. Şarkı sözleri popüler Türk pop yıldızlarından farklı olarak Almanya'daki ikinci kuşak Türk gençlerinin durumunu konu alıyor.[22]

Rap müziği dışında ikinci ve üçüncü kuşaktan Türklerin hem Alman hem de Türk yaşıtları için ürettiği edebiyat, film ve resimler ile son derece canlı bir kültürel sahne var. Bunlar, çok daha dar ve bencil amaçlar güden anavatana bağlı siyasi örgütler ya da Türk devleti temsilcilerinin sunduklarından çok daha olumlu kültürel kurumları oluşturuyor. Yakın geçmişte üretilen filmler ve kitaplar, "kurban" Türk gençliği imajının ötesine geçerek Türk gençlerinin başvurduğu çok daha sofistike referans noktalarını yansıttığı için Türk gençlerinin coşku ve endişelerini daha iyi dile getiriyormuş gibi görünüyor. 20 yaşındaki bir Türk genci Köln'e dönüşünde arkadaşlarına şöyle diyordu: "Berlin'deki bir Türk diskosu öyle Türktü ki... Yarı çıplak kadınlar pistin ortasında dans ediyor, eşofmanlı bir sürü erkek kenarlarda dönenip duruyordu. Belki biz giysiye çok fazla para harcıyoruz, ama en azından onlar gibi değiliz."

BEKLEYEN GÖREV

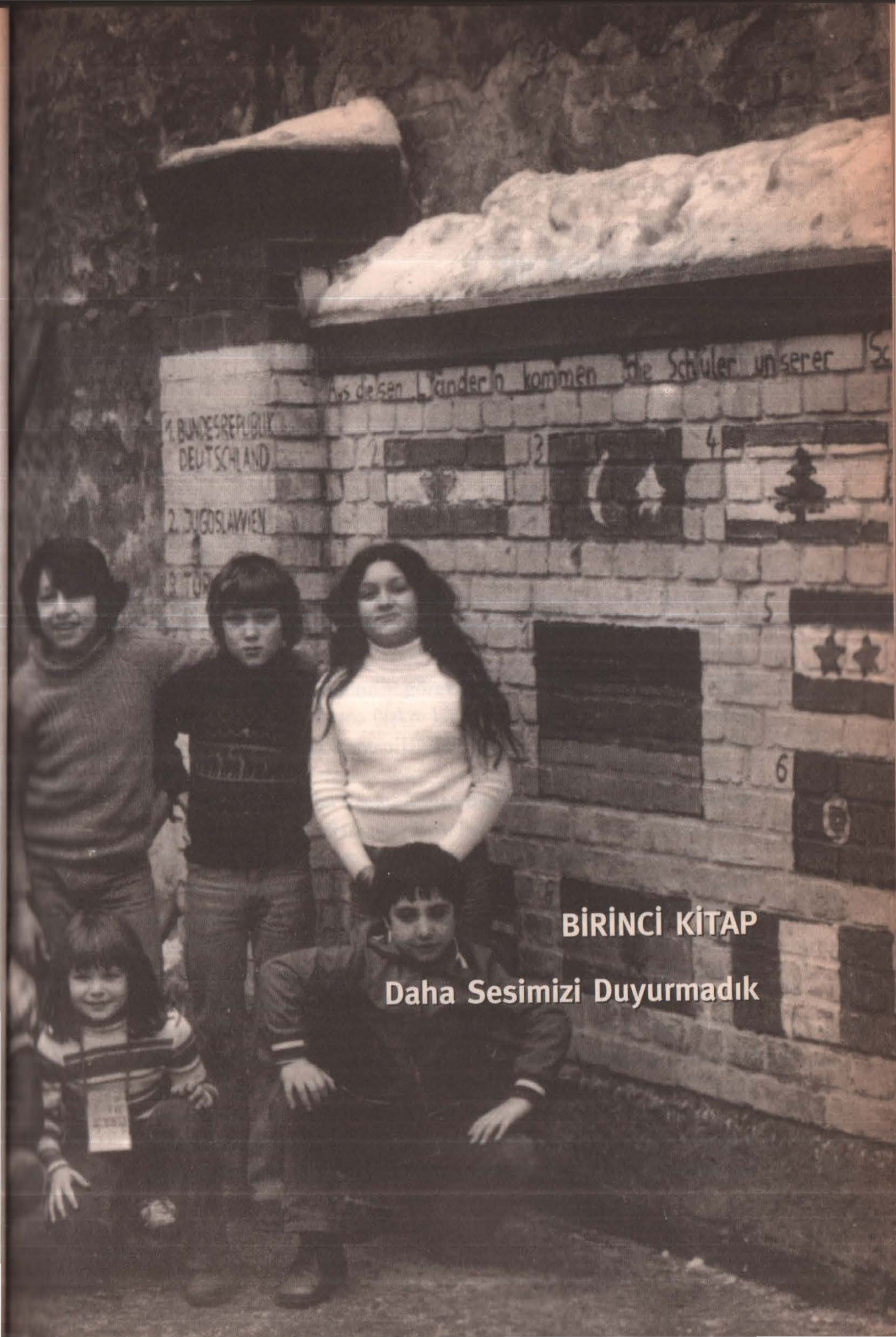
Avrupa ülkelerinin çoğunda asimilasyon politikalarından resmen vazgeçildiyse de çoğulculuk henüz benimsenmedi. Batı Avrupa ülkelerinin birçoğunda Müslüman kadınların başörtüsü takması ile ilgili yakın geçmişte yaşanan tartışmalar bunun açık bir göstergesi. Fransa'da 1993'te başörtüsünü çıkarmayı reddeden üç kız ilkokuldan atıldı. 1998'de Almanya'da başı bağlı bir Müslüman öğrenci Berliner Kindergarten'da staj hizmetinden mahrum bırakıldı. 1999'da bir araştırmaya katılan Danimarkalıların yüzde 25'i başı bağlı kadınların çalıştığı süpermarketten alışveriş etmeyeceklerini söyledi. Danimarka halkı açısından anlaşılmaz olmakla birlikte, Türk diplomatik temsilcileri ile göçmenler arasındaki ilişkiyi yansıtabilecek bir olay da Danimarka'daki Türk elçiliğinden bir görevlinin katıldığı bir oturumda

22 Almanya'daki Türk gençleri arasında rap'in popülerleşme dinamiklerinin incelemesi için bkz. Çağlar, 1998.

başı bağlı Türk kadınlarını geri kalmış ve bastırılmış olduğunu söyleyerek kınamasıydı.

Çok-kültürlülük politikalarının da olumsuz yanları var. Örneğin Hollanda'da 1980'lerin ortalarından itibaren göçmenlerin etnik, kültürel ya da dinî örgütler finanse edilmeye ve onlar ile diyalog kurulmaya başlandı. Ne var ki çok-kültürlülük politikaları demokrasinin ayakta kalabilmesi için bir siyasi toplulukta varolması gereken ortay payda hakkında zor soruları gündeme getiriyor. Etnik azınlıkların entegrasyonuna yönelik strateji olarak formüle edilen çok-kültürlülük politikaları ters etki yaratarak ayrımcılığa neden olmakla eleştirildi. Kültürel farklılıkların vurgulanması sonucu farklı kültürler arasındaki diyalog kanallarının kapanmasıyla etnik azınlıklar kendi sınırları içine hapsolabilir.[23]

23 Kaya, Ayhan (1998), "Multicultural Clientalism and Alevi resurgence in the Türkish Diaspora: Berlin Alevis", *New Perspectives on Turkey*, 18: 23-49.

BİRİNCİ KİTAP

Daha Sesimizi Duyurmadık

İlk Baskıya Önsöz

Boğaziçi Üniversitesi'nden görevli olarak 1981-82 akademik yılını Türk işçi çocuklarına ilişkin bir çalışma yapmak üzere Avrupa'da geçirdim. Çalışmam kısmen UNESCO'nun maddi desteğiyle gerçekleşti.

Yılın büyük bir kısmı, Amsterdam'da yabancı işçilerin sorunlarını araştırmak ve onlara sosyal ve psikolojik yardım götürmek amacıyla kurulmuş Averroes Stichting'de psikolog olarak çalıştım. Bu merkezde sağlanan psikolojik yardım dışında, görevim gereği okul, hastane, hapishane, mahkeme gibi çeşitli ortamlarda Türk işçi aileleri ile beraber oldum. Bu amaçla kurum direktörü Andreas Eppink ve orada sürekli çalışan arkadaşım psikolog Halil Örücü ile çeşitli raporlar düzenledik. Amsterdam'da zamanımın bir kısmını da orada yabancı işçi çocuklarına öğretmenlik yapan ve çeşitli Türk işçi derneklerinde faal olarak çalışan arkadaşlarımız Mizra Bekiroviç ve Arhan Günermengi ile geçirdim. Okullarda birlikte olmamız dışında, öğrencilerin çeşitli sorunlarıyla ilgili olarak ailelerini evlerinde ziyaret ettik, gençlerle birlikte kahveye, kitapçıya, müzeye gittik, top oynadık. Aynı zamanda başkalarının da düşüncelerini öğrenmek amacıyla bir yıl boyunca işçi

çocuklarıyla ilgilenen avukat, okul doktoru, gençlik polisi, yargıç, sendikacı, politikacı gibi çeşitli kişilerle görüşmeler yaptım. Amsterdam'da yakın arkadaşım ve Türkiye uzmanı sosyolog Rudy Koopmans, özellikle Türk ve Faslı işçilerin davalarına bakan eşi, avukat Anneka Griffione ve 18 ve 21 yaşlarındaki çocuklarıyla evlerinde birlikte ailenin konuğu olarak kaldım. Bu vesile ile akşam sofralarımızda sık sık Avrupa'daki yabancıların sorunlarına değinirken aynı zamanda evde yapılan toplantılarda Hollanda gençliğiyle de birlikte olma, Türk gençliğiyle onları karşılaştırma olanağını buldum.

Hollanda dışında Fransa, Almanya, İsveç gibi çeşitli ülkelerde de Türk işçi ve aileleriyle ya da onlarla çeşitli açılardan ilgilenenlerle birlikte oldum. Bu açıdan Paris'te Fransa Göç Enstitüsü'nde çalışan Vincennes Üniversitesi'nde görevli yeğenim Yıldız Sertel, Berlin'de araştırma yapan Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden Ali Gitmez ve Stockholm'de insan hakları açısından yabancı işçilerin durumunu değerlendiren Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Ömer Madra ile çeşitli tartışmalarımız oldu. Yine Stockholm Üniversitesi'nde dış göçle ilgili araştırmalar yapan Şahin Alpay da beni birçok kez uyardı.

Gene aynı yıl içinde Avrupa Bilim Vakfı'nın tüm yabancı işçi çocuklarına ilişkin yürütmeye hazırlandığı geniş kapsamlı bir çalışmanın Nice, Berlin ve Boğaziçi Üniversitesi'nde de ev sahipliği yaptığımız toplantılarına katıldım. İsveç'ten Tomas Hammar, Yugoslavya'dan İvo Baucic, Fransa'dan Michel Oriol, Almanya'dan Czarina Wilpert gibi göç konusunda neredeyse Avrupa'daki tüm uzmanların katıldığı bu toplantılar, deneyimlerimi paylaşmak ve başkalarının da görüşlerini değerlendirmek bakımından çok yararlı oldu. Ne yazık ki Avrupa Bilim Vakfı İşçi Çocukları Araştırma projesi lideri Cambridge Üniversitesi'nden Henri Taifel ile çok sıcak ve verimli ilişkimiz, onun kanserden ani ölümü sonucu noktalandı. Bu kitabı, dünyadaki çeşitli azınlık gruplarının duygularını, benlik kavramlarını, beklentilerini, kişiliklerini araştıran Henri Taifel'in anısına ithaf etmek istiyorum.

BU KİTABI NİÇİN YAZDIM?

Avrupa'daki Türk işçilerinin sorunlarıyla ilgim 1964'te başladı. Türk işçilerinin, ailelerini geride bırakarak yeni Almanya'ya gelmeye başladığı o yıllarda ben de bir yaz Stuttgart'ta Türk işçilerine sosyal yardım götüren Arbeiterwohlfahrt'ta çalışmış, tercümanlık yapmıştım. Bu amaçla Almanya'ya o yıllarda yeni gelmeye başlamış Türk işçilerini işyerlerinde, evlerinde, hastanelerde ziyaret etmiş, sorunlarına yardımcı olmaya çalışmıştık. Ama işçi çocuklarının hayatıyla ilgilenmem, kısmen ABD'de geçen çocukluğumla da kendi geçmişimle de ilgili:

Kitabı yazmamın başlıca nedeni, konunun önemi ile işçi çocuklarına ilişkin herhangi bir kitabın şimdiye kadar Türkiye gibi işçi gönderen bir ülkenin bilim adamı ya da düşünürü tarafından yazılmamış olması. Bu eksiklik önünde ben de hem ufkumu geniş tutma cesaretini buldum, hem de bunu yapmakta kendimi zorunlu hissettim. Avrupa'daki işçi çocukları konusu kanımca iki açıdan önemli: Birincisi pratik, aynı zamanda da hayati. Bu çocukların geleceği bir yandan Avrupa'nın bir yandan da Türkiye'nin geleceğini büyük ölçüde ve tahminlerimizin çok üstünde etkileyecek. Örneğin sayıları milyonlara varan Avrupa'daki göçmen işçi çocuklarının askerliklerini, Alman, Belçika, Fransa ordularında mı, yoksa Türkiye, Fas, Pakistan ordularında mı yapacakları, bu ülkelerin gelecekleri ve birbirleriyle ilişkileri açısından çok önemli. Çocukların geleceği ve geleceklerini nasıl oluşturmak istedikleri aynı zamanda sanayileşmiş ülkelerle 3. Dünya arasında sürdürülen Kuzey-Güney ilişkileri ve yeni uluslararası ekonomik düzen bakımından da önem taşıyor. Konunun ikinci önemi kuramsal. Amacım, sömürge halklarının psikolojisini kendi ülkelerinde inceleyen Cezayirli psikiyatrist Franz Fanon ve Tunuslu düşünür Albert Nenni'nin çalışmalarını bir adım daha ileri götürerek, aynı ya da benzer durumda olan halkların Avrupa'daki psikolojisini incelemek. Bu açıdan kitaba sadece Avrupa'daki Türk işçi çocuklarının yaşantısı olarak bakılmamalı. Çocukları ailelerinden ve yaşadıkları ortamdan soyutlayıp, soruna sadece işçi çocuklarının incelemesi, diye bakmak kanımca yanlış bir yaklaşım. Anne, baba, işçi gönderen ülke, Avrupa, hepsi bir bütünün parçaları. Daha da önemlisi Avrupa'daki Türk işçi ço-

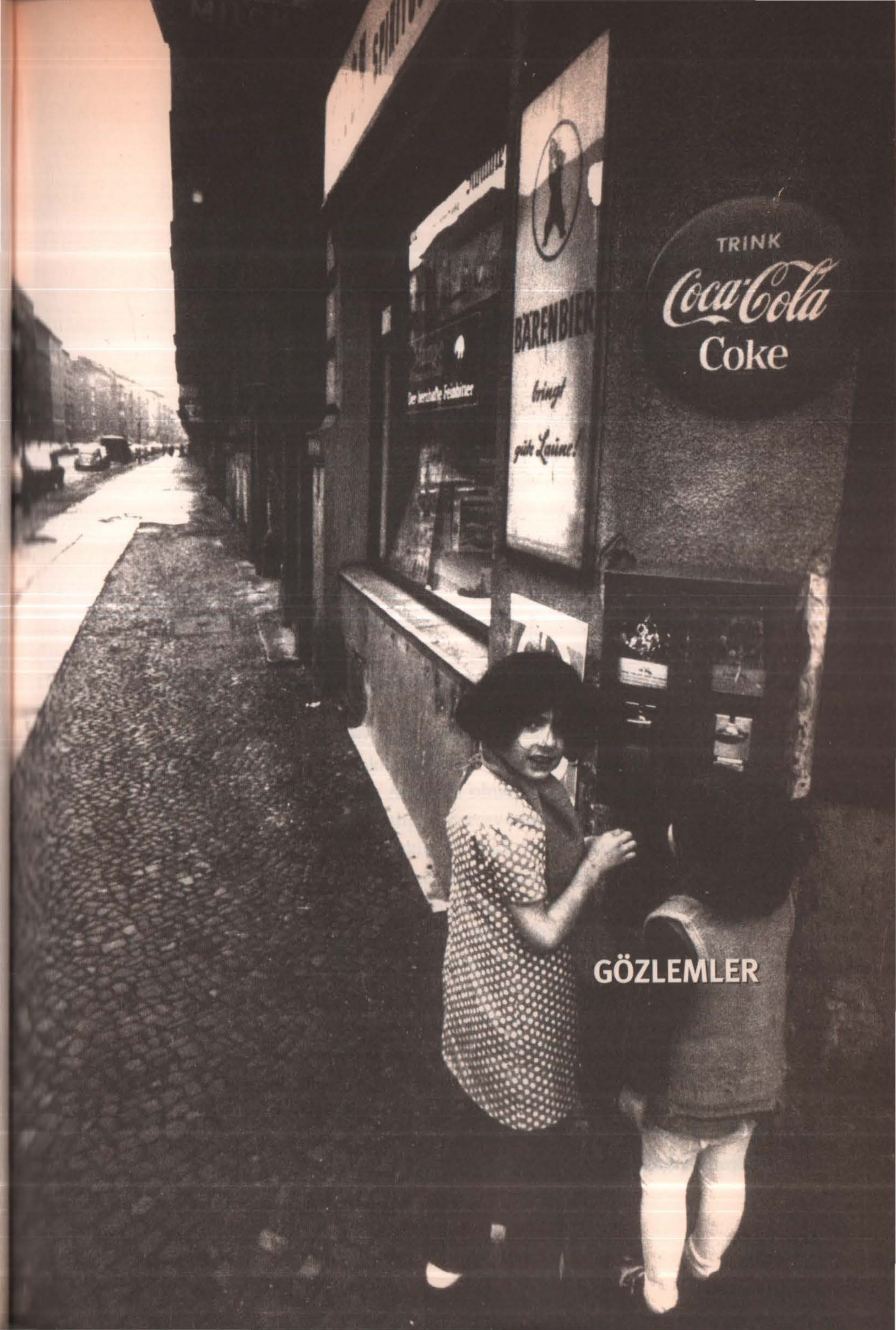
cuklarının Faslı, Cezayirli, Surinamlı, Pakistanlı vb. diğer işçi çocuklarıyla çok ortak yönleri var. Avrupalılar tüm bu çocuklara, millet farkı gözetmeksizin "ikinci kuşak" adını veriyorlar. Ben de kitapta her ne kadar somut bir biçimde Almanya'daki ya da Hollanda'daki Türk işçi çocuklarının yaşantısından söz ediyorsam da, anlatılan bir bakıma Avrupa'daki tüm yabancı işçi çocuklarının sorunları ve psikolojisi.

Bu kitap herhangi bir bilimsel savı doğrulamak ya da herhangi bir ideolojinin haklılığını kanıtlamak çabasıyla yazılmadı. Gördüklerimi, yaşadıklarımı, okuduklarımı, konuştuklarımı ve bunların bende çağrıştırdığı düşünceleri yansıtmak, paylaşmak istiyorum. Bu açıdan kitaba bir "psikolog Evliya Çelebi'nin düşünce ve gözlem sohbeti" diye de bakılabilir. Ancak bunu "bilim disiplini" sınırları içinde yapmaya çaba gösterdim. Bu arada gözlemlerimin daha çok erkek işçi çocuklarına dayalı olduğunu belirtmek istiyorum. Okuyanlar bu sınırlamayı göz önünde tutmalı.

Kendilerinden "kayıp kuşak" diye söz edildiğini söylediğim bir Türk işçi çocuğu öfkelenerek "kayıp filan olmadıklarını", "ancak daha seslerini de duyurmadıklarını" söylemişti. Herkesin kendilerine sorun olarak baktığı, ancak başkalarının yarattığı işsizlik, ırkçılık ve savaş ortamıyla birlikte doğup büyüyen bu gençlerin değil, yaşadıkları toplum koşullarının, düzenin sağlıksız olduğuna inanıyorum. Kitap, gençliğin sağlığına olan inancımın ürünüdür.

Kitap iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm Türk işçi çocuklarıyla ilgili gözlemler ve görüşmeleri yansıtmakta, ikinci bölümde ise yabancı işçi çocukları politikasının, hem işçi gönderen, hem de işçi alan ülkeler açısından değerlendirilmesi yapılmakta, çeşitli politikaların gelecekte nasıl sonuçlar verebileceği tartışılmaktadır. Bölümün son kısmında yeni bağımsız ve yabancılar açısından da demokratik bir Avrupa'nın oluşturulmasına ilişkin düşünceler yer almaktadır.

GÜNDÜZ VASSAF
Boğaziçi Üniversitesi, Bebek, İstanbul,
Temmuz 1982

GÖZLEMLER

Fotoğraf: Ara Güler.

Evden Ayrılan Çocuklar

Avrupa'daki yabancı işçi çocuklarının çeşitli sorunları olduğu, bunların en önemlisinin ise çocuğun iki ayrı kültürde birden yaşamasından kaynaklandığı söylenir. Gerçekten de çocuklar çelişkili bir durumla karşı karşıya bırakılmaktadır. Toplumdaki çeşitli kurumlar bir yandan çocuğun artık bir Avrupalı olmasını öngörürken, kimi güçler de çocukların geleneksel kalıplar çerçevesinde yetişmesini isterler. Uzlaşmaz gibi görünen bu çelişkinin patlak vermesi çocuğun evden kaçmasına yol açar. Her yıl binlerce Türk işçi çocuğu, ailelerinden kaçıp, Avrupa'da çeşitli kurumlara sığınır. Ancak, anne ve babalar, "utanç verici" olarak gördükleri bu olayı komşularından bile gizlediklerinden, çocukların ise eve geri getirilirim korkusuyla Türk çevreleriyle tüm ilişkilerini kopardıklarından, evden kaçma olaylarından pek kimsenin haberi olmaz. Oysa Avrupa'daki yabancı işçi çocuklarının dramını ve onlara uygulanmak istenen politikaların iflasını en iyi bu olaylar yansıtmakta, en çok bu olaylardan ders alınması gerekmektedir.

Avrupa'da giderek artan sayıda Türk işçi çocuğu bir daha dönmemek kararıyla evinden ayrılıp kendisine kucak açan çeşitli devlet kurumlarına sığınıyor. Tüm çabalara karşın genellikle ana-baba, çocu-

ğunu evden kaçtığı günden sonra bir daha göremiyor. Bu birçok anababa için dayanılmaz bir yürek acısı. Aynı zamanda da çevreden, özellikle Türkiye'dekilerden gizlenen bir durum. Bu yüzden, çocuklarının evden kaçtığı anlaşılmasın diye uzun yıllar Türkiye'ye izine gitmeyen aileler var.

Çocuklar, "evden kaçtı" deyimine büyük tepki gösteriyor. "Biz evden ayrıldık" diyorlar. Ancak hem kız hem de erkeklerin anlattıklarına göre, baba dayağından ve bir daha eve uğrarlarsa yakalanıp zorla babaları tarafından Türkiye'ye gönderilerek evlendirileceklerinden korkuyorlar. Bunun için de aileleriyle tüm ilişkilerini kesip ya bir yabancı ailenin yanında ya da evden ayrılan çocuklar için kurulmuş yurtlardan birinde yepyeni bir yaşantıya başlıyorlar.

Birey hakları üzerine kurulmuş Avrupa yasaları ile geleneksel ailenin bütünlüğü üzerine kurulmuş Anadolu yaşam biçimi arasındaki uçurumlar en çok bu çocuklarda gözüküyor. Yasalara göre herhangi bir nedenden ötürü çocuk ailesiyle birlikte yaşamaktan hoşnut değil, onlardan şikâyetçiyse, devlet çocuğu koruması altına alıyor. Yaşına ve eldeki olanaklara göre ya çocuğu evlatlık edilecek yabancı bir aile bulunuyor ya da çocuk bir yurda yerleştiriliyor.

NİÇİN EVDEN AYRILIYORLAR?

Çocukların evden ayrılma nedenlerinin başlıcası babayla anlaşmazlık. Özellikle genç yaşta Türkiye'den ayrılıp, ilk ve orta öğrenimlerini Avrupa'da sürdüren çocuklar, Avrupalı yaşıtları gibi davranmaya, giyinmeye, konuşmaya özeniyorlar. Bu genç yaşlar zaten çocukların birbirine benzemek istediği, topluluğa ters düşmekten utandığı çağlar. Okullarda da ödüllendirilen ve beklenen, çocuğun yeni çevresine uyum sağlaması. Öğretmenler, sosyal çalışma uzmanları, okul psikologları hep bununla uğraşıyor - yabancı çocukların yeni çevrelerine uyum sağlamaları. Başka bir deyişle giderek Avrupalılara benzemeleri, onların örf, adet ve geleneklerine mümkün olduğu kadar ters düşmemelerinin sağlanması. "Bizim görevimiz Hollandalı gibi yaşamak isteyen Türk çocuklarını ailelerinden korumaktır," diyor Hollandalı ço-

cuk uzmanları. Yoksa, Avrupa'nın yerlisine ters düşen çocuk horlanıyor, ayıplanıyor, herkesin önünde gülünç duruma düşüyor. Çocuğun tek derdi göze batmamak. Ancak okuldaki uyumu, evde uyumsuz olmasına yol açıyor. Okulda teşvik edildiği, ödüllendirildiği davranışlar, düşünceler evde dayak konusu oluyor. Okul saatlerinde kızlı-erkekli oynayan, şarkı söyleyen, hatta cinsel eğitim dersi gören çocukların kimine evde terbiyelerini bozar diye televizyon bile yasak. Hele çocuk, kız ise, yandı demek. Bir de din okulları ve hocalar var ki onların da çocuklardan daha başka beklentileri var. Başlangıçta çocuk, birbirlerine zıt dünyalara uyum sağlamak için çabalıyor. Okulda Avrupalıların istediği gibi, evde ise ailesinin beklentilerine uygun hareket ediyor. İki yaşantıyı sürdürme çabası çocuğu kaçınılmaz olarak evde yalan söylemeye ya da sükuta itiyor. Babasına evet derse de aklından hayır diyor. Yoksa işin ucunda ceza, dayak ve Türkiye'ye gönderilme korkusu var. Bu korku, özellikle kız çocuklar için Avrupalılar tarafından da sürekli işleniyor. Örneğin Hollanda'da Türk babaların 12-13 yaşlarındaki kızlarını Türkiye'de 50 yaşında adamlara sattığı söylentisi yaygın. Avrupalılar için daha hayatını yaşamamış, birçok arkadaşı olmamış bir genç kızın, tanımadığı, istemediği birisiyle evlendirilmesi insanın en doğal haklarına ters düşen bir durum. Halbuki aile de "kız kısmı gözü açılmadan evlendirilmeli" düşüncesinde. Kız ise arkadaşları gibi gençlik dönemini yaşamak istiyor.

Avrupalı kızlarla beraber olmak ümidini taşıyan erkek çocukların da Türkiye'den bir kızla başgöz edilmeleri, siyasi düşünceleri açısından babaya ters düşmeleri ya da okumak isterken çalışmaya zorlanmaları da evden ayrılmalara neden olabiliyor.

Avrupa'da işsizlik ve ırkçılıkla tehdit edilen, kirli işlerde çalışan, işyerinde ezilen, horlanan baba ise benliğini ancak otoritesiyle sürdürebiliyor. Zaten dil bilmeyen, tüm gün içinden 'elin gavuruna' küfreden baba, akşam eve gelince sayılsın, sözü dinlensin istiyor. Tüm bu didinme, çalışma, ailesi için çünkü. Ancak baba her ne kadar çocukların bir yabancı gibi Hollandaca konuşmasıyla övünüyorsa da, çocuğun Hollandalı gibi davranmasını kabullenemiyor. Kendi yetiştiği geleneklere

ters düşen bu davranışları baba otoritesine bir tehdit olarak kabul ediyor ve bu sefer de evde aslan kesiliyor. Dayaktan çocuklar kaçacak köşe bulamıyor, ertesi gün okula mosmor gidiyorlar. Bu kez de okulda, dayak yemiş olmanın utancından saklanacak bir köşe bulamıyorlar.

KALANLAR VE AYRILANLAR

Çocuğun evden kaçması ailesinin niteliğine bağlı. Evlerinden en az 'kaçanlar' hatta hiç 'kaçmayanlar' geleneksel kapalı ailelerin çocukları. Avrupa'da olmasına rağmen sokağa bile ender çıkan çocuklar, yeni çevreleriyle ilişkiye girmediklerinden hiçbir çelişkiye düşmeyerek geri, kapalı ancak tutarlı ve geleneklerin sorgulanmadığı güvenli bir yaşam sürdürüyorlar. Kızlar okula gönderilmiyor. Bırakın yabancı dil öğrenmeyi Türkçe bile okuma yazma bilmiyor. Sokağa çıkarılmıyor. Evde yemek pişirmek, ortalığı temizlemek gibi işlerde annesine yardım ediyor, varsa küçük kardeşlerine bakıyor. Bildiği tek dünya erkeğe itaat ve hizmet etmek, ev işlerini yürütmek. Sonra da çocuk denecek bir yaşta ya büyük bir başlık parası karşılığında ya da Türkiye'den bir yakınıyla evlendiriliyor. "Pasaport evliliklerine", büyük bir başlık parası karşılığı kızı alarak Avrupa'da oturma ve çalışma hakkının sağlanmasına, en çok bu tip ailelerde rastlanıyor.

Bu geleneksel aile tipine hemen laik Batı düşüncesinin alışılagelmiş 'geri, yobaz' tepkisiyle karşı koymamak gerek. Psikolojik açıdan Avrupa'da en sağlıklı Türkler bu tip ailelerden geliyor. Avrupa'nın, insanın iliğini kemiren, sömüren kapitalist çarkında ve ırkçı Neo-faşist baskılar karşısında benliğini koruma kavgası veren işçi, Türkiye'dekinden de fazla milliyetçi ve dindar oluyor. Bu psikolojik durum ise çoğu gerici ve bağnaz akımlar tarafından kolayca sömürülüyor ve Türk işçileri gerici siyasetlere kolaylıkla alet ediliyor, kandırılıyor, demokrasiye düşman edilebiliyor. Bu ailelerde boşanmaya pek rastlanmıyor. Babanın dışarıda "sarışın bir dostu" yok. Çocuklar ne hırsızlık yapıyor ne de evden kaçıyor. Baba sözünün dışına çıkmaktan, dayak korkusundan tir tir titriyorlar. Tam anlamıyla Avrupa'nın ortasında çağdışı bir yaşantı. Ancak nasıl İngilizler ortaçağ giysili, zırhlı, topuzlu şö-

valyelerini övünçle dünya kamuoyuna sergiliyorsa, bu aileler de aynı övünçle Avrupa'da mehter takımına sahip çıkıyor. Geçmişinden utanmıyor. Ama çocuklar iki kültür arasında bocalamadıklarından, kendi küçük dar dünyaları içinde şimdilik güvenli ve tutarlı kişiler olarak yetişiyorlar.

Evlerinden en çok kaçan çocuklara ise, genellikle Batı'ya en çok ayak uydurmak isteyen ya da "Roma'da Romalılar gibi" davranılması gerektiğine inanan ailelerde rastlanıyor. Hem erkek, hem de kız çocuklar için çevreyi tanıma olanakları arttıkça evden kaçma olasılığı da artıyor. Bu tip aileler bir yandan çocuklarının, Batı'nın tüm nimetlerinden yararlanmalarını isterken, bir yandan da onların Batı toplumuna açılmasından, alışmasından ürküyorlar. Baba hem çocuğuna 'al yavrum, istediğin gibi harca' diye bol keseden harçlık veriyor, hem de bir yandan paranın nasıl harcandığını bazen ima yoluyla, bazen gizlice bazen de apaçık denetlemeye kalkışıyor. Çocuğun arkadaşlarıyla sokağa çıkmasına, eğlenmesine izin veriyor, sonra da kalkıp onları gizlice izliyor. Baba, her ne kadar çocuğunun bir yabancı gibi Hollandaca konuşmasından göğsü kabarıyor, her ne kadar çocuğunun kıyafetinin sokakta ayırt edilemeyecek kadar bir Avrupalı gibi olmasından hoşlanıyorsa da, çocuğun bir Hollandalı gibi davranacağı, genç yaşta cinsel ilişki kuracağı, esrar çekip, içki içeceği ve baba sözünün dışına çıkacağı korkusu müthiş bir huzursuzluk kaynağı oluyor. Bu huzursuzluk sonucu baba çocuğuna güvenmiyor. Ona serbesti tanımasına rağmen çocuğun her hareketini kolluyor. Çocuk babasının soluğunu sürekli ensesinde hissediyor. Bu kez de babanın kendisine güvenmemesi çocukta huzursuzluğa yol açıyor. Babasının bir eliyle verdiğini diğer eliyle geri aldığını hissediyor. Çocuk büyüdükçe, hele ergenlik çağına ulaşınca, babanın güvensizliğiyle birlikte kendisinin de tepkisi artıyor. Gene en güç durumda olan kız çocuklar. Eskiden kız arkadaşlarıyla serbestçe dolaşır, komşu ziyaretlerine tek başına giderken, baba şimdi çocuğunun okuldan derhal eve gelmesini istiyor. Aileyle birlikte yapılan ziyaretler dışında tüm sosyal ilişkiler yasaklanıyor. Bu arada çocuğun Avrupalı yaşıtları, tam tersine ailelerinden bir an önce kopmak için koşullandırılmışlar.

Yoğun konut sıkıntısına rağmen 18 yaşında hâlâ anne babasının evinde yaşayan çocuklara bir tuhaf gözle bakılıyor. Bu yaşta çocuk kendisine hâlâ bir kalacak yer bulamamışsa, ailesi kendisinden kira almaya başlıyor, evde yediğinin içtiğinin masraflarını karşılamasını bekliyor. Ama çocukların çoğu tuttukları bir odada ya da bazen aynı, genellikle karşı cinsten arkadaşlarıyla paylaştıkları bir dairede, aile denetiminin söz konusu olmadığı bir yaşam sürdürüyorlar.

Arkadaşlarının bu yaşantısına tanık olan Türk çocuğu ise babanın artan baskısı sonucu onlardan kopmakla karşı karşıya. Zamanında çocuğunun Hollandalılarla beraber olmasını, onlarla oynamasını destekleyen baba, ergenlik çağıyla birlikte çocuğunu onlardan uzak tutmak istiyor. Böylece çocuğun, okulda uzun yıllar birlikte olduğu arkadaşları giderek özgürleşirken Türk çocukları, tam, tersine giderek artan baba baskısıyla karşı karşıya kalıyor. Kızının arkadaşlarının, halka açık plajlarda göğüsleri açık güneşlenmesi herkesçe normal karşılanırken, baba, yazın en bunaltıcı günlerinde bile kızının plaja gitmesine, denize girmesine izin vermeye kolay kolay yanaşmıyor. Oysa kızının ne denize çıplak girmeye niyeti var, ne de monokini giymeye. İsteği, önceden de olduğu gibi arkadaşlarıyla denize gidebilmek. Çelişkiler ve gerilim giderek artıkça çocuk da evden ayrılmanın yollarını araştırmaya başlıyor.

Bir de çalışma koşullarından ötürü aile sahiplenemediği için evden kaçan çocuklar var. Bunları iki grupta ele almak mümkün. Birinci grup babanın Avrupa'da uzun yıllar çalıştıktan sonra yanına aldırdığı çocuklar. Yıllarca Türkiye'de babasız büyümeye alışmış, babalarını neredeyse tanımayan bu çocuklar, bir yandan birdenbire Avrupa'ya getirilmesinin gerilimini yaşayıp, yeni çevrelerini ürkek ürkek tanımaya çalışırken, bir yandan da çok az tanıdıkları bir babanın baskısıyla, hatta dayağıyla karşılaşıyorlar. Uzun yıllar uzaktan düşlediği, hayal ettiği babalarından da birdenbire ürküveriyorlar. Avrupa toplumuyla kaynaşabildikleri ölçüde bu tip çocukların da evden ayrılma olasılıkları yüksek oluyor.

İkinci grup, hem annesi hem de babası çalışan çocuklar. Avru-

pa'da ücretler yerinde sayarken giderek artan fiyatlar, ailenin birleşmesiyle daha geniş bir konut, otomobil, okul, yiyecek, giyecek gibi gereksinimleri karşılama zorluğu varken para biriktirmek bir yana, günlük yaşantıyı sürdürebilmek için bile annenin de çalışmasını zorunlu kılıyor. Evde ise çocuklara bakacak, onlarla ilgilenecek kimse yok. Böylece sabahtan akşama kadar başıboş kalan çocuklar çok. Çocuğun o gün ne yaptığından, okula gidip gitmediğinden ailenin haberi olmuyor. Birçok yerde, sokaklarda neredeyse sürü halinde dolaşan Türk çocuklarına rastlamak mümkün. Akşam yorgun argın eve dönen ana-baba ise gene çocuklarıyla ilgilenmeye zaman ayıramıyor. Böylece bu durumda olan çocukların bir kısmı ve özellikle erkekler sokak hayatına alışarak, giderek gündüz hayatını evden gizliyor ve kopuyor. Sokağın gürültülü, heyecanlı, ışıklı hayatı, evin durgun, içine kapalı hayatından daha çekici geliyor.

AYRILANLARA DEVLET DESTEĞİ

Giderek artan çocukların evden kaçması olayını ve boyutlarını daha iyi değerlendirmek için soruna ve Türklerin Avrupa'daki konumuna aynı zamanda Avrupalılar açısından da bakmak gerekli.

Örneğin genellikle Hollandalılara göre Türkler, Avrupa uygarlığının dışında olan herkes gibi geri insanlar. Gerek gazetelerde Türkiye'ye ilişkin okudukları, gerek Türklerin Hollanda'daki yaşantısı ise gözlemlerini doğrular nitelikte. Genellikle gazetelerde Türkiye'ye ilişkin en çok rastlanan haberler 12 Eylül'e kadar Türklerin birbirlerini nasıl öldürdükleriyken, 12 Eylül'den bu yana da insan hakları, hapisane koşulları, eşcinsellerin durumu ve işkenceye ilişkin. Bunlara, yoğun Ermeni ve Yunan propagandası, bir de Hıristiyan Türklerin Hollanda kiliselerine sığınıp açlık grevlerine gitmeleri, iltica hakkı talep etmelerine eklenince, Türkiye'ye ilişkin olumlu düşünceler besleyen insanlara rastlamak güç. Türklerin Hollanda'daki yaşantıları da geri bir görünüm içinde. En kırık dökük evlerde çok kalabalık koşullar altında yaşıyorlar. Sokaklar pis. Esrar kaçakçılığıyla uğraşan Türk mafyası giderek güçleniyor. İşçi aileleri ise Hollandalılara göre yaban. Hollanda'nın

resmi politikasını değiştirerek gelenlerin bir daha dönmeyeceğini kabullenilmesine ve buna göre Türkleri kendi toplumuna kaynaştırmaya çabalamasına rağmen, işçi aileleri kendi aralarında kalmayı tercih ediyorlar. Örneğin, Rotterdam Belediyesi, Türklerin belirli mahallelerde yoğunlaşmasını engelleyen bir karar aldı. Gerekçe Türk "getto"larını ortadan kaldırmak. Ancak gerçek amacın Türk toplumunu dağıtmak olduğunu ileri süren işçilerimiz karara karşı çıkıyorlar.

"Türklerin yere serdikleri halıları, aynı zamanda onların sınırı" diyor bir Hollandalı gözlemci, "Diğer azınlıklardan farklı olarak bir türlü Türklerin çevrelerine açılmasını sağlamayı başaramadık. Üstelik Türkler bize, yanaşanlara kötü gözle bakıyor".

Phillips, Shell gibi çokuluslu şirketlerin gökdelenleri yükselirken, zaten kendi yurttaşları için yeteri kadar konut sağlayamayan ve bu yüzden halkla polis arasında sık sık şiddetli çatışmalara rastlanan Hollanda'da Türkler en kalabalık, en pis koşullar altında yaşıyor. Bunun nedenini düşünemeyen birçok Hollandalı, Türkleri bu pisliğin adeta doğal bir uzantısı, hatta nedeni sayıyorlar.

Bu olumsuz görüntüyle birlikte, bir de insan hakları ve geleneklerimiz açısından Türkleri geri görenler var. Çoğu Türk ailesi memleketinde olduğu gibi burada da yarı-feodal ilişki biçimini sürdürüyor. Her davranış her düşünce ailenin bütünlüğü açısından değerlendiriliyor. Aile bütünlüğüne karşı tüm tehditler belki Türkiye'dekinden daha büyük bir şiddetle karşılanıyor. Bu uğurda, en azından yoldan çıkmasınlar diye, ana ve çocuklar babadan bol dayak yiyor. Kimi oğlunu fazla okutmuyor, çalıştırıyor. Kızlarını ise belki hiç okutmayıp görücü usulüyle memleketten biriyle, bol da başlık parası alıp evlendiriyor. Bir Avrupalı için bunlar çok ilkel davranışlar.

Gözlemler birleşince ortaya şöyle bir genel görüntü, genel kanı çıkıyor. Türkler, kendilerine dönük bir yaşantı biçimi sürdürüyorlar. Hollanda toplumunun bir parçası olmamak için direniyorlar. Türklerin yaşam koşulları pis ve sağlıksız. Kadın ve çocukların durumu ise insan haklarına ve Hollanda yasalarına aykırı.

Bu gözlemler Hollanda'nın çeşitli güçlerini seferber edecek nite-

likte. Düşüncelerine göre kaynaşmayan azınlıkların ileride önemli anlaşmazlıklara, çatışmalara yol açma olasılığı var. Tren kaçırmakla dünyaca ün yapan Molluccalılar buna bir örnek. Üç dört kuşaktır Hollanda'da olmalarına rağmen toplumla hiç kaynaşmamışlar. Tam tersine zaman zaman asker ve polisle çatışmaya bile giriyorlar. Bu, Hollanda toplumuna ve görüntüsüne pahalıya mal oluyor. Azınlıkların egemen topluma kaynaşması bir ölçüde çıkarların da ortak olmasını sağlıyor, böylece Hollanda devleti, işveren vs. azınlıkların dışında olmaktan çıkıp onların dünyasının bir parçası, hatta kendi devleti oluyor. Çelişkiler yumuşuyor. Egemen ilişki biçiminin daha uyumlu, huzurlu bir biçimde süregelmesi sağlanıyor. Ancak Türkler sanki "İnsanın memleketi karnının doyduğu yerdir" atasözünü yalanlamaya and içmişçesine bir türlü kaynaşmıyorlar. Bir yandan devlet kendi çıkarları için kaynaşmayı sağlamaya seferber olurken, bir yandan da toplumun ilerici kesimi Türk çocukları ve kadınlarının haklarının korunması için çeşitli girişimlerde bulunuyor. Bu konuda toplantılar, yayınlar yapılıyor. Çeşitli kurumlar faaliyete geçiriliyor. Devletin, aileler üzerinde denetimini artıracak yasaların çıkması, mevcut yasaların kâğıt üstünde kalmaması sağlanıyor.

Devletin "kaynaşma" ilericilerin "kurtarma" politikaları açısından anne ve babalar, yani Türkiye'den gelme "birinci kuşak" kendi gelenekleri ve yaşantı biçiminde katılaşmış olduğundan aynı zamanda "kayıp kuşak". Hollanda toplumuna uyum sağlamıyor, onun bir parçası olmuyorlar. Bu yüzden giderek tüm çabalar "ikinci kuşak" üzerinde yoğunlaşıyor. Devletin entegrasyon girişimlerinin ikinci kuşak üzerinde geçerli olması için çalışılıyor.

Bu nedenle Türk çocuklarının okula gidip gitmedikleri çok sıkı denetleniyor. Evde dayak olayları ve özellikle çocuğun dövülmesi hemen kovuşturuluyor. Evdeki çatışmalarında Türk çocuğu, hemen Hollanda devletini arkasında, kendinden yana bir tutum içinde buluyor. Hakimler, psikologlar, öğretmenler, polis, Hollandalı konu komşu hep geriye karşı, yani çocuğun ailesine karşı, çocuktan yana tutum alıyor. Bilim adamlarının özdeşim, kimlik sorununu araştırması, ikinci kuşak

çocuğunun kimliğini belirleyen etmenlerin saptanması sonucu, çocuğun Avrupa toplumuna uyumunun, kaynaşmasının anahtarının bulunacağı umuluyor. Kimi entegrasyon, kimi çocuk hakları, kimi sağlıklı yaşam koşulları diyerek, toplum çocukları yeni bir dünyanın, Avrupa'nın parçası yapmak Avrupa ile bütünleştirmek için seferber oluyor.

KAÇIŞ SÜRECİ VE YARDIMCI YETKİLİLER

Bir yandan Hollanda toplumunun tutumu Türk çocuklarını daha çekici görünen bir yaşantıya çekerken, bir yandan da ailenin, çocuğun duygularını dinlemeyen katı tutumu onu Hollanda toplumunun kucağına itiyor. Böylece çocuğu evden kaçma sürecinin içinde buluyoruz.

Ya dış dünya çekici geldiği için yalan söyleyerek ya da ev itici geldiği için şikâyet ederek, evden ayrılmayı kafasına koyan çocuk harekete geçiyor. Hollanda toplumundan kendisine en yakın gördüğüne başvuruyor. Bu yakının da ilgililere başvurması üzerine devlet duruma müdahale ediyor. Temel ilke her şeye rağmen çocuğun korunması. Yabancılar çocuğa şefkat, anlayış gösteriyor. Anne-baba ikaz ediliyor. Hayırsever iyi niyetli sosyal hizmet uzmanları saatlerce çocuğun derdini dinliyor, ona anlayış gösteriyorlar. Ancak genellikle bu tür girişimlerin sonucu, babayı daha sert ve ters olmaya iterken çocukta bir umut ışığı yanıyor. Artık ne yapıp, ne edip evden ayrılmalıdır. Konu komşu, öğretmen, sosyal hizmet uzmanı; hepsi, çocuğu kendilerine çok ters gelen aile baskısından kurtarmaya dünden razı. Hemen seferber olunup çocuğa bir yer bulunuyor. Aile önce konu komşuya sonra polise başvuruyor çocuğumuz ne oldu diye. Çocuğun evden ayrıldığını ve kendileriyle görüşmek istemediğini, çocuğun kaldığı yerin adresinin gizli olduğunu da öğrenince bu sefer balyoz yemiş gibi oluyor. Bu belki Avrupa'daki Türk işçisinin hayatta yiyebileceği en büyük darbe. Sırf çocukları için çalışmış, onlar için biriktirmiş, büyüsünler okusunlar diye. Çocuğunun evden kaçmasıyla tüm Avrupa gurbetinin acısının, bunca yıl emeğinin anlamı ortadan kalkıyor. Bu darbeyi, şoku en kolay atlatan babalar, derhal çocuğu evlatlıktan inkâr edenler. Sanki çocuk, hiç olmamış, doğmamış gibi yaşamlarına devam edenler. Diğerleri ise ço-

cukları belki geri döner, belki onu bulurum diye yaşayan fakat yok olan bir evladın acısıyla sürünüp gitme durumuyla karşı karşıyalar.

Türk çocuklarıyla uğraşan bu tür yetkilileri, olayı ele alışları açısından iki gruba ayırmak mümkün. İkinci grubun gerici diye nitelendirdikleri ilk gruptakiler için iki temel ilke var. Çocuğun, Hollanda'da olduğuna göre mutlaka bu toplumun bir insanı gibi yetiştirilmesinin "vazgeçilmez hakkı olduğu" ve çocuğun kendi arzusunun onun geleceğine ilişkin herhangi bir karara varmak için yeterli olduğu. Bu anlayışla hareket eden psikolog, sosyal çalışmacı gibi yetkililer hemen evinden ayrılmak isteyen çocuklardan yana çıkıp, onu kendi deyimleriyle "ailesine karşı koruyor". Çocuğun evden kaçmasını teşvik edip, ona ancak evden bağlarını kopardıktan sonra yardım edebileceklerini söylüyorlar. Ailenin çocuklarıyla görüşmelerine olanak tanınmıyor ve en kısa zamanda çocuğun ya bir Hollandalı ailenin yanına ya da evden ayrılanlar için hazırlanmış bir "çocuk evine" yerleşmesine yardımcı olunuyor. Bu arada çocuğun çeşitli nedenlerden yalan söylemiş olabileceği dahi sorgulanmıyor. İkinci gruptaki uzmanlar ise Türk çocuklarına, evlerinden ayrılan Hollandalı çocuklardan farklı davranılması gerektiği tezini savunuyorlar. Yabancı bir kültürü hesaba katmadıkları için ilk gruptaki meslektaşlarını şiddetle kınıyorlar. İkinci gruptakiler bir yandan evden ayrılan çocuğun sorunuyla ilgilenirken, aynı zamanda onun ailesiyle de ilişki kuruyor, aileyi çocuklarıyla görüştürmemelerine rağmen durumdan haberdar ediyorlar. Aileye, çocuğun ayrı bir dünyası olduğunu, niçin evden ayrıldığını açıklıyor, ailenin anlayış göstermesini sağlamaya çalışıyorlar. Aynı zamanda çeşitli ilerici akımlara da katılan ikinci gruptakiler özel olarak Türk kültürüyle ilgileniyor, Türk yazar ve şairlerini tanıyor, kendi olanaklarıyla Türkiye'ye gidip halkı yakından tanımaya çaba gösteriyor, hatta aralarından sırf Türk ailelerine daha iyi yardımda bulunabilmek için Türkçe öğrenenler bile çıkıyor. Ancak her ne kadar birinci gruptakiler insanın tüylerini diken diken ediyor, ikinci gruptakiler de o kadar sempatik, canayakın geliyorsa da aradaki fark genellikle bir incelik meselesi. Temelde değişen bir şey yok. Ancak gene de ikinci gruptakiler ailenin görüşünü

almayı önemli gördüklerinden hiç olmazsa yalan söyleyen, incir çekirdeğini doldurmayacak nedenlerden evden ayrılmak isteyenleri ayırt edebiliyor, bunların, ailelerinin yanında kalmasını sağlıyor. Bu bile önemli bir sayı oluşturuyor. Türklerle uzun yıllar çalışma tecrübesi olan bir sosyal çalışmacı bana, sırf kendisinin gereksiz yere ailelerinden alınan 300-400 kadar çocuktan haberdar olduğunu söyledi.

Her iki yaklaşımın da sonucu Türk çocuğunun Hollanda toplumuna kazandırılması, yani entegrasyon. Eskiden Afrika'ya, Asya'ya, Türkiye'ye gidip çocukları Hıristiyan yapmaya, kendi kültürlerine kazanmaya çalışan tatlı dilli, yumuşak yürekli, özverili misyonerlerin yerini şimdi üniversite mezunu, insan davranış ve duygularına ilişkin çağdaş bilgilerle donatılmış, yasanın üstünlüğüne inanan, ama gene de temelde eski misyonerlerden hiçbir farkı olmayan psikologlar, sosyal çalışmacılar, avukatlar vs. almış. Irkçılığın, yabancı düşmanlığının hızla yayıldığı Batı Avrupa'da, bu kişiler yabancılardan yana anlayış gösteren tutumlarından ötürü kendi toplumlarındaki genel faşizan eğilimlere de ters düşüyorlar. "Yabancılar dışarı" diye bağıranlarca Türk dostu olmakla suçlanan, ırkçılığa göğüs geren bu kişilerin aynı zamanda evden ayrılan Türk çocuklarının da ailelerinden kopmasını desteklemek durumundalar.

BATILILAŞMANIN ETKİSİ

Batı'ya yakın ve açık bir biçimde yaşamaya olanak bulan çocukların evden ayrılma eğilimlerini pekiştiren başka bir unsur da, çocukların Batılılaştıkça geçmişlerinden utanmaları, geçmişlerini yani Türklüklerini gizlemek istemeleri. Bu çocuklar için Türk olmak, Batılı çağdaş olmak için büyük bir engel. İkisinin bir arada yürümesi olanaksız. Kendi düşüncelerinde Türk olmak geri, Batılı olmak ise ileri.

Bu uzlaşmaz gibi görünen çelişki Türkiye'de de yıllardır tanık olduğumuz bir durum. Özellikle büyük kentlerimizde yaşayan kimileri Batılı gibi giyinmeye, davranmaya, yani biçimsel Batı kalıplarına o denli özeniyorlar ki, tatillerinde deniz kıyılarına ulaşmak için mecburen geçtikleri Anadolu'da karşılaştıkları insanlar kendilerine ilk önce

yabancı bir dille hitap ediyorlar. Gene bu "Batılı" Türklerin Avrupa yolculuklarında en büyük korkularından birisi Türk işçileriyle karıştırılmaları. Hatta Avrupalıların, kendilerinin Türk olduklarını anlamaları. Bu yüzden Türk oldukları anlaşılmasın ve belki de kendilerine daha iyi davranılsın diye lokantada, alışverişte, kalabalık yerlerde birbirleriyle Türkçe yerine başka dillerde konuşanlara rastlamak mümkün. Bu kişilere Avrupalıların şaşkınlıkla "Aaa, siz Türk müsünüz? Biz de sizi Alman, İtalyan, Fransız, İspanyol vs. sanmıştık" demeleri kendilerine yapılacak en büyük kompliman. Uygar bir insan olduklarının en büyük kanıtı. Batı'ya benzeme özlemi ve Türk'e benzetilme ezikliğini Avrupa'da baskı yapan bir Türk gazetesinin köşe yazarlarından biri, farkında olmadan çok iyi dile getirmiş. Köşesinde uzun uzun ve övünçle kendisini çok etkileyen, neredeyse gözlerini yaşartan bir olayı anlatıyor. Türk gazeteci Almanya'da bir lüks otelin önünde. Tam mareşal gibi bir üniforma giydirilmiş kapıcıdan kendisine bir araba çağırmasını isteyecek, kapıcı kendisine sual soran başka birisine yol tarif ediyor, sonra da gazeteciye dönüp, temiz bir Türkçe'yle, "Kusura bakma T. abi, ne emredersin?" diyor. Gazeteci şaşkın, zira kapıcıyı Alman sanmış. Sonra da köşesinde sevincini, övüncünü yazıyor, "Hele bir düşünün Almanya'da bir Alman'a Almanca yol gösteren bir Türk" diye anlata anlata bitiremiyor.

Kimi Türk işçi çocukları da ezikliklerinden ve Batılı olabildikleri ölçüde, yaşantılarının da babalarınınkine göre o denli daha parlak olacağına inandıklarından, geçmişlerinden kaçıyor, utanıyor, Türk olduklarını gizlemeye çalışıyorlar. Kendi gözlerindeki ölçü basit ve açık. Türkler eziliyor, horgörülüyor, kirli işlerde çalıştırılıyor. Türkleri bu duruma getiren, ezen ise Batı. Öyleyse kendisi de bir Batılı gibi olmalı ki, ezilmesin. Dolayısıyla geleceğinin, babasınınki gibi olmaması için daha bugünden babasına benzememesi lazım. Böylece çocuk giderek babasına yabancılaşıyor, ondan utanmaya başlıyor. Babasının kıyafeti, ayakkabılarının arkasına basması, ağzını şapırdatarak yemek yemesi, yeterince dil bilmemesi, Avrupa yaşantıyla ilgili ürkekliği, patronuna, polise, resmi makamlara karşı boynunun büküklüğü vs. kısacası adı

dahil, bir Batılıdan farklı olan her şeyinden utanmaya başlıyor. Adı Hasan ise kendisine Hans demeye başlıyor. Avrupalı arkadaşlarını evine getirmekten, onların, babasını görmelerinden korkuyor.

Kendinden utanmak ve ezene özenmek sadece kimi Türk işçi çocuklarına has bir yaşantı biçimi değil. Sömürge halklarında da sık rastlanan bir psikolojik tablo, "Bükemediğin eli öp" atasözümüz de bu düşünce tarzını ya da yaşantı biçimini bir ölçüde tanımlıyor.

Örneğin 1960'lara kadar Amerika'daki zenciler, kurtuluşu beyazlara benzemekte bulur, onlar gibi giyinmeye, konuşmaya özenir, onların tükettikleri mallara düşkün olurlardı. Hatta zenciler, beyazlara daha çok benzesinler diye, bıkıp usanmadan saatlerce kıvırcık saçlarını düzeltmeye uğraşırlardı. Amerikan hükümetlerinin ırkçı politikaları da zaten zencilere tarihlerini unutturmak, beyazlığa özenen zenciler yetiştirmekti. Bağımsızlığına kadar uzun yıllar Fransız ve Amerikan baskı ve vahşeti altında yaşayan Vietnam halkının bir kısmı da kurtuluşlarını, ezeni benimsemekte buldular. O denli ki, güzellik, çirkinlik gibi öz değer yargılarını bile bir yana itip düşmanın değer yargılarını benimsediler. Örneğin Amerikan saldırılarının en yoğun olduğu günlerde çoğu Vietnamlı yılmadan savaşırken, kimileri de çekik gözlerine, Batılılarınki gibi yuvarlak olsun diye, estetik ameliyat yaptırıyordu. Aynı aşağılık kompleksinin başka bir türünü de Batı'ya özenen, çoğu Türk kadınında görmek mümkün. Tepeden tırnağa bir Avrupalı gibi giyinmeye özenen bu tür kadınlar uzun yıllar geleneksel Türk giysi ve kumaşlarına sırtlarını çevirir, köylü kumaşını, Şark kıyafetini küçümserlerdi. Ama Cardin gibi Paris modacılarının, Osmanlı kaftanını jet sosyetenin vazgeçilmez bir giysisi haline getirmesiyle başkent Ankara'nın kokteylleri ve İstanbul "garden party"lerinde hanımlarımız bu giysiyi birdenbire benimseyiverdi. Cumhuriyet'ten bu yana Olgunlaşma Enstitüsü'nde Batı tayyörleri diktirilerek yetiştirilen genç kızlarımıza bile bu kez, gene Ankara'nın Batılı konuklarına defilelerde gösterilsin diye, kaftan dikmeleri söylendi. Kısaca Batı'ya olan aşağılık kompleksimiz sonucu sırtımızı çevirdiğmiz kendi geleneğimiz, ancak tekrar Batı yoluyla gelince benimsendi.

Ve şimdi de Avrupa'da kimi Türk işçi çocuklarında aynı aşağılık kompleksine, ezene özenmeye, ezen gibi olmak için biçare çabalara rastlanıyor. Aynı anda hem ezilen gibi, yani, Avrupa'daki Türkler gibi olmak, hem de ezene özenmek, Avrupalı gibi davranmak, altından kalkılması güç bir psikolojik yük. İki duyguyu birlikte yaşayan çocukların çeşitli psikolojik sorunları oluyor. Bu yükten, sorunlardan kurtulmanın bir yolu da iki çelişik duygudan biri lehine seçim yapmak. Böylece çaresizlik içinde ezilenden yana seçimini yapan çocuk bağnaz bir şekilde Avrupa, Hıristiyan düşmanı olurken, ezeni benimseyen de sonuçta ezildiği ortamdan, evinden, Türklerin arasından kaçıyor. En çok televizyondan tanıdığı Batı refahı ve yaşantı biçimine sığınıyor.

AYRILDIKTAN SONRA

Hollanda toplumu çekici geldiği ve ailesi itici geldiği için çocuğun evden ayrılma arzusu, Hollanda'nın, ikinci kuşağın kesin entegrasyonuna yönelik devlet politikasıyla birleşince, evlerinden ayrılan çocukların sayısı son yıllarda giderek artıyor. Çocuğun yeni bir yere yerleştirilmesiyle de Hollandalı yetkili için mesele kapanmış oluyor. Onlara göre çocuk artık kurtarılmış sayılıyor. Ancak bu çocuklar için asıl dram evden ayrılmalarıyla başlıyor.

İster Hollandalı bir ailenin yanında, ister bir çocuk evinde olsun, kısa bir zaman içinde çocukların çoğu kendilerini o denli beklenmedik ve yabancı bir yaşantı içinde buluyorlar ki, ne yapacaklarını şaşırıyorlar. Üstelik bu kez kendilerine yardım edecek, onları anlayışla dinleyecek kimse bulamıyorlar yanlarında. Çünkü sistem, çocuğun ailesinden alınması, ayrılması üzerine kurulmuş. Yetkililer için aileden ayrılmak ise çocuğun kurtuluşu ile eş anlamda. Sonrasını düşünen yok. Yeter ki çocuk geri Türk ailesinden kurtulsun.

Hollandalı ailelerin yanına yerleştirilen çocuklara yeni "anne ve baba"ları kendi çocuklarıymış gibi sahip çıkıyor. Çocuğun iyi yetişmesi, Hollanda toplumunun tüm olanaklarından yararlanması için ellerinden geleni yapıyorlar. Ancak bu çocuğun bir Hollandalı gibi yetişmesi anlamına geliyor. Yani gene bir tür misyoner yaklaşımıyla Türk

çocuğunun ehlileştirilmesine, medenileştirilmesine çaba harcanıyor. Yemek yeme, yıkanma, konuşma, oturma vs. "A"dan "Z"ye kadar çocuğa yeni bir yaşantı biçimi, yeni bir kültür öğretilmeye çalışılıyor.

Çocuk kendisini beklenmedik baskı ve istekler karşısında buluyor. Sırf denize girebilmek, dayak yememek için evden ayrılan, yeni yaşantısında da düşlediği özgürlüğü bulamıyor. Odasına kapanıp, ağlamaya başlıyor. "Ben kimim, burada ne yapıyorum, bana ne olacak?" diye dövünüp duruyor. Ancak çocuğun evden ayrılması için seferber olan toplum bu kez yanında değil. Çocuk yapayalnız. Düşüncelerini, duygularını paylaşacak kimse yok çevresinde. İçin için kendi evini, annesini babasını özlemeye başlıyor. Ama onlarla da temas kurmaktan çekiniyor. Korkuyor. "Babam beni bir yakalarsa öldürür," diye düşünüyor. Bu yüzden kendisini ele verirler korkusuyla başka Türklerle temasa geçmekten de çekiniyor. Bu durum bir süre daha böyle devam ediyor.

Ancak ev özlemi giderek artıyor. Annesini, babasını, kardeşlerini merak ediyor. "Nasıllar? Hâlâ buradalar mı? Ya bir gün kalkıp temelli Türkiye'ye dönerlerse? Ben ne yapacağım burada yapayalnız?" Ve sonuçta ürkek ürkek ailesiyle temas kurmanın yollarını arıyor. Bununla birlikte gene de gururlu. Dayak yediği, duygularının hiçe sayıldığı günlerin acısını unutmuş değil. Ailesiyle temas kuruyor ama eski koşullar altında yaşamaya da niyeti yok. Bugünkü durumuyla kendisini ailesine kabul ettirmek istiyor. Ailesi onun farklı olduğunu, onlar gibi yaşayamayacağını anlasın istiyor. Gözlemciler evden ayrılan Türk çocuklarının büyük çoğunluğunun yeniden aileleriyle temas kurduğunu belirtiyor. Bunlardan kimi yeniden evlerine dönüyor. Kimi evle ilişkisini sürdürmekle birlikte bağımsız bir yaşantı biçimini benimsiyor. Çoğu bocalamakta devam ediyor. Ancak eninde sonunda çocuğun ailesiyle ya da hiç olmazsa gizli olarak annesiyle bir ilişki kurduğu sanılıyor.

Çocuk yurtlarına yerleştirilenlerin sorunları aile yanına yerleştirilen çocuklardan daha farklı ve daha ağır. Bu tür yerler genellikle çocuklarına bakmaktan aciz Hollandalılar için kurulmuş. Özellikle parçalanmış Hollandalı ailelerin çocuklarına buralarda sık rastlanıyor.

Çocuk ömür boyu bir aile hayatı görmemiş. Ana-baba şefkati nedir bilmiyor. Kiminin babası hapiste, kiminin anası alkolik. Aile hayatı tanımayan, sokakta başıboş bırakılan bu çocukların da kimi esrara alışmış, kimi hırsızlığa. Sokakta orman kanununa göre yetişmiş. Sonunda devlet çocuğa elkoymuş, yurtlardan birine yerleştirmiş. İşte ailelerinden ayrılan kimi kız, erkek Türk çocukları da bu tür yerlere yerleştiriliyor. Burada başlarına neler gelebileceğini, nasıl bir ortam içinde neleri öğrenerek yetişeceklerini tahmin etmek güç değil. Ancak Hollandalı çocuk uzmanları genellikle bu tür yerleri, Türk çocuklarına kendi evlerinden daha uygun görüyor, ailesiyle çocuğun çatışmasının çözümüne yardımcı olmaktansa çocuğu evinden alıp, böyle bir yere yerleştirmeyi tercih ediyorlar. Böylesine bir ortamda hayatında ilk kez bu denli özgür bırakılan Türk çocuğu nasıl davranacağını bilemiyor. Özgürlüğünü nasıl kullanabileceğine dair ne bir deneyimi var ne de bir ölçüsü. Ancak yeni çevresinde de kimseye ters düşmek istemiyor. Türk kızı kendisiyle yatmak isteyen ilk Hollandalı erkekle beraber oluyor. Bir diğeri yurtta serbestçe çekilen esrara alışıyor. İsteyen içki içiyor. Uzun zamandır kendi başlarına yaşayan Hollandalı çocuklar kendi doğal ortamlarında nasıl davranacaklarını, kendilerini birbirlerinden ve çeşitli belalardan nasıl koruyacaklarını biliyorlar. Türk çocukları ise tamamen deneyimsiz. Kısa zamanda büyük sorunları oluyor. Aralarında intihar edenlere rastlanıyor. Zamanla hastane, genelev, polis istatistiklerinde boy göstermeye başlıyorlar. Bu çocuklardan da aileleriyle temasa geçen çok oluyor. Ancak bir kısmı için de bu batağa saplanmaları, hem kendilerinin aileleriyle ilişkiye geçmesini engelliyor, hem de ailenin çocuğu yeniden kabul etme olasılığını azaltıyor.

Evden ayrılan çocukların geleceği ne olacak? Çocukların evden ayrılması nasıl önlenebilir? Hollanda'da kısa bir geçmişi olan evden ayrılma olayı için henüz bir genellemeye varmak erken. Ancak tüm gözlemler evden ayrılan, ailesi parçalanan çocukları genellikle kötü bir gelecek beklediğini gösteriyor. Hiçbir yere ait olmayan çocuğun, dayanacağı kimsesi olmuyor. Hedefsiz bir şekilde olaydan olaya, kurumdan kuruma, insandan insana tek başına sürüklenip gidiyor.

AVRUPA USULÜ DEVŞİRME

Evden ayrılanlardan başka bir de elden giden Türk çocukları var. Belki de elkonan çocuklar demek daha doğru olacak. Çünkü 1978'den beri yürürlükte olan "Çocuk Bakım Yasası" uyarınca Hollandalı bakıcı ailelerin binlerce Türk çocuğuna resmen el koyduğu tahmin ediliyor. Türk ailesi önce olup bitene inanamıyor. Sonra isyan ediyor, yalvarıyor, yakarıyor. Avukat tutuyor, mahkemeye başvuruyor. Hepsi nafile. Hollanda yasalarına göre özbeöz çocuğunu artık görmeye bile hakkı yok. Ailenin itirazlarına kamuoyu da kulak asmıyor. Hollanda'da gerici, ilerici, Hıristiyan demokrat, sosyalist, komünist herkes, çocuklara bakıcı ailelerin el koymasını doğal karşılıyor. Yeni yasa, ortak bir kültürün sonucu herkesin desteklediği devlet politikası.

Ailenin parçalanmasına neden olan Çocuk Bakım Yasası özetle şöyle diyor: "Çocuğun bakımı ile bir ya da birden fazla yıl meşgul olan bakıcılar, çocuğu öz anne ve babasına isterlerse, vermezler. Bu durumda mahkemeye başvurulur. Karar hakimindir." Yasanın gerekçesi de şu: Doğumdan hemen sonra bakıcıya verilen çocuklar, uzun yıllar bakıcının yanında kalınca, onunla sıcak bir ilişki kuruyor, onun dilini, kültürünü öğreniyor, anne diye bakıcıyı tanıyorlar. Çocuğun bu ortamdan koparılıp biyolojik bağı dışında kendisiyle hiçbir ilgisi olmayan insanlara verilmesi, onun büyük sarsıntılar, psikolojik bunalımlar geçirmesine neden olabilir. Özetle yasanın gerekçesi çocuğun ruhsal sağlığının korunması.

Ancak psikolojik bakımdan sağlam gerekçeleri olan bu yasanın, özellikle Türk çocuklarının Hollandalı ailelere verilmesine neden olduğunu, hatta yasanın sırf bu nedenle çıkarıldığını ileri sürenler Türk toplumunda giderek çoğalıyor.

Bu duruma nasıl gelindiğini anlamak için 1970'lere dönmek gerekiyor. Bu yıllar Hollanda'nın göçmen politikasında temelden bir değişiklik yaparak ailelerin birleşmesine olanak tanıdığı dönem. Hollanda ikinci büyük bir göç dalgasına tanık olurken birdenbire çok sayıda Türk işçisi de karısına ve çocuklarına kavuşuyor. Bu göç o güne dek kalabalık, sağlıksız işçi barakalarında bekâr yaşamış işçilerin çeşitli

sosyal sorunlarını hafifletmekle birlikte, omuzlarına yeni bir yük bindiriyor: Bunca ağzın beslenmesi. Yaşamak birdenbire birkaç misli daha pahalı oluyor. Aile için bir ev ya da en azından bir-iki oda bulunacak. Batı Avrupa'nın en çok konut sıkıntısı çekilen ülkelerinden biri olan Hollanda'da kiralar ateş pahası. Kira dışında bunca çocuğun beslenmesi, giydirilmesi var. Artık evde yemek pişeceğine göre fırın, buzdolabı gibi bir yığın da alet edevat için masraf gerekli. Tüm bunların üstüne bir de o yılların petrol krizinden ötürü enflasyon da bindirince işçinin maddi durumu bir hayli sarsılıyor. Sıkıntısının hafiflemesi için karısını bir işe sokuyor. Ancak bu durumda gene ortaya yeni sorunlar çıkıyor. Evdeki çocuklara kim bakacak? Hollanda henüz kreş sorununu çözümleyememiş. Hele çalışan Türklerin yoğun olduğu Haarlem gibi bir yerde 0-1 yaşları arasında topu topuna üç Türk bebeği yararlanabiliyor kreş hizmetlerinden. Kreş yokluğu karşısında elde üç seçenek var: Birincisi çocuğun Türkiye'de yakınlarına geri gönderilmesi. İkincisi evdeki en büyük kız çocuğunun okula gönderilmeyip kardeşlerine gündüzleri annelik etmesi. Üçüncüsü ise, çocuğun ücret karşılığı bir bakıcıya verilmesi. İlk iki seçeneği denk getiremeyenler bakıcı peşine düşüyor. Gazete ilanları, konu komşu aracılığıyla çocuklarına bakıcı arıyorlar. Paranın kokusu alınınca giderek ortaya bir Hollandalı çocuk bakıcısı piyasası çıkıyor. Bir çocuk, üç çocuk derken bir bakıcı dokuz-on çocuğa birden bakmaya başlıyor. Çok para için çok çocuğa bakmak sağlıksız bakım koşullarına yol açıyor. Aç, ilgisiz çocukların yaygarasını bakıcı onlara ancak uyku hapı vererek kesebiliyor. İş giderek çığırından çıkıyor. Sonuçta Haarlem'de bakıcıların sorumsuzluğundan dolayı üç Türk çocuğunun ölmesi ve beşinin hastaneye kaldırılmasıyla bakıcı skandalı 1973'te yapılan bir televizyon programıyla kamuoyuna yansıyor. Program aracılığıyla ilgililer Hollanda halkına çağrıda bulunuyor, bakıma muhtaç Türk bebeleriyle ilgilenmeleri isteniyor. Sonuç olumlu. Türk çocuklarına bakmak için yüzlerce aile Yabancı İşçiler Cemiyeti'ne başvuruyor. Başvuran aileler cemiyetin denetiminden geçiriliyor. Çocuklara bakabilecek durumda olanlarla çocuklarını bakıcı aileye vermek isteyen işçiler birbirleriyle buluşturulu-

yor. Alan memnun, veren memnun. Artık doğum yapan işçi anne neredeyse bir haftalık çocuğunu bakıcı aileye veriyor.

Çeşitli nedenlerden ötürü, çocuğa hasret bakıcı aile ise bir yandan çocuk yetiştirmek zevkini tadarken, bir yandan da her ay işçi ailesinden belirli bir ücret alıyor. Çocuklar genellikle okul çağına, yani evden başka bir yerde bulunabileceği yaşa gelene kadar bakıcı ailenin yanında kalıyor. Böylece, işçiler aradan beş altı yıl geçtikten sonra çocuklarını bakıcı ailenin yanından alıyorlar. Bu süre içinde Hollandalı aileyle kalan Türk çocuğu genellikle adı dışında tek kelime Türkçe bilmiyor. Hollanda'da, Hollandalı ailenin yanında bir Hollandalı çocuk gibi yetişiyor. Kendi öz anne ve babasına bir yabancı gözüyle bakıyor, hatta onlardan ürküyor. Kimi Türk aileler bu uzun süre içinde çocuklarını pek ender görüyor, hatta kimi zaman hiç ziyaret edemiyor. Çocuğun biyolojik Türk ailesiyle hiçbir ilgisi kalmıyor.

Türk ailenin tersine Hollandalı "bakıcılar" ise giderek çocuğa bağlanıyor, onu öz evlatları gibi benimsiyor, öz evlatları gibi sevmeye çalışıyorlar. Çocukla bağlarının artmasıyla Hollandalı aile, çocuktan ayrılacağı günü korkuyla, endişeyle ve üzüntüyle beklemeye başlıyor. Çocuğun yakında kendisinden ayrılacağı endişesiyle çocuğa daha da çok sarılıyor. Hatta bazen bilinçli, bazen de bilinçsiz olarak çocuğu annesinden babasından soğutuyor. Kimi, işi daha da ileriye götürüp, çocuğu öz ailesinden korkutmaya başlıyor, onlara "Seni Türkiye'ye götürüp satacaklar, tarlada çalıştıracaklar" gibi hikâyeler anlatıyorlar.

Bazı Hollandalı aileler ise daha çocuğa bakmaya başladıkları ilk günden ona el koymak niyetinde. Bu nedenle mümkün olduğu kadar çocuğu ailesiyle görüştürmüyor, kendi geçmişine, kültürüne ilişkin hiç bilgi vermiyorlar. Kimi, sözde insancıl nedenlere dayalı olarak Türk ailesinden bakıcı parasını da almayı reddediyor. Dişinden tırnağından artıran işçi ailesi, çocuğunu ücretsiz baktırmaktan memnun. Ancak ileride iş mahkemeye düşünce Türk aile, çocuğuyla hiç ilgilenmemekle suçlanıyor, zaten bakıcı parası bile ödemediği ve çocuğunu Hollandalı aileye terkettiği söyleniyor.

Çark öyle kurulmuş ki işçinin sömürülmesi, kreş yokluğu, ço-

cuk uzmanı, hakim, Hollandalı bakıcı aile ve hatta kendi çocuğu, Türk ailesine karşı. Yasanın da 1978'de çıkarılmış olması, bunun özellikle Türk çocuklarına Hollandalı ailelerin el koyması için hazırlandığı düşüncesini sanki destekliyor. Çünkü çocukların okul çağına gelmesi ve Türk ailelerin bakıcılardan onları geri istemesi bu yıllara denk geliyor. Eğer yasa salt bakıcıya duygusal yönden bağlanan çocuklar için olsaydı, Türklerin çocukları söz konusu olmadan çıkarılması gerekirdi. Yasanın uygulanması da özellikle Türklere yönelik olduğunu gösteriyor. Yoksa eğlenceden çocuklarına bakmaya zamanı olmayan Hollanda kraliyet ailesi ve yüksek sosyetesinin dadılara baktırdığı çocuklarının çoktan onların vesayetine verilmesi gerekirdi. Yasa Türkleri bu denli ilgilendirmesine rağmen, henüz Türkçe olarak bile yayınlanmamış. Halbuki bu iş yabancı işçilere yönelik faaliyet gösteren NCB adlı kuruluşun resmi bir görevi. Yani sorunla en çok ilgilenenlerin yasadan doğru dürüst haberleri bile yok.

Mesele açık. İnsanları kısırlaşan, kendi topraklarında azınlığa düşmekten korkan ve nüfusu azalan Avrupalılar çeşitli yollardan çocuklarımıza el koyuyor. Çocuk Bakım Yasası ikinci kuşak için daha genelde yürütülmek istenen entegrasyon politikasının bir parçası. Çıkarılan yasa, uluslararası hukuk açısından da önemli. Ancak yurttaşlarını kendi topraklarında barındırmaktan aciz, emekçilerini gerekli sosyal güvenceler sağlamadan Avrupa sermayesine kiralayan Türk hükümetleri ise şimdi onların öz evlatlarını da yabancılara kaptırıyor.

Yasadan haberi olan kimi Türk aileleri ise zorunluluk karşısında gene çocuklarını bakıcıya vermeye devam ediyorlar. Bunlar, "Ben nasıl olsa çocuğumu geri alırım, vermezlerse kaçırırım, öbürleri erkek değilmiş, bir çocuklarına sahip çıkamamışlar," diyorlar.

ÖZTÜRK AİLESİ

Yedi yaşındaki Sezer Öztürk'ü, annesi, babası ve kardeşleri iki yıldır göremiyor. Bakıcı Aile Yasası gereğince mahkeme Sezer'i, Hollandalı aileye vermiş. Çocuklarını geri alabilmek için Bayram ve Hüsniye Öztürk iki yıldır mahkemede sürünüyor. Avukat, tercüman, duruşma der-

ken, baba Öztürk onbir yıllık işinden olmuş oğlunun davasını takip edebilmek için.

Öztürk'ler Türkiye'de evlenip, 1969'da önce Bayram Öztürk, arkasından da karısı Hollanda'ya geliyorlar. Haarlem'de kiralar pahalı, oturulacak yerler ise berbat. Hüsniye ilk çocuklarına hamile. Aynı sorunla karşı karşıya olan diğer işçilerimiz gibi Öztürk'ler de kendi evlerini satın alıyor ve büyük bir borcun altına giriyorlar. İlk çocukları Fesile 1971'de doğuyor. Kreş yok, bakıcı için gazeteye ilan veriyor Öztürk'ler. Yirmi-otuz kadın birden başvuruyor çocuğa bakmak için. Gözlerine kestirdikleri birini seçip ayda 125 gulden üzerinden anlaşıyorlar. Bakıcı, Fesile'nin yemeğiyle yakından ilgilenmeye, ona domuz eti yedirmemeye ve Fesile'yi istediklerinde ailesine göstereceğine söz veriyor. Böylece bir buçuk aylık Fesile bir türlü çocuk sahibi olamamış Hollandalı kadına veriliyor.

Bir yıl sonra Öztürk'lerin bir oğlu doğuyor - Eren. Gene gazeteye ilan ve Eren de altı aylıkken kendisi de çocuk sahibi olan bir doktorun yanına veriliyor. Aralarındaki anlaşmaya göre Eren cumartesi, pazar günleri, bayram ve tatillerde ailesinin yanında kalacak.

Aradan bir yıl daha geçiyor ve bu kez de Sezer dünyaya geliyor. O da üç aylıkken birkaç yıl sonra geri alınmak üzere bakıcıya veriliyor. Böylece üç çocuk da bakıcıda. Öztürk'lerin amacı çok çalışıp para biriktirmek ve çocuklar okul çağına gelince temelli Türkiye'ye dönmek. Çocuklarını "Türkiye devletinin inancına, diline göre" okutmak istiyorlar.

Öztürk'ler fırsat buldukça çocuklarıyla beraber oluyor, ancak çocuklar birkaç kelime dışında Türkçe bilmediğinden onlarla ancak Hollandaca konuşarak anlaşabiliyorlar. Ziyaretlerinde bir araya gelen çocuklar da kendi aralarında Hollandaca konuşuyor. Aradan geçen iki yıl içinde Öztürk'lerin planlarında değişiklik oluyor. Türkiye'de anarşi durmadan tırmanıyor. Ne olacağı belli değil. Hollanda'da ise istedikleri kadar para biriktirememişler. Bu arada Hollanda'da da camiler kurulmuş, din okulları açılmış. Böylece memleketlerine dönmeleri için başlıca neden kalkmış oluyor. Türkiye'ye dönüş belirsizleşince daha

nasıl olsa bir süre buradayız diye Öztürk'ler çocuklarını bakıcılardan geri almaya karar veriyor.

İlk istedikleri artık yedi yaşına gelen Fesile. Zaten okul çağına gelmiş. Ancak Hollandalı bakıcı ıstırap içinde Fesile'den ayrılmak, yeniden çocuksuz kalmak istemiyor. Öztürk'lerden izin alıp Fesile'ye bir süre daha bakıyor. Bu arada Fesile'nin yerini alsın diye bir yolunu bulup Endonezya'dan bir çocuk satın alıyor. Hastalanan çocuk altı ay sonra ölüyor. Öztürk'ler Hollandalı bakıcıya acıyor, kadın bir çocuk daha alıncaya kadar bekliyorlar. Endonezya'dan bir çocuk daha alınınca Fesile de kendi evine dönüyor.

Eren'in eve dönüşü ise daha farklı. Bir gün doktorla birlikte Öztürk'lerin evinde ziyaretteler. Eren beş yaşında. Tam kalkıp gidecekler, Eren birdenbire "ben artık anamın, babamın yanında kalmak istiyorum, sen evine git," diyor doktora. Öztürk'ler şaşırıyor. Doktor ise kendini tutamıyor, gözlerinden yaşlar boşanıyor. Ama kısa zamanda duygularına hakim olup derhal evine gidip, Eren'in eşyalarıyla geri dönüyor. Bugün doktor, Öztürk'lerin vazgeçilmez misafiri. Eren'le birlikte oluyor, maça, kampinge birlikte gidiyorlar.

Bakıcıya verilen çocuklarından Öztürk'lerin en çok beraber oldukları, Sezer. Haftada iki üç gece ailesinin yanında kalıyor, Hollandaca'yla birlikte Türkçe'yi de öğreniyor. Öztürk'ler 1978'de, yıllık izinlerinden önce Sezer'i de geri istiyorlar. İzne, Türkiye'ye birlikte gidecekler. Bakıcı Sezer'le birlikte olmak ve Türkiye'yi görmek istediğini söyleyince izne o da geliyor. Türkiye'de üç hafta hep birlikte kalıyorlar. Aralarındaki anlaşmaya göre Hollanda'ya dönüşte Sezer annesinin, babasının evine gidecek. Ancak uçaktan indiklerinde Hollandalı bakıcı Sezer'in yorgun olduğunu ve eşyalarını toparlayamadığını söyleyerek, çocuğu birkaç günlüğüne yanına alıyor. Bir hafta geçiyor. Öztürk'ler Sezer'in küçük bir ameliyat geçirdiğini, kulağına pil takıldığını öğreniyorlar. Kardeşleriyle oynaşırken kulağının zedelenmesi ve sağır kalma tehlikesi olduğu söylenince Sezer'in altı ay daha bakıcı ailenin yanında kalması kararlaştırılıyor.

Bu arada Hollanda'da Bakıcı Aile Yasası çıkıyor. Ertelemeler-

den işkillenen ve bu arada pil hikâyesinin yalan olduğunu öğrenen Öztürk'ler ne olur ne olmaz, işi sağlama bağlayalım diye Hollanda aile ile altı aylık süre için mukavele yapmak istiyorlar. Böylece kâğıt üzerinde bakıcı ailenin Sezer'le birlikte olduğu süre bir yıldan az gözükeceğinden, bir hak iddia edemeyecekler.

Ancak aile gereksiz gördüğünden sözleşme yapılmıyor. Altı ay da geçiyor. Öztürk'ler Sezer'i yeniden istiyor. Bugün-yarın deniyor ama Sezer bir türlü temelli geri gelmiyor. Sonunda Öztürk'ler bir gün, Sezer hafta sonu için kendi evlerindeyken bakıcı aileye telefon ederek artık Sezer'in evde kalacağını, geri vermeyeceklerini söylüyorlar. Bakıcı aile Öztürk'lerle görüşüp kararlarından caydırmaya çalışıyor ama boşuna. Bu kez bakıcı kadın, kocası ve iki büyük oğlu nöbetleşe Öztürk'lerin kapısını bekliyor. Amaçları çocuğu zorla geri almak. Hüsniye Öztürk evde çocuklarıyla adeta hapis. Günlerce alışveriş yapamıyor, sokağa çıkamıyor. Derken bir gün bakıcı aile kapının bir an açık kalmasından yararlanıp içeri dalıyor. Bakıcı kadın bir kolundan, anne diğer kolundan Sezer'i çekmeye başlıyor. Fesile ve Eren dehşet içinde ağlıyorlar. Bakıcı kadının büyük oğlu, Hüsniye Öztürk'ü bir yumrukla yere deviriyor. Çatışma büyüyünce komşular polis çağırıyor. Polis, büyük oğlu içeri atacak. Bayram Öztürk bakıcı aileyle anlaşmaya varıyor, polise davacı olmadığını söylemesi karşılığında bakıcı aile de çocuğunun peşini bırakacağına söz veriyor. Ancak birkaç gün içinde bakıcı aile gene Öztürk'leri rahatsız etmeye başlıyor.

Bakıyor ki bu iş gene büyüyecek, Bayram Öztürk uçağa atladığı gibi Sezer'i Adapazarı'na, teyzesinin yanına götürüyor, orada okula yazdırıp, Hollanda'ya geri dönüyor. Ancak Hollandalı bakıcı ailenin başvurusu üzerine mahkeme Sezer'in Hollanda'ya geri getirilmediği takdirde babayı günde 20.000 liraya yakın para cezası ödemeye mahkûm ediyor. Türkiye'den geri getirilen Sezer, yasa gereği tekrar bakıcı ailenin yanına veriliyor. Öztürk ailesi perişan vaziyette. Ne yapacaklarını bilemiyorlar. Oğlunun meselesiyle uğraşıp çalışmaya gidemediğinden baba 11 yıllık işinden olmuş. Bu arada Hollandalı ailenin Bakıcı Aile Yasası gereği Sezer'i sahiplenmeleriyle ilgili dava sürüyor. Öz-

türk'ler şaşkınlıklarından başlangıçta avukat bile tutamıyor, ilk duruşmaya avukatsız giriyorlar. Haklarını bile savunamıyorlar. Hollandalı bir psikolog Sezer'i Türk anne ve babasından korktuğuna, Hollandalı ailenin yanında yaşamasının ruh sağlığına daha uygun geleceğine ilişkin mahkemeye rapor veriyor. Öztürk ailesi davayı kaybediyor.

Olay Hollanda kamuoyu ve hukukçularını yakından ilgilendiriyor. Televizyon Öztürk davasına ilişkin özel bir program yayınlıyor. Eğer Öztürk'lerin başvurduğu üst mahkeme de şimdiki kararda ısrar ederse, hem Sezer bakıcı ailenin yanında kalmaya devam edecek, hem de bakıcı ailelerin el koyduğu diğer Türk çocukları için de bir gerekçe teşkil edecek.

Öztürk'ler heyecanla mahkemenin kararını bekliyor. "Eğer Sezer'i alamazsak karım keçileri kaçıracak," diyor Bayram Öztürk. Çocuklardan, annenin ağlama nöbetlerinden mustarip. Karar olumsuz çıkarsa Bayram Öztürk, hem kendisinin, hem de aynı durumda olan diğer Türk işçilerinin zor kullanmaya mecbur bırakılacağından, kanlı olaylar çıkmasından korkuyor.

Bayram Öztürk bir ara yardım için Rotterdam Başkonsolosluğu'na da gitmiş, "Çocuğunu nasıl verdiysen öyle geri alırsın, bize mi sordun verirken?" diye azarlanmış ve Başkonsolos, "Biz bu işlerle ilgilenmeyiz, yalnız pasaport işlerine bakarız," diyerek Öztürk'e, Dışişleri Bakanı'na mektup yazmasını önermiş. Lahey'deki Büyükelçilik ise ilgilenmeyip tekrar konsolosluğa gitmesini söylemiş. "Gayrimeşru çocuklar için çıkarılan yasa bize haksız yere uygulanıyor ama Hollanda devletine derdimizi anlatacak gücümüz yok," diyor Öztürk.

Bu arada Öztürk olayı Haarlem'deki diğer Türkleri korkutmuş. Artık birçok aile çocuklarını bakıcıya vermiyor, kendi aralarından birini bakıcı yapıp Hollandalı ailelere başvurmaktan kurtuluyorlar.

Amsterdam'daki üst mahkeme davaya yeniden bakacak. Bakalım Sezer Öztürk annesi, babası ve kardeşlerine kavuşabilecek mi?*

(*) Mahkeme Sezer'in bakıcı ailede kalmasına karar verdi.

ÜSTÜN AİLESİ

Hasan Üstün evli. İki çocuklu. 1963'te Hollanda'ya gelen ilk Türk kafilesinin 23'ünden biri. 1979'un Kasım'ında 15 yaşındaki kızı Fatma evden kaçıyor (bir turist işçinin oturma izni almak amacıyla Fatma'ya sarkıntılığı söz konusu. Bunu haber alan baba, Fatma'yla yüzleşiyor. Fatma önce inkâr ediyor. Kıçına bir tokat yedikten sonra olayı kabul ediyor. "Baba başın belaya girmesin diye sana söylemedim," diyor. Akşama da evden kaçıyor). Bu "yüzkarası" olay komşulardan ve Türkiye'den gizleniyor.

Fatma Türkiye doğumlu (Kartal, İstanbul). Üç buçuk yaşında Hollanda'ya geliyor. Babanın amacı kızını okutmak. Eczacı olmasını istiyor. Kartal'da dükkânın yeri hazır bile. "Kızımın mesleği olsun, ileride kötü bir evliliği falan olursa gene bağımsız olur, başkasına muhtaç olmaz" diyor baba. Fatma Hollanda'da okula gidiyor. Yüzme kursuna katılmış, diploması var. Hatta kurstayken gazetede resmi bile çıkmış. Kendi odasında televizyonu, teybi, pikabı, kitapları ve daktilosu var (Evden kaçarken, önce kitaplarını alıyor). Fatma buradaki Türk ortamına göre özgür bir hayat yaşıyor. Örneğin akşam daktilo kurslarına, otobüsle tek başına gidip, geliyor (Sarkıntılık olayı da daktilo kursuna gidip gelirken oluyor).

Fatma, polise, oradan Çocukları Koruma Bürosu'na, oradan da mahkemeye başvuruyor. Ailesini bir daha görmek istemiyor. Onların görüşme tekliflerini geri çeviriyor, onlarla mektuplaşmıyor. "Çılgın"a dönen baba, Fatma'yı bulmak için bir yılda 80.000 km. dolaştığını söylüyor, her akşam mesaiden sonra yollara düşüyor. Ne zaman Fatma'yı bulsa kız kaçıyor. Polis babaya çatıyor ve kıza babanın bilmediği yeni bir yer bulunuyor. Bir kez baba, Fatma'yı Delft'de bir okulun çıkışında bulmuş. Bakmış Fatma motosiklet kasklı, kadife pantolonlu birisiyle samimi bir biçimde yürüyor. Hemen koşmuş baba, kızının saçına yapışmış, yürü arabaya, diye. Fatma çığlık atıyor. Kaskını başından çıkaran yanındaki ise kızmış meğer. Polis, babayı birkaç gün nezaret altında tutuyor. Fatma gene okul ve ev değiştiriyor. Babanın bilmediği bir yere gönderiliyor.

Hollanda yasalarınca evinde oturmak istemeyen ve reşit olmayan herkes devletin koruması altına alınıyor. Fatma da bunlardan biri. Mahkemeye ailesini iyice kötülemiş, sokağa bırakmıyorlar, sürekli dövüyorlar diye.

Herhangi bir çocuğun sırf evde yaşamaktan hoşlanmıyorum, demesi, devletin kendisini sahiplenmesi için yeterli bir neden. Konuştuğum anne, baba bütün olanakları Fatma'ya tanıdıklarını söylüyor. Baba kızını hayatında sadece iki üç kez dövdüğünü söylüyor. Anne, bir kez okul gezisine katılmasına izin vermedik, o da bir hatalık kızlı-erkekli bir geziydi, ne de olsa Türküz, adet ve geleneklerimiz farklı, bırakamazdık, diyor.

Bir Hollandalı psikologdan Fatma'nın evden ayrıldıktan sonraki durumunu öğrendim. "Çok iyi," diyor gözleri ışıldayarak. "Bir otomobil tamircisiyle birlikte güzel bir hayatları var. Birlikte yaşıyorlar. Fatma okulunda başarılı olabilirse ileride sekreter olabilir, ama tabii daktilo da öğrenmesi lazım."

Mahkeme Fatma'nın birisiyle yaşadığını öğrenince, devlet koruyuculuğunu kaldırma kararını alıyor. Yasalara göre polisin bu durumda reşit olmayan Fatma'yı ailesine iade etmesi gerek. Polis uğraşmıyor. Babanın başvurularını savsaklıyor. Fatma'nın on sekize basmasına iki ay kaldı. Bir tokat, babanın heyecanını tutamayarak "keserim, asarım" diye konuşmaya başlaması, Fatma'nın bunlara inanması ve Hollandalı uzmanların Türk çocuklarını anne babalarından koruma çabaları sonucu Fatma öksüz bir çocuk gibi yaşıyor.

Psikolojik Sorunlar

İŞÇİ GÖÇÜ VE RUH SAĞLIĞI

Ruh sağlığı ile sosyo-ekonomik durum arasındaki sınıfsal bağlantıyı birçok kişi göstermiştir. Ezilen sınıflardan gelenlerin ruh sağlığı, parasızlıktan, tedavi için yeterli ilgi göremediklerinden, kendilerini tedavi edecek doktordan ayrı sınıf ve kültürden geldiklerinden, sorunlarının anlaşılmamasından ve hayat koşullarının ağır olmasından dolayı egemen sınıfa göre daha kötüdür.

Yurtdışında çalışan yabancı işçiler ve aileleri için de tüm bunlar geçerli. Üstelik bir de "gurbet"in, "sıla"nın getirdiği psikolojik bunalım var ki, Avrupa'da yaşamaya can atan çoğu kişi, bilim adamları dahil, bu bunalımı hafife alıyor ve hatta hiç kaydadeğer görmüyor. Halbuki bu olgu o denli ağırdır ki, Dünya Sağlık Teşkilâtı, "Yaşadığı Yerden Koparılmak" (uprooting) adlı bir raporunda faşist Nazi Almanya'sının temerküz kamplarındaki insanların psikolojisi ile Avrupa'daki göçmen işçilerin psikolojisini birlikte ele alıyor. Almanya ve Türkiye'deki Türk işçi çocuklarını ruh sağlığı açısından karşılaştıran tek Türk araştırmasında da, Almanya'daki Türk işçi çocuklarında tırnak kemirmek, akşam yatağı ıslatmak gibi davranış bozukluklarına daha

sık rastlandığını belirtiyor.

Ancak, Avrupa ülkeleri ruh sağlığı açısından işçi ve ailelerine hizmet verebilmek için herhangi bir özel örgütlenmeye gitmemişler. Halbuki kimi dil bilmeyen, örf ve gelenekleri Avrupalılardan farklı olan yabancı işçi ailelerinin, kendi dil ve kültürlerinden, dinlerinden anlayan, göç olgusunda bilgili uzmanlara gereksinmeleri var. Sorunlarını anlayamayan Avrupalı psikiyatrist ve psikologlar çözümü ya bu kişilere bol bol ilaç verip yatıştırmakta ya da derhal akıl hastanelerine, kliniklere göndermekle buluyor. Bunu bilen yabancı işçi aileleri ise ne kendileri ne de çocukları için psikolojik yardıma başvurmaktan kaçınıyor. Ancak bu kez de zamanında üstüne gidilse, kolaylıkla giderilecek sorunlar yoğunlaşıyor, sonuçta çocuklar ve aileleri daha güç durumda kalıyor.

AVRUPA'DA DOĞANLAR VE SONRADAN GELENLER

Türk işçi çocuklarının psikolojik sorunlarına ilişkin görüşmeler yaptığım uzmanlar, farklı sorunlarla karşılaştıklarından on-on iki yaşlarından sonra Avrupa'ya gelenler ile Avrupa'da doğan çocukları iki ayrı gruba ayırıyorlar.

Uzmanlar, ergenlik çağında Avrupa'ya gelenlerin sorunlarının daha çok olduğunu belirtiyor. Gözlemlerine göre, göçten kısa bir süre sonra bu çocuklar kimliklerine, geleceklerine ilişkin ani bir seçim yapmakla karşı karşıya: Ya Avrupalı olacaklar ya da Türk kalacaklar. Ancak birinci şıkkı seçenler, dil öğrenmekten Avrupa davranışlarını taklide kadar ne kadar çaba gösterirlerse göstersinler, kendilerini bir türlü kabul ettiremiyor, bir yandan Avrupalılar içinde yabancılıklarıyla iyice göze batarken, bir yandan da Avrupalılaşma çabalarından ötürü, kendi yurttaşları tarafından reddediliyorlar. Oldukları gibi kalmaya çaba gösterenler ise, çevreleriyle temas kuramamanın huzursuzluğu içinde. Sonuçta iki grup da yalnız ve yaşadıkları çevreye yabancı olduklarından, önce uyumsuzluktan başlayıp giderek ağırlaşan çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalıyorlar. Avrupa'da doğup büyüyen birinci gruptan olanları ise birçok bakımdan Avrupalı yaşıtlarından ayırt et-

mek olanaksız. Aynı şekilde giyiniyor, Hollandaca, Fransızca, Alman-ca'yı okuldaki yaşıtlarıyla aynı şekilde, aynı lehçeyle konuşuyorlar. Ancak farklar, çocuklar yaşlandıkça ortaya yavaş yavaş çıkmaya başlıyor. Örneğin buluğ çağına Türk işçi çocukları, Avrupalı yaşıtlarına göre birkaç yıl önce varıyor. Bu çocukların yaşıtları aynı kalırken kendilerinin birdenbire boy atmaları, vücudun kıllanması, göğüslerin, kalçaların belirginleşmesi vs. zaten sorunlu bir dönemin yaşanmasını daha da güç kılıyor. Bununla birlikte o güne değin çocuklarını göreceli olarak özgür bırakan işçi aileleri, ergenlik çağı belirtilerinin başlamasıyla çocuklarına ilişkin tutumlarını değiştiriyor, Avrupalı arkadaşları ve yabancı çevresiyle olan ilişkilerini sınırlıyor, engelliyorlar. Tüm bunlar çocuklarda çeşitli psikolojik rahatsızlıklara neden olabiliyor.

İşçi ailelerinin, önceden gelen ve Avrupa'da doğan çocuklarına ilişkin farklı tutumları da çocukları ve özellikle kendi aralarındaki ilişkileri etkiliyor. Örneğin genellikle on yaşlarında Türkiye'den gelen ablalar okula gönderilmez, evde küçük kardeşlerine bakmak, anneye yardım etmekle yükümlü tutulurken, Avrupa'da doğup, orada okula başlayanlar büyüdükçe, evde kalan ablaları onlar için bir alay konusu oluyor. Hiç yabancı dil öğrenmemş, tramvaya bile doğru dürüst binmesini bilmeyen bu çocuklar, bir yandan kardeşlerinin özgür yaşantısına tanık olur, onların ailelerine karşı haklarını savunmalarına şaşarak, kıskanarak bakarken, bir yandan da küçük kardeşlerini denetleyemeyen anne ve babanın kendisine daha da çok yüklenmesiyle ezilip kalıyorlar.

Uzmanlar ve çeşitli araştırmalar, özellikle Türk ailelerinin, çocukların geleceklerine ilişkin beklentilerinin diğer yabancı işçi ailelerine göre çok daha yüksek olduğunu belirtiyor. Eğitime, diğer göçmen gruplarına göre büyük önem veren Türk aileleri, okuyan çocuklarının ileride doktor, mühendis, avukat vs. olacağını umuyor. Ancak beklentilerin bu denli yüksek olması kısa zamanda o denli büyük düş kırıklıklarına yol açıyor. Okulda Avrupalı yaşıtları kadar başarılı olamayan işçi çocuklarının büyük bir kısmının okulla ilişkisi zorunlu eğitim yaşlarını doldurduktan sonra kesiliyor. İleride çocuklarının adam olmala-

rını, zengin olmalarını, kendilerine bakmalarını bekleyen anne ve baba birdenbire okuldan uzaklaştırılmış bir çocukla karşı karşıya kalıyor. Üstelik ekonomik krizden ötürü işsiz de olan çocuk, zaten çeşitli bunalımlar içinde olan babanın, öfkesini çocuğuna yöneltmesine yol açıyor. Çocuk dayak yiyor, kendisine iş bulması, eve para getirmesi söyleniyor. Mümkün olduğu kadar dayak ve öfke dolu, huzursuz ev ortamında da barınamayan çocuk giderek sokağa itiliyor. Sonuçta başıboş gezen bir gençlik, çevreye zarar veren davranışlar, ilaç, alkol ve esrar alışkanlıkları hızla yayılıyor. Bol para gerektiren bu alışkanlıklar ise hırsızlığa ve para karşılığı fuhuşa yol açıyor. Böylece başlangıçta psikolojik sorun olarak başlayan huzursuzluklar zamanla cürüme dönüşebiliyor.

YANLIŞ TANILAR

Çoğu kez de yabancı işçi çocuklarının hayatına "yabancı" olan Avrupalılar, çocukların davranışlarını yanlış değerlendirebiliyorlar. Bu yüzden çocuklar haksız yere damgalanıyor. Örneğin benim de tanık olduğum bir olayda, öğretmen on beş yaşında bir Türk öğrencisini, sınıfta sürekli dalması ve saldırgan davranışlarından ötürü epilepsi şüphesiyle nörolojik testler için hastaneye sevk etti. Doktorlar çocukta herhangi bir aksaklık bulamadılar. Neden sonra anlaşıldı ki Hollanda'nın Aalsmeer bölgesinde seralarda her gece yarısına kadar çalışan çocuk, uykusunu ancak ertesi sabah yedide okula geldikten sonra alabiliyormuş. Uykusuzluk ise çabuk sinirlenmesine yol açıyormuş. Bu bilginin, yani çocuğun gece yarılarına kadar çalıştığının bu kadar geç öğrenilmesinin nedeni ise çocuğun çalıştığını gizlemesi.

Seralardaki Hollandalı işverenler ancak düşük ücretlerle yabancı işçi çocuklarını kaçak çalıştırarak 3. Dünya'dan gelen sebzelerle rekabet edebiliyorlar. Kaçak çalıştığı için işini kaybetmekten korkan Türk genci okulda uykuya daldığını da gizlemek zorunda kalmış. Yetkililer güç koşullar altında ve uzun saatler kaçak çalışmaya zorlanan birçok yabancı işçi çocuğunda çeşitli huzursuzluklara rastlandığını, ancak çoğu zaman bunların, çocukların altında bulundukları büyük

stresle açıklanması yerine, yanlışlıkla organik nedenler arandığını belirtiyorlar.

Çocukların anlaşılmamaları ve özellikle yanlış değerlendirilmeleri büyük felaketlere yol açabiliyor. Örneğin Avrupa'da kullanılan hiçbir zekâ ya da kişilik testi yabancı işçi çocukları için geçerli değil. Batı kültürlerinin kültür ve normlarına göre hazırlanmış bu testlerin sonuçlarına göre Türk işçi çocuklarının geleceklerine ilişkin önemli kararlar verilmesi büyük haksızlık ve ıstıraplara neden oluyor. Örneğin, sırf Alman kültürünün normlarına uymadığı için bir zekâ testinden düşük puan alan Türk işçi çocuğu, geri zekâlılar sınıfına yerleştirilmiş. Yıllar sonra başka bir psikoloğun ilgisiyle anlaşılmış ki, çocukta hiçbir zekâ geriliği yok. Sadece testi anlayamamış. Yabancı işçi çocukları için hiçbir geçerliği ve güvenirliği olmayan bu testler sonucu Avrupa ülkelerinde her yıl yüksek sayıda çocuk aynı şekilde haksız yere geri zekâlı damgasını yiyor, sağlıklı gelişmeleri engellenerek geri zekâlılar sınıflarına yerleştiriliyorlar.

Hollanda'da Türk işçi çocuklarının birçok psikolojik sorununa tanık oldum. Aşağıda bir akıl hastanesiyle yaptığımız işbirliği sonucu bu çocukların sorunları açısından örnek olabilecek bir olayı aktarıyorum.

KASIM'IN OLAYI

Bir Türk genci başarısız bir intihar girişiminden sonra, akıl hastanesine kaldırılmış. Doktorlar benim de düşüncemi almak istedi.

Kasım'ı Amsterdam dışında bir hastanede gördüm. On sekiz yaşında. İntihar günü babasıyla birlikte bayram namazına gidiyor. Eve dönerken takip edildiklerinden şikâyet ediyor babasına. Camideki Müslümanlar gizli gizli onu gözetlemişler, namaz kılarken. İşte şimdi de bir kısmı peşlerine düşmüş onu takip ediyorlar. Babası Kasım'ı yatıştırıyor, endişelenecek bir şey olmadığını söylüyor. Ama baba da endişelenmiş. Akşam Kasım'ı yalnız bırakmıyor. Karısını da çocuğun yanına gönderiyor. Aynı odada yatıyorlar. Kasım kalkıp tuvalete gidiyor, sonra annesi uyuyakalıyor. Bunun üzerine Kasım, usulcacık kalkıyor

ve temizlik için kullanılan bir şişe zehiri içiyor. Kısa zamanda sancılar içinde kıvranıyor ve böğürmeye başlıyor. Uyanan anasına sarılıp, "Elini öpeyim anacığım, ben ölüyorum," deyip kendini kaybediyor. Kurtarıldıktan sonra akıl hastanesine kaldırılıyor.

Yirmi yıla yakın Hollanda'da çeşitli ağır işlerde çalışan Kasım'ın babası sekiz yıl önce Türkiye'deki ailesini de yanına aldırıyor. Ana, baba, Kasım'ın ablası ve eniştesi ve üç kardeş, küçük bir dairede birlikte kalıyorlar. En büyük abla kocasıyla bir başka evde oturuyor. Ayrıca bir amca da ailesiyle birlikte Amsterdam'a yerleşmiş.

İlk geldiğinde okumak isteyen ve okula yazdırılıp, kitapları dahi alınan Kasım, okula başlayamadan babası tarafından bir temizlik firmasında işe yerleştiriliyor. Ancak Kasım'ın yaşının küçüklüğü ve okula gitmemesi sorunlar yaratıyor ve aileyi hileye başvurmaya zorluyor.

Eve gelip Kasım'ın niçin okula gitmediğini araştıran Hollandalı yetkililerden Kasım saklanıp, Belçika'da hasta olan akrabalarının yanında olduğu söyleniyor. Kasım artık resmi makamlardan gizlenmek zorunda. Yakalanırsa babası, oğlunu okula göndermediği için para cezasına çarptırılacak. İkinci sorun işyerinde. Kasım'ın yaşı küçük, çalıştırılması yasak. Hollandalı patron ucuz ve uysal emeğe, çocuk çalıştırmaya dünden razı. Yerleri silecek, tuvaletleri temizleyecek adam bulmakta güçlük çekiyor. Babayla patron anlaşarak bir hile yapıp Kasım'ı dört yaş büyük gösteriyor, bir devlet yetkilisine de sus payı vererek Kasım'ı işe başlatıyorlar.

Kasım'ın yaşantısının bir temeli yalana dayalı iken, diğer temeli de ahlâk üzerine kurulu. Ancak alınteriyle namuslu para kazanmak için elin yabancısına yalan söylemek geleneksel değerler sistemi içerisinde tutarlı.

Kasım'ın ailesi dindar ve çalışkan. Ana, abla, Kasım, eli iş tutan herkesi baba işe koymuş. Kayserili babanın bile bir gündüz işi var, bir de akşam işi. Herkes kazandığını babaya veriyor. O da Türkiye'den toprak alıyor, dükkân alıyor, parayı işletiyor. Hayat durmadan çalışmakla, kazanmakla, biriktirmekle geçiyor. Kasım baba sözünün, aile

ahlâkının dışına çıkmamış. Arada sırada anayı döven baba Kasım'a elini kaldırmaya mecbur olmamış. Kasım günde beş vakit namaz kılıyor, Kuran-ı Kerim'in bir kısmını hatmetmiş. Hiçbir kadınla yatmamış. Birkaç kez arkadaşlarıyla Amsterdam'da, vitrinlerin arkasında, yarı-çıplak kadınların müşteri beklediği ünlü sokakları dolaşmış. Ama "Evli olmadığım kadının namusuna benden halel gelmesin," diye arkadaşlarına rağmen cinsel ilişkide bulunmamış. Kasım sadece kendinin değil, ailesinin de namusuna düşkün. Bir ara Hollandalıların sıkı denetimi sonucu okula gitmeye mecbur olan 14 yaşındaki kızkardeşinin sokakta oğlanlarla konuştuğu söylentisi gelmiş Kasım'ın kulağına. Dayağı basmış kızkardeşine.

Kasım iş dışında kendini spora vermiş. Babası, karşı olmamakla birlikte top oynamasından mennun değil. Ama ne de olsa spor kötü alışkanlıklara karşı bir engel. Ancak baba bir gün beddua etmiş, "İnşallah ayağın kırılır," diye. Zaman geçmiş, maçta ayağı kırılmış Kasım'ın. Gel de baba sözüne, babanın yüceliğine inanma, ona harfiyen itaat etme. Sessiz ve uysal Kasım kendisini karatede bulmuş. Belki dile getirilmeyen öfke, birikim, bir süre için böylece hafiflemiş. Çok kısa zamanda siyah kemere kadar yükselmiş, yeni başlayanlara hocalık etmeye bile başlamış.

Yıllar böylece geçip gidiyor. Sıkı bir ahlak, çalışmak ve spor. Derken iki ay içinde Kasım intihara kalkışıp akıl hastanesine kaldırılıyor.

Mehmet Ali Ağca'nın, Papa'yı vurması Kasım'ı etkiliyor. Babasının hatırladığına göre o günlerde Kasım, Hollandalıların kendisine bir tuhaf baktığından birkaç kez yakınmış. Babası önemsememiş. Zaten Kasım değil, Avrupa'daki tüm Türk toplumu etkileniyor Ağca'nın cinayet girişiminden. Hızla artan yabancı düşmanlığından korkan çoğu Türk işçileri ne olur ne olmaz diye olaydan sonra, birkaç günlüğüne çocuklarını okula bile göndermiyorlar. Ancak Kasım'ın kuşkuları zamanla azalacağına giderek artıyor. Özellikle işyerinde herkesin kendisine kötü gözle baktığından emin. O günlerde temizlik yaptığı dükkânlardan birinde küçük bir hırsızlık olmuş. Kasım personel şefine çıkıp, haksız yere dükkân sahibinin kendisinden şüphelendiğinden, kendisini ta-

kip ettirdiğinden yakınıyor. Mesele araştırılıyor. Hiç böyle bir durum yok. Herkes Kasım'dan son derece memnun. Bir gün hasta olduğu bahanesiyle Kasım işe gitmiyor ve soluğu poliste alıyor: "Bizim işyerinde bir hırsızlık oldu, patron beni yakalatmak istiyor. Varsa cezamı çekeyim ama, benim hiçbir günahım yok," diyor. Polis meseleyi araştırıyor. Patron şaşırıyor. Hiçbir şikâyeti yok. Bu sefer Kasım, bir avukata gidip, polisi şikâyet ediyor, görevini yapmıyor diye. Bir yandan da kendisinin masum olduğunu, ancak itiraf edeceği tek bir suç olduğunu, onun için de cezasını çekmeye hazır olduğunu söylüyor. İtiraf ettiği suç, çalışabilmek için kâğıtlarda yaşını büyük göstermesi. O gün gittiği yetkililerden istediği sonucu alamayan Kasım ertesi gün işyerine gidip çıkışını istiyor. Patron diretiyor, ama sonuçta Kasım'ın istifasını kabul ediyor.

Bu arada Kasım'ı bekleyen çok önemli bir olay var. Bir önceki yaz Türkiye'ye giden babası Kasım'a bir akrabasının kızını bulmuş. Babasıyla anlaşmışlar. Sonradan gençlerin birbirlerine fotoğrafları bile gösterilmiş. Ailesi düğün için Türkiye'ye gitmenin hazırlıkları içinde. Bu arada babası, Kasım'a, Türkiye'de düğününde giymek üzere pahalı bir gömlek aldığı için sert çıktığını anlatıyor. "Biz hayvan mıyız ki, senin gibi pahalı mintan almıyoruz, bilmiyor musun ki biz sizin için, çocuklar için didinip çalışıyoruz."

Kasım'ın işten ayrılmasına babası bir anlam veremiyor. "Tam evlenecekken sırası mı?" diyor. "Burada kendi işi yoksa şimdi kıza oturma izni almak güçleşecek, belki onu buraya getiremeyeceğiz," diyor. Bir yandan da oğlunun işten ayrılmasını anlayışla karşıladığını, tuvalet falan temizleyerek hayatını kazanmanın, evlenmek üzere olduğu için kendisine ağır gelebileceğini anladığını, bunun için işten ayrılmış olabileceğini söylüyor.

Kasım'ın çevresindekilere olan şüphesi giderek artıyor. İki çelişkili duygu ve düşünceyi giderek daha yoğun bir biçimde yaşıyor. İlki hırsızlıktan ötürü suçlanmasına rağmen masum olduğu. "Ben hırsız değilim, katil değilim, ırz düşmanı değilim, Ermeni değilim, komünist değilim, faşist değilim ki. Kimseye bir günahım olmadı benim. Ne istiyorlar benden? Her yerde beni izliyorlar." İkincisi sürekli bir cezalan-

dırılma arzusu. “Kabahat ettim, yaşımı yanlış söyledim. İstedikleri cezayı versinler. Cezalandırsınlar beni.” ve “Eğer kızkardeşime yan gözle baktımsa, onun için kötü bir niyetim olduysa, Allah canımı alsın.” Kasım ve kızkardeşi evde aynı odayı paylaşıyor.

Ve sonradan anlattığına göre bir gün Kasım abdestini alıyor, yıkanıyor. Dualarını okuyor. Ancak canını almaya cesaret edemiyor. Zehiri alana kadar bir hafta daha dayanıyor.

Kasım’ı hastanede gördüğümde üç arzusu vardı: “Allah canımı alsın. Artık beni takip etmesinler ve yaşımı değiştirdiğim için cezamı çekeyim.” “Sence cezan ne olmalı?” diye sorduğumda “Beni assınlar,” dedi.

Kasım ne anası ve babası, ne de hastanedekilerle anlaşabiliyor. Kasım namaz kılmak istiyor. Çevresindekilerin kimi garip garip bakıyor. Kimi gülüyor. Evden getirilen elmaları ikram edecek, düşünüyor Kasım: “Bunlarda böyle durup dururken tanımadığına ikram yok, acaba beni deli mi sanırlar,” diye. Zaten kuşkulu olan Kasım’ın, kültür anlaşmazlığından dolayı kuşkuları daha da artıyor.

Sırf anlaşılmadıkları için birçok Türk var Avrupa’nın akıl hastaneleri ve psikiyatri kliniklerinde. Papa’nın vurulmasından sonra Kasım’ın semptomlarının başladığını öğrenen genç ve iyi niyetli Hollandalı bir psikiyatristin yorumu: “Kasım için bir otorite figürü, baba sembolü olan Papa’nın vurulması, Papa’nın ortadan kalkma tehlikesi onu bir kimlik krizinin içine itmiş.” Batılı psikiyatristler Freud’un yöntemlerini ve kendi kültürel simgeleriyle Kasım’ı yorumlamaya çalışırken, Kasım’ın anne ve babası da daha geleneksel yollardan çözüm arıyor. Bir ziyaret gününde hastaneye hocayı da getirmişler. Hoca önceden yazdığı muskayı Kasım’a vermiş. Bir de kâğıt ve zemzem suyu. Kâğıt suya batırılacak ve su, günde üç kez içilecek. Kasım dindar. Ama hocaya inanmamış. Ne muskayı takmış, ne de suyu içiyor.

Anne Kasım’a büyü yapıldığından endişeleniyor. Taleplere rağmen, amca kızıyla evlendirmemişler Kasım’ı. Hiç beğenmedikleri amcanın karısının büyü yaptırmış olabileceğinden şüpheleniyorlar.

Kasım bir süre daha hastanede kalacak. Evlilik şimdilik ertelendi. Durumu belirsiz. İyiye de gidebilir, kötüye de. Sağlığı büyük ölçüde onu anlayacak ortam ve insanların sağlanmasına bağlı.

Kasım hastaneden bir ay sonra çıktı. Doktorları beni aramasını söylemiş. Kendisi de zaten aramak istiyormuş. Benim de Hollanda'dan ayrılmak üzere olduğum günlerdi. Hemen görüştük. Kasım bir yandan çalışmaya devam ederken, yeniden okula yazılmak istediğini, evliliğinin ise şimdilik ertelendiğini söyledi. Birlikte okula gittik. Orada Kasım kendisine yol gösterebilecek Türk öğretmenlerle tanıştı. Hollanda'ya gelmesinden sekiz yıl sonra ilk kez hayatta ne yapmak istediğini korkmadan söyleyebildiğini açıkladı. Ben Hollanda'dan ayrıldığımda Kasım bir gece okuluna başlamak üzereydi.

Poliste ve Hapisanede

KİRALIK ÇOCUKLAR VE ÇETELER

Hırsızlık, ırza geçme, yankesicilik, erkek orospuluğu - bunlar Avrupa'daki Türk gençleri arasında giderek artan cürümlerin bir kısmı. Suçlar genellikle topluca işleniyor, suçlulardan birkaçı yakalanıyor. Esrar satıcılarının, seks pazarlarının ve orospuların kümeleştiği mahallelerde giderek daha sık Türk gençlerine rastlanıyor. Ancak çocuklar yerli toplum tarafından o denli dışlanmış ki vitrinler arkasında bekleşen orospular bile Türk gençlerinin geldiğini görünce perdelerini çekiyor. Adı üstünde delikanlı, tepkisiz kalmıyor bu denli dışlanmaya. Cinsel ilişkinin serbest olduğu bir ülkede parayla bile yatamamayı hazmetmek kolay değil.

On dört yaşlarında bir Türk çocuğu. Parkta bisikletle dolaşan kızlara sataşıyor. Kızları sıkıştırmaya çalışıyor. Ama hepsi kaçıyorlar. Kimi gidip polise haber veriyor. Bu arada genç gidip Faslı bir arkadaşından yardım istiyor. Başka bir parktaki on iki-on üç yaşlarında bir kızı altlarına almayı başarıyorlar. Irzına geçecekler. Ama beceremiyorlar, polis gelip ikisini de götürüyor.

Berlin, Rotterdam gibi kimi büyük şehirlerde sürü halinde dolaşan genç Türk grupları var. Zaman zaman adlarına metro ve tram-

vay duraklarında rastlanıyor. Boyalarla yazmışlar kim olduklarını, "Şeytanlar Grubu", "Gezerler Çetesi". On dört-on sekiz yaşlarında bu çocukların çoğu evlerinden kaçmış. Çalarak, orospuluk yaparak, harap binalarda geceleyerek yaşamlarını sürdürüyorlar. Konuştuğum çocuk polis, yetkilileri, çetelerden şimdilik habersiz.

Türk gençleri ne tip cürümleri, hangi sıklıkla, niçin işliyor? İstatistikler Avrupalılarla, Türkler, Faslılar gibi başlıca göçmen gruplarının işledikleri cürümler arasında manidar bir fark göstermiyor. Ancak suç işleyen Avrupalı çocukların çoğu parçalanmış ailelerden geliyor, Türk çocuklarının çoğu ise aileleriyle birlikte yaşıyor. Cürümlerin yarısından fazlası hırsızlık. Hollanda'da Türklerin nüfusu, Faslıların nüfusunun iki misline yakın olmasına rağmen, Faslı çocukların polisle başı daha çok derde giriyor. Hatta göçmen istatistiklerini bilmeyen konuştuğum polis yetkilileri sırf bu gözlemlerine dayanarak Hollanda'da Türk'ten çok Faslı olduğunu sanıyorlar. Halbuki resmi istatistiklere göre Hollanda'da 120.000 Türk'e karşın, 70.000 Faslı var.

Bu konuya ilişkin görüşlerini aldığım psikolog ve hukukçular, Türklerin daha az cürüm işlemesini Atatürk'ün Türkleri Batılılaştırma çabalarıyla açıklıyorlar. Gerçekten kırsal kökenli Türk gençleri bile Faslılardan daha Batılı. Neyin nasıl yapılıp yapılamayacağını Faslılardan daha çabuk kestiriyor, yasaları daha iyi biliyor, polisin yetkisini daha çabuk kavrıyorlar.

Çürüm sayılmamasına karşın bu tip istatistiklerle birlikte ele alınan ilaç ve esrar kullanmada da Türk gençlerine pek rastlanmıyor. Yok denecek kadar az. Halbuki bu sorun Avrupa gençliğini kasıp kavuruyor. Ailece esrar çekmenin olağan olduğu Batı toplumlarında birçok Türk'ün esrar ticaretinde çalışmasına ve giderek güçlenen bir Türk mafyasına rağmen, gençlerimiz esrara Avrupalı yaşıtları kadar meraklı değil. Onlar belki de dumanlı düşlerde kaybolmak, gevşemektense bu dünyanın nimetlerinden yararlanmak istiyorlar. Ellerine para geçtiğinde esrar değil, cafcaflı bir kırmızı gömlek, altın suyuna batırılmış büyük bir yüzük ya da kendilerini on santim daha uzun gösterecek yüksek ökçeli siyah çizme gibi eşyalar almayı yeğliyorlar.

Resimleriyle tanınan Hollandalı Rembrant aynı zamanda Amsterdam'da tren istasyonuna yakın bir alanın adı. Burası Batı dünyasının erkek orospu merkezlerinden. Sırf bu nedenle ta New York'tan kalkıp burada bir haftalığına alem yapmaya gelmiş Amerikalı zengin eşcinsellere rastlamak mümkün. On iki-on üç yaşlarında çocuklar Batı'nın kelli felli efendilerine bir saatliğine, bir günlüğüne, haftalığına kiralanıyor. Kiralanan çocuklar arasında özellikle Faslı ve Türk gençleri göze çarpıyor. Almanya'da, örneğin Batı Berlin'de bu iş daha da yaygın. Orada kimi Türk çocukları her gün piyasaya çıkmaktansa kendilerine sürekli bir erkek sevgili bulmayı, haftada birkaç kez ona gitmeyi yeğliyorlar.

Çabuk para kazanmanın en kolay yollarından biri bu. Babasının bir ayda kazandığını neredeyse bir günde kazanmaları mümkün. Üstelik bizim sarışına meraklı olduğumuz gibi, Batılı da esmeri yeğliyor. Evden kaçan Türk çocuklarına kapılarını açan, görücü usulü evlenmek hakkında, gençlerin ruh sağlığını zedeler diye rapor üstüne rapor yazan uzmanlar, gencecik çocukların orospuluklarını günün Batı kültürünün doğal bir olgusu olarak karşılıyorlar. Etrafta dolaşan polis; çocukları değil, müşterileri, seks turizmini korumak, sadece olay çıkmasını engellemek için çaba gösteriyor.

YABANCI İŞÇİ ÇOCUKLARI BİRBİRLERİNE KARŞI

Değişik uluslardan gelen göçmen işçi çocukları arasında da kavga dövüş giderek artıyor. Polis bu konuda da bilgisiz. Gruplar kendi aralarında hesaplaşıyor, polisi işlerine karıştırmıyorlar. Örneğin Hollanda'da Türk gençleri en çok Surinamlılarla kapışıyor. Giderek büyüyen kavgalar bir kan davası niteliğine bile bürünebiliyor. Örneğin Salih'in bisikleti çalınmış. Bu Hollanda'da sık sık rastlanan bir olay. Oturduğum evdeki gencin altı ay içinde beş kez bisikleti çalındı. Ama Salih işin peşini bırakmıyor. Eninde sonunda bir Surinamlı çocukta buluyor bisikletini. Bisikletini geri alıyor. Surinamlıyı da iyice dövüyor. Zaman geçiyor, Salih bir gün parktan geçerken, karşısına iki Surinamlı çıkıyor, yolunu kesiyorlar. Birisi bisikleti çalan. Salih'in gözünü neredeyse pat-

latıyorlar. Boynunda da belirgin bir bıçak izi. Yarım santim daha derinden olsa belki yaşamayacaktı Salih. Yaşıyor, ama şimdi de Salih yemin etmiş, arkadaşlarıyla beraber ikisini de yakalayıp gebertecekler. Ancak bazen de bu çocuklar birleşip, birlikte dükkân soyuyor, otomobil çalıyorlar. Türk, Faslı, Surinamlı ve Hollandalı çocuklardan oluşan küçük uluslararası "lumpen proletarya" çeteleri.

Bir de Türklerin birbirlerine işledikleri cürümler var ki, bunların çoğu resmi istatistiklere hiç yansımıyor. Bunların arasında başlıca dolandırıcılık, sahtekârlık, kız kaçırma ve kan davaları yer alıyor.

Türk gençleri zaman zaman yabancı kızlar yüzünden birbirleriyle de kavga ediyor, dövüşüyor, hatta birbirlerini öldürüyorlar. Yabancı bir kızla ilişki kuran Türk çocuğuna arkadaşları, kısa zamanda takılıyor. Arkadaşlarına göre kız yabancı olduğu için "yenge" değil aralarında paylaşılması gereken bir zevk unsuru. Halbuki kızla ilk tanışan genç ona tek başına sahip olmayı tercih ediyor. Arkadaşlarının peşini bırakmaması çeşitli kavgalara yol açabiliyor.

Cürüme ilişkin istatistiklerden söz ederken Türklerin payının nüfus oranından da öte, devede kulak kaldığını vurgulamakta yarar var. Özellikle "yabancılar dışarı" politikasını benimseyen çevreler, sık sık göçmenler arasında cürümün arttığına ilişkin bir sav benimser, kendi toplumlarındaki çöküntüyü gizlemek isterlerken, sırf New York'ta her yıl iki bine yakın insan cinayete kurban gider.

NEDEN SUÇ İŞLİYORLAR?

Türk çocuklarının işledikleri suçlardan çoğu, ya para edinmeye yönelik ya da ırza geçme. Neden işlenir bu suçlar? İstanbul'un köprüaltı çocukları, parçalanmış ailelerin evlatları değil bu çocuklar. Çoğu alnının teriyle ailesini Avrupa'da geçindirmeye çabalayan Anadolu'nun mutaasıp ailelerinin evlatları.

Başlıca neden babanın para biriktirmeye, çocuğun ise tüketmeye yönelik olması. Çoğu babanın düşlerinde hâlâ Türkiye'de kat sahibi olmak, tavuk çiftliği işletmek, köye-kasabaya dönüp, artık "medeni bir bay" olduğunu gösterme hevesi var. Bu çocuklar analarının ba-

balarının, bir gün Türkiye'ye döneriz umuduyla dişlerinden tırnaklarından arttırdıklarına tanık oldular.

Yemediler, içmediler, memlekette geri kalanlara para gönderdiler. Kimileri kentte kasabada kat aldı, kimileri paralarını dolandırıp, iflas eden yüzlerce şirketten birine ortak oldu. İkinci kuşak böyle değil. Türkiye'de belirsiz bir gelecek düşünün peşinde koşmaktansa, bugün için yaşamayı yeğliyorlar. Kapitalist toplum tüketmeyeni, tüketerek kendisine benzemeyeni ezer. Elektrikli diş fırçasından, müzikli kapı ziline kadar, her yeni çıkan gerekli-gereksiz mamulü satın almayana aşağılık kompleksi verir. Zaten ezilen işçi çocukları ise, daha çok tüketerek, daha çok Avrupalılara benzeyeceklerini, böylece daha az ezileceklerini umuyorlar.

Ama babanın İslâm geleneklerine dayalı kültürü, tüketimi pompalayan kapitalizmin tam zıttı. Gereksiz mal satın alınmayacak. Gösteriş haramdır, yoksa fakir fukara kendisini ezik hisseder. Dolayısıyla oğluna göre babanın eli sıkı mı sıkı. Para kazanan gençler bile aybaşlarında maaşlarını babaya teslim ediyor. Hem aile törelerine sadık kalarak babayı dinlemenin, hem de istediklerini elde etmenin tek yolu kalıyor: Gayri meşru yollardan kazanç sağlamak. Artık bu, duruma göre, genellikle olduğu gibi hırsızlık da olabilir başka şeyler de.

Özellikle çocuk suçlarında bir de psikolojik neden vardır. Çocuk öyle bir suç işlemiştir ki aptalca yakalanır. Sanki bile bile yakalanmak istiyordur.

On iki yaşında bir Türk çocuğu. Erkek. Hem Türk hem Hollanda okulunda örnek talebe. Bir gün gençlik polisine geliyor, yardım istiyor, babasından şikâyetçi. Aksansız bir Amsterdam lehçesiyle polise babasının kendisini anlayamadığını, baba-oğul anlaşamadıklarını söylüyor. Polis, psikologlar, sosyal çalışma uzmanı seferber oluyor. Baba, polise çağırılıyor. Gelmiyor. Bunun üzerine hep birlikte çocuğun evine gidiliyor. Mutaassıp baba, kadın polisi eve almıyor, diğerlerini buyur ediyor.

Yeni evlendirdiği 16 yaşındaki büyük oğluyla birlikte, hiç konuşmadan dinliyor herkesi. Bir ara odadan dışarı çıkıyor. Bekle bekle geri gelmiyor. Sonradan anlaşılıyor ki başka bir işi varmış, oraya gitmiş. Er-

tesi gün çocuk tekrar polise geliyor. Gene babasından şikâyetçi. Üstelik bu kez kötü bir de dayak yemiş. Bu kez bir çocukevine gönderiliyor. Orada gene psikologlarla görüşüyor, çocuğa testler veriliyor. Bir hafta sonra tekrar evine iade ediliyor. Böylece çocuk, küçük küçük hırsızlıklara başlıyor ki yakalansın, psikologlarla dertleşebilsin, onlar da babasına durumu açıklasınlar. Böylece Hollandalı yaşıtları gibi yaşaması sağlansın.

Bunun gibi çoğu sorunu olan çocuklar da, kendisine, sorununa ancak bir suç işleyerek dikkati çekebiliyor. Evdeki geleneksel ortamda çocuğun duygularından çok, ahlâklı, temiz görünümlü olmasıyla ilgilenildiğinden, çocuk derdini kimseye anlatamıyor. Evde arzularını, sorunlarını açık açık söylese hemen haramdır, ayıptır, günahtır diye susturuluyor. Hatta bir daha böyle konuşmasın diye bir de temiz dayak yiyor.

Ana-baba, çocuklarının Hollandaca konuşmasından memnun. Ancak yabancı dil, çocuğa giderek yabancı bir dünyayı da tanıtıyor. Aile bu yabancı dünyayı evlerine sokmaya karşı büyük bir direnç gösteriyor. Çocuk yeni dünyasını ailesiyle paylaşamıyor. Yaşantısını evde bütünleştiremiyor. Dolayısıyla aile genellikle çocuğun sorunlarına kayıtsız. Çocuk da ilk tepkilerden sonra ailesine hiç açılmaz oluyor, evde bir köşede sessiz sedasız oturuyor. Ama sınıfta, sokakta tam tersine yerinde duramayan, gürültü-patırtı çıkaran bir çocuk görünümünde. Derste çeşitli muziplikler yapıyor, arkadaşlarına sataşıyor, okulda tahripkâr davranışlarda bulunuyor, sınıfta cinsel organıyla oynuyor vs. Tüm amaç dikkati üzerine çekmek ve sınıftaki çoğu çocuk da bu konuda yarış içinde. Dolayısıyla bu tür davranış bozukluklarının türü ve şiddeti giderek artıyor. Okul yetkilileri her şeye sabır ve anlayışla karşılık vermeye çalışıyor. Zaten ellerinde pek yetki yok. Çocuğu okulda tutabilmek için hemen her şeye katlanıyorlar.

Çocukların aşırı davranışları okuldan sokağa taşıyor. Özellikle anneleri babaları çalışan çocukların ise, okul dışındaki tüm vakitleri sokakta geçiyor. Sekiz-on yaşlarında ilkokul çocukları bile kimi boş binalarda, köşe başlarında ateş yakıyor. Toplu halde dükkânlarda gürültü patırtı çıkarıyorlar, tramvayların sünger kolluklarına bıçak atıyorlar vs. ...

Bu tür dikkati çekme davranışları tek Türklere ya da göçmen çocuklarına has değil tabii. Bu yaşta tüm gençlik, genellikle "asi" diye nitelendirilen davranışlarda bulunur. "Delikanlı" ismi ergenlik çağını çok doğru tanımlıyor. Ancak kendi gençlerini daha bir hoşgörüyle karşılayan Avrupalılar, göçmen çocuklarına ürkerek bakıyor. Halbuki göçmen işçi çocuklarının yaptıkları Avrupalı gençlerin taşkınlıklarına göre devede kulak kalır. Örneğin Hollanda ve Avrupa'nın başka birçok ülkesinde her yıl en az beş-on kez bizim 6-7 Eylül'ü aratmayacak olaylarla karşılaşılır. Futbol takımı kazanmışsa sevincinden, kaybetmişse öfkesinden, genç taraftarlar şehrin altını üstüne getirirler. Otomobiller yakılır, camekânlar iner, dükkânlar yağmalanır, yabancılara sataşılır, çoğunun ağzı burnu dağıtılır. Geçenlerde Hollanda'da bir maç sonrası polis, olayları önlemek ümidiyle stadın çevresinde sıkı güvenlik önlemleri alınca gençler tribünleri parçalayıp, stadı yaktılar. Bu tip olaylar artık Avrupa kültürünün bir parçası. Kimse bunlara cürüm diye bakmıyor. Amerikalı gençler arasında daha da vahşi davranışlara rastlanıyor.

New York'un dışındaki konaklarda oturan zengin çocukları hafta sonu eğlence için kente iniyor. Yaşları 14-16 arasında. Kentin göbeğindeki Bowery'e, alkolikler mahallesine gidiliyor. Etrafta yüzlerce sarhoş. Kimi yalpalıyor, kimi hayvanat bahçesinde dolaşırmış gibi kendilerini seyre gelenlerin otomobillerine yanaşıp, azıcık daha içebilmek için para dileniyor. Çoğu ise kendi dışkılarının, idrarlarının içinde sızmış. Üstleri başları dökülüyor. Kimi pantolonunu bir iple tutturmuş. Kiminin ayakkabısı yok. Amerika'nın görünmeyen yüzü. Gençler köşe başında sızmış berduşlardan birine yanaşıyor. Aralarında görev dağılımı yapmışlar. Süratli ve etkili çalışıyorlar. Biri yanlarında getirdikleri benzini adamın üstüne dökerken, arkadaşı kibriti çakmış bile. Bir üçüncüsü ise olayı çoktan filme almayı başarmış. Alevler içinde feryat ederek, kendine gelen sarhoşun çığlıklarını ise bir başkası banda alıyor. Her şey birkaç dakika içinde olup bitiyor. Ertesi hafta zengin konaklarından birinde gençlerin partisi var. Bir yandan çektikleri filmi övünçle arkadaşlarına gösterirken, bir yandan da esrar çekiliyor. Polis

fütursuzca hareket eden gençleri yakaladı. Çocukların babası tanınmış avukat, doktor, hakim vs. Bu, günlük Amerikan vahşetinden bir sahne.

Büyük kentlerdeki Batılı aileler genellikle çocuklarının başlarını belayı sokmalarına pek tepki göstermiyor. En büyük korkuları çocuklarının geleceğinden çok, kendilerini, çevrelerinde küçük düşürecek bir skandalın çıkması. Sırf bu amaçla çocuklarını ödüllendirdikleri, onlara para vererek evden uzakta bir yerde tatile gönderdikleri oluyor. Ya da olay hiç umursanmıyor. Çocuk kendi kaderiyle başbaşa bırakılıyor. Ailenin ilgisizliği zaten sistemce öngörüldüğünden, devlet bu konuda örgütlenmiş. Çocuk polisi, psikologlar, sosyal hizmet uzmanları, çocuk yurtları, herkes seferber oluyor. Ana şefkati, aile sevgisi dışında her şey var çocuk için.

CEZA VE İŞKENCE

Avrupa'da, çocuklarının başı belaya giren Türk ailelerinin tepkisi ise, yukarıdakinin tam tersi. Çocuğun sorun yaratmış olması aile için büyük bir darbe, çünkü en kutsal görevlerinden birini, evlat yetiştirmeyi başaramamış oluyorlar. Ama gene de kendi evlatlarını yetiştirmenin sorumluluğunu bir tek kendilerine ait gördüklerinden, işin içine başka kimsenin karışmasından hoşlanmıyorlar.

Çeşitli bahanelerle yabancı çocuk uzmanlarının verdikleri randevulara gidilmiyor. Uzmanlar eve gelecek olsa evde kapalı perdenin ufak bir kıpırdanışından başka hareket yok. Ancak Türk işçi ailelerinin, toplumun yetkililerinden istedikleri tek bir şey var ki, o istekleri de şaşkın bakışlarla geri çevriliyor: Çocuklarının cezalandırılması ve daha somut olarak polis tarafından sıkı bir dayak atılması. Bu konuda polisle Türk aileleri sürekli anlaşmazlık içinde. Türk baba "Böyle de polis olur mu? Bu ne biçim ülke? Ceza vermesini bile bilmiyorlar" diye Avrupa'nın adalet sistemini neredeyse alaya alır, hapisanelerine uzaktan Hilton Oteli gözüyle bakarken, polis de "Bunlar ne hain babalar ki, çocuklarını acıtmak, dövdürmek istiyorlar," diye dehşetle bakıyor. Ancak polisin yapmadığını baba fazlasıyla yapıyor.

Amsterdam Çocuk Polisi Bürosu'nda, polis bana çeşit çeşit renkli resimler gösterdi. Hepsi babaları tarafından dövülen çocuklara ait. Resimler o kadar korkunç ki, neredeyse Uluslararası Af Örgütü'nün herhangi bir faşist ülkeye ilişkin işkence raporu. Kimi çocukların sırtında kırbaçlandıkları elektrik kablosunun izleri; kimi hayvan gibi dağlanmış, yara-bere içinde, yer-yer mosmor gencecik yavrulara ait vücutlar. Çocukların anlattıklarına göre, iz bırakmayan "işkence yöntemleri" de var. Örneğin çocuğu ancak ayakta durabileceği dar bir dolaba kilitleyip, bir hafta aç bırakmak ya da buz dolu bir küvetin içinde saatlerce kalmaya mecbur tutmak.

Babanın işkencesi ise soruna bir çözüm getirmekten öte, kendi başını da derde sokuyor. Evden yükselen çığlıklar üzerine bazen komşular harekete geçip, polise haber veriyor. Bazen babaya mani olmak isteyen anne de dayak yiyor, gürültü patırtı büyüyor, bütün mahalle olaya karışıyor. Bazen de çocuk evden kaçıp öğretmenine, bir Hollandalı arkadaşının ailesine, bakkala, kendine kimi yakın görürse ona sığınıyor. Sonuçta olaya el koyan polis, çocuk dövdüğü için babayı cezalandırıyor. Bu baba için iyice anlaşılmaz bir durum tabii. Çocuğunu adam etmek istedi diye, oğlu Hollanda yasalarına karşı geldiğinden onu dövdü diye, Hollanda polisi gelmiş kendisini cezalandırıyor. Kimi babalar çocuklarıyla birlikte bu toplumla başedemeyeceklerini düşünüp evlatlarını gerisin geriye, Türkiye'ye gönderiyorlar. Bu çocukların Türkiye'de anasız babasız, gelecekleri de başka bir sorun.

Polisin yakaladığı çocuklara ne oluyor? Yakalanan çocuk derhal gençlik polisine teslim ediliyor. Burada işlenen suçun ağırlığına göre, çocuk, ya ailesiyle ilişki kurulup evine gönderiliyor ya geçici olarak bir suçlu çocuklar yurduna yerleştiriliyor ya da hapisaneyi boyluyor.

Suçlu çocukların yerleştirildikleri evler çeşit çeşit. Kimi yarı açık nitelikte. Çocuk gündüzleyin okuluna, işine devam ediyor, akşamları yurda dönüyor. Suçlu çocuklar yurduna, aynı zamanda "Uluslararası Hırsızlık Okulu" demek de mümkün. Toplu halde kalan gençler birbirlerine çeşitli soygun yöntemleri öğretiyor. Kurumun amacı ise belirli bir süre için çocuğu, suça iten ortamdan uzak tutmak ve bu arada ona ya-

rarlı bir takım şeyler öğretmek. Bu amaçla marangozluk ve resim atölyeleri gibi bölümleri var okulun. Ziyaret ettiğim böyle bir kurumda resim atölyesinin duvarları, polisi yeren renkli renkli resimlerle doluydu. Yetkililer de gerçekte kuruluşun pek bir işe yaramadığını söylüyorlar. Çocuğun yurtta kaldığını öğrenen işyeri ya da okulu yasal olmadığı halde bir yolunu bulup, onunla ilişkiyi kesiyor. Suç işleyenlere ne iş var ne de okul. Yurt görevlileri bunu önlemeye ya da hiç olmazsa çocuğu başka bir okul ya da işe yerleştirmeye çalışıyor. Çaba genellikle nafile, çocuğu kimse almak istemiyor. Yurt yetkilileri çocuğun geleceğine ilişkin, Türk ailesiyle işbirliği yapmanın da çok güç olduğunu söylüyor. Ailenin kuruluştan tek beklentisi çocuğu cezalandırması.

Çocuğun ev dışındaki kuruluşlara yerleştirilmesi, ev, yurt ve tutukevi arasında bir fasit dairenin başlangıcı oluyor. Bir başladı mı, böyle devam ediyor.

Halbuki Hollanda gibi ülkelerde çocuklara yardım için kurulmuş sayısız kuruluş var. Ancak bunların çoğunda yatırım, yardım edilmesi amaçlanan kişiye değil, kuruluşa yönelik. Örneğin ziyaret ettiğim bir yurdun gelecek yıla ilişkin en önemli planı marangozluk atölyesini genişletmekti. Halbuki kendileri de biliyor ki bu, ancak çocukların atölyeden daha çok alet edevat çalmasına yol açacak.

İstatistikler Türk çocuklarının suç işleme oranının göçmenler arasında en düşük olduğunu gösteriyor. Ancak gençlerin çoğunluğunun da topluca sokaklarda bıçakla, kiminin de silahlı dolaştığı istatistiklere geçmiyor tabii. İşsizlikle birlikte sokaklarda dolaşan Türk çocuklarının sayısı ve ırkçılık da Avrupa'da hızla artıyor.

Aşağıda çeşitli cezaevlerinde görüştüğüm birkaç Türk gencinin hikâyesi var.

HÜSAMETTİN

Hüsamettin'i Haarlem'de cezaevinde ziyaret ettim. On sekiz yaşında, kıvırcık saçlı, uzun boylu, güleryüzlü bir genç. Ankara'dan geleli beş yıl olmuş. Hırsızlıktan iki aydır içeride.

Yargıç, benden, Hüsamettin'in ruhsal durumuna ilişkin rapor

istiyor. Ya suçlu çocukların tedavi edildiği bir merkeze gönderilecek ya da ceza süresi dolduğunda serbest bırakılacak.

Hüsamettin, konuşurken yerinde duramıyor. Heyecanlı bir biçimde konudan konuya atlayarak, başından geçenleri anlatıyor.

Hikâyesine babasıyla başladı. Ankara'da durumu iyi. Kentin merkezinde birkaç dükkânları var. Benim de Ankara'yı bildiğimi öğrenince teker teker dükkânları saymaya başladı. Şaştım kaldım, nereden nereye diye. Meğer babası Hollanda'ya can havliyle gelmiş. Türkiye'de ortaklarıyla anlaşmazlık çıkmış. İş kavgaya dönüşmüş. İki taraf da silahlanmış. Babası birkaç kez Hüsamettin'in gözleri önünde ölümden dönmüş. Bakmış ki postu kaptıracak, paradan kısmamış, kâğıtlarını uydurmuş, soluğu Hollanda'da almış.

Hüsamettin, Ankara'da babasız, başıboş bir hayat yaşıyor, okula pek uğramıyor. Cebinde parası var. Daha on beş yaşında bir oturuşta bir şişe viski içiyor. Arkadaşlarına ikramda bulunmayı da eksik etmiyor. O günlerde cebinde bol para bulundurmayı adet ediniyor Hüsamettin. Zaten babasının da hayat görüşü aynı. Mağdur durumda kalmayacaksın, her zaman yanındakilerine sen ısmarlayacaksın. Hollanda'dan gelen para Türkiye'de çok şey satın alıyor.

Baba ailesini 1976'da yanına alıyor. Hüsamettin, annesi, iki erkek kardeşi ve bir kızkardeş. Hollanda'da da patronlarıyla geçinemeyen Hüsamettin, sık sık iş değiştiriyor. Kendini kimseye ezdirmemek için arada sırada kimileriyle dövüştüğü de oluyor. Baba her zaman oğlunun arkasında. Onun, hakkını, erkekliğini korumasını destekliyor. Erkek kardeşi de kendisi gibi. Hüsamettin onunla çok övünüyor. Kardeşi bir gün kendilerine kötü gözle bakan bir Hollandalının aniden üstüne yürümüş. Bir kafa, bir-iki yumruk, adamın ağzını burnunu dağıtmış.

Hüsamettin genç yaşta, giderek kendisinden büyüklerle beraber olmaya başlıyor. Kahveye gidiyor. Bu arada ailesi Hüsamettin'i, durulsun diye, Hollanda'dan bir işçi kızıyla evlendirmek istiyor. Hüsamettin kızı beğeniyor ama karşı taraf cayıyor.

Ailesi birkaç aylığına memlekete gittiğinde artık ayağı kahveden kesilmiyor. Geceleri içerek, poker oynayarak sabahlıyor. Babasının ta-

nıdıklarından ve borç takmadığını bildiklerinden, Hüsamettin sürekli borç alıyor.

Hüsamettin çevresinde tek değil. Onun gibi başıboş gezen yakın dört-beş arkadaşı daha var. Bir gün, geç zaman hepsi içkili eve dönerken tren istasyonunda tek başına bir kadına rastlıyorlar. Çantasını kapıp içindeki parayı paylaşıyorlar. Kimse yakalanmıyor. Hüsamettin, iş aramak bahanesiyle başka bir gün, bir arkadaşıyla, eşcinsel olduğunu sandığı bir gazete bayiine gidiyor. Dar kulübenin içine girip oturuyorlar. Adam gençlerle ilgileniyor. Birdenbire Hüsamettin adama bir iki yumruk atıyor, para çantasını kapıp kaçıyorlar. Sonunda yakalanıp içeri atılıyorlar.

Hüsamettin tutukevinden şikâyetçi. Özellikle gardiyanlarla geçinemediğini söylüyor.

Rapor verildikten birkaç gün sonra Hüsamettin serbest bırakıldı ve evine döndü. Ancak iki haftada içinde tekrar içerideydi. Kendisiyle para karşılığı yatmak isteyen bir Hollandalı erkeği dövmüş, hastanelik etmiş. Adamın durumu ağır. Hüsamettin için yeniden psikolojik rapor isteniyor.

HASAN

Hasan Kastamonu'da doğmuş. On dokuz yaşında. Tabanca ile iki kişiyi öldürmüş. Altı aydır Amsterdam'da hapiste. Türkiye'de aşçılık yapan babası 1966'dan beri Rotterdam'da liman işçisi.

Ailenin en büyük ve tek erkek çocuğu olan Hasan, on iki yaşındayken iki kızkardeşi ve annesiyle birlikte Hollanda'ya geliyor. Hasan teknik okula yazılıyor. Anne hastanede temizlik işçisi olarak çalışıyor. Şimdi 17 yaşında olan büyük kız, 10 yaşından bu yana ev işlerinden sorumlu. Küçük kızı okutmak isteyen aile Hollanda okullarında esrar, seks sorunlarından ürküp, iki yıl sonra okusun diye Türkiye'ye geri yolluyorlar. Hasan okulunda başarılı. Ancak bir üst okula gitmeye hak kazanmasına rağmen çalışmayı tercih ediyor. Otomobil tamircisi olarak işe giriyor. Tutukevine girene kadar sürekli bu işte çalışıyor.

Uzun yıllar babasından ayrı yaşayan, onu neredeyse tanımayan

Hasan başlangıçta babasını kabullenmekte güçlük çekiyor. Hele baba otoritesi dayanılır gibi değil. Her şeye karışıyor. Ancak giderek bir anlaşma zemini kuruluyor. Türk geleneklerini yaşatan ailede babanın da otoritesi kabul ediliyor. Hasan ile babası arasındaki tek anlaşmazlık konusu Hollandalı kızlarla arkadaşlık. Hasan'ın Hollandaca'sı çok iyi. Çalıştığı garajda Hollandalı gençler de bulunduğundan arada sırada yabancı kızlarla beraber olma olanağı var. Baba ailenin ergeç Türkiye'ye döneceğinden oğlunun Hollandalı kızlarla ilişki kurmasını sakıncalı buluyor. Eğer evlenmek gibi bir durum olursa bunun mutlaka boşanmayla sonuçlanacağından, çocukların ortada kalacağından korkuyor. Hasan'ın ise Türkiye'de yaşamaya niyeti yok. "Artık buraya çok alıştım, Türkiye'de yaşayamam, oranın adetleri, yaşantısı bana yabancı," diyor. Ancak bazı adetler sürüyor.

Hasan, Hollandalı bir kızla tanışıyor. Birlikte yatıyorlar. Hasan kıza hemen bağlanıyor, onu başkalarına karşı sahipleniyor. Türkiye'ye yabancı olduğunu söyleyen Hasan, kimi adetleri sürdüreyim derken, çelişkili bir ortama düşüyor. Kendisiyle yatan kızı çevreye karşı koruyacak. Ancak kızın korunmaya niyeti yok. Böyle bir tutum bile ters onun için. Hasan'dan hoşlanıyor ama, gençliğini de yaşamak istiyor.

Bir dansta beraberler. Kız Hasan'ın Türk arkadaşlarına ilgi gösteriyor. Hemen orada herkesin önünde kızı dövmeye başlıyor Hasan. Türk arkadaşları araya girip engelliyorlar. Mesele orada kapanıyor, ama Hasan öfkeli. Daha sonra kızın o çocuklardan birisiyle de yattığı haberi geliyor kulağına. Öfkesi artıyor, tehditler savuruyor. Bu kez kızın arkadaşları gelip Hasan'ı işten çıkarken kıstırıp dövüyorlar. Hasan kendisini korumak için bir tabanca satın alıyor. Meselenin büyümüş olmasına rağmen babasıyla da konuşamıyor, çünkü babası baştan Hollandalı kızlarla ilişki kurmasına karşı. Hasan artık öfkeden ve duygularını kimseyle paylaşamamaktan patlayacak gibi. Sonunda kendisini dövenlerin peşine düşüyor ve tabancasıyla ikisini de vuruyor.

Bir yandan cezaevine nasıl düştüğüne yanan Hasan, bir yandan da geleceğine endişeyle bakıyor. Babası sık sık ziyaretine geliyor, kendisine anlayış gösteriyor. Garajdaki amiri, kendisine, hapisten çıkar

çıkmaz eski işine dönebileceğine söz vermiş. Ancak ortada dökülmüş kan var. Hasan intikamdan korkuyor.

FARUK ADINDA BİR BABA

Faruk'u, psikolog Halil Örücü ile birlikte cezaevinde gördüm. Altı aydır yatıyor. Sarhoşken karısına bıçak çekmiş. Hiçbir şey hatırlamıyor. 17 yaşındaki oğlu elinden ekmek bıçağını almış, anayı kurtarmış. Adli tabiplik, psikolog Halil'den rapor istiyor. Olay anında Faruk'un aklı-başı yerinde mi diye. Ona göre ceza verilecek.

Önceleri ütü ve ilaç fabrikalarında çalışan Faruk 40 yaşında. İçmekten dişleri dökülmüş. Tam olaydan önce de kalan dişlerini de çektirmiş. Aylardır hapiste, dişsiz. Bir tek patates yiyebiliyor. Bir saat havalandırma dışında geri kalan zamanını da tek başına hücresinde geçiriyor. Genç yaşta öksüz kalmış. İlkokula gitmemiş. Ama okuma-yazması var. Hücresinde Orhan Kemal, Fakir Baykurt gibi yazarların kitaplarını okuyor. Hollandaca öğrenmemiş. Hapisanede kimseye derdini anlatamıyor. Böylece dişsiz, başağrılı ve pek kimseyle de görüşmeden altı ayı geçmiş. Önceden aile, "Baba tehlikeli, Türkiye'ye yollayın, biz burada kalalım," diyor yetkililere. Ama sonra babayı affetmişler. Ziyaretine geliyorlar.

Faruk, cinayetten bir süre önce nefes darlığından işten ayrılmış. Şimdi maaşının % 60'ını alıyor. İşsiz. Karısı ve oğlu çalışıyor. Faruk'un canı sıkılıyor. Vakti Türk kahvelerinde geçiyor. Hepsinde kumar var. Faruk saf. Borç para verip, içirip oynatıyorlar. İçtikçe kaybediyor. Kaybettikçe içiyor. Zaten işsiz dolaştığından can sıkıntısından patlayacak. Yaptıklarına çok pişman. Tövbe, bir daha içmem, diyor. Halil olumlu rapor verecek. Herhalde bir ay içinde bırakırlar. Ama ikimiz de bu işi tekrar yapacağını sanıyoruz. Halil alkol tedavisi de önerecek. Faruk kabul ediyor. Yani bundan böyle ne zaman içse kusacak. Başka çare yok. Kendi iradesiyle olacak iş değil. Ya katil olacak, ya kusacak. Bilim kurgu kitapları *1984* ya da *Otomatik Portakal*'daki şartlanma tedavisi gibi.

Faruk ile oğlu hakkında konuştuk. Zaten sohbete hasret aylar-

dır. Allah korusun, Hollandalı kıza varmasın, diyor. Neden? "Belli olmaz, bir gün hepimiz döneriz Türkiye'ye. O zamana kadar çocuk da olur. Kız gelmezse Türkiye'ye aile dağılır. Yoksa Hollandalıya filan itirazım yok. Hep burada kalacak olsak neden olmasın? Ama bakarsın atarlar bizi buradan," diyor. Faruk'a sabah aldığım *Milliyet*, *Hürriyet*, *Tercüman* gazetelerini verdim. Ağlayarak çıktı. Bize bakamadan polisin kolunda gitti.

Evlenme

AİLELER NE İSTİYOR?

Avrupa'daki işçi ailelerinin evlilik ve boşanma ilişkileri, genç kuşakların gelecekteki davranışlarına örnek olmaları bakımından çok önemli. Her yerde olduğu gibi, kimi, ana ve babalarından gördükleri, onların kendilerinden istedikleri gibi, evlilik ilişkilerini düzenlerken, kimi de ailenin beklentilerine, kalıplarına karşı çıkıp, kendine özgü ilişkiler kuruyor.

Evlilik ilişkileri birçok açıdan Türkiye'nin kırsal kesimindeki gibi. Evlenme yaşına gelen Türk gençlerinden ailenin en önemli beklentisi, ailenin ekonomik bütünlüğünün korunması. Özellikle büyük bir başlık parası söz konusu değilse, kız olsun erkek olsun, kendisinden, evin işlerine bakması ya da aileye ek gelir temin etmesi bekleniyor. Gençlerin ve özellikle erkeklerin ise, Türkiye'de olduğu gibi kırsal kesimdeki evlerinden ayrılıp, İstanbul'da kısmet ve iş aramaları söz konusu değil. Artık zaten "İstanbul'dalar". Bu açıdan Avrupa'daki gençlerin kiminle, ne zaman evleneceği büyük ölçüde, Türkiye'nin büyük kentlerindeki gecekondularda oturan yaşıtlarıyla aynı. Böylece, kimi, Avrupa'da olan kendi memleketlisi ile evlenir ya da evlendirilirken, ki-

mine memleketinden kısmetlisi getiriliyor. Avrupa'daki gencin Türkiye'deki gecekondudaki yaşıtlarından en önemli farkı Avrupalı birisiyle evlenebilme olasılığı. Türkiye'de gecekondudan birisinin bir kentliyle evlenmesinin çekiciliği ve böyle bir evliliğin sağlayabileceği maddi çıkarlar söz konusuyken, Avrupa'daki Türk aileleri, çocuklarının bir yabancıya gitmesinden çok korkuyor, bu tür ilişkileri engellemek için ellerinden geleni yapıyorlar. Nedeni ekonomik. Yabancıya giden kızsa, başlık parası alınamayacak. Erkekse, yabancı gelinle birlikte kendisine yeni bir ev açmasıyla, baba evine giren paranın azalması söz konusu. Yabancı geline karşı gelmenin başka bir önemli nedeni de ileride bir gün Türkiye'ye dönüldüğünde gelinin ve dolayısıyla belki de çocukların gelmek istemeyeceği kaygısı. İleride bir gün mutlaka yurda dönüleceği varsayımı işçi ailelerinin, evlilik gibi, birçok davranışlarında belirleyici rol oynayabiliyor. Bu tür ilişkileri önlemek amacıyla çok genç yaştan çocuklar arasında söz kesiliyor. Her iki aile de Avrupa'daysa artık tüm aile fertleri bu evlilikte olan ortak çıkarlarını korumak için çocuklarını birer atmaca gibi kolluyorlar.

Atmaca gibi kollama evlilikte de sürüyor. Ailelerin beklentileri doğrultusunda evlenen gençler, kısa zamanda çeşitli çatışmalarla karşı karşıya geliyorlar. Temeldeki neden genellikle, evliliğin en ufak ayrıntısına kadar iki tarafın ailesinin de karışması. Türkiye'de normal karşılanacak bu durum, Avrupa'da gençler arasında tepki yaratıyor. Çoğu, ailelerine kul köle olmaktansa kendi hayatlarını yaşamak istiyor. Ancak bu arada ailelerden gelen müdahaleler sonucu gençler sık sık da birbirlerine düşürülüyor. Birçok evlilik kısa zamanda boşanmayla sonuçlanıyor. Kızların yeniden evlenmesi çok güç. Çoğu, baba evine dönüp, yeniden ev işlerinde annesine yardımcı oluyor. Kimisi ise, işe veriliyor. Ancak yaşadığı çevrede bir kez evlenip boşandığı biliniyorsa, kıza kötü gözle bakılıyor. Bu nedenle çeşitli psikolojik rahatsızlıklar, bunalımlar geçiren birçok genç kadın var. Bu durumdan kurtulmanın bir yolu ortam değiştirmek. Geçmişi gizlenerek, hayata "yeni bir başlangıç" sağlaması amacıyla, kız ya memleketine ya da Türkiye'de akrabalarının olduğu bir büyük kente yollanıyor. Erkeklerin durumu

farklı. Boşanır boşanmaz, hatta boşanma işlemi kesinleşmeden bakıyorsunuz ailesi, hemen memleketten başka bir kızın ailesiyle söz kesmiş. Ailenin, oğullarını hemen yeniden evlendirmelerindeki amaç "kadına bir kez alışmış" çocuklarının gece kulüplerinde kadın peşinde koşacağı, serseri bir hayat sürdüreceği gerekçesi. Yeni bir gelin bulmak ise, özellikle Avrupa'ya gelmek söz konusu olduğundan çok kolay. Böylece erkekler hemen yeni bir hayat kurarken kızlar büyük güçlüklerle karşılaşıyorlar.

EVLİLİK BİÇİMLERİ

Ailelerin genç evlilerden ne beklediklerini anlamak açısından Avrupa'daki Türk işçilerinin evlilik ve boşanma hayatlarına bakmakta yarar var.

Avrupa'da Türkler arasında genel hatlarıyla birbirlerinin zıddı iki tip evliliğe rastlanıyor. Bir yaklaşım, yeni çevreye ayak uydurmak, Batılı gibi modern, çağdaş olmak. Erkeğin de teşvikiyle kadın, Türkiye'de, Çankaya'daki, Nişantaşı'ndaki bayanlardan farksız olacak. Erkek de, işçilerin gurbette oldukları ilk yıllarda karikatürize edilen fötr şapka ve naylon gömlek yerine daha spor giyiniyor. Avrupa sokaklarında karı-koca kolkola yürüyor, birlikte sinemaya gidiyor, hatta sonraları akrabalarıyla gezintiye çıkıyorlar. Avrupa baskısı yapan kimi Türk gazeteleri bu dönüşümden övünçle söz ediyor. İşçimizin artık giyimine özen gösterdiğini, bir Avrupalı gibi giyinmesini, davranmasını öğrendiğini yazıyor. Kimi çiftler çağdaş olmak ve sınıf değiştirmek arzusuyla Türkiye'deki bay ve bayanlara özenip, onları kendilerine model edinirken, kimi de Avrupa sokaklarında göze batmamak, horlanmamak için istemeyerek Avrupalılaşıyor. Sokakta kocasıyla Avrupalı gibi dolaşan kadın evine gene Türkiye'deki geleneksel aile düzenini sürdürüyor. Bu tip ailelerde geçimsizlik ve boşanmaya sık rastlanıyor. İki kültür arasında bocalama iki tarafı da şaşkına çeviriyor, birbirlerine nasıl davranacaklarını belirleyen geleneksel kalıpların ortadan kalkmasının yol açtığı belirsizlik ve ölçüsüzlük, anlaşmazlık ve boşanmaya yol açıyor.

Batı tipi evlilik ilişkisine, giderek artmasına rağmen, gene de az rastlanıyor. Batıcılar kendi Türk çevrelerinden dışlanıyor, kopuyorlar. Kendilerine bir nevi gâvur gözüyle bakılıyor. Genel olarak ataerkil aile düzeni egemen. Erkeğin dediği dedik. Kadının söz hakkı yok. Erkeğin yaşantısı işte ve Türk kahvesinde olmak üzere genellikle dışarıda geçiyor. Kahvelerde kumar yaygın, kaybedene de, kahveyi işleten hemen kredi açıyor. Türkiye'den farklı olarak alkol de alınıyor. Rağbetteki içki konyak-kola. Arada sırada kadına da gidiliyor. Avrupa'da giderek yaygınlaşan ırkçılık da Türk kahvesi dışında bir yere gidilmesine olanak tanımıyor. Erkeğin ev dışı yaşantısı Türkiye'dekine göre, hele kırsal kesimden geliyorsa, ölçüsüz denebilecek nitelikte. Memlekette ayıplanan, günah sayılan davranışlar burada çoğu için günlük yaşantının bir parçası. Birbirlerini kınamalarına ve yoğun dedikoduya rağmen kahveler dolup taşıyor. Türkiye'ye göre dışarıda çok daha serbest olan erkek ise, evde tam tersine çok daha tutucu. Karısının, Avrupa'nın açık saçık yaşantısını, yozluğunu, sokakta neredeyse yarı çıplak dolaşan kadınlarını görmesini istemiyor. Memlekette hiç olmazsa komşu ziyaretlerine gidilebilinirken, kadının burada alış-veriş için bile sokağa çıkmasına izin yok. Sokağa çıkmak bir yana kimi karısına televizyon seyretmeyi de yasaklamış. Kadın bütün gününü evde çocuklarıyla başbaşa geçiriyor. Evlerin içi pırıl pırıl. Can sıkıntısından kadın, günde birkaç kez etrafın tozunu alıyor. Sonuçta bu durumdan bunalan birçok kadın bayılma, çarpıntı, halsizlik gibi çeşitli psiko-somatik şikâyetlerle hastanelere başvuruyor. Sorun azıcık deşilince kocadan şikâyetler başlıyor. "Beni sürekli dövüyor, eve alkollü geliyor," vs. vs. Kadın evde mahkûm hayatı yaşıyor, bunalıyor. Nadiren kocasıyla sokağa çıktığında, yazın sıcağında ayak bileklerine kadar uzanan paltosuyla onun iki adım gerisinden geliyor. Yürürken etrafına bakmaktan çekiniyor. Erkek Avrupa'da ezildikçe, ırkçı baskılara maruz kaldıkça benliğini korumak için milli değerlere, dinine, tek kurtarıcı olarak bağnazca sarılıyor. Bu sarılma bir yandan ailenin benliğini ve bütünlüğünü dışarıya karşı korurken, bir yandan da özellikle kadın ve çocukları çok güç durumda bırakıyor. Örneğin hem Avrupalı yaşıtlarıyla birlikte, ya-

bancı, hem de Türk okuluna giden çocuklar bir de Kur'an kurslarına devam ediyor. Kimi Avrupa kentlerinin sokakları ve tramvayları belirli saatlerde ufacık Türk çocuklarıyla kaynaşıyor. Kızların hepsinin başı örtülü. Kadınların ise gözünün açılacağından, yoldan çıkacağından korkan erkek her gerektiğinde karısına dayağı basıyor.

Avrupa'da Türk işçileri arasında ender olmayan bir evlilik modeli de, erkeğin bir Türkiyeli bir de Avrupalı karısının olması. Karısını Türkiye'de bırakıp iş peşinde Avrupa'ya gelen erkeklerin bir kısmı zamanla kendilerine Avrupalı bir dost buluyor, onunla yaşamaya başlıyor. Ancak bu ileride ailesini de yanına aldırmasını engellemiyor. Kimi zaman baba, ailesinin de gelmesiyle iki ayrı ev açıyor, kimi zaman da iki karısı ve çocuklarıyla birlikte oturuyor. Bu tür ilişkiler de hukuk açısından çok karmaşık. İlişkisinin hukuka yansımasını aile, durumu ve çıkarlarına göre ayarlıyor. Buna göre örneğin baba kâğıt üzerinde Türkiye'de Türk kadını ile evli, Hollanda'da Hollandalı kadın ile evli gözüküyor olabilir, her iki ülkede de bir tek Hollandalı ile evli gözüküyor olabilir vs. Çocuklar ise evde iki kadın olmasını pek yadırgamıyorlar. Hatta bir yabancıyla birlikte yaşamaları onlara ilginç gelebiliyor. Hele Avrupalı kadının akrabalarıyla tanışma olanağı da oluyorsa çocukların dünyası daha da zenginleşiyor.

Son yıllarda Avrupa'daki Türk işçileri arasında boşanmanın arttığı görülüyor. Boşanmaya çeşitli nedenler yol açıyor. Ancak bunlara bakmadan önce geçmişe göz atmakta yarar var.

Avrupa'ya ilk gelen Türk işçileri genellikle genç ve bekâr. Avrupalı kapitalist, ağır işlerini görsün diye getirdiği işçinin hem sağlam, sağlıklı olmasını istiyor, hem de sosyal maliyetini düşük tutmayı. Evli olan gençler de ailelerini memlekette bırakarak geliyor. Çoğu, kent dışında, dar, havasız, pis barakalarda içiçe yaşıyor. Tek tanıdıkları ya amirleri ya da genelev kadınları. Zamanla kimi izne gittikçe nişanlanıp, evlenip dönüyor. Ancak dil öğrenip, yolunu yordamını kestirenlerin kimi ise kendine bir yabancı dost/kadın buluyor. Bu düzen de bir süre devam ediyor. Giderek, bir yandan Türkiye'de işsizliğin sürmesi ve ekonomik sefalet, memlekete dönen arkadaşlarının yatırım adına

Türk işverenleri tarafından dolandırılması, bir yandan da can güvenliğinin olmayışı, Türkiye'nin iç savaş öncesi koşullar yaşaması, işçilerin, ailelerini yanlarına çağırmalarına yol açıyor. Genellikle memleketinde kocasının ailesi yanında, baskı altında yaşayan ve erkeğin özlenimini çeken ve onun bir Alman'a varacağından sürekli kuşku duyan kadın da kocasının yanına gitmekten memnun. Kimi, zaten yıllardır kocasının neredeyse her izne gelişinde bir çocuk yapıp dönmesinden bunalmış, beni de artık yanına al, diye sürekli baskı yapmış. Böylece başlangıçta sırf ekonomik nedenlerle yapılan ve ailenin memlekette kalmasıyla azami tasarrufa dayanan göç, nitelik değiştiriyor. Artık yabancı işçileri, ekonomilerinin vazgeçilmez kalıcı unsuru olarak gören Avrupa da ailelerin birleşmesini destekliyor. Avrupa'da Türk işçileri yerine, Türk aileleri oluşmaya başlıyor. Aileler giderek kentlerin çeşitli mahallerine yayılıyor, arkasından Türk bakkalı, Türk kasabı, Türk kahvesi, sineması derken küçük bir Türkiye inşa ediliyor. Kadın kendisine yeni bir düzen kuruyor. Çocuklar okula başlıyor. Yılda bir gidilen memleket izni iki yılda bir, birkaç yılda bir olmaya başlıyor. Kendilerine ne zaman Türkiye'ye temelli dönüş yapacakları sorulunca, hele bir ekonomik durum düzelsin, çocuklar okulu bitirsin, demokrasiye dönülsün, gibi nedenlerle dönüş tarihi sürekli olarak bilinmeyen bir zamana erteleniyor. Yaşantı sanki aynı Türkiye'deki gibi. Aynı düzeni kurmuşlar, diyor çoğu kişi. Ancak ilk gözlemler aldatıcı, çünkü Türkiye'de değil, Avrupa'dayız. Ve objektif koşullar, yani çevrenin sosyo-ekonomik yapısı ve kültürünün Türk işçisiyle karşılıklı etkileşimi ortaya farklı bir yaşam düzeni çıkarıyor. Bu düzen içinde evlilik ilişkisi, kadının yeri bambaşka. Bu ilişkiler bir yandan da gençlere örnek oluyor.

BİREYSEL ÖZGÜRLÜKLER VE AİLE DAYANIŞMASI

Doğu-Batı kültürü arasındaki fark, Avrupa'da, Türkiye'nin geleneksel ve üstelik yukarıda sözü edilen nedenlerden ötürü abartılmış olan aile düzenini birçok yönlerden zorluyor. Türkiye ve genellikle Doğu kültürlerinde esas birim ailedir. Dışarının tehlikelerine karşı, barınmak, yemek, yaşamı idame ettirebilmek için aile bütünlüğü ve dayanışması

şarttır. Bütünlük bozuldu mu herkes teker teker, sonbahar yaprakları gibi tek başına solar ve dökülür. Batı'da ise aile değil, birey esastır. Batı kültürü ve kapitalist sistem bireycidir. Düzen, bireyin hakları ve özgürlükleri üstüne kurulmuştur. Batı'da özgürlük kavramı ise son yıllarda alabildiğine genişlemiş, cinsel ve eşcinsel özgürlüklerin ve sigara içip içmeme özgürlüklerinden, kadın ve çoçuk haklarına kadar birçok konunun sözü edilir olmuş.

Bireysel özgürlükler o denli gelişmiş ki, örneğin İsveç'te bir çocuğun, dayak yediği takdirde ailesini polise vermeye hakkı bile var. Ve toplum çocuğa haklarını bildirmek, haklarına sahip çıkmasını sağlamak için seferber olmuş. Özellikle Batı'nın ilerici kuruluş ve kişileri bu hakların üzerinde titizlikle durmakta, özgürlükleri kısıtlanan kadın ve çocuklara yardım etmekte. Bu konuda "feminist" kadın hakları örgütleri başı çekiyor. Ancak kendi bireyci kültürleri içinde doğal işlevleri olan bu grupların, Türk aileleri üzerinde son derece olumsuz etkileri var. Özellikle kocalarından dayak yiyen ve kendilerine göre geri kalmış saydıkları hemcinslerini, büyük bir misyoner şevkiyle savunmaya geçen Batılı feministler, birçok Türk ailesinin bölünmesine ve parçalanmasına yol açıyor. Avrupalı devlet kurumlarınca da desteklenen yayın ve kişiler aracılığıyla Türk kadınları, haklarını savunmak üzere kocalarını polise, mahkemeye vermeye teşvik ediliyor. Bu konuda kendilerine ücretsiz olarak hukuki, psikolojik ve sosyal yardım sağlanıyor. Bunca yıl kocasının kölesiymiş gibi baskı altında yaşayan ve bu girişimlerin etkisi altında ezildiğinin kısmen bilincine varan kimi Türk kadınları ise giderek huzursuzlaşmakta ve dolayısıyla dışarıya karşı bir bütün olan ailenin kendi içinde parçalanarak zayıf düşmesine yol açmakta. Bu, kimi durumlarda boşanmaya, hatta cinayete kadar gitmekte.

Bu gibi durumlarda Avrupa'da tek-tük bulunan Türk psikolog ve sosyal hizmet uzmanlarının genel yaklaşımı, sorunlarının çözümünden, ailenin bütünlüğünden yana iken Avrupalı ilgililer ve yasalar boşanmayı kolaylaştırıyor.

BOŞANMA NEDENLERİ

Boşanmaya yol açan başka bir neden de kadının ekonomik özgürlüğüne kavuşmasından kaynaklanıyor. Önceleri yeminli olmasına rağmen, ekonomik güçlükler ve daha az zamanda daha çok para biriktirmek isteği sonucu, erkek, kadının çalışmasına da rıza gösteriyor. Hatta kimi durumlarda erkek, ekonomik krizden ötürü işinden ayrılmaya zorlanıp, yeniden iş bulamazken, karısının iş bulması daha kolay olabiliyor. Yeni bir dünyaya giren kadının eline para geçtikçe, erkeğin geleneksel otoritesi zayıflıyor, zayıfladıkça da erkek hırçınlaşıyor. Sonuç, giderek artan huzursuzluk ve artık boyun eğmeye zorunlu olmayan kadının boşanması. Ancak her ne kadar kadın için boşanmayı ve tek başına yabancı bir toplumda yaşamayı göze alması güçse de, erkeğin de, karısının kendisini bırakacağını kabullenmesi genellikle namusuyla bağdaşmayan, erkekliğini sarsan bir durum. Boşanıp, özgürlüğünü elde edeceğini uman kadın, boşanmayı asla kabul edemeyen kocasının cinayetine kurban gidebiliyor.

Avrupa'da Türk işçileri arasında son yıllarda giderek sık rastlanan bir evlenme-boşanma türü var. Kimi zaman ticari nedenlere, kimi zaman ise geniş aile dayanışmasından kaynaklanan bu ilişki türüne yol açan durum "turist işçiler". En çok ekonomik kriz sonucu işçi alma sınırlandığından beri, Avrupa'da çalışma ve oturma izni almanın bir yolu Türkiye'den turist olarak gelen kaçak işçinin önceden yerleşmiş bir ailenin kızıyla evlenmesi. Bunun iki yolu var: Ya kızın babasıyla oturup, sıkı bir pazarlığa girişmek ya da hiç masraf kapısı açmayıp kızı kaçırmak. Kızı kaçırılan baba, namus elden gitmesin diye onu evlendirmek zorunda kalırken, turist işçi de bir yandan oturma ve çalışma iznini sağlayıp, diğer yandan da evlenme sorununu çözümlemiş oluyor. Uzun yıllar Avrupa'da kalmış, büyümüş, hatta belki Avrupa'da okula gitmiş kızın ise Türkiye'den yeni gelmiş biri tarafından kaçırılması ya da ona verilmesi, gene boşanma, cinayet gibi durumlara yol açabiliyor.

Ailenin bölünmesine yol açabilecek başka bir evlilik ilişkisi de, işçi ailesinden genç delikanlının, gönlünü, Avrupalı bir kıza kaptırması. Az rastlanmakla birlikte bu tip aşklar da giderek çoğalıyor. Özellik-

le baba, bu tip ilişkilere son derece karşı. Avrupalı kız, ailenin ekonomik dayanışmasına vurulan önemli bir darbe. Tam yeni işe başlamış oğlanın, aile bütçesine katkıda bulunması beklenirken, baba bir de bakıyor ki paranın bir bölümü kızla dolaşmaya, birlikte sinemaya gitmeye harcanıyor. Hele gelecekte oğlanın ayrı bir ev açma olasılığı, gelin adayının aile huzurunu bozup parayı baba ocağından kendi evine çekeceği düşüncesi, bu tip evliliklerin önemli bir kısmının boşanmayla sonuçlanıp, yeni doğan çocukların sorun yaratması ihtimali de göze alınınca, baba harekete geçiyor. Önce oğlan kızla buluşmaktan men ediliyor, arkasından dayak, kendisiyle hiç konuşmamak ve evlatlıktan reddetme tehdidi. Tüm bunlar da sonuç vermiyorsa, baba uçağa atladığı gibi Türkiye'den bir kız getirip oğlanı evlendiriveriyor.

Bir de evlenmenin ve özellikle boşanmanın yarattığı, altından kalkılması, anlaşılması güç hukuksal sorunlar var. Çoğu ailenin bu yüzden perişan olduğu, boşanma aşamasında birbirlerine umulmadık kazıklar attığı görülüyor. Boşanmanın hem ulusal ve uluslararası hukuk, hem de -imam nikâhı olduysa- dinî açıdan önemi var. Çiftin hem Türk hem de Avrupa kanunları nezdinde boşanması gerekiyor. Boşanma Avrupa'da oluyorsa -ki genellikle öyle- sırf Türkiye'den, Anadolu'nun ücra bir köşesinden nüfus getirtmek, sildirmek gibi işlemler beklenmedik güçlüklere ve masraflara neden oluyor. Boşanmanın dinî kurallara göre caiz olması isteniyorsa bir de hoca bulmak gerek. Taraflardan biri boşanmaktan yana değilse, sorunlar daha da çoğalıyor. İçinden neredeyse çıkılması imkânsız, kişiyi ömür boyu uğraştıracak durumlarla karşılaşılıyor. Taraflar boşanmaktan yana olsalar bile boşanmanın koşullarına ilişkin anlaşmaya varmak güç. Öncelikle sorunun ekonomik boyutları var. Nafaka olacak mı? Ne kadar? Avrupa'da konut darlığı ve ırkçılık var. Herkes Türklere ev vermiyor. Örneğin bazı belediyeler yabancıların kendi sınırları içinde oturmasına izin bile vermiyor. Evi olmayan, oturacak yer bulamayan ise polis tarafından sınır dışı ediliyor. Dolayısıyla boşanma sonucu evin kime kalacağı da çok önemli. Bir de çocuk sorunu var. Vesayet kime verilecek? Ana, doğal olarak çocuklarını ister. Babanın ise hele erkek evlatlarından hiç

ayrılmaya gözü yok. Avukatlar tutuluyor. Hem Türkiye'de hem de Avrupa'da mahkemelerde, devlet dairelerinde sürünüp gidiyor çiftler. Bu arada çaresizlikten, yasaları bilmemekten ya da erkeğin açıkgöz davranmasından dolayı kadın hiç umulmadık durumlarla karşılaşabiliyor. Bakıyorsunuz erkek, çocukları Türkiye'ye kaçırmış. Ya da kadının hiç haberi olmadan onun pasaportunu ve aynı soyadını taşıyan bir akrabasını, örneğin kızkardeşini yanına alıp karısının haberi olmaksızın ondan boşanıvermiş. Karşılaştığım en karmaşık durum ise Türkiye'de kocası ölen genç bir kadının sorunu. Polisçe aranan kayınbiraderi, bir yolunu bulup kendi nüfusuyla, ölen ağabeyinin nüfusunu değiştirivermiş. Kadın ise kaçak olarak bulunduğu Avrupa'da kalabilmek için hileli bir evlilik yapmak istiyor. Yani ücret karşılığı bir Avrupalı ile evlenecek, oturma iznini sağladıktan sonra boşanacaklar. Evlenmek için Türk Konsolosluğu'na gitmek gerek. Kadının nüfusu Türkiye'den getiriliyor. Bir de, görmesin mi, ölen kocasının kardeşiyle evli gözüktüğünü. Durumun düzeltilmesi için kayınbabasına başvurduğunda bu kez de kendisini öldürmekle tehdit edip, sesini sedasını çıkarmamasını söylüyorlar. Yoksa cinayetten aranan küçük kardeşin foyası ortaya çıkacak. Kadın ise şimdi kimbilir Avrupa'nın hangi kentinde sürünüp gidiyor.

Şimdilik Avrupa'daki gençler evliliklerinde daha çok ailelerinin düşüncelerini gözetiyorlar. Ancak Avrupa'da doğan yabancı işçi çocuklarının, evlenme çağına gelmeleriyle bu olgunun yavaş yavaş ortadan kalkacağı gözüküyor. Türkiye'ye bağlılıkları süregelse de bu çocukların, evliliklerinde ailelerinden farklı ölçütleri temel alarak, kendi geleceklerine ilişkin daha özgür karar almaları beklenebilir. Bunların başında kuşkusuz eş seçimi gelecek. Bu konuda ailelerinin, memleketliliği esas almalarına karşın, giderek bu bağların Avrupa'da doğup büyüyen kuşakta gevşemesiyle, gençlerin eşlerini Türkiye yerine Avrupa'daki konumları açısından seçecekleri düşünülebilir. Böyle bir gelişme bir yandan gençlerin Türkiye ile akrabalık ilişkilerinin azalmasına neden olurken, bir yandan da Avrupa'daki çevreleriyle bağdaşan evlilik ilişkileri kurmalarına yol açabilir. Ancak bugünkü durumda gençler büyük

ölçüde kendileri için verilen kararların ve yaşantılarına çok ters düşen evlilik biçimlerinin esiri olmakta, ailelerin kendileri üzerinde eskiyi sürdürmek çabasından ötürü çoğu mutsuzluğa itilmektedir. Aşağıda belirttiğim olaylar gençlerin bu yüzden neler çektiğini gösteriyor.

ALİ VE HOLLANDALI KIZ

Amsterdam'daki ev doktoru tarafından, bize, çocuklarına ilişkin sorunu olduğu söylenen Ahmet Çetin görüşmeye eşiyle geldi. Sorun olarak karısının rahatsızlığından ötürü iki aya yakın zamandır işe gidemediğini, ev işlerini de yapamadığını ve şikâyetlerinin kalp çarpıntısı, halsizlik olduğunu bildirdi. Sözü alan karısı İsmet Hanım, düşük tansiyon ve iştahsızlık da olduğunu söyleyerek doktorun kendisine "diazepam" verdiğini söyledi. Daha şikâyetlerinin nasıl başladığını sormadan İsmet atılarak, hep Ali evden ayrıldığından beri oluyor, dedi ve birden ağlamaya başladı. Hikâye şu: Oğulları Ali bir süredir Hollandalı bir kızla beraber dolaşıyor. Baba bu işe şiddetle muhalif. "O kızla beraber olduğu sürece ben onu eve komam," diyor. Sonra da ilave ediyor: "Yıllardır sözümü dinlemedi. Baba sözü dinlemedi. Sigara içme dedim, sigara içti. Okula git dedim, okuldan kaçtı. Şimdi de işsiz güçsüz, kızın elinden para yiyor. Yakışır mı? Demiyorum, içmesin, eğlenmesin diye ama hele bir para kazansın. Akşam çıkar, sabah gelir. İçmiş. Erken dönsün. O saate kadar dolaşılır mı? Esrara alışır. Serseri olur. Ben öksüz büyüdüm. Bütün bunları da yaptım. Gençlikte olur. Ama baba sözü dinlesin." Soruşturunca Ahmet Çetin'in sürekli oğlunu ve karısını dövdüğü anlaşılıyor. Ne zaman oğlanı dövse ana araya girip evladını korumaya çalışıyor. "Yürek dayanır mı, ana yüreği hiç dayanır mı?" Ana çocuğunu korudukça babanın otoritesi sarsılıyor. Sarsıldıkça da erkekliğini, evin reisi olduğunu göstermek için basıyor dayağı. Fasit daire. Çocuğun başıbozukluğundan anayı suçlu görüyor. Ana da girişken, mert. Kocasını yalanlıyor, sözünü esirgemiyor. Erkek sığ. Ana erkeğin erkekliğini hissettirmiyor. Konuşma süresince baba yumuşadı, oğlunu evine sokmayacağı yemininden vazgeçer gibi oldu. Yeter ki çocuk kendisine gereken saygıyı getirsin. Anne çocuğu bulup birlikte ba-

na gelecekler tekrar. Bir sonraki sefere de, önceden oğlunu inkâr ettiğini söyleyen baba bizimle buluşacak, birlikte bir hal çaresi bulmaya çalışacağız.

Baba, memleketinin geleneklerine göre oğlunu yetiştirmek istiyor. Oğlunun saçının kısa, pantolonunun düzgün olmasını istiyor. Oğlu ise buranın gençleri gibi giyinip dolaşmak arzusunda. Kişiliğini olduğu gibi ortaya koyuyor. Gizli saklı bir şey yapmıyor. Ne yapıyorsa ortada. Halbuki babasına yalan söylese, yalancıktan babasının Türkiye ölçütlü düşüncelerine saygı gösteriyor gibi yapsa, belki baba, oğlunun yalan söylediğini bilse de daha mutlu olacak, yapmacık bir oyun içinde bile olsa, Avrupa'da giderek yok olan otoritesini sürdürebilecek. Ana, Avrupa'ya uyumdan yana çıkıp, oğlunu korudukça, baba sertleşiyor. Otoritesi sarsılıyor.

ESMA VE TACETTİN: HOLLANDA'DA KIZ KAÇIRMA

Tacettin 18, Esma 15 yaşında. İkisi de ilkokuldan beri Avrupa'da. Rotterdam'ın aynı mahallesinde oturuyor, uzaktan uzağa bakışıyorlar. Belli ki birbirlerini seviyorlar ama, ikisinin de aklından evlenmek geçmiyor. Daha önlerinde okul var. İkisine de çekici gelen ve Türkiye'de olmayan nispeten özgür gençlik yılları var.

Ancak, hızla gelişen olaylar durumu birdenbire değiştiriyor. Baba, kızı Türkiye'den bir erkeğe verecek. Başlık parası tamam. Esma'yı sorsanız satılacak. Dayanamıyor. Tacettin'e olan biteni açıklıyor. Daha birkaç gün öncesine kadar birbirlerine uzaktan uzağa bakmakla yetinen iki genç birbirlerinden hiç ayrılmamaya yemin ediyor ve kaçıyorlar. Artık aşıklar. Ama Hollanda'da nereye kaçsınlar? Yapabilecekleri hiçbir şey yok. Er geç yakalanacaklar. Ayrılmak ve yakalanmaktansa ölmek daha iyi deyip, birlikte ilaç alarak intihara girişiyorlar. Ancak o arada kendilerini arayan polis izlerini buluyor, ikisini de hastaneye kaldırıyor, hayatları kurtuluyor. Midesi yıkandıktan sonra Tacettin karakola götürülüyor. Yolda kendisine, Esma'nın ailesi pusu kurmuş. Tacettin'i öldürmeye çalışıyorlar. Tacettin canını güç bela kurtarıyor. Geceyi gene hapiste geçiriyor. Esma'yı kaçırdığından, yani bir kız kaçır-

dığından dolayı Hollandalı sosyal hizmet yetkilileri Tacettin'e pek hoş gözle bakmıyor, Esma'yla görüşme isteğini reddediyorlar. Neden sonra anlıyorlar ki Tacettin, Esma'yla evlenmek istiyor. Haber gönderiliyor. Esma dünden razı. Ailesi ise karşı gelmiyor. Çünkü onlar da kendilerine göre namuslarını temizlemek için gereken girişimde bulunmuşlar. Esma ve Tacettin bugün evliler.

Okulda

Amsterdam'da bir Türk öğretmen Türkiye'den son birkaç yıl içinde gelen öğrencilerin geçirdikleri süreci şöyle anlatıyor:

> "16 yaşında olmasına rağmen yeterince dil bilmediğinden ortaokul hazırlama sınıfında olan İsmail'e okulun ilk gününün sonunda, ne var ne yok, diye sorduğumda şöyle bir karşılık aldım: "Aman hocam bu memlekette ne disiplin ne de ahlâk var. Ben burada kalamam. En kısa zamanda yurda döneceğim." İsmail dönmedi ve okula devam etti. Ancak kısa bir süre sonra dersleri aksamaya başladı. Bir gün İsmail'e kendisiyle konuşmak istediğimi söylediğimde önce benden kaçtı. En nihayet buluştuğumuzda, "Hocam, meğer cennetmiş burası," dedi. "Ben bu yaşa gelmişim, bir kızın elini tutmuş değilim. Bu yaşa kadar hep kendimi boğmuşum. İnsanlık bu işte." Bir yıl içinde İsmail okulu bırakmış kaçak olarak büyük mağazaları temizleyen bir yerde çalışmaya başlamıştı."

Başka bir öğretmen ise okula yeni başlayan Türk gençlerinin, ilk günlerinde takım elbise ve kravat ile geldiklerini, sınıfta kendilerine bakılınca göz göze gelmemek için başlarını önlerine eğen sessiz çocuklar olduklarını, ancak çok kısa bir süre içinde düğmeleri göğüsleri-

ne kadar açılmış gömlekler, dar kot pantolonlarla okula gelip özellikle genç bayan öğretmenleri huzursuz ettiklerini söyledi.

"Biz otoriter bir eğitimden yana değiliz," diyor Hollandalı öğretmen. Gençlerin kendi kendilerini denetlemelerini sağlamak istiyoruz. Ancak çocuklar bunu yumuşaklığımıza verip durumu istismar ediyorlar. Belki daha sıkı olmalıyız ama bizim inandığımız sistem bu."

Türkiye'nin değer yargıları açısından, kendileri zaten birer "hippy" gibi giyinen Hollandalı öğretmenleri ise, gençler ciddiye almazken, aileler de okullarda disiplini çok gevşek bulduklarından çocuklarının baştan çıkarılacaklarından korkuyor.

Farklı kesimlerin eğitim sisteminden farklı beklentileri var. Örneğin Hollanda Eğitim Bakanlığı'na göre eğitimin temel amaçları herkesin kendine özgü kişiliğini geliştirmesi, herkesi sosyal ve demokratik açıdan kendini savunabilecek duruma getirmek. Rotterdam'daki Türk Öğretmen Birliği ise "yurduna, ulusuna yararlı" bir kişiyi yetiştirmeyi amaçlıyor. İşçi aileleri, çocuklarının Türk örf, adet ve geleneklerine göre yetiştirilmesini istiyor. Bu amacı da, ne Hollandalı ne de Türk öğretmenlerinin gerçekleştiremeyeceklerini düşündüklerinden, çocuklarını, okulların yanısıra bir de Kur'an kurslarına yolluyorlar.

Herkes birbiri için başka bir dünyanın insanı, herkesin birbirinden beklentisi farklı. Tüm güçlüklere karşın "eğitim" sürdürülüyor.

BAŞARISIZLIĞIN NEDENLERİ

Yabancı işçi çocuklarının çoğu teknik okullara gidiyor. Bunların, kızlar ve erkekler için ayrı ayrı olmaması, özellikle ailelerin kız çocuklarını okula göndermemeleri açısından önemli. Çeşitli aşamaları olan bu okulların alt düzeyini bitirenler otomobil tamircisi, muslukçu, daktilocu, taksi şoförü; daha bir yüksek düzeyde mezun olanlar ise hastabakıcı, polis, kuaför, çocuk bakıcısı vb. olabiliyor. Yabancı işçi çocuklarının büyük çoğunluğu alt düzeyi bile bitirmeden okuldan ayrılarak garson, çöpçü, benzin istasyonunda benzin pompacısı vb. oluyorlar. Çocuklarının okuldan ayrılmasında, özellikle babalarının büyük rolü oluyor. Kısa zamanda, oğlunun doktor, mühendis olamayacağını anla-

yan, bir yandan da artan pahalılık ve aile nüfusu altında ezilen baba, oğlunun bir an önce işe girip eve para getirmesini istiyor. Okuldan ayrılmanın bir nedeni de başarısızlık. Nedenleri çok. Ancak temel neden, hem ailenin hem de okul sisteminin, yabancı işçi çocuklarının gereksinmelerine göre değil ve esnek olmayan planlar doğrultusunda davranmaları. Örneğin, aile, çocuğun eğitimine çok önem verdiğini söylemesine rağmen davranışları bunu doğrulamıyor. Memlekette yaz izni geçirilecekse okul tatillerinin tarihlerine hiç bakmaksızın çocuklar okuldan alınıyor ya da okula geç gönderiliyor. Okul yılı süresince aile okulda olup bitenle hiç ilgilenmiyor. İlgilenmeye de hem zamanı yok hem de birçok anne-baba olup biteni anlayabilecek düzeyde yabancı dil bilmiyor. Çalışma koşullarından ötürü aileler, çocuklarının, bırakın okul sorunlarıyla ilgilenmeyi, normal günlük gereksinmelerini bile sağlayamıyorlar. Hem anne hem de babanın çalıştığı ailelerde çocuk okula gitmek için uyandığında anne-baba çoktan sabahın karanlığında işe gitmiş bile. Birçok öğretmen, bana, çocukların bütün gün okul dışında yalnız kaldıklarını, bu yüzden iyi beslenmediklerini ve yabancı işçi çocukları arasında kazaya uğrayanların çok olduğunu söylediler. Böylece öğle aralarında ve akşam okul dağılışlarında Hollandalı çocuklar evlerinin yolunu tutarken Türk işçi çocukları neredeyse sürü halinde sokaklarda başıboş dolaşıyor.

Birçok öğretmen Türk işçi ailelerinin kendilerinden kaçtıklarını, çocuklarının durumunu anne ve babalarıyla konuşmalarının hemen hemen olanaksız olduğunu söylüyor. Bunun nedeni ise ailenin okulda verilen eğitimi pek önemsememesi. Her ne kadar çocuklarının başarılı olmasını istiyorlarsa da özellikle kılık ve dinlerinden ötürü hocalarına pek güvenmedikleri ve yabancı oldukları bu eğitime kuşkuyla bakıyorlar.

Okullara kuşkuyla bakılmasının başlıca iki nedeni var. Birincisi çocukların Türk adet ve geleneklerine göre yetiştirilmeyeceği korkusu, ikincisi de çocuğun okulda başının belaya girebileceği. Gerçekten de okul hem bir öğrenim ortamı hem de "bela yuvası". Örneğin birçok okulda tuvalet kapıları kilitli. Öğrenciler ancak bir okul görevlisinin

nezaretinde tuvalete gidebiliyor. Neden, hem bu yerlerde esrar alışverişi yapılması ve kullanılması hem de eşcinsellerin buluşması. Kimi zaman da okullarda çeşitli azınlık grupları arasında başlayan küçük sürtüşmeler kanlı bıçaklı mahalle kavgalarına dönüşebiliyor. Aileler özellikle cinsel bakımdan çocuklarının ahlâkının okulda da bozulacağından korkuyor. Televizyonda, afişlerde, sokaklarda öpüşen, plajlarda çıplak denize girenler karşısında yabancı işçi çocukları Avrupa'da neredeyse bir "cinsel uyarıcı bombardımanına" uğruyor. Öğretmenler, okulu bu sorunların tartışılması gereken bir yer olarak görüyor, cinsel eğitim için özel zaman ayırıyorlar. İşçi aileleri ise bu eğitime çok karşı. Eğitime kuşkuyla bakılması yüzünden Avrupa'da ilkokulu bitirdikten sonra mesleki eğitim için oğullarını Türkiye'ye gönderen ailelerin sayısı, vize konup Avrupa'da oturma hakkı güçleşene kadar artıyordu. Eğitim sisteminin ise baştan aşağı, yabancı işçi çocukları olgusuna göre yeniden düzenlenmesi gerekirken, ancak geçici önlemler alınıyor. Halbuki eğitim sistemine göre, yabancı işçi çocukları kimi bakımdan gerilerse, kimi bakımdan da ileriler. Örneğin kızlar için kurulmuş bir meslek okulunu ziyaret ettiğim yemek pişirme dersinde Hollandalı hoca on beş-on altı yaşlarındaki Türk kızlarına yumurtanın nasıl kırılması gerektiğini gösteriyordu. Yabancı işçi çocuklarının ileri oldukları konular sade pratik becerilerle sınırlı değil. Öğretmenlere göre Türkiye'de ilkokulu bitirenlerin matematik, doğa bilgisi, coğrafya, tarih gibi konularla bilgisi ezber de olsa Avrupalılara göre genellikle daha çok. Okulda başarısızlığa yol açan en önemli nedenlerden biri de dil sorunu. Yabancı işçi çocuklarının etkin bir şekilde dil öğrenebilecekleri bir ortam henüz sağlanmış değil. Ancak Avrupa'da büyüyüp Hollandaca'yı ana dili gibi konuşan çocuklarda da okul başarısızlığı yüksek. Ne kadar dil öğrenirlerse öğrensinler çocukların gereksinmelerine uygun bir ortam ve eğitim sistemi kurulmadıkça başarısızlık süre gelecek.

Hollanda'da erkek çocukların eğitimi kısa kesmelerine bir neden de Hollandalı işverenlerin kaçak olarak yabancı çocuk işçi çalıştırması. Mesleki öğrenim gören gençlerin hem para hem de pratik bilgi kazanmaları amacıyla düzenlenen "öğrenim ve çalışma programı"

çocukların haftada üç gün bir işyerinde, iki gün de eğitim kurumlarında geçirmesini öngörüyor. Ancak işverenin; gence, düşük bir ücret karşılığı haftada beş gün çalışıp okulla durumunu idare etmesini önermesi, bir tür çıraklık eğitimi olan bu programı amacından saptırıyor. Kısa zamanda ya çocuğun okulla ilişkisi kesiliyor ya da çocuk kendiliğinden okulu bırakarak kısa bir süre sonra diplomalı bir işçi olabilecekken, kaçak, vasıfsız işçi durumuna düşüveriyor.

Avrupa'daki eğitim sistemlerinde mesleki okullar dışında Türk işçi çocukları için en önemli eğitim kurumu ilkokullar. Her ne kadar çocuğun bağımsız kişiliğinin ve temel güveninin gelişmesi ve yabancı dil öğrenimi bakımından okul öncesi eğitim önemliyse de birçok Türk ailesi, bu okulları "oyuncak okulu" diye küçümseyerek çocukları, mümkünse evde onlara bakacak büyük kardeşlerine teslim ediyorlar. Üniversitelerde de pek az yabancı işçi çocuğu var. Girebilmek bir yana, Türkiye'deki gençlerin beklentisinin tersine, üniversiteye gitmek düşüncesi bile yok işçi çocuklarında. Hollanda'nın orta dereceli okullarında okuyan birçok çocuğa "üniversiteye girebilmek için önce hangi okulu bitirmek gerekir," diye sorduğumda, tek birisinden doğru yanıt alamadım. Ancak özellikle Berlin'deki Hür ve Paris'teki Vincennes Üniversitesi'nde hem Türkiye'den gitme, hem de babaları Avrupa'da işçi olan birçok genç var ki, çoğu halk çocukları. Her ne kadar bunlar, Avrupa'daki Türk işçi çocuklarının sayıları açısından devede kulak gibi kalıyorlarsa ve yine her ne kadar Türk bilim çevreleri bu gençlerin çalışmalarından habersiz iseler de bu üniversitelerde Türkiye'nin geleceği açısından önemli düşünceler ve araştırmalar üretiliyor.

HOLLANDA OKULU, TÜRK SINIFI VE KUR'AN KURSLARI

Avrupa'da birçok ilkokul neredeyse yabancı işçi çocuklarıyla dolup taşıyor. O denli bir yığılma var ki birçok okulda yabancı işçi çocuklarının sayısı Avrupalılardan daha çok. Zaten Avrupa "ikinci kuşak" olgusuna, işçi çocuklarının ilkokullara başlamasıyla uyanıyor. Okula başlayana dek evlerinde oturan, kendi mahallelerinde oynayan çocuklar pek göze çarpmamış. Ama yüzbinlerce çocuğun birdenbire aynı yıl-

larda, ilkokullardaki kaydı neredeyse şaşkına uğratmış Avrupalıları. İlk önce bu çocukları, yıllardır sürdürdükleri ders programları çerçevesinde yetiştirmeyi amaçlamışlar. Bu klasik eğitimi hâlâ inatla sürdüren birçok okul var. Ancak genel eğilim, işçi çocuklarının gereksinmelerini göz önünde tutarak yeni programlar geliştirmek. Bu yaklaşım ise birçok Avrupalı ailenin, eğitim kalitesinin düştüğü kaygısıyla, çocuklarını, yabancı işçi çocuklarının okudukları okullardan çekmek oluyor. Sonuçta Amerika'da olduğu gibi bir tür "getto" okulu oluşuyor. Hollanda'da ziyaret ettiğim birçok ilkokulda Surinamlı, Faslı, Türk, Yugoslav vb. çocukların yanısıra pek az Hollandalı çocuk vardı. Yetkililerin söylediklerine göre ailelerin çoğu, çocuklarını daha uzak ama yabancıların olmadığı okullara yerleştirmişler.

Normal ilkokul programının yanısıra yabancı işçi çocukları ana dillerinde de eğitim görüyor. Aynı okul içinde haftanın belirli saatlerinde çocuklar "anadil" sınıflarına ayrılıyor. Türk işçi çocukları bu sınıflarda Türkçe okuma-yazma, hayat bilgisi, sosyal bilgiler, coğrafya, din bilgisi ve müzik dersleri alıyor. İlkokul diplomaları Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da kabul ediliyor. Zaten program Ankara'nın isteğine göre hazırlanmış. Ancak iki ayrı eğitimi birlikte yürütme çabası çelişkilere ve sorunlara yol açıyor. Çocuklardan, yaşadıkları ortamla hiç ilgisi olmayan ve birbirleriyle çelişen davranış ve beceriler bekleniyor. Örneğin Türk öğretmen ile Hollandalı öğretmenin çocuklardan beklentileri birbirlerinden çok farklı. Öncelikle iki ayrı eğitim birbirlerine ters. Hollandalılar, kimi artık Türkçeyi hiç konuşamayan bu çocukların Avrupa'da yaşayacaklarını var sayarken, Türk sınıflarında yürütülen eğitim programı, okutulan kitaplar vb. Türkiye'den farksız. Türk öğretmenler de amaçlarının, çocukları "hayata hazırlamak, Türkiye'ye döndüklerinde güçlükle karşılaşmamalarını sağlamak" olduğunu söylüyorlar. Çocuk bir sınıfta Türkiye'de yaşamaya hazırlanırken, diğerinde Hollanda'da yaşayacağı varsayılıyor. Türkçe derslerinin içeriğinin Avrupa'da yeni gerçeklere göre saptanmasını ise Ankara, eğitime "resmi ideolojinin" dışında unsurların hakim olabileceği kaygısıyla istemiyor.

İki sınıfın iki ayrı dünya olduğu çok belirgin. Örneğin Türk sınıflarında kara tahtanın üstünde bir Atatürk resmi ve Türk bayrağı var. Hollanda sınıfında ise aynı yerde "Coca Cola serinletir" diye bir yazı ya da "Nötron Bombasına Hayır" afişi görmek olası. Kızların ve erkeklerin ayrı oturduğu Türk sınıfında çocuklar öğretmenle konuşmak için söz aldıklarında ayağa kalkarken, Hollanda sınıfında öğretmen ta onun yanına kadar gelip yere bile çömelebiliyor çocuğu dinlerken. Farklı beklenti ve amaçlardan ötürü kimi ilkokullarda Türk öğretmenleri ile Hollandalı öğretmenler arasında adeta ilan edilmemiş bir savaş var. Birinin yaptığını diğeri hemen değiştirmek istiyor. Ancak Türk sınıfları, Milli Eğitim yetkililerince benimsenmiş olmalarıyla birlikte, henüz çok az okulda var. Programın yürütülmesinde hem öğretmen hem de kitap sıkıntısı çekiliyor. Giderek artan, ancak gene de yüzde 10'u geçmeyen sayıda Türk ailesi ise "kafası karışmasın, Avrupa'da tahsili daha iyi olsun" gerekçesiyle çocuklarını Türk sınıflarına göndermiyor.

Türk ilkokul çocuklarının büyük çoğunluğu Hollanda okulu ve Türk sınıfı dışında bir de haftada en az üç gün Kur'an kursuna gidiyor. Hollanda'da bu kurslar genellikle Süleymancılar ile Nurcular denetiminde. Aynı zamanda Türk sınıfında da din dersi verildiğinden çocuk bu konuda da çelişkilerle karşı karşıya. Hem Türkçe'yi doğru dürüst konuşamayan çocuk Kur'an kursunda bir de Arapça ayetler ezberlemekle yükümlü hem de hocalar kendisinden başka türlü bir insan olmasını bekliyor; onu neredeyse Avrupa'nın göbeğinde bir "cihad" beklentisiyle yetiştiriyorlar. Böylece aynı gün içinde çocuk kendisini Hollandaca konuşarak Hollandalı gibi, Türkçe konuşarak Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir vatandaşı gibi ve Arapça konuşarak şeriata inanmış bir Müslüman gibi yetiştirmek isteyen üç ayrı öğretmenle, üç zıt ortam içinde buluyor. Bakalım gelecekte çocuklar buradan bir senteze varabilecekler mi? Ve daha önemlisi bu olağanüstü yüklenme dönemini sağlıklı atlatabilecekler mi?

Birçok yerde okullar Türk öğretmenlerin de yardımıyla çocuklara daha uygun yeni programlar geliştiriyor, deniyorlar. Yabancı işçi

çocuklarına özgü, nasıl bir eğitim götürülmesi gerektiğine ilişkin seminerler düzenleniyor, toplantılar yapılıyor. Özellikle üstünde durulan, ilkokul programları. Almanya'nın kimi bölgeleri dışında Avrupa'daki neredeyse tüm eğitim uzmanları yabancı işçi çocuklarının doğru dürüst İsveççe, Hollandaca vb. öğrenebilmeleri için, önce ana dillerini çok iyi öğrenmeleri gerektiğine inanıyorlar. Güçlük ana dil eğitiminin içeriğinin belirlenmesinde ortaya çıkıyor. Hem bu konuya yönelik araç ve gereç yok hem de ne okutulacağı önemli. Neyin okutulacağı ise ülkenin ya da eyaletin göçmen politikasına bağlı. Değişen iktidarlar ve ekonomik koşullar da göçmen politikasını belirlediğinden, yabancı işçi çocukların eğitimi İsveç dışında birçok Avrupa ülkesinde tam bir keşmekeş içinde. Avrupalı yetkililerin sık sık yaptıkları, çocuklarınızı okula gönderin, dil öğrensinler, bir beceri kazansınlar ki geleceklerini garantiye alsınlar, çağrısı bu koşullar altında kâğıtta kalmaya mahkûm. Tek tük teknik öğrenim veren kurumlar dışında bugün okulların en önemli işlevi eğitim değil, çocukları hiç olmazsa günün belirli saatlerinde sokaktan uzak tutmak.

BİR VELİ TOPLANTISI

Eğitim Müdürlüğü'nün kararına göre tüm Amsterdam okullarında, yüzme zorunlu bir ders. Herkesin yüzme öğrenmesi şart koşulmuş. Sırf bu yüzden kızlarını okula göndermeyen, yüzme günleri çeşitli mazeretler uyduran Türk aileleri çok. Bir veli toplantısında bu konunun enine boyuna tartışıldığına tanık oldum.

Toplantıyı Hollandalı müdür yardımcısı genç bir bayan yönetiyor. Yanında oturan Türk sınıfı öğretmeni konuşulanları çeviriyor.

Toplantının yapıldığı sınıfta 10 kadar veli var. Sekiz erkek, iki de kadın. Kadınlar odanın bir tarafında, erkekler diğer tarafında oturuyor. Gelenler Türk velilerinin yarısı. Faslılardan toplantıya çağrılı oldukları halde tek bir veli bile gelmemiş.

Aileler soruna bir çözüm bulunmazsa kızlarını okula göndermeyeceklerini, zaten çocuklarının kızlı-erkekli okumasının bile kendilerine güç geldiğini söylüyor. Türkiye'de karışık sınıflara bir dedikleri

yok, çünkü başlarında Türk öğretmen var. Disiplin sağlamasını biliyor. Örf ve adetleri Müslüman. Ama Hollandalı öğretmenin sınıfında olup biten belli değil. Her şey serbest, her şeye izin var. Tüm bunların yanısıra bir de kız çocuklarının havuzda açılıp saçılmaları olacak iş değil.

Türk öğretmenin, kız ve erkeklerin ayrı zamanlarda yüzdüğünü belirtmesi velilerin bir kısmını rahatlatmış gibi gözüküyor. Ama aralarında gene bir huzursuzluk var. Türk öğretmen yüzmenin niçin zorunlu ders olduğunu belirtiyor. Boğulmamak, ölmemek için.

Gerçekten yüzlerce kanalı olan Amsterdam'da yüzmeyi bilmemek, bir hayat memat meselesi olabiliyor. Çocuklar arasında kayak yüzdüreyim, balık tutayım falan derken, kanallara düşen çok. Hele aileleri çalıştığı için saatlerce sokaklarda başıboş dolaşan Türk çocukları için tehlike belki daha da büyük. Kazara boğulmanın yanısıra, Amsterdam kanallarında ırkçılıktan ötürü yabancılar için öldürülme tehlikesi bile var. Tek tük de olsa son yıllarda bu tip olaylara rastlanıyor. Neredeyse Amsterdam'da yaşayan bütün Türklerin dilinde Hollandalı bir gençlik grubunun öldürdüğü, Ispartalı gencin hikâyesi dolaşıyor. Zil zurna sarhoş Hollandalı gençler, gece geç saatte işten evinin yolunu tutan bir Ispartalıyı kovaladıktan sonra, yakalayıp kanala atıyorlar. Yüzmesini bilmeyen genç Türk işçisi boğuluyor.

Bu gerekçeler önünde erkek velilerin çoğu, yüzme dersinin gerekliliğinden yana çıktılar. Ama gene de ikna olmayanlar vardı. Hatta bir anne "Elalemle yüzeceğine, varsın boğulsun daha iyi" dedikten sonra kendi sözlerine kendisi de güldü. Meselenin tartışılması böylece kapandı.

Tüm tartışmalar boyunca, Türk öğretmen Mirza bana Cengiz Aytmatov'un öğretmen Duyşen'ini anımsattı. Kızlarını istemeyerek neredeyse kanun zoruyla okula gönderen velilerin karşısında tek başına, çaresiz ama sonsuz sabırlı devrimci bir öğretmen.

Irkçılık

IRKÇILIKTA TUTARLILIK VE BELİRSİZLİK

Türkiye insanlarının kimi özellikleri Avrupa'da ırkçılığın psikolojisine ilişkin yeni boyutlar getirmiştir.

Dünyanın çeşitli yerlerinde ırkçılığa maruz kalan insanların genellikle çok belirgin özellikleri olmuştur. Bunların en göze çarpanı tabii ki siyahlar. Güney Afrika'da ya da Amerika Birleşik Devletleri gibi yasal olarak bile ırkçılık politikası sürdürmüş ülkelerde, siyaha, her yerde derisinin rengine göre davranılmıştır. Yahudilerin de sık sık Batı'da karikatürize edilen belirgin özelliklerinden biri, burunlarının büyük olması. Sırf bu yüzden, yani burunlarından ötürü Yahudi sanıldıklarından, Amerika'da 1940'larda otelde, lokantada yer bulamayan, çeşitli mahallelerde ev satın alamayan çok kişi vardı. Gene bu yüzden, hâlâ bugün Amerika'da birçok genç Yahudi kızı estetik ameliyatla burnunu küçültür, şeklini değiştirir. Ancak ırkçı baskılar altında egemen sınıflar tarafından ezilen bu insanlar bir açıdan tutarlı, kuralları belli bir dünyada yaşarlar. Siyah ya da Yahudi, beyaz, Anglosakson Protestanlarca sevilmediğini, istenmediğini bilir. Yasalar ve davranışlar her gün bunu doğrular. O da kendi beklenti ve davranış-

larını egemen sınıfların ırkçı ama tutarlı tavırlarına göre ayarlar. Yahudi, siyah, kızılderili, Çinli vs.'ye tutarlı davranılmasının başlıca nedeni çok belirgin olan fiziki özelliklerinden ötürü bu insanların kolayca tanınması. İlle siyah diye kendisine her zaman kötü davranılmaz tabii. Bazen tersine çok kabul de görür, sevilir. Ama bu da, yani kabullenmesi de genellikle kişiliğinden değil, derisinin siyah olmasındandır. Örneğin Amerika'nın siyahlara karşı güttüğü ırkçı politikanın 1960'larda Martin Luther King, Elijah Muhammed ve Kara Panterler'le Eldridge Cleaver'in savaşımları sonucu azalmasıyla birlikte, siyahlar da toplumda daha çok kabul görmeye başladı. Birçok beyaz, sırf ırkçı olmadıklarını kendilerine ve çevrelerine kanıtlamak amacıyla birkaç yıl öncesine kadar vücutları kokuyor diye burunlarını kıvırdıkları siyahları ağırlamaya başladılar. Örneğin kompozitör Leonard Bernstein bir yandan evindeki sosyete partilerine, banka soygunundan aranan "kara panterleri" çağırırken, kimi üniversiteli kızlar da özellikle siyahlarla yatmaya başladı. Toplum hemen bunlara isim verdi "şık radikaller". Ancak siyahlar açısından ırkçılık gene tutarlı bir biçimde kendini göstermiş oldu. Horlanmaları da, beyaz kızların yatak odalarına alınmaları da kişilikleri ile değil, derilerinin rengi ile ilgiliydi.

Siyahların, Çinlilerin ya da benzer belirgin özellikleri olan diğer grupların ruh sağlığı için önemli olan, iç dünyalarının ve beklentilerinin dış dünyanın gerçeklerine uygun olması. Ruh sağlığını, gerçekler doğrultusunda yaşamak diye tanımlarsak ('kime göre gerçek' tartışmasına burada girmeden) yukarıda adı geçen gruplar, her ne kadar ırkçı baskılar altında ezilseler de, bu acı ve güç olmasına rağmen, kendileri için şaşırtıcı bir unsur olmuyor. Yani sevilmeyi beklerken tokatlanmıyor, horlanmayı beklerken kabullenilmiyorlar. Kendilerine ilişkin görüşleri ile başkalarının kendilerine davranışları birbirine ters düşmüyor, aksine birbirini doğruluyor. Belki de kişinin ruh sağlığını en çok sarsan olgu, çevreden gelen, kendisine ilişkin tutarsız davranışlar ve beklentiler sonucu kimliği hakkında şüpheye düşmesi. Örneğin sürekli dayak yiyen, horlanan bir çocukla, sürekli sevilen, el üstünde tutu-

lan bir çocuk için dünya tutarlıdır. Ama bir gün sevilen, ertesi gün dövülen bir çocuk kısa zamanda ruh sağlığını yitirebilir.

Şimdiye dek belirgin özelliklerin hedef olduğu ırkçılıktan söz ettim. Cezayirli psikiyatrist Fanon da tutarsız davranışların insanın ruh sağlığını nasıl sarsabileceğine ilişkin iyi bir örnek veriyor. İngiliz sömürgesinde yetişmiş bir siyah, *Tarzan* filmini seyrederken kendisini filmin kahramanıyla, yani Tarzan'la özdeşleştiriyor. Aynı filmi Londra'da seyrederken, yanında oturan beyazlar ise onu ekrandaki kara derili vahşilerle özdeşleştiriyor. Zaten ırkından ötürü ezilen kişinin kendisine ilişkin görüşleri ile çevrenin kendini algılamasındaki terslik sonucu ruh sağlığını da yitirmesi kolaylaşıyor.

TÜRKİYE'NİN KİMLİK SORUNU

Çeşitli tarihsel, siyasal gelişmeler ve fiziksel özelliklerinden ötürü zaman zaman Avrupa'daki Türk işçi aileleri ve çocukları da ruh sağlıklarını sarsan aynı çelişkilerle karşılaşıyor. Çelişki sadece ırkçılığın değil, Türkiye'nin, kimlik sorununun da bir sonucu.

Cumhuriyet'in kurulmasından, hatta Tanzimat'tan bu yana Türkiye'yi yöneten güçler "çağdaşlaşma" düşleri ile birlikte, Türkiye'ye, tarihsel gelenekleri dışında "Batılı" bir kimlik aramışlar. Cumhuriyet'le birlikte "Batılı kimlik" resmi görüş olarak benimsenmiş.

Bu doğrultuda, aile ilişkilerimizi düzenleyen İsviçre kökenli medeni kanunumuzdan, Avrupa güzellik yarışmalarında "bayrağımızı" temsil eden mayolu kızlarımıza kadar, devlet halka sürekli olarak Batılı gibi olmamız gerektiği görüşünü sunmuş, bizi Batılı gibi konuşmaya, düşünmeye, davranmaya, giyinmeye özendirmiş.

Bu örnek doğrultusunda yetişen ve çoğu gerçekten olumlu ve olumsuz yönleriyle Batılıdan ayırt edilemeyecek ölçüde Batılılaşan ya da Batılılaşmış gibi gözüken (bilim adamı, işadamı, politikacı, sanatkâr, gazeteci, diplomat, asker) ise kendi kişiliklerinin görüntüsünü Türkiye'nin de görüntüsü diye çeşitli araçlarla (okul, basın, radyo, televizyon, edebiyat, defile vs.) ülke çapında yaymışlar. Her ne kadar bu yaşantıya nüfusun büyük çoğunluğu ve özellikle kırsal kesim ayak uy-

duramamış ise de kendisine, Türkiye, Batı'nın bir parçası olarak gösterilmiş. Avrupa Konseyi üyeliği, Eurovizyon, NATO, Avrupa Kupa Galipleri Turnuvası vs. vs. ise hep bu görüntüyü doğrulayan somut olgular. Özellikle basınımız da yıllardır Batı'nın Türkiye ve Türkleri nasıl benimsediğini çeşitli fırsatlarla anlatmış durmuş.

Tanzimat'tan bu yana yavaş yavaş oluşan, neredeyse yüzyıllık bir süreç bu. Avrupa'ya gelen Türk işçisi bu sürecin ürünü. Ancak, aynı kişi, aynı zamanda Osmanlı tarihi ve İslâm kültürünün de bir ürünü. Türk işçisi de Pakistanlı gibi, Faslı gibi köyünden kopup garıban biçimde birdenbire yapyabancı bir dünyada buluyor kendisini. Türk insanı belki tarihinde ilk kez Avrupa'da bir sömürge insanı oluyor. Ama kişiliğinde hem Batı'yı iyi bilmenin hem de hiçbir zaman bir sömürgeli olmamanın, tersine bir dünya imparatorluğunun mirasçısı olmanın özelliklerini taşıyor. Ve bu özelliklerinden ötürü Avrupa'daki ırkçılığa en tepkisiz olan göçmen topluluğu da belki Türk işçileri. Çünkü kendisine kondurmuyor. Avrupalıların kendisini o denli aşağılık bir mahlûkmuş gibi görebileceklerini havsalası almıyor. Halbuki Avrupa'daki Türklerin çoğunluğunun bulunduğu Almanya'da ırkçı saldırılara en çok hedef olan topluluk da Türkler.

Türk işçilerinin ırkçılığa tepkisiz kalmalarının bir başka nedeni de Avrupa'daki yaşantılarının güvencesizliği. Herhangi bir ters hareketten ötürü işlerinden atılmaktan, sınırdışı edilmekten korkuyorlar. Hele bazı durumlarda cezaevine düşerlerse, yasal olarak cezalarını çektikten sonra Türkiye'ye iadeleri de mümkün. Güvencesizlik o dereceye varmış ki, en basit bir konuda bile haklarını aramaktan çekiniyorlar. Bu konuda tanık olduğum bir olay ilginç bir örnek. Amsterdam'da Alman Konsolosluğu'nun önünde Türk işçileri sabahın erken saatlerinden itibaren uzun bir kuyruk oluşturmuşlar. Vize alabilmek için konsolosluğun açılmasını bekliyorlar. Saat sabah onu geçmesine rağmen kapıda hiçbir hareket yok. İşçilerden birinin kapının zilini çalmasıyla birlikte, beş-on kişi hemen harekete geçip, kendisini engelleyerek, azarlıyor: "Aman kardeşim, ne yapıyorsun? Elin gavuru ya kızar da vizeyi vermezse!" Kapı nihayet yarım saat geç açılıyor ve Almanla-

rın ters bakışları ve buyruk verircesine konuşmaları karşısında kısık kısık seslerle kurban bayramlarını Türkiye'de geçirebilmek için transit vize talebinde bulunuyor işçilerimiz. Çoğunun içi öfke dolu ama sesleri çıkmıyor.

Türk işçi çocukları bir yandan babalarının yaşadıkları bu tip olaylara kısmen tanık olurken, bir yandan da kendi yaşadıkları olaylar var.

Bu tepkisizlik ve eziklik dışa vurulmadığı, harekete geçmediği ölçüde kişide çeşitli psikolojik huzursuzlukların gelişmesine neden olabiliyor. Türk işçi ve aileleri bu açıdan ırkçılığın saldırılarına hedef olan siyah, Yahudi gibi diğer gruplardan farklı. Çünkü diğer gruplar ırkçılığa karşı açık tepki göstermiş. Bireyi aşan toplu bir bilinç, toplu bir direnme biçimi oluşmuş. Örgütlenmişler, ırkçılıktan hesap soruyorlar. Oysa Türkler yapayalnız, Hollanda'da çalışan bir işçinin deyimiyle, "Koyunun çobanı olmazsa, dağda kurt kapar". Ülkelerarası sosyal güvenlik anlaşmaları çiğnenerek, işçilerimiz insafsızca sömürülüyor. Ses yok. İnsan Hakları Bildirgesi gibi evrensel ilkeler hiçe sayılıyor. Türkiye gene sessiz. Vize konuluyor. Türkiye'nin dışişleri bakanı bile "dost ve müttefik" Alman topraklarından transit geçerken sesini çıkarmadan vize alıyor. Bunlara Türkiye'nin Avrupa'daki görüntüsü de eklenince eziklik daha da artıyor. Eurovizyon'da hep sonunculuğa aday Türkiye. Futbolda gol bile atamaz olduk. Dünya bankalarından her yıl borç dileniyoruz. Uluslararası politik arenada haklıyken de, haksızken de yapayalnızız. Tüm bu olaylar ve olgular, hükümetlerinin silikliği, kişiliksizliği işçinin kişiliğinde etkisini gösteriyor.

IRKÇILIĞA KARŞI İSLÂM

Kendi dışında ırkçılığın ve haksızlığın üstüne gidecek güçle özdeşleşmekten yoksun kalan işçi, kaçınılmaz olarak, iç alemine kapanıyor. Bunun Avrupa'daki Türk işçileri arasında en önemli göstergesi dini davranışların Türkiye'ye göre daha yoğun olması. Kurban Bayramı'nda "Amsterdam semalarının Allah-u ekber sesleriyle inlemesi", Amsterdam'ın beşinci camii için bir ay gibi kısa bir sürede işçilerin

kendi aralarında yüz milyon lira toplaması, Türkiye'den de daha fazla dine sarılış, dışa vurulamayan ezikliğin, dini yani iç alemi pekiştirmesinin bir örneği.

Ezikliğin bir inançla, dinle bir ölçüde telafi edilmesi kişinin psikolojisi için olumlu bir özdeşim. Ezikliğin getirdiği öfke, inanca dönüşüyor. İnanç ise, çeşitli davranış ve gelenek biçimlerinin sürmesini sağlayarak, gelecek için bir ümit vererek, günlük yaşantısında bireye bir güvence ve sükûnet veriyor.

Ancak ırkçılığın sonucu eziklik, horlanma, ikinci sınıf insan muamelesi, Türk işçilerinde çeşitli psikolojik rahatsızlıklara da yol açıyor. Bu rahatsızlıkların çoğu psikosomatik. Yani psikolojik kökenli, fizyolojik rahatsızlıklar. Örneğin ülser, nefes darlığı, tansiyon yüksekliği, çarpıntı gibi. Bunlara sinir sisteminde el ayak titremesi, kaşına gözüne hakim olamama gibi çeşitli bozuklukları da eklemek mümkün. Böylece öfkesine ses veremeyen, her yıkıcı, onur kırıcı olay karşısında yutkunmaya zorunlu kalan kişinin vücudunda çeşitli arazlar ortaya çıkabiliyor. Fizyolojik nedeni olmayan bu tip rahatsızlıklara Türk işçilerinde sık rastlanıyor. Hatta bu yüzden, rahatsızlığa tanı koyamayan hekim, karşısındaki yabancı işçinin, işinden kaytarmak, haksız yere hastalık parası almak için numara yaptığını sanıyor. Gerçekten hasta olduğunu kanıtlamak durumunda bırakılması ise, işçiyi daha da hasta ediyor. Kendisinin dilinden derdinden anlayacak psikologlar da olmadığı için genellikle psikosomatik rahatsızlıkları olan, ki çoğu belki bu tip rahatsızlıklar, doktor tarafından kapı dışarı ediliveriyor.

Dine sarılma ve psikosomatik rahatsızlıklar dışında ezikliğe bir diğer önemli tepki de saldırganlık. Buna da iki biçimde rastlıyoruz. Kişinin, kendisine yönelttiği saldırganlık. Yani çok sigara ve içki içmek. Bu durumda kişi kendine bile bile zarar veriyor. Böylece zaten güç koşullar altında çalışan ve yaşayan işçi kendisine de bakmayınca kısa zamanda haşat oluyor. Türk işçilerinin Avrupa'ya ilk geldiklerinde çektirdikleri fotoğraflarla 10 yıl sonra çektirdikleri fotoğraflar arasındaki fark insanı şaşırtıyor.

Zamanında İstanbul'da yabancı doktorların muayenesinde tam

sağlıklı olarak geçen körpe delikanlıların işçilik yıllarından sonra hastalıklı halleri hemen hepsi için genel bir görüntü.

Diğer bir saldırganlık biçimi ise, işçinin en yakınındakilere eziyet etmesi. Bunlar da genellikle çevresindeki en zayıf ve aile terbiyelerinden ötürü nasıl olsa kendisine karşı koyamayacak kişilerden oluşuyor. Yani karısı ve çocukları.

Doğaldır ki işçi çocukları da babalarının ezikliğinden etkileniyor. En kolay göze çarpanı yukarıda sözü edildiği gibi, babanın, kendisini amansızca sömüren işverene ya da ırkçılığa karşı öfkesini, çocuğunu döverek gidermesi.

Türk işçi çocukları babalarının hedef oldukları ırkçılık sonucu psikolojik açıdan da etkileniyor.

ÇOCUKLARIN DÜŞLERİ VE BABALARIN DÜŞÜŞÜ

En çok çocuklar kahramanlara inanır. Çocukların hayatlarındaki ilk ve en önemli kahramanlardan biri ise babaları. Onların gözünde her şeye muktedir olan baba, doğruyu, iyiyi ve gücü temsil eder. Kapitalist toplumlarda genellikle işçi çocuklarının babalarına ve onun kahramanlığına ilişkin düşleri erken yaşta sarsılır. Ancak işçiyle birlikte onun çocuğu da aynı güçler tarafından sömürüldüklerinden, ikisi aynı ezikliği paylaşır. İkisi de toplumda aynı muameleyi görür. Avrupa'daki Türk işçi çocuklarının durumu ise bundan çok farklı. Almanya, İsveç, Hollanda gibi işçi alan toplumlar, işçi çocuklarının Avrupalılara göre babalarının eski, köhne, geri, ilkel, feodal vs. adetlerini bırakıp "çağdaşlaşmalarını", Avrupalı gibi olmalarını istiyorlar. Özellikle eğitimci ve sosyal çalışma uzmanları yabancı işçi çocuklarını çağdaşlaştırmayı kendilerine amaç edinmişler. Bu konuda çok çaba harcıyorlar. İşçi çocukları için de kendilerine masal gibi gözüken, adeta gözlerini kamaştıran Avrupa ve Avrupalılık, babalarının kenar mahallelerdeki getto hayatından çok daha çekici.

Babaları dahil çevrelerindeki Türkler ise hep ezilen, horlanan kişiler. Doğru dürüst telefon etmeyi, asansöre binmeyi bile bilmeyen, iki kelimeyi yan yana getirip, merhaba diyemeyen aciz, zavallı insan-

lar. Kısaca Avrupa'ya küçük yaşta gelmiş çocuklar babalarını ve Türklüğü hor görüyor, onlar gibi olmak istemiyorlar. Yabancılar önünde babalarının ezikliğini ise çocuklar yadırgıyor. Çünkü, örneğin, çocuğun Hollandalı arkadaşlarıyla birlikte zaman zaman dalgaya bile alabildiği öğretmeninin önünde babası el pençe divan duruyor.

Babaların, çocukların gözünden düşmesine diğer bir neden de dil sorunu. Babalar çocuklara muhtaç. Postaneye bile yanına çocuğunu alıp gidiyor. Yoksa mektubunu bile postalayamayacak belki.

Irkçılığın ve sömürünün sonucu, çocuğun babayla özdeşleşmesi, babayı kahraman gibi görmesi engelleniyor. Babası giderek zavallı, gülünç, başka bir çağın insanı gibi gözüküyor ona. Hollandalı sınıf arkadaşlarının babalarıyla kendi babasını karşılaştırınca, babasını küçük görme eğilimi daha da artıyor. Ve böylece bu durumda olan çocuklar sağlıklı psikolojik gelişme için en temel unsurlardan biri olan baba özdeşiminden yoksun kalıyor.

AVRUPALI GİBİ OLMAK

Irkçılığa hedef olmamak için Avrupalıya benzemek, sokakta yürürken bir Avrupalı'dan ayırt edilmemek daha mı iyi? Avrupalıya benzeyen Türkler daha mı rahat yaşıyor? Bu soruyu en iyi yanıtlayacak olan Hollanda'daki mavi gözlü, sarı saçlı kimi Karadenizli işçilerimiz ve çocukları. Sırf bu nedenden, yani Hollandalılara benzediklerinden dolayı bana psikolojik danışmaya gelen iki kişi vardı. İkisinin de derdi aynı. Sokakta, tramvayda, kahvede son derece iyi muamele görüyorlar. Ama bir ağızlarını açıp konuşmaya başladılar mı ya da yanlarındaki Türk gazetesi göze çarparsa Hollandalıların tavrı şaşkınlıktan da öte, kabalığa varacak bir biçimde derhal değişiveriyor. Çeşitli vesilelerle her gün bu yıpratıcı olayla karşı karşıya geliyorlar. Önce kendilerine gülümseyen, sonra da birdenbire sırtlarını çeviren, hatta aldatıldıklarına kızan Hollandalılar. Bu tip olaylar kişide yoğun ve belirsiz bir öfkeyle, kaygının gelişmesine yol açıyor. Gördüğüm iki kişide de baş ağrısı, çarpıntı gibi çeşitli psikosomatik rahatsızlıklar vardı. Hatta bu yüzden işçilerden biri beş aydır işine bile gidemez duruma gelmişti.

Kendine güveninin geri gelmesine bir yararı olur ümidiyle, "tedavisi gereği" altı aylığına Türkiye'ye gitmesini sağladım.

Kişiye "gözünün rengine göre" davranılmasının, o kişinin kendisini algılamasına, kendisine ilişkin olumlu ya da olumsuz düşünceler beslemesinde çok önemli bir yeri var. Psikolojik sağlığın ve başarının en temel unsurlarından birisi kişinin kendisine ilişkin olumlu düşünceleri. Aşağıda özetlediğim psikolojik deney, gözünün renginden ötürü kişinin başkaları tarafından nasıl algılandığının okul başarısı üzerindeki etkisiyle ilgili.

Amerika'da bir okuldayız. Öğretmen sınıfta konuşuyor: "Çocuklar, mavi gözlülerin zeki, kahverengi gözlülerin ise başarısız olduğunu herkes bilir. Örneğin Amerika'nın ün yapmış başkanlarının hepsinin gözü mavidir. İşte Washington. İşte Kennedy. Kahverengi gözlü çocuklar ortaokulu bile bitirmekte güçlük çeker, çoğu üniversiteye giremez." Konuşmadan sonra günün normal faaliyeti başlıyor. Öğretmen birçok vesile ile mavi gözlü çocuklara aferin derken, kahverengi gözlülere pek yüz vermiyor. Bazen; "İşte bakın, maalesef arkadaşınız kahverengi gözlü olduğu için ne yaptı, görüyorsunuz," diyerek, örneğin o anda kazaren sandalyeyi devirmiş olan kahverengi gözlü bir çocuğu gösteriyor. Günün sonunda öğretmen tüm sınıfa standart bir sınav veriyor. Sonuçlar tartışma götürmeyecek derece açık. Mavi gözlü çocukların ortalaması, gerçekten kahverengi gözlülerden daha yüksek. Birkaç ay sonra aynı deney tekrarlanıyor. Ancak ilk deneyin tersine bu kez öğretmen sürekli kahverengi gözlülerin başarılı, mavi gözlülerin geri olduğunu söylüyor. Sınav sonucu, kahverengiler daha başarılı.

Bu küçük deney bile, kişinin başarısının sadece yeteneklerine değil, başkalarının bizi ve dolayısıyla bizim kendimizi nasıl algıladığımıza bağlı olduğunu gösteriyor. Avrupa'da büyüyen işçi çocuklarımız her gün bize benzeyen insanların horlandığını, sömürüldüğünü, ezildiğini görerek yetişiyor. Onlar hayatlarının her günü yukarıdaki "deneyi" yaşıyorlar:

"Mavi gözlüler zeki. Kahverengi gözlüler aptal!"

IRKÇILIĞI ALGILAMA AŞAMALARI

Irkçılık, Avrupa'da örgütlü bir biçimde kol geziyor. Seçimlere bile giren Neo-Nazi partilere, "Türk avına" çıkan militarist gruplara ilişkin haberlere özellikle Alman basınında yer veriliyor. Aralarındaki örgütlenme o denli geliştirilmiş ki, uluslararası bir dayanışma bile söz konusu. Örneğin, Amerika'nın güney eyaletlerinde siyahları linç etmek için kurulan Ku Klux Klan örgütünün şimdi Almanya'da bile şubeleri var. Sadece hedef ve yöntem değişmiş. Linç edilen siyahların yerini tüfekle vurulan Türkler almış. Ancak Neo-faşist parti yöneticileri tüm Türklere düşman olmadıklarını, kendileri gibi saf ırktan yana olan "Bozkurtlarla" işbirliği yaptıklarını açık açık basına söylüyor.

Örgütlü ırkçılardan belki daha da önemli olan, Avrupa'daki kamuoyunun yabancılara ilişkin düşüncesi. Özellikle, neredeyse her gün bir yenisi türetilen Türklere ilişkin aşağılayıcı fıkralar, ırkçılığın kamuoyuna da mal edildiğini gösteriyor.

Kendilerinin aşağılandığını anlamalarında Türk işçi çocukları şöyle bir süreçten geçiyor: Avrupa'da doğan ve televizyonla büyüyen işçi çocukları çok erken yaşlardan itibaren kitle iletişim araçlarının etkisiyle evde kendilerine verilmek istenenden farklı bir kişilik geliştiriyorlar. Dil bilmeleri sayesinde çok küçük yaşlarına rağmen, etrafta olup biteni, anne ve babalarından daha iyi anlamak ise, kendileri için çok önemli bir güven kaynağı. Çok küçük yaşta çocuk, bazı konularda babasından daha güçlü oluyor. Yuva ya da ilkokula başlamasıyla ve eğitimini artık yabancıların devralmasıyla çocuğun televizyondan aldıkları, Avrupalı öğretmeni tarafından bilinçli bir şekilde pekiştiriliyor, biçimlendiriliyor. Çocukla ailesi arasındaki psikolojik mesafe genişliyor ve zamanla ailesinin söyledikleri, düşünceleri, kıyafetleri ona komik gibi gelmeye başlıyor. Farklı olana, garip olana, yani anne ve babasının yaşantısına Alman sınıf arkadaşları zaten güldüğünden, Türk işçi çocuğu için komik olan, bu kez aşağılayıcı bir şekilde alay konusu oluyor.

Okuldaki sosyalleşme, öğrenme süreci sonucu çocuğun davranış ve düşünceleri "Almanlaştıkça" ailesinin, gözündeki yeri de giderek düşüyor. Çocukların "aitlik" bilincinin geliştiği ilkokul yıllarının sonuna

doğru alay konusu olan ailesi artık utanç konusu oluyor. Önceden arkadaşlarını mahallesine, evine çağırırken, şimdi adresini bile gizlemeye başlıyor. Ailesinden utanmasının doğal bir uzantısı ise giderek kendinden utanmaya başlaması. Her ne kadar bir Alman gibi giyinse ve konuşsa da isminin Mehmet ya da Ayşe olması onun ayırt edilip, başka bir gruba konması için yeterli. İlkokul çevresinde birlikte büyüdüğü, oynadığı Alman arkadaşlarıyla ortak yaşantısı ve arkadaşlığı, bu yaşlarda çocuğun temel güveninin süregelmesi için önemli. Bir yandan da ailesinin, kendisi için, "tam bir Alman gibi konuşuyor," demesi bu duyguyu pekiştiriyor. Ancak ortaokul yaşlarına girmesiyle dünyasının genişlemesi ve giderek okul dışında, örneğin sinemada bilet alırken ya da pastanede Coca Cola ısmarlarken kurduğu ilişkilerde eğer yabancı olduğu anlaşılırsa, kendisine farklı davranılması temel güvenini sarsıyor. İlkokul arkadaşlarından da zamanla kopması onu daha da sarsıyor. Büyük ölçüde bir Alman gibi yetişmiş, bir Alman gibi davranıyor olmasına rağmen artık birçok yerde annesi babası gibi kendisinin de aşağılandığını görüyor. Zamanında komik, sonra alay, daha sonra da utanç konusu olan insanlardan biri oluyor birdenbire. Duvarlarda "Türkler defolun" yazıları, gazetelerde yabancıların artık istenmediğine ilişkin haberler, fıkralar vb. çocuğun kişiliğini balyoz darbeleri gibi sarsıyor. Üstelik doğup büyüdüğü, hayatının tüm anılarının geçtiği yerde, kendisine yabancı denip yurduna dönmesinin istenmesi, aynı zamanda çok da şaşırtıcı bir olay. Avrupa'da doğup büyüyen Türk işçi çocukları şimdi bu şaşkınlık aşamasındalar. Ancak yavaş yavaş bu aşamadan da geçenler, olup bitene tepki gösterenler çoğalıyor.

Semra'nın kendisini yakması bu tepkilere bir örnek. Şimdilik Türk işçi çocuklarının ırkçılığa karşı tepkileri, bir ölçüde babalarınınki gibi, saldırganlık duygularını kendilerine yöneltmeleri, davranışlarıyla kendilerine zarar vermeleri. Ancak bu çocuklar babalarından çok daha farklı bir biçimde kendilerine yönelen ırkçılığın bilincindeler. Babaları, "bu iş daha da azarsa bakarsın Türkiye'ye döneriz," derken, gençler her şeye rağmen kendilerini Avrupa'da evlerinde hissediyor. Tepkilerini de buna göre geliştirecekler. Bakalım ne olacak?

ÇOCUKLAR NE DİYOR?
FATMA, MEHMET, SALİHA

Fatma (Yaş 8)

Ben Zwart Kaya City College 1/10 sınıfının öğrencisiyim. Biz okulla beraber bu kiliseyi görmeye geldik. Ve burasını çok beğendik. Hollandalılar biz yabancıları istemiyorlar. Ama bizim için tüm insanlar aynıdır. Bizim okulda yedi tane Türk kız öğrencisi var. Okul ve öğretmenlerimizden çok memnunuz.

Mehmet (Yaş 18)

Buraya gelmiş, Türk milletinden bir insanım. İnsanların dünyada toplumlar arasında kardeş yaşamalarının gerektirdiği şartlara uyarak, birçok ülkelerden insanlar aynı yerde yaşamak için çaba harcamaktadırlar.

Hollanda da bu insanların yaşam mücadelesi verdiği bir yerdir. Burada her şeyden önce Hollandalı insanların büyük çoğunluğu ırkçılık, şoven ayrımına gitmektedirler. Buraya gelen yabancı insanları bir nevi ikinci sınıf insanlardan saymaktadırlar. Kendilerinin kabullenmedikleri şeyleri, bunlara yapmakta ve uygulamaktadırlar. Bu durum insancıl açıdan uygun ve lâyık olmayan bir tutumdur.

Buraya gelen insanlar, emeğinin gücüyle yaşam savaşı vermektedirler. Hollandalı insanlar gibi yattıkları yerde para almıyorlar. Burada çalışan yabancı insanların sırtında Hollandalı bazı gruplar avantadan yaşamaktalar, sırtlarından geçindikleri bu yabancı insanları aşağı ve ikinci sınıf varlıklardan görmektedirler. Modern Avrupa denilen bir ülkede böyle ilkel yöntemli ve olaylı bir durum varsa bu Avrupa modern değil, adilik taşıyan bir Avrupa'dır.

İnsanların emek gücünü satın alanlar ve sonunda bu insanlara adice davrananlar kim, ne, nerede olursa olsun, dünyada canlılar arasında en aşağı olanlardır.

Daha güzel bir dünyada kardeşçe, özgürce yaşamak tüm dünya halklarının özlemidir. Bu özlem mutlaka bir gün gerçekleşecektir.

Tüm dünya insanları ile en güzel dünyaya doğru...

Saliha (Yaş 16)

Bir gün Saliha ile birlikte Amsterdam'da Nazilerden uzun yıllar saklanan, sonra da bulunup ailesiyle birlikte temerküz kamplarında öldürülen Anna Frank'ın evini dolaştık. Duvarlarda Alman faşistlerinin Yahudilere yaptığı soykırımı gösteren çeşitli panolar vardı. Saliha sessiz sessiz ve uzun uzun panolara baktıktan sonra, "Acaba bir gün bize de aynısını yaparlar mı?" diye sordu.

Kısa Gözlemler

SOKAKTA BİR TÜRK ÇİFTİ

Amsterdam'ın işlek caddelerinden biri. Cumartesi gecesi saat on bir. Sıcak. Sokaklar kızlı erkekli gençlerle cıvıl cıvıl. Öpüşerek, şarkı söyleyerek, birbirlerinin vücutlarını alenen okşayarak, naralar atarak, el ele tutuşarak neşeli neşeli yürüyorlar. Uzun bacaklı sarışın kızların çoğu mini etekli. Kimi elbise yerine - iç çamaşırsız - uzunca bir tişört giymiş. Punk modasına uygun olarak kimi saçını yeşile boyamış, kimi mora. Bu gençlerin arasından - ve herkes kendi dünyasında olduğu için- kimsenin dikkatini çekmeksizin tramvay durağına doğru bir çift geçiyor. Onlar da gençlerle aynı yaşlarda ama en az on yaş daha büyük gösteriyorlar. Erkek önde. Anadolulu. İki adım arkasından başörtülü, paltolu karısı geliyor. Erkek duruyor, kadın duruyor. Erkek yürüyor, kadın yürüyor. Trafik lambası değişmek üzereyken erkek çabuk adımlarla duraktan yana geçiyor. Kadın aynı çabuk adımlarla arkadan takip ediyor. Erkek dönüp arkasına bakınıyor. Durakta bekliyorlar. Kadın hâlâ arkada, aralarında tek çift söz yok. Tramvay geliyor. Erkek tramvaya biniyor, kadın da. Tramvay hareket ediyor. Erkek hâlâ arkasına bakmış değil. Tramvay da öpüşen, oynaşan, kimi sarhoş, kimi esrarlı gençlerle dolu.

OKULA GİTMEYEN KIZLAR

Ayşe üç haftadır okuluna gitmiyor. Hocasıyla birlikte evine gittik. Kimseyi bulamayınca babasının okulu araması için not bıraktık. İki gün sonra baba, öğretmeni aradı. Ayşe'nin peşine bir turist takılmış (kaçak Türk işçisi). Kızın kaçırılmasından korktuklarından, değil okula, sokağa bile bırakmıyorlar Ayşe'yi.

TÜRKLERİ KISIRLAŞTIRMA

Yedinci çocuğunu doğuran otuz iki yaşındaki Türk anne, çocuğunu hastanede bırakıp doğumdan sonra hemen kaçmış. Kısırlaştırılmamak için. Hollandalı doktorlar kendi başlarına karar vermiş. Ameliyat edileceğini anlayan anne, yolunu bulup, hastaneden kaçıvermiş. Şimdi de sosyal hizmet uzmanları annenin peşinde. Kadını kısırlaşmaya, kandırmaya çalışıyorlar. Anneye çok çocuk yapmaması için çeşitli korunma önlemleriyle ilgili bilgi vermek başka, isteği dışında onu kısırlaştırmak başka.

Bir zamanlar Amerika'da da işsiz güçsüzlerin ve siyahların hadım edilmesi için yasalar vardı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İsveç'te ve Almanya'da da psikolojik problemleri olan ya da geri zekalı diye bilinenler de zorla kısırlaştırılırdı.

SOFRAYA BUYURUN

Avrupalılar sömürdükleri ya da işçilerini çalıştıkları ülkelerin geleneklerini, kültürünü vs. yadırgarken, bir yandan da yemeklerine bayılıyor. Hollanda buna iyi bir örnek. Endonezya, Çin, Türk, Arap lokantalarıyla dolu her yer.

KABİLELER GİBİ

On sekiz yaşlarında iki Hollandalı gençle beraberim. "Surinamlılar Türklerden, Türkler de Surinamlılardan nefret eder," diyor biri. "Nereden biliyorsun?" diye soruyorum.

"Bu bir olgudur. Bunu herkes bilir" diyor kız arkadaşı. Fotoğrafçı babasıyla birkaç kez Afrika'ya gitmiş olan erkek devam ediyor

konuşmasına. "Aynı kabileler gibi. Beyaz adamdan çok birbirlerinden nefret ediyorlar."

BABALAR VE OĞULLAR

Dilaver, on yedi yaşında. Eski okuluna öğretmenlerini ziyarete gelmiş. Yazı, ailesiyle Türkiye'de geçirmiş. Döneli bir hafta oluyor. "Bir cennet Türkiye, bir an önce memlekete döneceğim" diyor. Niçin Hollanda'ya geri geldin," diye soruyorum. "Para biriktirip memlekette de bir dükkân açacağım."

> "Ne kadar sürer?"
> "Belli olmaz."
> "Baban buraya niçin gelmişti?"
> "Sen ona bakma, o fakirdi, para biriktirip geri dönemedi."

Dilaver'in babası para biriktirip Türkiye'ye dönmek için on altı yıldır Hollanda'da çalışıyor. Bakalım Dilaver kaç yıl çalışacak. Bu arada Dilaver'in burada kalabilip çalışması için borca girmeleri gerekecek. Bedelli askerlik yirmi iki bin mark, Dilaver umduğu kaçak temizlikçilik işine girebilirse kazandığı paranın hepsini yatırarak askerlik borcunu iki buçuk yılda ödeyebilir.

"AVUKAT BEY"

Bir Türk işçisi telefonda önceden adını duyduğu bayan bir avukata başvuruyor. Başından bir yıl kadar önce geçen bir olayı anlatıyor ve yardım istiyor. Avukat, "Önceden gelecektin. Çok geç kalmışsın," diyor. İşçi itiraz edip son bir yıl içinde büroya beş-altı kez geldiğini, ancak avukatı göremediğinden dönüp gittiğini söylüyor. "Nasıl olur?" diyor avukat, "Ben olmasam bile ortaklarım var. Biz büroda dört avukatız". Ama, diyor işçi, "Her geldiğimde birkaç kadından başka kimseyi görmedim."

Bana bu hikâyeyi anlatan avukata sonradan sordum. "Peki sen de kadınsın. Sana sonunda nasıl geldi?"

"Beni önceden avukat olarak tanıdı," diye yanıtladı avukat, adımı davalarını gördüğüm arkadaşlarından duymuş. Zaten bana da, avukat bey, diye hitap ediyor.

PLAJDA TÜRK GENÇLERİ

Sıcak bir yaz günü. Kuzey Denizi kıyısında binlerce insanla dolu, alabildiğine uzanan bir plaj. Kızların çoğu göğüsleri açık güneşleniyor, plajda yarı çıplak dolaşıyorlar. Erkeklerin mayosu küçücük bir bez parçasından ibaret. Yoldan denize doğru bir Türk ailesi yaklaşıyor. Delikanlı dar bir tişört giymiş, pazularını şişirmiş göğsünü gererek, çaktırmadan da etrafına bakınarak yürüyor. Yanındaki, belki kardeşi olan genç kızın ayağında uzun kırmızı topuklu ayakkabılar. Kumsalda güçlükle yürüyor. Üstünde dar kırmızı bir pantolon ve beyaz gömlek. Bir elinde sigara. Yanlarında yaşlı bir kadın. Belki anneleri. Kalın çoraplar. Ayak bileklerine kadar pardesü. Başörtülü. Sağına soluna bakmadan dimdik yürüyor.

GELECEK İÇİN BEKLENTİLER

Karısından boşanmak üzere olan ve çocuklarının üzerine titreyen bir babayla konuşuyorum. Vesayet raporu hazırlayacağım. Çocukların ikisi erkek biri kız, sırayla dört, beş ve altı yaşlarında. Baba hepsini Hollanda'da okutacağını söylüyor. Erkekler doktor, kız da hakim çıkacak, hepsi de Hollanda'da çalışacakmış. Baba çok kesin konuşuyor. Çocuklar kendi aralarında yarı Türkçe, yarı Hollandaca konuşuyor. İki dile de hakim değiller. Baba hepsinin Kur'an surelerini ezberlediklerini söyledi.

OYUNCAK TABANCA

Amsterdam'ın en işlek caddelerinden birinde ucuz bir kafeteryadayım. Masam kapıya en yakın olanı. İçeri yoksul kılıklı 10-11 yaşlarında iki çocuk girip yanıma yaklaşıyor. İstanbul'daki kimsesiz çocukları anımsatıyorlar. Birisi elindeki mukavvadan kutuyu göstererek Hollandaca bir şeyler söylüyor. Benim de Türk olduğumu öğrenince karşılıklı Türkçe konuşmaya başlıyoruz.

Çocuklar kardeş, Kayserililer, Hollanda'ya dört-beş yaşlarında gelmişler. Yakında burada ilkokulu bitirecekler. Ellerinde taşıdıkları kapalı kutunun kenarına küçük bir delik açmışlar. İçeri bakılınca Amsterdam'a, ait kendi yaptıkları derme çatma bir şehir manzarası görüyorsunuz; dükkân, ev, banka, benzin istasyonu falan. Fikri, Hollandalı bir arkadaşlarından almışlar. Tatil günlerinde lokanta lokanta dolaşıp para topluyorlar. Sık sık da girdikleri yerden kovuluyorlarmış.

Topladıkları parayla ne yapacaklarını sordum. Çocuklardan büyüğü Tamer, oyuncak tabanca alacağız, dedi. Parayı babalarından gizli topluyorlarmış. Babaları, Müslüman çocuklar için tabanca ve diğer oyuncakların günah olduğunu söylemiş. Küçük Ali de topladıkları parayla bir saz alacakmış kendisine.

İkisi de büyüdüklerinde Hollanda'da polis olmak istediklerini söylediler.

TÜRK TARİHİ

Ergün 17 yaşında. Ortaokulu Trabzon'da bitirmiş. Üç yıldır Hollanda'da okula devam ediyor. Öğretmenlerine göre başarılı bir öğrenci. Uzak ve yakın Türk tarihini bana şöyle anlattı:

> "Fatih'ten sonra Atatürk başa geçti. İnönü ile savaştılar. Atatürk savaşta öldü. Sonra İnönü'yü astılar."

Ergün'e Ulusal Kurtuluş Savaşımızın kime karşı verildiğini sordum. Anlamayınca, "İstiklal Mücadelemiz, Bağımsızlık Savaşımız," dedim. Yine pek anlamadı ama bu kez "Yunanistan" diye yanıtladı. Peki dedim, "Başka ne biliyorsun?" Cevap yok. İnanamadım. Üsteledim ve dedim ki, "Bak Ergün, 19 Mayıs..." sözümü hemen kesti ve hızla devam etti. "19 Mayıs 1919'da Atatürk Samsun'a ayak bastı. Sonra Erzurum ve Sivas kongrelerini yaptı ve sonunda Yunan'ı İzmir'de denize döktüler."

"Ergün, ilk Osmanlı padişahının adı?" Cevap yok. "Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanı?" Yine cevap yok.

Ergün hem Türkiye'de hem de Hollanda'da başarılı bir öğrenci.

DERSİMİZ "YUMURTA KIRMA"

Türkiye'de liseden ayrılıp Amsterdam'da ortaöğrenimlerine devam eden kızların gittiği Prenses İrene okulundayım. Derste Hollandalı hoca, daha bir yıl öncesine kadar sosyal bilimler, fizik, kimya okuyan kızlarımıza yumurta kırmasını öğretiyor. Hollandaca'yı iyi bilmediklerinden ve Hollandalılar için geliştirilmiş sınavlarda başarılı olamadıklarından gençlerin eğitimlerini aynı düzeyde sürdürmeleri burada olanaksız. Türkiye'deki eğitimlerine göre attan inip eşeğe biniyorlar. Üstelik Hollanda'nın da kafeteryalarda, düşük ücretle yumurta kıracak "aşçılara" ihtiyacı var.

AVRUPA'DA TÜRKİYE

Amsterdam'ın güneyinde Zaanvoort'da Türk pazarındayım. Pazar, kentin azıcık dışında, barakalar önünden geçen geniş bir kaldırımın üzerine kurulmuş. "Satın Almak Türk Pazarı" diye tabela dikilmiş yolun başına. Halı, palıcan, çay takımı, kaset, giyim eşyası, ne ararsan var. Etrafa arabesk müzik yayılıyor. Alışverişte, Mahmutpaşa'daki gibi pazarlık yapılıyor. Sırf bu nedenle, zevkine gelen Hollandalılar da var Türklerin arasında. Pazarlık yapabilmek için alışveriş yapıyorlar. Satılan kitapların hepsi dini. Adnan Menderes ve Kenan Evren'in afişleri var. Aradaki dönemden kimse yok.

ATHENEUM-GYMNASIUM

Hollanda eğitim sisteminde, ortaöğrenim düzeyinde çeşitli okullar var. Özellikle üniversiteye gidecek öğrencilere yönelik olan okullara Atheneum-Gymnasium deniliyor. Diğer okullar ya teknik eleman, marangoz, tesisatçı gibi vasıflı işçi yetiştirmeye yönelik. İsteyen istediği okula başvurmakta serbest. Türk işçi çocukları genellikle vasıflı işçi yetiştiren okullarda. Ancak birçoğu bu okulları da bitirmeden temizlik işleri gibi "kirli" işlerde çalışmaya başlıyor. Hollandalı yetkililer eğitim sistemlerindeki fırsat eşitliğiyle övünüyor. Amsterdam'da ortaokula giden birçok Türk çocuğuna aynı soruyu soruyorum:

"Hollanda'da üniversiteye gidebilmek için hangi okulu bitirmek gerekir?" Çoğu Atheneum/Gymnasium'un adını bile duymamış.

BANYO

Belgrad'dan bir Yugoslav araştırmacı, tatilinde, Hollanda'dan Makedonya'daki köyüne giden bir Yugoslav işçinin anısını anlattı. İşçi evinin bahçesindeki muslukta sabah yüzünü yıkarken yoldan geçen hemşerisi takılıyor:

"Hey, bu mu Hollanda'dan getirdiğin banyo?"

Köydeki evin yaz sonunda 300.000 TL'ye mal olan muazzam bir ilavesi var. Amerikan filmlerinde gördüğümüz banyoları aratmayacak büyüklükte. İşçi, gönlü rahat, Hollanda'da işinin başına dönüyor. Köydeki evde oturan annesi ve babası gene her sabah yüzlerini bahçedeki muslukta yıkıyor.

HOLLANDALI KIZLAR

Hollandalı kızlar Türk işçi çocuklarıyla ilişki kurmuyor. Kimi, bizim gençlerin yıkanmadıkları için koktuğundan şikâyetçi, kimi "Bizimle bir iki kelime konuşmadan hemen yatağa götürmek istiyorlar," diye yakınıyor. Ancak Türk gençlerinin üzerine bayıla bayıla giden, adeta saldıran Hollandalı kızlar da var. Gece. Saat geç. Durakta tramvay bekliyorum. 17-18 yaşlarında üç Hollandalı kız kendilerinden üç-dört yaş küçük iki Türk gencine durakta asılmaya başladı. Kızlar çirkin, şişman ve sarhoş. Gençler mahçup, ufak tefek ve şaşkın. Kızlar kısa zamanda gençleri okşamaya, öpmeye, onlara sarılmaya başladı. Bu arada kendi aralarında konuşuyorlar. Gençler temizlik işinden yeni çıkmış, eve gideceklermiş. Ne yapacaklarını bilemiyorlar. Kızları götürecek yerleri yok. Birisi eve geç giderse babasından yiyeceği dayaktan korkuyor. Sonunda bir diskoya gitmeye karar verdiler.

TÜRK KAHVESİ

Birçok gencin, boş vaktini en çok geçirdiği yer Türk kahvesi. Amsterdam'daki Türk kahvelerinin sayısı elliyi aşkın. Kahvelerde genellikle kumar oynanıyor, kahve sahibi kaybedene, yüksek faizle oyuna devam edebilmesi için derhal borç veriyor. Hemen hepsinde video var. Bir Türk filmi biter bitmez öbürüne geçiliyor. İçki içiliyor. En çok sevilen içki konyak-kola. Kaçak işçi avına çıkan Hollanda polisi, kahvelere arada sırada baskın yapıyor. Gözüne kestirdiğini kelepçeleyip karakola götürüyor. Neden sonra kâğıtları düzgün çıkan serbest bırakılırken, kaçaklar derhal bir uçağa konup Türkiye'ye geri yollanıyor. Kahvelerin bir kısmında esrar ticareti yapılıyor.

"DOST" VE GELİN

Amsterdam'da bir Türk işçisinin evinde karısı, gelini ve üç oğluyla birlikte çay içiyoruz. Babaya, oğullarının Hollandalı bir gelin almasına itirazı olup olmadığını soruyorum:

"Olmaz olur mu? Hepsinin gözü dışarıda. Kocalarını aldatıyorlar" ve karısına bakarak sürdürüyor konuşmasını: "Hollandalı bir dostum vardı. Kaç defa başkalarına kaş göz yaparken yakaladım namussuzu." Kendisine niçin karısını aldattığını sormadım.

BİZ DELİLİK YAPMAYIZ

Avrupa'da basılan *International Herald Tribune* gazetesinde okuduğum bir haber, bana, Amsterdam'da bir Türk işçi çocuğunun dediklerini hatırlattı.

"Ağabey," demişti, Avrupa'daki Türk gençlerinin, polisle nasıl başlarının belaya girdiğini konuşurken, "Bizden bazı arkadaşlar mağazadan ufak tefek eşya kaldırıyor, kimi soygun yapıyor, kimi yankesicilik. Hepsi doğru ama zevkine değil bu yani. İşimiz yok. Paraya ihtiyacımız var, onun için. Ama Hollandalı gençlere baksan. Onlar delice işler yapıyor. Biz Avrupalı gençler gibi delilik yapmayız."

Gazetenin iki gün üst üste işlediği haber ise şu: Hükümetin baskısını kınayan ve yetkililerce gençlik merkezlerinin kapatılmasını pro-

testo eden yüzlerce İsviçreli genç, polisle çatışmış, polis gençleri, göz yaşartıcı bomba ve "lastik kurşunlar" atarak dağıtmış. Gençlik merkezinin kapatılmasına yol açan olay ise şu: Bern hayvanat bahçesini basıp, nadide bir turna kuşu kapan gençler, kuşu bir güzel kızartıp yemişler. Gazete aynı zamanda kapatılan merkezin bir esrar tekkesine dönüşmüş olduğunu da yazıyor. Polisle çatışmanın ertesi günü olaylar sürmüş. Bu kez de gençler kent merkezindeki büyük çöp bidonlarını devirip çöpleri sokaklara yaymışlar, çeşitli mağazaların vitrinlerini indirmişler.

BABAM NEREDE ÇALIŞIYOR?

Adana'da, babaları yıllardır Avrupa'da çalışan sekiz-on yaşlarında iki Türk işçi çocuğu birbirleriyle konuşuyor:

- Baban nerede çalışıyor?
- Almanya'da. Ya seninki?
- Hollanda'da.
- Kimbilir. Belki de aynı sokakta oturuyorlardır. Mektup yazdığında benimkine de bir selam söylesene.

ACABA TEHLİKELİ Mİ?

Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen bilim adamları ile birlikte "göç konulu bir toplantı" için Boğaziçi Üniversitesi'ndeyiz. Çalışmalarımıza ara verdiğimiz bir sırada dışarı çıktık, kampusta yürüyoruz. Çevremizde el ele tutuşan öğrenciler, minyatür futbol oynayanlar, kütüphaneye girip çıkanlar -sakin bir kampus manzarası. Birden yakındaki tiyatro salonundan davul zurna sesleri geliyor. Hemen ben önde, grupla birlikte yöneliyoruz salona doğru. En yanımda özellikle, Türk gençleri üzerinde araştırma yapmış, kitap yazmış Hollandalı bir uzman. Salona tam girmek üzereyken ayakları geri geri gitmeye başlıyor, ürkek ve titrek bir sesle soruyor:

"Acaba tehlikeli mi?"

Zamanında Hıristiyan misyonerlerin kurduğu ve hâlâ bir Amerikan okulunu anımsatan Boğaziçi Üniversitesi'nde bile, Türkler konusunda uzman araştırmacılar kendilerini yüzyıl önce, Afrika ormanlarında kelleyi yitirmek korkusuyla keşif yapan Avrupalılardan farksız.

BATILI DEĞİL "TÜRK"

Avrupa'da bir yıl geçirdikten sonra, üniversiteye yeni dönmüşüm. "Nasıl?" diye soruyor koridorda rastladığım biri. "Çok kötü" diyorum. Irkçılık aldı yürüyor. Bir türlü Avrupalılaşamadığımızdan yakınan tanıdığım, Batı'ya uyum sağlayamayan halkımızın Türkiye için bir "yüz karası" olduğunu da düşünenlerden. Kendisine, Avrupa'daki ırkçılığın sadece oradaki Türk işçilerine değil, benim gibi, onun gibi tüm Türklere yönelik olduğunu söyleyince, hayretler içinde kaldı. Hem kendisinin işçilerle bir tutulmasına şaştı, hem de kendisini bir tuttuğu Batılının, kendisini de Batılı değil, "Türk" saymasına.

IRKÇI FIKRALAR

Aşağıdaki fıkraların muhatapları Türklerdir.

> Berlin'de hastanede üç baba, eşlerinin doğum yapmasını bekliyorlar. Biri Alman, biri Türk, biri de Yahudi. Bekleme odasına gelen hemşire, babaların hepsine çocuklarının olduğunu, ancak bir hata sonucu karıştığını, kimin çocuğunun kimi ait olduğunu bilemediklerini söylüyor. Alman baba, hemşireye çocukları getirmesini ve kendisinin bu işi halledeceğini söylüyor. Çocuklar gelir gelmez. Alman esas duruşa geçip, "Heil Hitler" diye bağırıyor. Çocuklardan biri derhal sağ elini tam 45 derece kaldırarak, "Heil Hitler" diye karşılık veriyor. Bir yandan işte benimki bu diye çocuğuna sarılan Alman baba, öbür yandan da korkudan yeri pisleten çocuğu Yahudiye göstererek, "Bu seninki," yerdeki pisliği temizlemek üzere hamle yapan çocuğu da Türk'e göstererek, "Bu da seninki," diyor.

* * *

- Kaza ile felaket arasındaki fark nedir?
- Kaza örneğin, Hamburg Limanı yakınında bir geminin batmasıdır. Felaket, geminin içinde iki bin Türk'ün bulunması ve hepsinin yüzme bilmesidir.

* * *

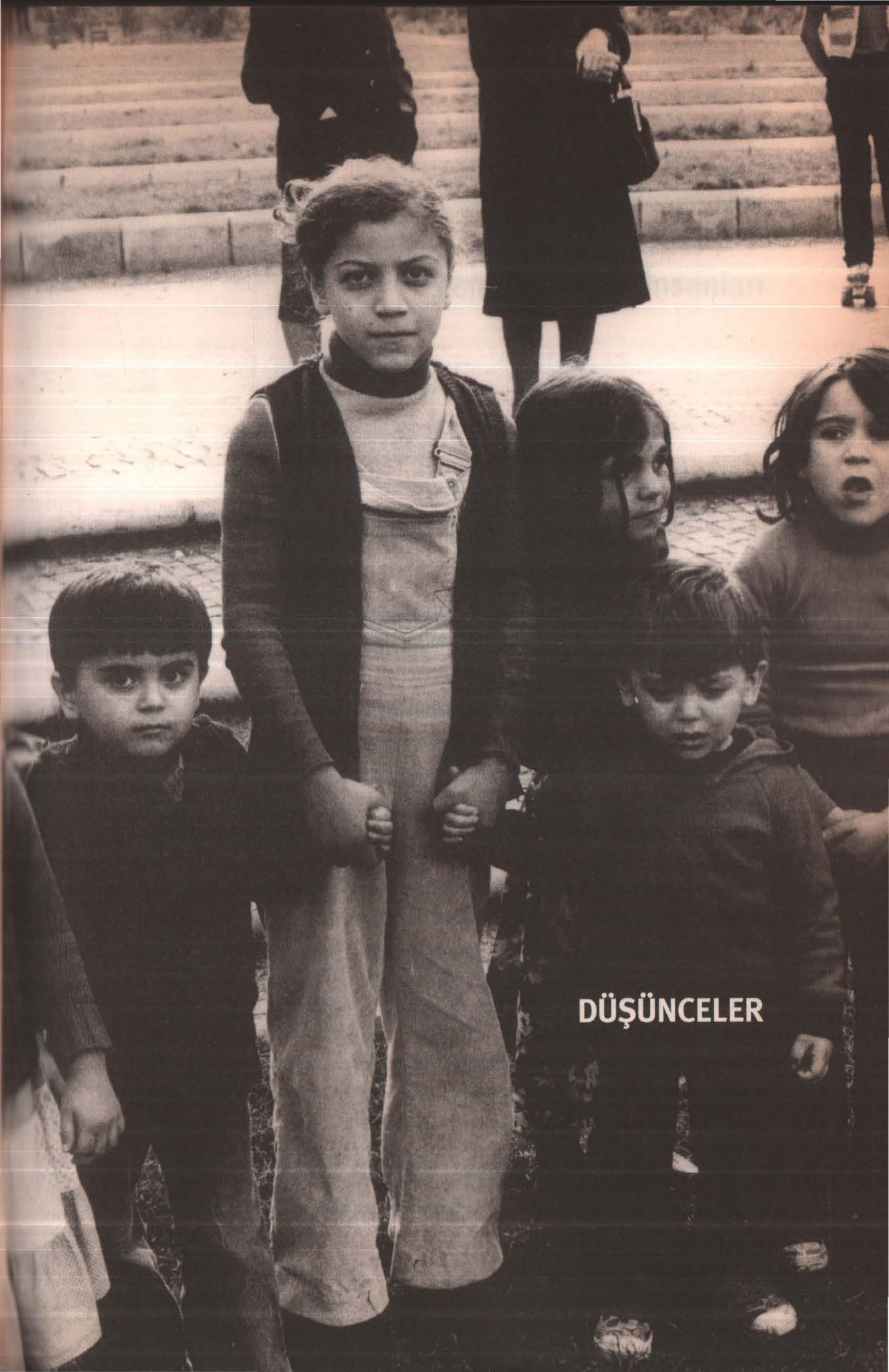
- Yahudilerle Türkler arasında ne ilişki vardır?
- Birinin geçmişi ötekinin geleceğidir.

* * *

Domuzun dişisi ile Türk kadını arasındaki fark, Türk kadınının başının örtülü olmasıdır.

EVDE HAPİS

Almanya'da 16 yaşında bir Türk kızının Ankara Radyosu'na yazdığı bir mektuptan: "... tek arkadaşım Türkiye'nin Sesi Radyosu'dur. İki yıldır buradayım. Annem ve babam beni sokağa bile bırakmıyor, bütün ev işlerini bana yaptırıyorlar. Bir yere giderken, beni evde kilitliyorlar. Konuşacak kimsem yok. Hep radyo dinliyorum."

DÜŞÜNCELER

Yeni Sömürge İnsanları

Avrupa, ikinci kuşak olgusuna, çocukların okul çağına varmaları, sokakta görünmeleriyle adeta birdenbire uyandı. Daha yeni yeni, göçmen işçilerin ülkelerinde geçici değil, kalıcı bir unsur olduğunun bilincine varan Avrupalılar, bu kez de birdenbire karşılarında milyonlarca işçi çocuğunu buluverdiler. Uyandıklarında karşılarında birdenbire gördükleri, çeşitli ülkelerden gelen dört milyonu aşkın gence korkuyla, dehşetle baktılar. Artık Avrupa'nın bağrında patlamak üzere olan bir saatli bomba gibi bakıyorlar ikinci kuşağa. Çocuklarla ne yapacaklarını bilemeyen Avrupalılar şaşkın durumdalar. Çaresizlik içinde çeşitli politikalar deniyorlar. Ancak Avrupa'daki genel eğitim, gençlere adeta ilkel bir yaratık gözüyle bakmak. Birbirine zıt, insancıl ve ırkçı tutumlar ise aynı görüşten kaynaklanıyor. İnsancıl tutum bu "ilkel yaratıkların ehlileştirilmesini" öngörürken, giderek yaygınlaşan ırkçı tutum "ilkellerin geldikleri ormana geri gönderilmesini" istiyor. Hükümetlerden hayır kurumlarına, kiliselerden ilerici derneklere kadar çeşitli kurum ve kişilerin başvurdukları önlemler, yürüttükleri programlar bu iki genel eğilim arasında gidip geliyor.

Ehlileştirme eğilimi, entegrasyon - asimilasyon gibi kavramlarla

belirtiliyor. Burada temel görüş "Bu ülkede yaşamaya karar verenler bizler gibi yaşamayı öğrenmeli, bizi örnek almalı; bunu yapmak istemeyenler ülkelerine dönmeli, bu dönüş göçünü gerçekleştirmelerinde kendilerine yardımcı olunmalı." Bu görüşten yana olan kimi Türkler, Cezayirliler, Faslılar, Pakistanlılar gibi yabancılar da "Roma'da Romalılar gibi yaşamalı," diyorlar.

Bu eğilim bir bakıma Avrupa ülkelerinin eski sömürge politikalarını anımsatıyor. Bir yandan yağmaladıkları ülkelerin zenginliklerini anavatana aktaran, bu amaçla insanları zincire vurup köleleştiren Avrupalılar, aynı zamanda sömürgelerdeki insanlara bir Avrupalı gibi davranmayı, çatal bıçak tutmayı, giyinmeyi öğretmelerini örnek göstererek, onlara uygarlık getirdiklerini ileri sürüyorlardı. Gene bu amaçla Hıristiyan misyonerler, açtıkları birkaç okul, hastane, kilise aracılığıyla sömürge insanlarını, Batı uygarlığının üstünlüğüne inandırıp, yarattıkları işbirlikçi komprador burjuvazi aracılığıyla daha kolaylıkla sömürdüler bu ülkeleri.

Eskiden sömürge olan ülkelerin insanları ise şimdi Avrupa'da sömürülüyor. Bugün Avrupa'da ikinci kuşak üzerine yürütülen asimilasyon politikasının da kimi gençler üzerinde yukarıdakine benzer sonuçlar vermesi beklenebilir. Avrupa açısından başarılı bir şekilde topluma entegre edilen, "kazandırılan" gençlerin bir kısmı, gerek Avrupa'daki kendi etnik topluluklarına, gerek anavatanlarına karşı yeni türde bir komprador burjuvazi işlevini yüklenebilirler.

Bu olgunun çekirdekleri, giderek yaygınlaşan bir biçimde şimdiden görülüyor. Örneğin, Batı Berlin Belediyesi ikinci kuşakta yaygınlaşan suç işleme eğilimi karşısında polis gücünü Türk ve Yugoslav gibi yabancılarla desteklerken, Avrupa'da yayın yapan Türk basınının bir kısmı "işte bir Türk genci daha Almanya'da polis oldu," diye "sokaktan kurtulup" Alman toplumuna kaynaşan bu gençleri, arkadaşlarına örnek gösteriyor. Aynı gazeteler ırkçılık sonucu yasaların herkese eşit uygulanmadığı ve en ufak suçları işleyen gençlerin bile zaman zaman Almanya'dan sınırdışı edildiğini de yazıyor. Böylece vaktiyle muz plantasyonlarında sorun çıkaran köleleri, İngiliz beylerine ihbar eden uşak-

lar gibi, Avrupa'da kimi Türk gençleri de kendileri gibi asimile olmayan, ırkçılık, eşitsizlik, yoksulluk sonucu sokak yaşamına terkedilen arkadaşlarının, ailelerinden koparılıp sınırdışı edilmelerine aracı oluyor. Böl ve yönet. Gene aynı şekilde Batı Avrupa kentlerinin havaalanları ve gümrüklerinde de görevli Türk gençlerine tek-tük rastlanıyor. Temel insan hakları çiğnenerek konan vizeleri uygulamak onların görevi. Yıllarca işçileri sömürdükten sonra, Avrupa devletleri, sosyal yükümlülüklerinden kaçmalarının bedellerini, yine yoksul işçi ve ailelerine ödetmekte. Fabrika ve temizlik firmaları gibi işyerlerinde de "formen"lik yani denetim işleri de giderek, daha çok, Türkler gibi azınlıklara veriliyor. Formen olanlar Almanca'yı iyi bilen "Romalılaşan", işverenin güvendiği kişiler. Böylece dil ve kültür ayrılıklarından ötürü işçi ve formen arasındaki anlaşmazlıkların kalkacağı ve Türk işçilerinin meramlarını daha iyi anlatabildiklerinden çalışma koşullarının göreceli olarak daha rahat olacağı düşünülebilir. Ancak sonuç genellikle bunun tam tersi. Türkleri yönetmekle, onların çalışmalarını denetlemekle sorumlu Türkler, bu işi yapan Avrupalılardan çok daha acımasız, insafsız oluyor. Bir kez formen olunca yükselme hırsı da kamçılanan Türk, Alman'ın gözüne girebilmek için iyice yükleniyor işçilere, hastalık mazeretlerini, izin taleplerini Alman'a göre daha bir ince eleyip sık dokuyor, "Belki bu laflarla saf Alman'ı kandırırsın izin koparmak için, ama biz yutmayız hemşehrim," diyor. Ya da işçi doğal haklarından yararlanmak için ufak bir rüşvet ödemeye zorunlu bırakılıyor. Formen olan Türk'ü işçi arkadaşları da güç durumda bırakabiliyor, "Formen nasıl olsa bizdendir," diye. Alman'a yapmadıklarını, Alman'dan istemediklerini ondan bekliyorlar, formen de "Aman Alman'ın zaten gözü bende, bizimkilere yumuşak davranacağımı düşünüyor," diyerek böylesi taleplerin üstüne sertçe gidiyor. Sonuç, yine böl ve yönet. Kuşkusuz Türk gençlerinin, babalarının çalıştıkları gibi, Avrupalıların tenezzül etmedikleri vasıfsız ve kirli işler dışında çalışmaları sağlanmalı. Ancak gençlere sağlanan işlerin, kendi toplumlarını denetlemeye yönelik olması da ilgi çekici.

Tarihte kurtuluşu, ezenin, sömürenin gözüne girmekte bulanlara ilişkin çok örnek var. Kimi sömürgeci güçlerin avukatı olmuş, ki-

miyse polisi. Bu olgu en acımasız koşullarda bile geçerli olmuş. Bunun en çarpıcı örneği Alman faşizmindeki toplama kampları. Kimi birkaç kalıp sabun karşılığında -kimi daha uzun yaşama ümidiyle- bu kamplardaki mahkûmlar arasından seçilip S.S. subaylarına yardımcı olan Yahudiler, arkadaşlarına faşist Alman subaylarından daha insafsız davranmışlar. Ama sonuçta onlar da kurtulamamış.

YENİ TÜKETİCİLER, YENİ MESLEKLER

Kendi topluluklarının denetim görevini yüklenmenin yanısıra asimile olanlar için başka iş alanları da var. Avrupa'ya ilk gelenlerin bir kısmı işçi olarak uzun yıllar çalıştıktan sonra biriktirdikleri parayla kendi işyerlerini açmaya yöneldiler. Başlangıçta kahve, lokanta gibi küçük işletmeler açılırken, giderek import-export ve seyahat acentası gibi Avrupa yaşantısına kapalı Türk kolonisinin, Türkiye ile ilgili gereksinmelerini karşılamaya yönelik işyerleri çoğaldı. Şimdi yeni bir durumla karşı karşıyayız. Bunun başlıca iki nedeni var. Türkiye'ye dönme planını yıldan yıla erteleyen Türkler, artık genellikle daha uzun vadeli plan yapıyor ve en azından emekliliklerine kadar Avrupa'da yaşayacaklarını düşünüyorlar. Yeni düzenlerini buna göre kuruyor, yaşama biçimlerini değiştiriyorlar. İkinci neden de Avrupa'da yıllarca bekâr barakalarında, tüketmeden yaşayıp biriktirdiklerini, Türkiye'ye gönderdikten sonra, şimdi aileleriyle de birleşmelerinin sonucu, Türklerin Avrupa pazarına açılması. Daha çok tüketiyorlar. Yıllar sonra artık insanca yaşamanın bir özlemi ve ırkçılığa karşı da belki bir tepki olarak gösterişe daha çok meraklılar, düşkünler. Her şeyin en parlağını, en büyüğünü, en göze batanını istiyorlar. Birçok açıdan olduğu gibi bu bakımdan da Türkleri, Amerika'daki siyahlarla karşılaştırmak mümkün. Örneğin, New York'ta, Haarlem'in suyu akmayan, tuvaletleri bozuk, fare dolu köhne apartmanlarının önündeki pislik dolu sokaklarda, adeta inadına temiz, pırıl pırıl, inadına beyaz Cadillac arabalara şaşılacak sayıda çok rastlanır.

Herkesle birlikte ve herkesten çok ekonomik krizden etkilenmelerine karşın, Türkler barakalardan evlere taşınıyor, çoluklu çocuklu

ailelere otomobil gerekiyor, evin gereksinmelerini karşılamak için çamaşır, bulaşık makinesi, buzdolabı, ütü; Türk filmlerini seyretmek için renkli video, televizyon, Türk müziği dinlemek için stero pikap alınıyor. Kısaca Avrupa'daki Türklerin, Avrupa pazarlarında tüketme gereksinimi giderek artıyor. Bununla birlikte ekonomideki durgunluk sonucu ürünlerine pazar bulmakta güçlük çeken Batı şirketleri, yabancı işçilerin bu yeni tüketim istemi karşısında mallarını pazarlayabilmek için birbirleriyle yarış içindeler. Bu rekabette mal tanıtıcısı, satıcısı, vs. olarak hem Almanca hem de Türkçe bilen ikinci kuşak gençlere gereksinim var. Özellikle dil bilmeyen birinci kuşağa, malın tanıtılması, kullanımının gösterilmesi, taksit koşullarının açıklanması gibi durumlarda ikinci kuşak gerekli yeteneklere sahip. Yine, yeni türde bir komprador burjuvazi örneği.

Türklerin giderek Avrupa ekonomisi ve yaşantısıyla bütünleşmeleri de gene Türkler ve özellikle ikinci kuşak için sınırlı, ancak önemli iş olanakları yaratıyor. Böylelikle Türk işçisinin parasını kendisine çekmek için birbirleriyle yarışan çokuluslu ve Alman sermayeli bankalar, sigorta şirketleri, bankerler vs. güvendikleri, asimile olmuş gençlere iş veriyor. İşsizliğin ve ırkçılığın yaygınlaştığı bir ülkede, kendi çocuklarına bu tip işler verilmesi Türk ve diğer azınlıklar tarafından memnuniyetle karşılanıyor. Bir yandan bu işlerde çalışan çocuklarıyla övünürken, diğer yandan tasarruflarıyla Alman ekonomisine destek oluyorlar. Alman bankaları bu parayı, ya kendi ekonomisini canlandırmada kullanıyor ya da Türkiye gibi 3. Dünya ülkelerine kredi olarak veriyor. Batı, böylece Avrupa'daki yabancı işçileri iki kez sömürmüş oluyor. Bir yandan işçimizin emeğini sömürürken, bir yandan da onun kazancını bize borç olarak veriyor. Hatta zaman zaman da borç verip vermemeyi Demokles'in kılıcı gibi başımızın üstünde tutarak içişlerimize de karışabiliyor, Avrupa'nın çıkarlarına ya da ilkelerine ters gelen ekonomik ve politik girişimlerimizi engelleyebiliyor. Sömürgelerde de, yabancı sermayenin çıkarlarını korumak, çok kısıtlı bir şekilde ülkelerindeki yabancı sermayeden pay alan yerli halkın elindeki paranın tekrar Avrupa'ya dönmesini sağlamak da, komprador burju-

vazinin o zamanki işlevlerinden biriydi. Daha da ileride Türkiye'ye yatırım yapmak için gelen ve bando-mızıkayla ve folklor ekipleriyle karşılanan yabancı işadamlarının arasında, kendilerine rehber olan ikinci kuşak gençlerimizi görmek de bizi şaşırtmamalı, bununla övünerek diğer gençlere durumu örnek gösterecek olanların çıkması da.

Avrupa'da yabancı işçi çocuklarının asimilasyonu için uğraşanların başında sosyal hizmet uzmanları, psikologlar, çocuk mahkemeleri ve gençlik polisi yetkilileri gibi uzmanlar var. İnsan psikolojisinin ve işçi çocuklarının karmaşık kişiliklerinin bilincinde olan bu uzmanlar, çalışmalarında başarıya ulaşabilmek için işçi çocuklarının öz kültürünün ve ülkelerinin kendilerince daha iyi tanınması gerektiğini vurguluyorlar. Bu amaçla uzmanların arasında özellikle Türkçe öğrenenler, İslâm'ı inceleyenler, Avrupa'da, Türk ve diğer yabancıların yaşadıkları gettolarda bir süre oturup azınlıklarla "kaynaşarak" gözlemlerde bulunan ve araştırma yapanların sayısı giderek artıyor. Yabancıları tanıma girişimleri Avrupa devletlerinin çeşitli kuruluşlarınca da destekleniyor. Türkçe öğrenmeleri, Türk toplumunun içine girip araştırma yapmaları karşılığında devlet onlara maaş ödüyor; bu tip deneyimlerinden sonra da işlerinde yükselip yabancı çocuklar için saptanan politikalar ve programların yürütülmesinde görev alıyorlar. Avrupa'daki Türk ve diğer azınlık grupları arasında bu kişilerin diğer Avrupalılara göre ayrıcalıklı yerleri var. Kendi dil ve kültürlerini öğrenmekte gösterdikleri çaba büyük bir sempatiyle karşılanıyor. Onların kendi yaşamlarına ilişkin düşüncelerini, önerilerini daha bir hoşgörüyle dinliyorlar.

Bu uzmanlar, işlevleri ve kişilikleri açısından birkaç yüzyıl öncesinin Hıristiyan misyonerlerine ve yirmi yıl öncesinin Amerikan Barış Gönüllüleri'ne benzetilebilir. Onlar da kölelerin, ezilenlerin, geri kalmış dünyanın insanlarının ıstıraptan kurtulmalarına gönül vermiş, inanmış kişilerdi. İnançlarından ötürü de kendi ülkelerinin şiddet politikasına ya da tüccarlarının yağmacılığına zaman zaman karşı çıkarlar, şimdi 3. Dünya ülkeleri olan eski sömürgelerin ezilen insanlarının eğitim yoluyla, meslek edinerek ilkelliklerinden kurtulacaklarına inanırlardı. Ne var ki, misyonerler maaşlarını devletlerin ve tüccarların

desteğiyle kiliseden alırlardı. Bugünkü uzmanlar da ırkçılığa, yabancı işçi çocuklarının eğitimsiz bırakılmasına karşılar. Maaşlarını devletten ya da şirketlerin destekledikleri vakıflardan alıyorlar. Onlar da misyonerler gibi halkın dilini öğreniyor, halkın arasında yaşıyor - misyonerler gibi genellikle sempatiyle karşılanıyorlar. Onlar da misyonerler gibi genç, girişken ve ülkücü.

Onların arasında bugün Türk, Yugoslav, Endonezyalı gençler de var. Her yıl Avrupa'da sosyal hizmet okullarına kabul edilen yabancı gençlerin sayısı artıyor. İslâm-Türk kültürünü, Türkiye'yi tanımak için İstanbul'dan geçip işçilerin geldikleri Anadolu köy ve kasabalarına giden uzmanların heyetlerinde artık "uzman" Türklere de rastlanıyor. Bu tip okullarda okuyan ikinci kuşak gençler genellikle Avrupa'ya asimile olmuşlar ya da gördükleri eğitim sonucu olacaklar. İleride görevleri gereği kendi ülkelerinden ya da benzer ülkelerden işçi aileleriyle muhtemelen şöyle konuşacaklar: "Biz Hollanda'da çocuklarımızı böyle yetiştiririz. Psikologların araştırmaları bu yöntemlerle sağlıklı insanlar yetiştiğini saptamıştır. Siz de kendi çocuklarınızı böyle yetiştirmelisiniz. Yoksa devlet, çocuğunuzu sizden korumak ve onun iyi yetişmesini sağlamak için alacak ve bir çocuk yurduna yerleştirecektir." Çalışmalarım süresinde böyle konuşmalara ve çocukların ailelerinden alındıklarına çok kez tanık oldum. Böylece asimile olan ve sosyal hizmet uzmanı olarak eğitilen Türk işçi çocukları, bir açıdan da sömürgelerdeki misyonerleri andırıyor. Bu gençlere, sosyal hizmet kurumlarında, çocuk mahkemelerinde ve gençlik polisinde ve okullarda giderek daha sık rastlanıyor.

KİM GİTSİN? KİM KALSIN?

Batı Almanya'nın "Yabancılar" sorumlusu Funcke 1982'de Almanya'da doğup 18 yaşını dolduran Türk çocuklarının Alman vatandaşı olabilmesi için çalışmalar yapıldığını açıkladı. Yine aynı yıl içinde Almanya'da çıkarılmak istenen yasalar, beş yıldan az Almanya'da oturup 18 yaşını doldurduğu halde okumayan ya da çalışmayan Türk gençlerinin ailelerinden koparılarak sınırdışı edilmelerini öngörüyor. Belli ki

bazı Türk gençlerinin sınırdışı edilmesi istenirken bazılarının da Alman vatandaşı yapılması isteniyor. Neden? İlk akla gelen; sınırdışı edilmesi istenen gençlerin Almanya'ya uyum sağlayamadıklarından okumadıkları ve işsiz kalmaları, Almanya'da doğup büyüyenlerin ise asimile olmalarından ötürü okuyup iş bulabilmeleri. Alman yetkililer de yıllardır sık sık bu düşünce doğrultusunda demeçler verir. Derler ki işçi ailelerine, "İçinize kapanıyor, geleneklerinden uzaklaşır korkusuyla çocuklarınızı okullara göndermiyor, onların Almanca öğrenmesini engelliyorsunuz. Böylece ileride çocuklarınız işsiz de kalıyor. Çocuklarınızı okullara gönderin. Almanca öğrensinler. Çocuklarınızın eğitimsiz ve işsiz kalması, Almanya'da olduğunu iddia ettiğiniz yabancı düşmanlığından değil, sizin kültürünüzün ve dininizin, çocuklarınızın önüne koyduğu engellerdendir." Almanya'da bugün iki milyona yakın Alman işsiz var. Bunlar Alman okullarından mezun, Almanca konuşan Almanlar. Neden işsizler? Zamanında Türkiye'den Almanya'ya kimi okuma-yazma bilmeyen köylü, Almanca ise hiç bilmeyen bir milyonu aşkın insan çağrıldı ve onlara iş verildi. Peki, o zaman nasıl oldu da şimdi olmuyor?

Gerçekte bugün de yabancı işçi çocuklarının okulsuz ve işsiz kalması Avrupa ülkelerinin ekonomik ve sosyal politikalarının bir sonucu. Öğretmenler çırpına dursun devletlerinin bu kuşakları eğitmeye niyeti yok gibi gözüküyor. Kendi ülkelerindeki işçi sınıflarıyla rekabete girip kirli işleri yapmak istemeyecek düzeyde eğitilmiş bir yabancı işçi çocukları kuşağı istemiyorlar. Örneğin Batı Almanya'daki Türk işçi çocuklarının % 40'a yakını okula bile kayıtlı değil. Çocuklarını okula göndermeyen Alman aileler hemen resmi yetkililerce kovuşturulur, nedenler araştırılır ve gerekirse çocuğun okula gitmesini sağlamak için aileye çeşitli sosyal yardımlar yapılırken, Türk işçi çocuklarının sorunlarını araştırmak ve onlara yardımcı olmak genellikle lafta kalıyor. Gözlemciler, Avrupa'nın yeni çöpçü, bulaşıkçı ve hizmetçilerinin büyük oranda bu kuşaktan yetişeceğini belirtiyorlar. Çeşitli fabrikalardaki yarı vasıflı işçilerin yerini ise giderek, sosyal sorun çıkarmayan, grev hakkı olmayan robotlar alıyor. Avrupa'nın niyeti açık ve kendi çı-

karlarına uygun. Bugün yabancı işçiler sayesinde sürdürdüğü rahatını yarın da onların sırtından sağlamayı amaçlıyor.

Ancak ekonomik kriz sonucu giderek artan ve hâlâ sonu görülmeyen bir işsizlik süregelir, en kirli işleri yapmaya razı Türkler işsiz kalır, sırf geçinebilmek için kimi kanını, kimi vücudunu satarken ırkçı çeteler Türkleri, döver, öldürür, polis Türkleri sınırdışı ederken, birdenbire neden Almanya'da doğma büyüme Türk işçi çocuklarının Alman vatandaşı olabilmesi için çalışmalar yapılır? Ve neden vatandaşlık birçok ülkede olduğu gibi doğuştan verilmez de 18 yaşına basanlar için düşünülür?

AVRUPA'NIN YENİ ASKERLERİ

Bunun yanıtını Avrupa nüfusunun artık büyümemesinde, Avrupalıların eskiye oranla artık çok az çocuk yapmasında aramalı. Bir yandan nüfusu giderek yaşlanan, sanayi sonrası tüketim toplumu refahı içinde gevşeyen bir Avrupa, diğer yandan kendi devletlerine yabancılaşan, onun kaderine ortak olmayı yadsıyıp budizmden biseksüelliğe kadar çeşitli akımlar peşinde koşan bir Avrupa gençliği. Sağ ve sol adına yapılan politikacı oyunlarından düş kırıklığına uğramış, hiçbir ideolojiye inanmayan ve kendi özel yaşantısını sürdürebilmek için, "barış" diye, "savaşmak, ölmek istemiyorum" diye haykıran bir Avrupa gençliği. Willy Brandt gibi deney sahibi politikacılara göre Batı Avrupa'nın en büyük sorunu gelecek için umudunu yitirmiş inançsız bir gençlik kuşağı yaratmış olmaları. Yaşlanan ve genç kuşaklara çekici gelmeyen Avrupa'nın, bir yandan da Amerika'nın baskısı ve savaş kışkırtmacılığıyla askere gereksinimi giderek artıyor. Amerikan parlamentosu ise Avrupa'da barıştan yana güçleri cezalandırırcasına Amerikan askerlerini Avrupa'dan geri çekmeyi tartışıyor. Kısacası önümüzdeki yıllarda, geçmişteki nüfusa oranla, gençlerin sayısının azalacağından, gençlerin orduya girmekteki, savaşmadaki isteksizliklerinden ve gerginleşen politik koşullardan ötürü, Batı Avrupa ordularının önemli bir asker açığı olacağı öngörülüyor. Batı, Türk işçi çocuklarına sadece geleceğin çöpçüleri olarak değil, aynı zamanda kendi ordularının askerleri diye

de göz dikmiş. Yetkililerin bu konuya ilişkin demeçleri Avrupa basınında sık sık çıkıyor. Almanya'da doğup büyüyen ve 18 yaşını dolduran gençler ise asimilasyon politikasının başarılı olduğu ölçüde artık Türk değil - Türk asıllı birer Alman. 18 yaşını doldurmuş, yani askerlik çağına gelmiş gençlerin Alman vatandaşı olmaları için neden hazırlık çalışmalarının yapıldığının yanıtı, bu gelişmeler ışığında verilmeli. Hele nüfusu büyümeyen Avrupa için üçüncü ve dördüncü kuşaklar daha da elzem. Aynı zamanda Avrupa demokrasilerindeki gelişmeler Batı'daki NATO ordularını giderek olumsuz yönde etkiliyor. Fransa, askerlerini çoktan NATO'dan çekti. Hollanda'da askerlerin sendikası bile var. Ordulardaki geleneksel yapı ve emir anlayışı, her gün toplum ve genç askerler tarafından daha çok sorgulanıyor. Düşünce ve toplanma özgürlüklerini de kapsayan temel insan haklarına dayalı, dokunulmazlığı olan bir düzene ordunun da uyması gerektiğini, ordunun toplum dışında bir ada gibi kalamayacağını vurgulayanlar çoğalıyor. Diğer yandan NATO Genel Sekreteri Luns ise, neredeyse her fırsatta Türklerin dünyanın en iyi askerleri olduğunu vurguluyor.

Batı demokrasilerinde 3. Dünya'ya yönelik "haklı, haksız savaş" ayrımının gelişmesi de hem asker açığına neden oluyor hem de Batı'nın geleneksel müdahale biçimini engelliyor. Vietnam Savaşı'nda gösterilen şiddetli gençlik muhalefeti sonucu, Amerikan parlamentosu, askerliği zorunlu bir yurttaşlık görevi olmaktan çıkarıp, baştan aşağı gönüllü-profesyonel bir ordu kurmak zorunda kaldı. Ancak bir yandan haklı ve haksız savaşlar arasında bir ayrım yapılırken, diğer yandan Batı dünyasının da çıkarlarını çok yakından ilgilendiren 3. Dünya ülkelerindeki savaşların sayısı, süper devletlerin çekişmesi sonucu çoğalıyor. Orduları 3. Dünya'ya müdahale ettiğinde halkının onayını alamayacak durumda olan Amerika öncülüğünde Batı'nın kimi güçleri, bu durum karşısında bir yandan kendi çıkarlarına hizmet edebilecek başka bir 3. Dünya ülkesini de savaşa kışkırtırken, bir yandan da halkının genel bilgisi ve denetimi dışında gizli paralı ordular besliyor. Bunlardan yıllardır süregelen biri, içinde Türk gençlerinin de savaştığı Fransız lejyonerleri. Bunun dışında CIA'nın, Asya, Afrika, Güney

Amerika ve Ortadoğu'da özel paralı askerler beslediğine ilişkin haberler zaman zaman dünya basınına sızıyor. Washington ise genellikle bu haberleri yayınlamıyor, susmayı yeğliyor. Amerika'da paralı askerlere, iş imkânlarını duyuran süreli bir dergi bile var. Birkaç yıl önce bir Türk gazetesi de Güney Afrika'da Türk gençlerinin siyah kurtuluş hareketlerine karşı savaştığını belgelerle bildirmişti. Paralı askerlik, Avrupa'nın zenginliği içinde işsizlikten, yoksulluktan kıvranan genç işçi çocuklarının yaşayabilmesi için kendilerine tanınan sınırlı olanaklardan biri. Amerika'da da profesyonel orduya girenler, ezilen sınıflar, siyahlar, Porto-Rikolu ve diğer azınlık gruplarından gençler. Paralı askerlik, sürekli dışlanan, ezilen yabancı işçi çocuklarının, kahramanlık, macera gibi düşler kurarak psikolojik doyum sağlamalarına ve yaşadıkları ırkçı ortamlarda içlerinde biriken tepkinin, saldırganlığa dönüşerek, paralı askerlik serüvenlerinde boşalmasına neden olabilir. Böylece bir yandan para bir yandan da psikolojik doyum getirebilen paralı askerlik hem "bir gelecek" için kıt seçeneklerden biri hem de bulaşıkçılık, çöpçülük vs.'den daha çekici.

Önümüzdeki yıllarda Avrupa'ya asimile olan yabancı işçi çocukların bir kısmı, gerek kendi anayurtları, gerekse Avrupa'daki yurttaşları açısından yeni bir anlamda "komprador burjuvazi", bir kısmı "misyoner", bir kısmı ise "paralı asker" olmakla karşı karşıya. Henüz gözlem aşamasında olan bu olgunun gelecekteki işçi gönderen-işçi alan ülkeler, Kuzey-Güney ve 3. Dünya-Batı ilişkileri açısından ileride nasıl gelişeceği, bu olguyu, çeşitli güçlerin nasıl yönlendirmek ya da sistemleştirmek isteyeceği son derece önemli olabilir. Bugün de ırkları, dilleri ve dinleri bir; ancak tarihsel gelişmeler sonucu ayrı devletlerin yurttaşları olan, hatta sınırların ayrı ülkelerde yaşamaya zorladığı aynı ailelerin fertlerinin, farklı renkte üniformalarla ayrı devletlerin ordularında, birbirleriyle çarpıştıklarına, birbirlerini öldürdüklerine tanık oluyoruz.

Bir bakıma bugün, Avrupa'nın kimi yerlerinde uygulanmaya çalışılan politika sonucu, gençlerimizin Alman, Hollanda, İsveç vs. kültürüne asimile olması, zamanında Osmanlı İmparatorluğu'nun uygu-

ladığı devşirme politikasından farklı değil. Ancak Hıristiyan çocukları, Osmanlı devlet adamları, paşaları olur, ünlerini ana topraklarına, ırkdaşlarına, soydaşlarına karşı yürüttükleri savaşlarla, politikalarla sağlarken, ikinci kuşak olgusuyla, kapitalizmin sarsıldığı ve ırkçılığın arttığı bir dönemde karşı karşıya gelen ve kendi gençlerine bile umut veremeyen Batı Avrupa'da, devşirilen gençlerin olanakları yok denecek kadar az.

İşçi Çocuklarına Yönelik Politikalar

ASİMİLASYONİST YAKLAŞIMLAR

Önceden de belirtildiği gibi Avrupa, ikinci kuşağın asimilasyonu konusunu anlamış değil. Hem en başarılı asimilasyonun nasıl sağlanabileceğine ilişkin farklı yöntemler gösterenler hem de asimilasyon yerine başka seçenekler gösterenler var. Ancak genel olarak uygulanan asimilasyon politikalarının şimdiye kadar belirtilen önemli bazı etkilerini ikinci kuşak üzerinde gözlemleyebiliyoruz.

Asimilasyon politikasında Avrupalı ve Türk kişi, kurum ve örgütlerinin yeri ne? Bu politika kimler tarafından sürdürülüyor? Kimlerce destekleniyor?

Asimilasyon yanlıları iki ayrı temel görüş çerçevesinde toplanıyor. Birincisinin temelinde şovenizm yatıyor. Kendi kültür ve yaşam biçimlerini en ileri, en doğru ve en iyi görenler, Avrupa'daki yabancıların da bu yaşam biçimine uymalarını, bunu yapmayanların ise ülkelerine geri gönderilmesini istiyorlar. Bu görüşü savunanlar içinde, kilise, çeşitli hayır kuruluşları, yardımsever kadın dernekleri ve sağ partiler var. Ancak en önemlisi asimilasyonun yer yer de devlet ya da eyalet politikası olarak sürdürülmesi. Bunlar, örneğin Almanya, Türklerin

çocuklarının da elli altmış yıl önce kömür ocaklarına gelmiş Polonyalıların çocukları gibi Almanlaşacağı düşüncesinde. İskandinavya dışında da bu devletlerin asimilasyon politikaları, işçi çocuklarının kendi öz kültürleriyle bağlarının sürdürülmesinden genellikle yana değil. Örneğin, çocukların anadili olarak Almanca'yı benimsemesinde, yetiştirilmesinde Türk ailesi yerine mümkün olduğu kadar Alman kuruluşlarının, sosyal hizmet uzmanlarının vb. görev almasından yanalar. Yabancılar içinde böyle bir anlayışla asimilasyonu destekleyenler tek tük. Onlar da genellikle Avrupalılarla evlenmeleri sonucu böyle bir görüşü benimsiyorlar. Türk çevresinden giderek kopup, çocuklarını Avrupalı anne, teyze, kayınbirader vs. ile birlikte Avrupalı gibi yetiştiriyorlar.

Asimilasyondan yana ikinci temel görüş insan hakları kavramı üzerine oturtulmuş. Buna asimilasyon yerine "çağdaşlaştırma" da denilebilir. Bu görüşün çevresinde toplananlar, birincisinin tersine ilerici kuruluşlar ve sol partiler. Şöyle düşünüyorlar; "Türkler geri kalmış otoriter bir ülkeden geliyor. Aile ilişkilerinde hâlâ sert ve acımasız feodal gelenekler egemen. İslâm, Türklerin büsbütün kendi içlerine kapanıp, aralarında gerici, şoven, milliyetçi unsurların güçlenmesini sağlıyor. Bu gerici baskılardan en çok acı çekenler ise kadınlar ve çocuklar. İlericilere düşen görev bir an önce bu kişilerin bilinçlenmelerini, çağdaşlaşmalarını sağlamaktır." Özellikle bu kişiler, Türk kadınlarının sokakta erkeklerinin iki adım gerisinden yürümelerini, çocukların aileleri tarafından Kur'an kursuna gönderilmelerini, kız çocuklarının ailelerin anlaşması sonucu evlendirilmeleri gibi olayları dehşetle karşılıyorlar. Onlar için işçinin evindeki Atatürk resmi, bir diktatör, Kur'an-ı Kerim ise yobazlığın simgesi. Türklerin, özellikle erkeklerin kadınlarına ve çocuklarına davranışları ise Avrupa'nın çağdaş temel insan haklarına dayalı yasalarına aykırı. Örneğin İsveç gibi kimi ülkelerde çocukların bile, dövülmeleri halinde ana-babalarını polise, mahkemeye verme hakkı var. Bu haklarını kullanmaları için çocuklar okul, kilise gibi çeşitli kurumlarca eğitiliyor. Türkler, genellikle kendi mahallelerinde oturduklarından ve kısmen de yaptıklarına "Ne halleri varsa görsünler, bizden farklılar" ya da "Bizim yasalarımıza layık değiller-

dir" diye göz yumulduğundan, bu yasaları çiğnedikleri halde genellikle haklarında kovuşturma açılmıyor. İnsan haklarından herkesin yararlanmasını amaç edinen Avrupalı ilerici kuruluşlar, kadın erkek eşitliği, çocuk hakları vb. konularını işçi ailelerine aşılamak için çaba gösteriyor. Ancak "çağdaş" değerler uğruna ailenin parçalanabileceğini, kişilerin köksüzleştirileceğini göze almaksızın davranan bu kişiler, misyonları uğruna, kadınları ve özellikle işçi çocuklarını babanın etkisinden kurtarıp çeşitli derneklere faaliyetlere katılmalarını sağlamaya çalışıyorlar.

Bu çabada zaman zaman Avrupa'daki Türk ilerici kuruluşlarının da desteğini alıyorlar. İnsan haklarını çevre koşullarından, kültürel değerlerden soyutlayan ve bu kavramı insan-çevre ilişkisini (unsurunu) gözetmeksizin adeta mutlak bir doğruymuş gibi ele alanlar, kaş yaparken göz çıkarma durumuna düşüyorlar. Temeldeki sorun genellikle dil bilmeyen, haklarının bilincinde olmayan ya da işinden olma korkusuyla haklarını kullanmayan, kendisine ilişkin verilecek temel kararlarda söz hakkı olmayan, en ağır işlerde düşük ücretle sömürülen işçi ve ailesinin haklarından yana çıkmak, işveren ve devlet düzeyinde girişimlerde bulunmak. Birçok kişi ve kuruluş kendilerini Türk işçi ailelerinin ilişkilerini "çağdaşlaştırmaya" adıyor. Yaklaşımları, gördükleri yürek paralayıcı durumlar karşısında "insanlık görevlerini" üstlenen misyonerlerin tutkusunu anımsatıyor. Bu arada bilinçlenme kampanyalarına kendilerince bağnaz bir direnç gösteren babalara karşın, ikinci ve özellikle üçüncü kuşağın daha açık ve yatkın olacağı düşünülerek "çağdaş bir insan yaratma" faaliyetleri, daha çok çocuklar üzerinde yoğunlaştırılıyor. Ancak işsizlik, ırkçılık, eğitim gibi temel sorunlar çözümlenemediğinden "çağdaşlaşan" ve bu nedenle giderek ailesinden kopan, ona yabancılaşan işçi çocukları gene ortada kalıyor. Üstelik bu kez hem "geri" gördükleri ailelerine, hem de hâlâ ikinci sınıf insan muamelesi gördükleri ve işsiz kaldıkları için kendilerini "çağdaşlaştıranlara" karşı da öfke besliyorlar. Avrupa'daki toplumca benimsenmeyen ve ailelerine yabancılaşan bu çocukların tutunacak dalları çok az. Ortadalar ve öfkeliler.

Asimilasyon politikasından yana olanlar, bir yandan yabancı işçi çocuklarını Avrupalılaştırmak isterken bir yandan da Avrupa kültürüyle bütünleşmeyen çocukların ülkelerine geri dönmelerinin desteklenmesinden yana. Ancak uzun yıllar Avrupa'da yaşayan çocukların kendi öz kültürlerine de yabancılaştıkları göz önünde tutularak, asimilasyoncular ayrıca Türkiye gibi işçi gönderen ülkelerin, çocukların geri döndüklerinde uyum sağlamalarına yardımcı olarak re-entegrasyon programları geliştirmelerini öngörüyorlar. Bu görüşe göre asimilasyon çabalarının başarısızlığının nedenleri, yürütülen programlar yerine çocuklarda aranıyor. Böylece asıl uyumsuz olan asimilasyon politikasıyken, çocukların uyumsuzluğu vurgulanıyor. Başarısız bir programın değiştirilmesi yerine, programda başarılı olmayan çocukların ülkelerine dönmeleri öneriliyor. Hatta Berlin'de olduğu gibi ailenin parçalanmasını öngörerek, asimile olmayan gençlerin dönmeleri isteniyor.

Bir yandan Avrupa'da fabrika üstüne fabrika kapanır ve işsizlik artarken ve özellikle Almanya'da Türk mahallelerinin duvarlarında "Yabancılar dışarı", "Türkler hayvandır" gibi yazılara neredeyse her köşe başında rastlanırken, asimilasyon politikası kimi çevrelerce yine de sürdürülüyor. Bu politikadan yana olanlara, sağcı Avrupalılar, yabancı dostu, "Türk dostu" gözüyle bakıyor. Türkler genellikle bu kişilerden yana çıkarken, kimi Almanlar da onlara öfkeyle bakıyor. Özellikle Avrupa'daki kimi Türk basını, bu kişilerin, "Türk çocukları zeki ve çalışkan, ancak aileleri onların okumalarını engelliyor" ya da "Türklere haksızlık yapılıyor, onların daha iyi koşullarda yaşamalarını sağlamalıyız" gibi demeçlerini, överek basıyor. Böylece asimilasyon politikasını savunanlar kendi kamuoyu önlerinde güç durumda kalabiliyor, kendi halklarından tepki görüyorlar. Ancak her şeye rağmen yabancılardan yana çıkıyor, ırkçılığa Neo-nazizme karşı geliyorlar. Niçin? Bunun yanıtı kişiden kişiye değişiyor. Kimi sanki faşizmin, Yahudi soykırımının günahını boynunda taşırcasına aklanmak istiyor, kimi insan haklarından yana, kimi yabancı dostu, kimi maceracı, kimi asimilasyon politikasını yürütmekle görevli. Ancak hepsi bilinçli ya da bilinçsiz Avrupa'nın uzun vadede işçi gereksiniminin karşılanması için uğraşıyor. Devletler ve bü-

yük şirketler gelecekte yabancı işçi çocuklarına gereksinim duyuyor. Bunu asimilasyon politikasının kolaylaştıracağını umuyorlar.

İŞÇİ ÇOCUKLARINDA ANADİL SORUNU

Avrupalıların, en iyi asimilasyon politikasının ne olduğuna ilişkin çeşitli ve kimi birbirleriyle çelişkili görüşler var. Yer yer görüşlerinin daha iyi anlaşılması için asimilasyon yerine "aculturation, integration" gibi farklı deyimler de kullanılıyor, ancak özdeki yaklaşım, yabancı işçi çocuklarının Avrupa kültür ve kurumlarına, Avrupalı yaşam biçimine uyum sağlaması. Çeşitli yaklaşımlardaki çelişkiler özellikle eğitim sistemlerinde ve Batı Almanya'da göze çarpıyor. Kimi görüşe göre çocukların genç yaştan itibaren mümkün olduğu kadar bir Alman gibi yetiştirilmesi savunulurken, kimi psikologlar bunun sağlıksız sonuçlar verdiğini, çocuğun anadili ve kültürüyle de ilişkilerinin sürdürülmesi gerektiğini savunuyor. Anadille ilişkilerin hangi düzeyde tutulacağı yine tartışma konusu. Bir görüş, anadilin, çocuğun ailesiyle ilişkisini sürdürebilmesini sağlayacak asgari bir düzeyde tutulmasını öneriyor. Buna göre hem çocuk Avrupa'ya genellikle kapalı kalmış dil, yol yordam bilmeyen aile ile çevre arasında köprü olacak, hem de "yabancılaşmasına rağmen" bir ölçüde öz kültürünü sürdürdüğü için ailesince horlanmayacak ve böylelikle özgüveni sarsılmayacak. İkinci görüşe göre, ana kültür azami düzeyde tutulup çocuğun sosyalleşme sürecinde belirleyici unsur olmalı. Örneğin bu yaklaşımı benimseyen İsveçli uzmanlar çocuğun ikinci bir dili öğrenebilmesi için önce ana dilini öğrenmesinin en verimli sonuçları verdiğini belirtiyor. Böylece çocuğun iyi İsveççe öğrenerek toplumla bütünleşmesi isteniyorsa, kendisine önce Türkçe öğretiliyor. Tutarlı bir bütünle dil kuramları ve soyut kavramları öğrenen çocuk, bu bilgi birikimini ikinci bir dilin öğrenilmesine kolayca aktarıyor. Aynı anda iki ayrı dili öğrenen çocuklarda ise kavram kargaşasına rastlanabiliyor. Anadil öğrenimine verilen önem kaçınılmaz olarak ana kültürün de bir ölçüde süregelmesini sağlıyor. Kimi psikologlar, çocuk yaşlardaki sosyalleşme sürecinde yabancı ülkede yaşanmasına rağmen anadil ve ana kültürün birlikte benimsenmesiyle,

temel ve tutarlı bir kişilik oluşacağını ve ancak bu oluştuktan sonra ikinci bir dilin öğrenilmesinde olduğu gibi yabancı bir kültüre sağlıklı bir şekilde uyum sağlanabileceğini ileri sürüyorlar. Asimilasyon politikasının bugünkü yabancı işçi çocukları nezdinde Avrupa'da genellikle başarısız olmasına, bu politikayı yürütenlerin "yabancılar dışarı" diyen kendi kamuoylarından tepki duymalarına rağmen, bu yaklaşımın bundan sonraki kuşaklarda başarıya ulaşacağına inanıyorlar.

İŞÇİ GÖNDEREN ÜLKELER AÇISINDAN AVRUPA'YA GÖÇ

Bu yaklaşımlar önünde Türkiye gibi işçi gönderen hükümetlerin ve gene bu ülkelerin yurttaşlarının Avrupa'daki çeşitli dernek ve kuruluşlarının tepkileri ne? İşçi gönderen ülkeler genellikle işçilere ve özelde ikinci kuşağa ilişkin nasıl bir politika izliyorlar?

Türkiye gibi işçi gönderen ülkelerin en büyük korkusu, bir gün Avrupa'nın yabancı işçileri ülkelerine geri gönderme kararı alacağı. Türkiye'den Avrupa'ya göç eden işçilere ülkemizin yetkilileri hep altın yumurtlayan tavuk gözüyle bakagelmiş.

Yurdun zengin özkaynaklarını ve özverili işçi-köylü emek gücünü değerlendirmekten aciz hükümetler, dışa bağımlı bir ekonomi-politikası sonucu, geniş halk yığınları, işsizlik ve yoklukla karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye'nin düzenini temelden sorgulayacak nitelikteki bu olgu karşısında 1960'lar sonu Avrupa'sının ekonomik patlaması, bir can simidi gibi imdada yetişmiş, işçi göçleri sonucu bir yandan işsizlik hafiflerken, diğer yandan ülkemize her yıl dış ticaret açığımızı büyük miktarlarda hafifletecek işçi dövizi girmeye başlamıştır.

Bir türlü "kalkınamayan" ve ciddi ekonomik darboğazlarla karşı karşıya bulunan işçi gönderen ülkeler, Avrupa'nın işgücü ithaline büyük bir nimet gözüyle bakmış, bu konuya ilişkin politikalarını, salt yurda gelecek döviz açısından belirlemişlerdir.

İzlenen politikalar birkaç yüzyıl öncesinin köle ticaretini anımsatmaktadır. Nasıl o zaman sağlıklı, haklarını arayamayacak köleler muteber sayılıyorduysa, işçi göçünde de işçi alan ve gönderen ülkeler aynı temel noktalar çerçevesinde, işçilere ilişkin resmi devlet antlaşma-

ları yapmışlardır. Bir yandan özellikle ekonomileri darboğazda olan ve işçi haklarının gelişmediği ülkeler, kısa zamanda çok işçi göndermek isterken, bir yandan da işçi alan ülkeler bu insanları olabildiğince "ucuza mal etmek" istemiş, her iki taraf da temel insan haklarını ve ulusal egemenlik kavramlarını hiçe sayarcasına işçi antlaşmaları imzalamış, devlet politikaları saptanmıştır.

Bu politikalara göre işçi gönderen ülkeler, yurda dövizin akışını azaltacak ya da yavaşlatabilecek nitelikte olgu ya da önerilerin etkisizleştirilmesini benimsemiştir. Örneğin Türkiye ve Almanya, işçileri Avrupa'ya "pahalıya mal edebilecek" sosyal güvenlik antlaşmalarını 60'lı yıllarda, başlangıçta imzalamamış, ancak Almanların, herhangi bir sosyal güvenceden yoksun yabancı işçilerin, ileride kendilerine daha da pahalıya mal olabileceklerinin bilincine varması, sendikaların baskısı ve Türk işçilerinin durumlarını Yugoslavların, Yunanlıların vs. elde ettikleri haklarla karşılaştırmaları sonucu sosyal güvenlik antlaşmaları gerçekleştirilmiştir. Yine "çok döviz için çok işçi" yaklaşımından hareket edilerek, Almanların Türkiye'den işçi almasını kolaylaştırmak için onur kırıcı durumlara düşmek pahasına elden gelen yapılmış, Türkiye hükümeti doktorlarının sağlık raporlarının geçersiz sayılması bile kabullenilerek, Almanların Türkiye'de işçi muayene büroları kurmalarına izin verilmiştir.

Başlangıçta Türkiye'den mümkün olduğu kadar çok işçinin Avrupa'ya gidebilmesi esas tutularak saptanan politika, bugün de olabildiğince az işçi geri gönderilsin düşüncesiyle temel insan haklarından ve ulusal egemenlik kavramından ödünler verilerek aynen sürdürülmektedir. Örneğin Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile imzaladığı Ankara Anlaşması'na göre, 1985 yılından itibaren Avrupa'daki Türk işçilerinin serbest dolaşma haklarını kullanmaları gerekirken, tam ters yönde bir gelişme olmuş ve halen yürürlükteki anlaşmalar da çiğnenerek birçok Avrupa devleti Türkiye'ye tek taraflı vize şartını koşmuştur. Özellikle bu konuda Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ve onurunu korumakla yükümlü Türkiye Dışişleri Bakanı ise Belçika'da bir toplantıya katılmak üzere Almanya'dan transit geçmek isterken vizesi

olmadığı için Alman sınırında durdurulmuş ve ancak kendisi de Almanlara boyun eğerek pasaportuna vize aldıktan sonra birkaç saatliğine Almanya'dan geçmesine izin verilmiştir. Ancak daha sonraki girişimler sonucu, diplomatik ve resmi pasaportlar için vize gereği kaldırılmıştır. Bu örnek doğrultusunda Avrupa'daki Türk işçilerine de "konuk bulundukları" ülkelerde kendilerinin sorun çıkarmamaları, hakları çiğnense dahi hallerine şükretmeleri, uslu uslu yerlerinde oturmaları önerilmektedir. Böylece en temel haklardan biri olan aile bütünlüğü parçalanmakta, geçim derdinden, hem Avrupa'yla Türkiye arasında hem de Avrupa içinde ayrı ülkelerde zorunlu olarak yaşayan aynı ailenin fertlerinin, zaman zaman bile olsa birbirlerini görmeleri, vizenin pahalılığından ve temin güçlüğünden dolayı engellenmektedir. Aynı şekilde Avrupa'da iş aramaları ya da değiştirmeleri güçleşen çok kişi, temel haklarını savunabilmek için yasadışı yollara başvurmaya zorlanmakta, izinsiz sınır geçerek hayatını tehlikeye sokmaktadır. Avrupa ve özellikle Almanya'daki ırkçılıktan ötürü kimi bölgelerde de Türk işçileri, can güvenlikleri olmadığından, sokağa bile çıkmaktan, çocuklarını okula göndermekten ürkerken, Türk Dışişleri, sanki işçiler başka bir ülkenin yurttaşlarıymış gibi sessiz kalmaktadır.

TÜRK GÖREVLİLERİ AVRUPA'DA

Görevlerinden biri yurt dışındaki yurttaşlarımızın sorunlarıyla ilgilenmek olan Dışişleri ve Çalışma Bakanlığı yetkilileri adeta yurt dışında oturmalarını cezalandırırcasına, her yıl milyonlarca işçi ve ailesinin pasaport uzatma işlemlerine zam yapmakta, sorunlarıyla ise genellikle ilgilenmemektedirler. İşçi işverenle anlaşamaz, işveren önceden verdiği sözü tutmamış, kontrat dışı davranmış, işçinin hakkını yemiştir. İşçi konsolosluğa gider. Konsolos bir şey yapamaz. Yapamayacağını, mevzuata aykırı olduğunu söyler durur. Ev sahibi haksız zam talebiyle işçi ve ailesinin tahliyesi için mahkemeye başvurmuştur. Sorun sade ev sorunu değil. Eğer işçi oturacak yeri olduğunu polise göstermezse işi olmasına rağmen sınırdışı bile edilebilir. İşçinin mahkemede söyleyeceği her sözcük önemlidir. Hak hukuk danışmaya, tercümana gereksinim

duymaktadır. Konsolosluğa gider. Konsolos bir şey yapmaz. Gene mevzuata aykırıdır. Eğer yargıç, tercüman talebini benimserse yine de mahkemenin atadığı tercüman savcıdan yana çıkar. İşçi, hapisaneye düşmüş dört yıla mahkûm olmuştur. Ailesi Türkiye'de. İçeride dilini, meramını anlayacak, dertlerini paylaşacak kimsesi yok. Ziyaretçisi de yok. Dört duvar içinde çile doldurur, neredeyse çıldırır. Konsolosluğa yazar, ziyaret edilsin diye yalvarır. Konsolosun hapisaneye gelmesi de mevzuata aykırıdır.

Karı-koca iştedir. Çocuklarına Hollandalı bir bakıcı tutmuşlardır. Bakıcı çocuğa sahip çıkar. Anası babası onunla ilgilenmiyor, çocuk da beni ana biliyor, diye mahkemeye başvurur. Hakim çocuğu Hollandalı bakıcının vesayetine verir. Baba, Türk Konsolosluğu'na başvurur, benim çocuğum Türkiye vatandaşı, ona el koydular, kurtarın, diye. Konsolos "Oğlunu verirken bana mı sordun," der, elçilik ise kapıdan içeri bile almaz babayı.

Avrupa'daki Türk işçileri ile onları temsil eden Türk diplomatları sanki ayrı iki ülkenin yurttaşlarıdır. Birbirlerinden o denli uzaktırlar ki, en pahalı mahallelerde oturan Türk diplomatları, binlerce, on binlerce işçi yurttaşının oturdukları mahallenin yerini ya da adını bile bilmez. Resmi ilişkilerinde ise kendisini halkıyla özdeşleştirmek yerine, onları dışlar. Başkalarının gözünde, kendisinin halkıyla özdeş tutulmasından sakınır, davranışlarında, zevklerinde kendisinin, geri diye addedilen halkından farklı olduğunu kanıtlamak için çaba gösterir. Hatta yaşantısı, dilbilgisi, kültüründen ötürü bir Avrupalıdan bir Amerikalıdan ayırt edilememesi, "aaa siz Türk müydünüz, hiç de benzemiyorsunuz, ne güzel Fransızca konuşuyorsunuz," denmesi, yani kendi halkına benzetilmemesi, kendisi için yapılacak en büyük iltifatlardan biridir. Avrupa'daki Türk diplomatları için kendi halklarının durumu bir yüzkarasıdır. İşçinin her hapisaneye girişi, her ayakkabılarının arkasına basarak sokağa çıkışı, sanki kendisini özellikle küçük düşürmek için yapılan bir harekettir. Böylelikle diplomatlar, işçilerin muhatabı olmak istemez, onları kendi kaderleriyle başbaşa bırakırlar. Böylece pasaport süresini azaltmak, yeni doğan çocuğu nüfusa kaydettirmek,

askere gitmek gibi işlemlerin dışında Avrupa'daki Türk işçileri için diplomat ve diğer görevlilerin, onlara götürdüğü çok az hizmet vardır. Sanki Türkiye dışında milyonlarca yurttaş yaşamıyormuş gibi, Dışişleri Bakanlığı'nın yurtdışı örgütlenmesi hâlâ 18. yüzyılın diplomasi anlayışı içinde sürdürülmekte, evrak işlemlerinin yürüyebilmesi için kadro artırımından başka pek bir şey yapılmamaktadır. Devlet o denli ilgisiz kalmıştır ki, yaşamları boyunca kendi başlarının çaresine bakmaya zorunlu kılınan gurbetteki işçiler, ölülerini bile vatana göndermekte çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Örneğin Almanya-Türkiye arasında, izin zamanlarında E-5 Karayolu'nda meydana gelen trafik kazalarında işçilere yardım, devletçe değil, birkaç Türk gazetesi tarafından örgütlenmektedir.

AVRUPA'DA TÜRK KURULUŞLARI VE ÖRGÜTLERİ

Yurt dışında devletin boşluğu, dernek, cami, gazete gibi çeşitli işler ve amaçları olan kuruluşlar tarafından doldurulmaktadır. Bu kuruluşların bir kısmı Türkiye'de özellikle gençlik kesimindeki politik örgütlenmenin bir uzantısı, bir kısmı ticaret amacıyla kurulmuş paravan dernekler, en önemlisi ise camidir. Tüm bu kuruluşlar özellikle ikinci kuşağın yetişmesi açısından önem taşımakta ve bu açıdan birbirlerinden farklılıklar göstermektedir. "Sol, ilerici, demokratik" türden ideolojiler benimseyen kuruluşlar diğerlerine göre Avrupa'da en kolay örgütlenme olanağını bulmaktadır. Bunun başlıca iki nedeni, Avrupa'nın kendi demokratik yapısına uygun dernekleri desteklemesi ve genellikle bu tür dernekleri kuran Türklerin yabancı dil bilmeleri, üniversite mezunu olmaları ve yaşantılarından, giysilerine, sevdikleri müziğe kadar Batı'nın diğer yargılarını benimsemiş olmalarından ötürü Avrupalılarla kolay ilişki kurabilmeleridir. Sağ dernekler ise genellikle Anadolu kökenli, eğitimsiz kişiler tarafından kurulduğundan, ve İkinci Dünya Savaşı boyunca faşizme karşı savaşmış Avrupa'da kolay destek bulamadıklarından, aynı örgütlenme özgürlüğüne sahip olamamakta, ancak gizliden gizliye Avrupa'daki yeraltı ve uluslararası faşist örgütlerden destek almaktadır. Örneğin Hollanda'da "Amicales" adlı Fas ve

"Bozkurtlar" adlı Türk örgütlerinin işbirliğinden sık sık söz edilmekte, bu örgütlere karşı önlem alınmakta, paravan kuruluşlar kapatılmaktadır. "Demokrat","ilerici" kuruluşların ise dernek lokali kirasından, haber bültenlerinin baskı ve kâğıdına kadar masrafları, Avrupa'da, devlet, belediye ya da yarı resmi kuruluşlar tarafından karşılanmaktadır. Yine çeşitli "demokrat, ilerici" kişiler yabancı işçilerle ilgili birçok devlet kurumunda çalışmakta, işçilere yönelik haftalık medya ve televizyon programları düzenlemektedir. Her ne kadar bu kişiler klasik Marksist deyimiyle, anti-emperyalist ve işçileri sömüren Avrupa'daki çokuluslu şirketlere ve şirketlerin temsilcisi olarak nitelendirdikleri devletlere karşı iseler de, Avrupalı yetkili kuruluşlar tarafından desteklenmekte, maaşları ödenmektedir. Niçin?

İçine kapalı, geniş Türk işçi kitlesiyle ilişki kuramayan Avrupalılar bunu, kimi Türk örgütleri aracılığıyla yapabileceklerine inanmaktadır. Mevcut üç seçenekten ikisi, faşist örgütler ve cami, kendileri için kabul edilmez ve ilişki kurmaları olanak dışı olduğundan geriye bir tek "ilerici, demokrat" örgütler kalmaktadır. Üstelik çeşitli Avrupa hükümetlerinin, belediyelerin ve sendikaların da ilerici yabancı kuruluşlarla kimi ortak yönleri olup, bunların başında kadına ve ikinci kuşağa ilişkin tutumları gelmektedir. Avrupalılarla birlikte, bu kuruluşlara üye kişiler de, Türk kadınını, Türk erkeğinin Avrupa'da iyice belirginleşen ve hatta kendine güvensizliğinden ötürü artan feodal zulmünden kurtarmak istemekte, bu amaçla kadınlara yönelik çeşitli faaliyetler düzenleyen dernekler kurmaktadırlar. Böylece bu tip davranışların, Avrupa'da artarak süregelmesinin sosyal ve psikolojik nedenleriyle birlikte, Türk-İslâm kültürünün gelenekleri de ya hiçe sayılmakta ya da çağdaşlaşmaya, uygarlaşmaya karşı bir engel olarak ele alınıp Türk insanının kadın-erkek ilişkilerinin Batı'daki gibi olması istenmektedir.

İkinci kuşağa ilişkin yaklaşım da yukarıdaki tutumdan kaynaklanmaktadır. Amaçlanan, ileride nasıl olsa Avrupa'da işçi olacakları varsayılan Türk çocuklarının "uluslararası işçi sınıfının dayanışma bilinciyle yetiştirilmesi" olup, çocuk, gerici, şoven, milliyetçi çevrelerin etkisinden kurtarılmak istenmektedir. Özellikle çocuğun ailesi ve

memleketle bağları bu yaklaşım vurgulanarak değerlendirilmektedir. Arzulanan, çocuğun, işçileri birbirlerine kırdıran ırkçı, ayrılıkçı tutumların etkisi altında kalmaksızın yetiştirilmesi, Avrupa işçi sınıfının saflarının yer almasını engelleyecek düşünce, tutum ve inançlardan arındırılmasıdır. Bu yaklaşım, yani çocuğu Avrupa'ya yabancılaştıran unsurlardan arındırılması ise, zaten Avrupalıların genel olarak ikinci kuşağa ilişkin yürütmek istedikleri asimilasyon politikasını destekler niteliktedir. İşçinin sendikaya kayıtlı olması ya da kendini temsil ettiğine inandığı sol bir siyasal partinin görüşünü benimsemesi ve onun programı doğrultusunda hareket etmesi de kapitalist düzene tehdit olmaktan çok Avrupa siyasal sistemine uyumun bir göstergesidir.

Bu ve benzer nedenlerden ötürü Türk ve diğer yabancı işçilerin sol kuruluşlarının Avrupalılarca destek görmelerine, maddi olanaklarının sağlanmasına rağmen, kendi toplumlarınca çok az destek görmekte, tersine geniş işçi kitleleri tarafından eleştirildiklerinden, Türk toplumu dışına bile itilmektedirler. Bunun başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir:

İLERİCİ KURULUŞLARIN BAŞARISIZLIĞI

Bir yandan Türk ilerici kuruluşları Türk işçi ve ailesini şovenist, geri, milliyetçi duygularından arındırma misyonunu yürütedursunlar, ülkelerindeki yabancı işçi varlığı ve yaygın işsizlik karşısında Avrupalılar kendi kültür ve dinleri çerçevesinde kenetlenmekte, ne kadar uyum gösterseler de Türk işçilerine ikinci sınıf insan gözüyle ve giderek artan bir öfkeyle bakmakta, onları, "Siz burada ne arıyorsunuz? Ülkenize dönsenize" diye sorgulamaktadırlar. Bu açıdan ilerici derneklerin yürüttükleri politika, gerçeklere uymadığı ve inandırıcı olmadığından başarısız kalmaktadır. Geniş işçi kitleleri, zaman zaman da ilerici derneklerin, kendilerine karşı Batılılarla işbirliği içinde olduklarını ya da Türkiye'yi ve Türkleri Avrupa'da küçük düşürdüklerini düşünmektedirler. Örneğin Amsterdam'da, çoğunluğu Konya Karaman'dan gelen Türk işçi aileleri çoğu kız çocuklarının okullarda zorunlu olan yüzme dersine girmelerine karşıyken, kendilerini tersine ikna etmeye çalışan

kent kökenli ilerici Türk öğretmenlerine adeta "gâvurun şeytanıyla" işbirliği yapıyormuş gözüyle bakarlar. Hele aynı öğretmenler yasalara rağmen kızlarını okula göndermeyen aileleri bu nedenle evlerinde ziyaret ettiklerinde, kendilerine kimi zaman kapı açılmaz, kimi zaman çeşitli yalanlar söylenir ve artık tam "gâvurun adamı" gözüyle bakılır. Üstelik eğitim ve kültürlerinden ötürü Avrupalılarla daha ortak yaşantı sürdürdüklerinden, aynı semtlerde oturup aynı sinemalara, lokantalara gittiklerinden, zaten "farklıdırlar". Ancak işçilerle aralarındaki büyük ayrılık, Türkiye'ye ilişkin tutumlarından doğmaktadır. Günbegün Avrupa'da horlanan, gerilikleriyle alay edilen, ezilen işçiler, işlerini kaybetmekten, polise düşmekten, sınırdışı edilmekten vs. korktuklarından çeşitli hakaret ve haksızlıkları sineye çekmekte, sabırla, ileride bir gün dönmeyi umdukları, cennet yurtlarının düşleriyle kendilerini avutmaktadır. Türk gazetelerinin Avrupa baskılarının işçi sayfalarında sık sık bu konuya ilişkin işçi şiirlerine rastlanır. Onları memleketlerini terk etmeye zorunlu kılan işsizlik, yoksulluk, yolsuzluk gibi sorunlar unutulmuş, yerine adeta Dante'nin düşler ötesi sevgilisi Beatrice almıştır. Bunun karşısında, Türkiye'deki "sınırlı özgürlüklerden" sonra Avrupa'da birdenbire açılanlar, ülkelerine ilişkin siyasal tartışmaları burada yapmakta, bu amaçla zaman zaman Avrupa basını, sendikaları ve partileriyle işbirliği yaparak ortak toplantılar düzenlemektedir. Bu toplantılarda genellikle işlenen konu, Türkiye'de var olan düzenin, insan haklarının sert bir eleştirisidir. Eleştirinin kapsamına bir yandan ülkedeki yoksulluğun ve geri kalmışlığın acı tablosu girerken, bir yandan da o sırada iktidarda olanlar, bu sorunların sorumlusu olarak sert bir şekilde suçlanır. Bu tutum, işçiler açısından genellikle "yabancının gözünde Türkiye'nin, Türk büyüklerinin küçük düşürülmesi, Türkiye'nin dışarıya ihbar edilmesi" diye algılanır. Kendi aralarında zaman zaman Türkiye'ye aynı, hatta daha gerçekçi ve sert eleştiriler dile getirilse bile, soruna bir "iç mesele" olarak bakan işçiler, "ailenin kirli çamaşırlarının" yabancılar önünde sergilenmesini onur kırıcı bir durum olarak görür ve yabancılarla Türkiye'ye ilişkin toplantılar yapanları kınar. Genellikle yurt dışında yaşayanlar, Türkiye'nin durumu-

na, saygın görünmesine o denli duyarlıdırlar ki, yabancı bankalardan borç üstüne borç arayan, kendisine bin bir güçlükle borç verilen bir Türkiye görüntüsü, adeta bir hemşehrileri dardayken yabancıya muhtaç kalmış gibi onları üzmekte, utançtan yerin dibine girmektedirler.

Bu duyarlılığın da etkisiyle kendileri ile yaşadıkları ülke arasında köprü kurabilecek, kimi sorunlarının çözümünde yardım edebilecek ilerici derneklerle pek temas kurulmazken, gençlere de buralara uğramamaları sıkı sıkı tembih edilir. Oysa işçi ve gençlerin sorunlarıyla uğraşanlar da en çok bu derneklerde gönüllü çalışan kişilerdir. Konsoloslukların yapmadığı ya da yapamadığı, buralarda yapılmaya çalışılır ya da örgütlenir. Yabancı işçilerin aleyhinde çıkan yasalara ilişkin eylemler, çocuklara okullarda daha iyi olanaklar tanınması için yapılan çalışmalar, kadınlar için dil kursları, büyük özverilerle hep bu kuruluşlar tarafından üstlenilir. Çeşitli hakların korunması ve işçiler için daha iyi bir yaşam mücadelesinin yanısıra Türkiye'de olup bitenle ilgilenmek isteyenlerin de gidebileceği tek yer gene ilerici derneklerdir. Türkiye edebiyatına, ekonomisine ilişkin kitaplar, çeşitli fikir ve sanat dergileri tek tük bile olsa ancak buralarda bulunabilir. Genellikle Türk işçilerinin evlerinde Kur'an-ı Kerim dışında hiç kitap olmadığından, gençlerin ülkelerindeki düşünce hayatını çok kıyıdan köşeden de olsa, tanıyabilecekleri tek yer gene burasıdır. Ancak kitle desteğinden yoksun, özverili çabalar ve yabancı yardımıyla yaşayan bu derneklere gidip gelen çok azdır. Örneğin yirmi bine yakın Türk kadınının yaşadığı Amsterdam bölgesindeki Türk Kadınlar Derneği'nin okuma yazma kursları gibi faaliyetlerine katılan kadın sayısı iki yüzü bile geçmez.

CAMİNİN YERİ

Avrupa'da Türk toplumunun en yaygın örgütlenmesi cami çerçevesinde oluşmuş, Türkiye'de bile camiye gitmeyenler burada sosyal ve psikolojik bir gereksinim sonucu camiye gider olmuş. İflas eden ve kapıları kapanan kimi kiliselerin Türkler tarafından satın alınarak yeniden, cami olarak onarılması, 1981'in yazında iki hafta gibi kısa bir zaman içinde Türk işçilerinin kendi aralarında 160.000 gulden toplayarak

Amsterdam'ın altıncı camiini kurmaları, bu olgunun ne kadar güçlü olduğunu gösteriyor. Türkiye'deki çeşitli hayır dernekleri bile İzmir'den, Ankara'dan kalkıp Avrupa'da cami aracılığı ile para topluyor. Özellikle ikinci kuşağın, sekiz-on iki yaşları arasındaki genç ve aynı zamanda en kalabalık kesimleri, caminin başlıca ilgi alanları arasında. Amsterdam'da, Brüksel'de, Berlin'de belirli saatlerde Türklerin oturdukları mahallelerin sokaklarında Kur'an kurslarına gidip gelmekte olan başı örtülü yüzlerce Türk çocuğuna rastlanır. Her ne kadar bu konuda istatistikler yoksa da, yukarıda belirtilen yaş dilimindeki işçi çocuklarının en az yarısının Kur'an kurslarına devam ettiği sanılmaktadır. Camilerin ve Kur'an kurslarının yaygınlığı geniş bir kitlesel talebi yansıtmakla birlikte, İslâm'daki çeşitli mezheplerin de bir belirtisidir. Çeşitli dernekler gibi mezheplerin de bu konuda örgütlenme özgürlüğü ve olanakları, gerek siyasal gerekse ekonomik açıdan anayurda göre daha elverişli. Avrupa'daki Türk işçi çocuklarının dinsel eğitimine ilişkin gözlemlerim, dinin, çevreyi, yaşamı, dünyayı yorumlamaya yardımcı bir araç olmaktan çok, çocuğun toplum ve çevresinden koparılmasında bir araç olduğu. Başka bir deyişle kurslarda yetiştirilen kişi bir "Müslüman" olmaktan çok belirli ortamlarda bir Müslüman çocuğundan beklenen davranışları yerine getiren birisi. Çocuğun kişilik gelişmesinde ise bunun başlıca anlamı, kendisinin başkalarından farklı olduğunu, Avrupa toplumu içinde özel ve ayrı bir yeri olduğunu hissetmesi. Kanımca Avrupa'daki Türk çocuklarına verilen din eğitiminin başlıca psikolojik işlevi bu. Başka bir deyişle bir başkası, yani bir Avrupalı, kendisini "Bak senin gözün kaşın kara, ismin bir tuhaf" gibi aşağılayıcı deyimlerle farklı hissettirdiğinden değil, olumlu gördüğü ya da kendisine olumlu olduğu kabullendirilmek istenen bir olgudan; dinden ötürü, kendisini başka, en azından Avrupalı'ya eşit, hatta ondan üstün hissedebiliyor. Daha doğrusu böyle bir potansiyel var. Yoksulluğu, ülkesinin ezilmişliği, Avrupa'da göze battığı yadsınmayacak somut olgular. Bir ölçüde din, kendisine başka bir düzeyde bakma, algılama olanağını sağlayabilme, ezikliğini giderme durumunda.

"Dinsel davranışlar silsilesi"nin benimsenmesinin başka bir iş-

levi de Avrupa'daki işçi çocuk ve ailesi arasında açılan uçurumun, kuşak, beklenti, kültür vs. farkının karşısında birleştirici bir unsur olması. Çocuğun Türkçesi babasından farklı, hatta yok denecek kadar az, giysileri başka ve genellikle boş olan zamanında dolaştığı yerler, ailesini küplere bindirecek nitelikte olsa bile, iki kuşağın yan yana namaz kılması ya da belki ikisinin de anlamadığı Arapça sureleri tekrarlaması, kendilerini ve tüm Türk toplumunu birlikte tutan bir bağın sürmesini sağlayabiliyor. Bağın sürmesini sağlayan başlıca özellik ise gene aşağılandıklarından, yoksulluklarından, "zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmadıklarından", kaderlerini paylaşmaya zorunlu olduklarından değil, bilinçli bir örgütlenme ile; bir meziyeti, İslâm olma olgusunu birlikte paylaşmak, dinlerinden onur duydukları için beraberler. Camide, Kur'an kursunda beraberlikleri, Avrupa'daki olumsuz koşullara karşı gelmenin yeri olmaktan çok başka bir dünyanın başka bir çağın inançlarının aşılandığı bir "psikolojik kaçış" yeri.

Ancak böyle bir yer özellikle gençler için doyurucu olmaktan uzak. Babalarının memleketlerinde edindikleri inançları, en azından kendi aralarındaki ilişkileri sürdürmek açısından bir anlam bulurken, Avrupa'da Kur'an kurslarında yetişen gençler ergenlik çağına geldiklerinde ya camiye gitmez oluyor ya da babasını çileden çıkarmamak, gene de ona hoş görünmek için gidiyor. Her ne kadar caminin, benlik kavramlarının gelişmesinde bir rolü oluyorsa da, gençler Avrupa'daki yaşantılarını ve çevrelerini geliştirme ve değiştirme açısından dinin işlevsel yararını görmüyorlar. Bir yandan babalarıyla, camide birlikte olmaları sayesinde geleneksel sosyal ve kültürel ilişkilerini sürdürürken, bir yandan da başka bir kültür içinde yaşayan gençler sokakta, kahvede, dernekte, spor kulübünde yani cami ve din dışında bambaşka bir hayat sürdürüyorlar.

Türkler arasında en yaygın katılımlı dernekler Türkiye'de de olduğu gibi yine din kökenli. Bunlar "cami yaptırma derneği, kültür merkezi" gibi çeşitli isimler ve işlevler çerçevesinde örgütleniyor. İlerici derneklerin gönüllü öncülerinin tersine, bu tür derneklerin liderleri, faaliyetleri sonucunda çeşitli maddi olanaklar da sağlayabiliyor. Tür-

kiye'ye, izinlerde gidiş-geliş için "charter" uçaklarına bilet satılması, Türk toplumuna anavatandan çeşitli mallar, hisse senetleri, apartmanlar, arsalar pazarlanması, Türkiye'den gelen ses ve saz sanatkârlarının Avrupa turnelerinin organize edilmesi genellikle bu tür dernekler aracılığıyla yapılıyor. Zaten derneklerin başkanları, yönetim kurulu üyeleri de çoğu zaman import-export'çular, turizm bürosu sahibi, lokantacı gibi yerel Türk girişimcilerinden oluşuyor.

Avrupa'daki Türk işçileri için, caminin, ticaret adamlarının denetiminde olduğuna ilişkin ilginç bir örnek Frankfurt'ta. Türklerin bir tür toplanma ve haberleşme yeri işlevini gören tren istasyonuna yakın bir binanın alt katındaki Türk manavı dikkatinizi çekiyor. İkinci kat yine Türklerin işlettiği bir import-export mağazası, üçüncü kat cami, dördüncü katta ise yine Türkler için işletilen bir "sex-shop". Türkiye'ye ilişkin 10 Kasım, Kurban Bayramı gibi resmi ve dini günlerin kutlanması da bu derneklerin faaliyetleri arasında. Bu vesile ile yılda birkaç kez Türk topluluklarının bir araya gelmesi sağlanıyor. Türkiye'deki bakanlar, hükümet temsilcileri, işadamları gibi kişilerin de Avrupa'daki Türk toplumuna seslenme, onlarla toplanma olanaklarını sağlayan bu dernekler, Türkiye'de gelmiş geçmiş tüm hükümetlerle iyi geçinmeye de özen gösteriyor, kendilerini Avrupa'daki "Türk lobisinin" temsilcisi olarak görüyorlar. Örneğin *Tercüman* gazetesinin iki kez Ankara'da Türk hükümetinin resmen katılımıyla düzenlediği "Yabancı İşçi Kurultayı" da bu derneklerin temsilcilerinin katılmasıyla sağlandı.

Folklor gösterileri ve Türk futbol takımlarının örgütlenmesi dışında yaşlı ve zenginlerin denetiminde olan bu tür dernekler gençler için çekici değil. Zaman zaman bu tür derneklerin içine giren ve burada yükselenler "Türk kültür ve geleneği" kisvesi altında Ülkü Ocaklarının karşılığı sayılabilecek "Bozkurtlar", örgütlüyor, onlar için çeşitli geceler düzenleyebiliyor. Futbol kulüplerine ise birçok genç, tek kurtuluş yolu olarak bakıyor. Hele son yıllarda aralarında Avrupa'da ünlü olan ve bol para kazanan İlyas Tüfekçi, Erdal Keser gibilerinin de çıkması futbola bağlanan ümitleri çoğaltıyor. Bugün Avrupa'nın büyük

kentlerinin kenar mahallelerindeki top alanlarında hafta sonları, yüzlerce Türk genç takımının maçları izlenebiliyor. Ancak Avrupa'daki işçilerin gerçeklerini yansıtmak, sorunlarını savunmaktansa Türkiye'deki çıkar yapısını aynen sürdürmeyi amaçlayan bu dernekler geçici süreler için gençlerin ilgisini çekiyor.

TÜRK KAHVELERİ

Konsolosluk, dernek ve cami dışında Türklerin ve yine özellikle genç erkeklerin en çok "örgütlendikleri" yer, Avrupa'nın artık hemen her kentinde bol olan Türk kahveleri. Her yerden çok, kahveler çekici geliyor gençlere. İşsiz olan gencin paraya gereksinimi için kahvede kumar, ırkçılıktan ötürü Avrupalı'nın barına gidemeyen genç için kahvede içki, hem parasızlıktan hem de seks filmleri dışında pek anlamadığı için Avrupa-Amerikan filmine gitmeyen genç için kahvede renkli video Türk filmleri ve hatta oyun gereksinimini karşılayacak bilardo ve masa tenisi bile var. Bu sosyal ve kültürel işlevinin yanısıra kahve, çeşitli işlerin tezgâhlandığı yer de olabiliyor. Gençlerin delikanlılığından, işsizliğinden ve çaresizliğinden yararlanmak isteyen Avrupa'nın yöresel Türk "babaları", burada onlara "kısa zamanda çok para" getirebilecek işler için anlaşıyorlar. Esrar gibi çeşitli kaçakçılık işlerinden kiralık katilliğe kadar giden bir yola, gençler ilk adımlarını genellikle kahvelerde atıyor. Gençlerin, özellikle ırkçılıktan ve parasızlıktan ötürü, tek rahatlıkla gidebilecekleri ve toplu halde bulundukları bu kahveler, aynı zamanda sık sık baskınlar düzenleyen yabancılar polisinin de uğrak yeri. Özellikle oturma izni olmayan kaçak işçileri yakalamak amacıyla düzenlenen bu baskınlar son yıllarda giderek artıyor. Kimi zaman kâğıtlara bile bakmaksızın kahvede şüpheli gördükleri kim varsa apar topar karakola götürüyorlar. Tercüman gerektiğinden ya da kendilerine sıra gelmediğinden bir hiç yüzünden gençlerin, bir iki gün karakolda bekletildiği oluyor. Avrupa ölçülerine göre polis yabancı gençlere daha kaba davranıyor, vazgeçilmez temel hak sayılan kimi ilke ve yasalar göz ardı edilip uygulanmıyor. Böylece işsizlik, ırkçılık ve eğitimsizlik yüzünden zaten, "toplum dışına" itilmiş yabancı işçi ço-

cukları bu kez de sırf kahvelere gitmenin sonucu kendilerini karakolda buluyor, polisin haksız yere "düşmanca" muamelesi sonucu da bir ölçüde ilerisi için suça teşvik edilmiş oluyorlar. Özet olarak kahvelerin genel işlevi, bir yandan gençlerin sokakta başıboş dolaşmalarını engelleyip beraber olmalarını ve özellikle video aracılığı ile Türkiye'yle olan ilişkilerin bir düzeyde sürdürmelerini sağlarken, aynı zamanda gençleri bir tür "lumpen kültür"ün içine ve suç ortamlarına doğru itmekte.

Genel olarak kahveden camiye kadar Türk örgütlenmesinin işlevi, ikinci kuşağın, Avrupa'da çok ayrı, adeta başını kuma sokmuş deve kuşu ya da Avrupa'da bir adadaymışçasına yaşamasına yol açarken, Avrupalıların ikinci kuşağa ilişkin örgütlenmesi de gene genel olarak asimilasyona yönelik oluyor.

İŞÇİ ÇOCUKLARI VE TÜRKİYE'DE AYDINLAR

Avrupa'daki Türk örgütlerinin ve Türkiye hükümetinin ikinci kuşağa ilişkin tutumları karşısında, genelde Türkiye'deki aydın çevreler, üniversiteler soruna nasıl bakıyor?

Çoğu, sorunun farkında bile değil. Hiçbir üniversitenin bu konuda tek bir incelemesi yok. Arada sırada günlük gazetelerde yazılar yazılıyor. O kadar. Çoğu, Avrupalılar gibi bu çocukları, kendi ülkesinde barındırmaktan aciz olan Türkiye'nin alması gereken tutumu "gölge etmesin başka ihsan istemez" sözleriyle açıklıyorlar. Bu görüşe göre Avrupa'daki Türk çocukları orada kalacak ve Avrupalılaşacak. Önceden Avrupa'ya yerleşen göçmen grupları gibi ne kadar erken Avrupalılaşabilirse, o toplumda, o kadar daha çabuk ilerleyebilecek. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Ankara'dan, birkaç bin yurttaşlık bilgisi kitabı ile birkaç yüz hocayı ancak gönderebilmesi, çocuklara yardım olmaz tersine onların kafasının karışmasına yol açar. Yarım yamalak Türk kültürü edindirme pahasına Avrupalılaşmaları engellenmemelidir. Hem Türkiye'de bile içerik ve yöntem açısından yıllardır işlevini yitirmiş robot gibi, ezberci, koşullandırılmış insanlar yetiştiren bir eğitim sisteminin geçersizliği ortadayken, aynı sistemin üstelik kötü bir kopyasının, Avrupa'da geçerliliği ne olabilir? Üstelik işçi çocuklarının kendi halle-

rine bırakılması ille de onların ülkelerinden, kültürlerinden kopacağı anlamına da gelmez. Avrupa ve Amerika'da çeşitli güçlerin, etnik özelliklerine baktığımızda özellikle üçüncü kuşaktan itibaren yeniden anavatana bağlılığın arttığını, çeşitli "lobi" grupları kurulduğunu görüyoruz. İşte Amerika'da Yunanlılar, İtalyanlar. İşte tüm dünyada hem anavatanlarından uzak hem de gerektiğinde anavatanlarında asker olabilecek kadar bağlı Yahudiler.

Çeşitli sohbetlerde, toplantılarda konuştuğum çoğu kişinin bu görüş çerçevesinde birleşmesi belki aynı zamanda Türkiye'de aydın çevreler ve üniversitenin bu konuya ilgisizliğinin de bir açıklaması.

Avrupa'ya Türk işçi göçünün neredeyse yirmi beş yıla yaklaşmasına ve 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlangıcında da, Amerika'ya Türk-Osmanlı işçi göçü olgusuna küçümsenmeyecek ölçüde karşı, göçün ekonomik boyutları dışında insan ögesiyle ilgilenen tek bir yapıt var Türk bilim dünyasında. Ali Gitmez'in *Dışgöç Öyküsü*. Onun dışında konuyla ilgilenen Bekir Yıldız, Aras Ören, Ruhi Su, Aziz Nesin gibi sanat adamları. İkinci kuşakla ilgili ise hiçbir şey yok. Bu konuda yayımlanan tek araştırma ise bir NATO bursuyla gerçekleştirilen, şimdi Boğaziçi Üniversitesi'nde görevli Dr. Le. Compte tarafından yapılanı. Oysa yalnız Avrupa'daki Türk çocukları üstüne lisans tezlerinden tutun da psiko-analiz, öykü-yöntem denemelerine kadar sayısız denecek kadar yayın var.

Türkiye'deki aydınların görüşü de kaçınılmaz olarak başka bir zamanda, başka koşullar altında, başka insanlar-göçmenler üzerine yapılmış araştırmalar ve deneyimlerden kaynaklanıyor. Kısacası, birçok konuda olduğu gibi; yine kendi insanımızı görmeden, tanımadan, anlamadan oluşturulan düşünceler. Oysa Avrupa'daki gerçek başka.

Ancak artık hem Avrupa hem de giderek Türkiye kamuoyu için gündemdeki sorun, politikalardan çok, bugün ne olacağı. Asimile olan çok küçük bir azınlığın dışında kalan işçi çocuklarının durumuna Avrupa basınında hemen her gün değiniliyor. Amerikan basını bile bu konuya çok önem veriyor. Avrupa devletleri açısından asimilasyon politikasının üçüncü ve dördüncü kuşakta başarıya ulaşacağını varsayar-

sak bile, bugün büyük bir çoğunluğu dışlanan ikinci kuşağın durumu ne olacak? Bu soruyu yanıtlamak için önce ikinci kuşak sorununu Avrupa gençliğinin bugünkü durumu açısından değerlendirmek yararlı olabilir.

AVRUPA GENÇLİĞİ VE YABANCI İŞÇİ ÇOCUKLARI

Gazetelerde genellikle ikinci kuşaktan söz edildiğinde; hırsızlık, fuhuş, okula uyumsuzluk, işsizlik gibi konular abartılırken, asıl kaygıyla izlenen, Avrupa gençliğinin ve gençlere yönelik kurumların bugünkü durumu. İşsizlik, sadece yabancıların değil tüm gençliğin sorunu. Her yıl işsizler ordusuna yüzbinlerce Avrupalı genç katılıyor. Yabancı işçilerin çocukları kaçak ve kirli işlerde çalıştıklarından, bu kesime ilişkin işsizlik istatistikleri genellikle abartılmış oluyor. Avrupa'da yürürlükteki eğitim sisteminin de, küçük bir azınlığı üniversiteye hazırlayan programlar dışında, iflas ettiği ve köklü değişiklikler gerektirdiği, uzmanlar, veliler ve gençlerce sürekli vurgulanıyor. Artık birçok okulun başarısı, verdiği eğitim düzeyi ile değil disiplin sorunlarının azlığı ile ölçülüyor. Ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin, derse sarhoş ya da esrar çekmiş olarak gelmemeleri, okulda esrar satışının olmaması, dersliklerin ve eğitim araç-gereçlerinin tahrip edilmemesine ilişkin çabalar, ders programının yürütülmesine ağır basıyor. Öğretmenlerin başlıca çabası bilgi aktarmak ya da eğitim değil, olayları önlemek amacıyla öğrencilerle olabildiğince iyi geçinmek, öğrencilere ters düşmemek. Nasıl olsa işsiz kalacaklarının bilincinde olan ya da fabrikalarda artık robotların da yapabildikleri sıkıcı işleri yapmaya hiç niyeti olmayan öğrenciler, okula, eğitimden çok arkadaşlarıyla birlikte olmak, birlikte vakit geçirmek için geliyorlar. Bu durum karşısında, ortaöğrenim düzeyine gelmiş çocuklarını daha iyi bir eğitim alsınlar diye, Avrupa'dan Türkiye'ye yollayan ailelerin sayısı artıyor. Kısaca suç işlemek, okula uyumsuzluk ya da işsizlik gibi yabancı işçi çocuklarınınmışçasına işlenen sorunlar gerçekte tüm Avrupa gençliğinin sorunları. Yabancı işçi çocuklarıyla Avrupa gençliği arasındaki farklılık, sorunlardan çok, birbirinden ayrı iki gençliğin sorunlarına olası tepkilerinden geliyor. Yoksa ya-

bancıların daha iyi dil bilmemeleri, blucin giymeleri, ortaöğrenim diploması almaları, sorunları azaltmıyor, sadece görüntüyü değiştiriyor.

Avrupalı gençler sürekli tepkilerini belirtiyorlar. Gelecekleri için ümitsizler. Başedilemeyen işsizlik, konut darlığı, çevre kirlenmesi, nükleer santraller gibi sorunlar karşısında gençlik, dünyayı değiştirmek yerine ya bireysel mutluluk çözümleri aramaya ya var olan durumu korumaya yönelik yaygın kitle gösterilerine ya da şiddete yönelmiş, 1960'larda yeni bir dünya yaratmak için uğraşanların yerini genellikle bireyci, keyif için yaşayan, yaşlılara, yabancılara sataşan bir kuşak almış. Genel tutumları, "Dünya'nın bu kötü durumundan ben sorumlu değilim. Böyle gelmiş böyle gider. Bari ben keyfime bakayım" oluyor. Willy Brandt gibi deney sahibi politikacılara göre Batı Avrupa'nın en büyük sorunu, gelecek için umudunu yitirmiş inançsız bir gençlik kuşağı yaratmış olması. Gençlerin barış için katıldıkları yaygın kitle gösterileri daha iyi bir dünya için değil, bugünkü dünyanın daha da kötüye gitmesine karşı gelmek için. En büyük korkuları bir III. Dünya Savaşı'nda yarın hepsinin yok olup gideceği. Avrupa'ya, Amerikan ve Sovyet füzelerinin yerleştirilmesine pasifist bir eğitimden çok, diledikleri gibi yaşamak istediklerinden karşı geliyorlar.

Bu kuşakla yanyana yetişen işçi çocuklarının çevrelerine tepkileri ve gelecekten beklentileri ise çok farklı. Babaları gibi ülkelerine dönmeyi düşlemiyorlar bile. Avrupa'da kalacaklar. Gene babalarına göre eğitimleri daha iyi, beklentileri daha yüksek. Onlar gibi çöpçülük, maden işçiliği, bulaşıkçılık yapmak istemiyorlar. Ancak Avrupa'daki işbölümü, ırkçılık ve işsizlik, bugün onlara başka seçenek tanımıyor. Şimdilik her ne pahasına olursa olsun, ağırlarına bile gitse çalışmak istiyorlar. Hiçbir işe, Avrupalı yaşıtları gibi hayır demiyorlar. Lokantada, sokakta, hafta sonu tatilinde herkes gibi olmak için, o işbu iş, gece gündüz demeden para kazanmaya hazırlar. Yeter ki kazandıkları para karşılığı haftada birkaç saat gittikleri sinemada, alışverişte ve meyhanede horlanmasınlar. Kaçak ve kirli işlere rağmen yine de gençliğin çoğunluğunu işsizlik bekliyor. Ancak işsiz yabancı, Avrupalı gibi tek başına ortada kalmıyor. Türkiye'de olduğu gibi aile, hem-

şehri dayanışması sonucu işi olan işi olmayanı destekliyor. Ne var ki Avrupa sokaklarında yürüyen Avrupalıların doğal görüntüsünün yanısıra, aynı sokaklarda yürüyen genç ve yabancı işsizler ordusu, herkesin dikkatini ve tepkisini çekiyor. Kimine küfrediliyor, kimine kötü gözle bakılıyor, kimi ise dövülüyor. Bu olayların karşısında gençler genellikle tepkisiz ve sessiz. Avrupalılar ise onlara, yakında patlayacak bir saatli bomba gözüyle bakıyorlar. Bu durum karşısında gençler şimdilik bireysel kurtuluş çözümleri arıyor. Kimi TIR şoförü olmayı düşlerken, kimi vücudunu satıyor, kimi esrar taşıyor, kimi çalıyor. Bir kısmı tarımda, temizlikte, madende, kaçak işte, sendikasız, kâğıtsız çalışıyor, bir kısmı babasının güçlükle yıllarca biriktirdiği paraya ortak olup boşta, ezilerek dolaşıyor.

Ortak işsizlik sorununa karşı yabancı işçi çocuklarını Avrupalı yaşıtlarından ayıran başlıca özellik, şimdilik yabancıların hâlâ umutla, iş, para peşinde koşarken Avrupalıların çoktan umutlarını yitirdikleri. Bu gidişle, saatli bombanın patlaması belki de umudun yitirildiğinin bilincine varılmasıyla olacak.

Herkesin, "ikinci kuşak" diye adlandırdığı bu çocukların, yıllarca Avrupa'da yaşamış olmalarına ve bir kısmının az-çok Hollandaca, Almanca vs. bilmelerine karşın Avrupalı arkadaşları tek tük. Hepsi ülkelerine göre gruplaşmışlar. Her grubun gittiği kahve, sinema, top oynadığı yer ayrı. Ayrımcılık o denli yoğun ki Hollanda'da, Almanya'da Türk gençlerinin ülke çapında futbol ligleri bile var. Hakemler, oyuncular, antrenörler, seyirciler, Coca-Cola satıcılarının hepsi Türk. Bir yıl boyunca takımlar kendi aralarında şampiyonluk mücadelesi veriyor. Şampiyon takım ise yine hiçbir yabancı takım ile karşılaşmıyor. Yeteri kadar para toplanabilirse ödül olarak Türkiye'ye gelip bir-iki mahalli takımla maç yapılıyor.

Yabancı gruplar, birbirleriyle karışmamaktan da öte, yer yer Avrupalılara göre birbirlerinden daha da uzak durmaya özen gösteriyorlar. Hatta işleri bile ayrı olabiliyor. Bakıyorsunuz Amsterdam'da birçok hamburgercide genellikle Çinliler çalışırken, Türk çocukları temizlik işlerinde çalışıyorlar. Dükkân kapandığında genç Çinli garsonlar

dışarı çıkarken, genç Türk temizlik işçileri içeri giriyor. Müşteriler ise, bir kısmı işsiz, Hollandalı gençler.

UZMANLAR NE DİYOR?

Avrupa kültürüne asimile olmayan ve giderek kendi ülkelerine de yabancılaşan gençler için uzmanlar zaman zaman "uyumsuz" deyimini kullanıyor, bu gençlerin "çevrelerine uyum sağlamada güçlük çektiklerini" söylüyorlar. Özellikle davranışsal gözlemlere dayalı birçok araştırma da bu yorumları doğrular nitelikte. Bu gözlemler, gençlerin hiçbir dili tam olarak bilmeyip kendilerine has bir "tarzanca" konuştuklarını, Avrupa toplumlarına kaynaşamazken, kendi toplumlarında da sudan çıkmış balık gibi olduklarını, her iki topluma da uyum sağlamalarına yardımcı olacak, kendilerini başarıya ulaştıracak becerilerden yoksun olduklarını gösteriyor. Kendilerinden "nerede, nasıl davranacaklarını bilmeyen, çevrelerine şaşkınlıkla bakan gençler" diye söz ediliyor. Çocukların geleceklerinden ise kimse umutlu değil. Onlardan söz ederken uzmanlar genellikle "köksüzler", "kayıp kuşak" gibi onlara acıyan kötümser deyimler kullanıyorlar. Genellikle bu yaklaşımlarla değerlendirildiklerini söylediğim Türk işçi çocuklarından biri beni şöyle yanıtladı: "Biz kayıp filan değiliz. Daha sesimizi duyurmadık, o kadar." Bu gençler için kullanılan "kayıp kuşak", "iki dünya arasındakiler", "kara-kafalar" gibi deyimler, onlara karşı benimsenen tutumu da belirliyor ya da yansıtıyor. Örneğin "kayıp kuşak" deyimi bir çaresizliğin belirtisi; "Bu çocuklar için yapılabilecek hiçbir şey yoktur" görüşünden kaynaklanıyor. "İki dünya arasındakiler" deyiminde ise çocukların ya bir dünyaya ya da öbürüne uyması gerektiği varsayımı mevcut. Örneğin ne Belçika'daki Belçikalı ne de Türkiye'deki Türk yaşıtlarına benzemeyen çocuk, ortada kalmış sayılıyor. Her iki yerden birine ait olmadığı için kendisine adeta bir hilkat garibesi gözüyle bakılıyor. Bu deyimin kaynaklandığı politika, Avrupalılar açısından çocukların yaşadıkları ülkenin kültürüne tümüyle asimile edilmeleri gerektiği, Türkler açısından ise, anavatandaki kültürün olduğu gibi korunması ve geliştirilmesi.

Alışılagelmiş bir yaşam biçiminden farklı yaşayanlara, patolojik

bir olgu olarak bakılıyor. Bu gibi kişiler hasta, yanlış ya da kötü oldukları için değil, yalnızca farklı oldukları için, çevrelerinden soyutlanarak bir "sorun" olarak değerlendiriliyor. Çocuklara, alışılagelmiş Türk ya da Avrupa insanı olmadıkları, yani alışılagelmişten farklı oldukları, alışılagelmişe uymadıkları için uyumsuz gözüyle bakılıyor. Türkler kendi aralarından çıkıp kendilerine pek benzemeyen bu çocuklara "Acayip, elden gitti, gidiyor" deyip, kendilerine benzetmeye çalışırken, Avrupalılar da kendi aralarında yaşayıp yine kendilerine benzemeyen bu çocuklara, adeta ruh hastası gözüyle bakıyor. Çocukların geleceği psikolog ve psikiyatristlerden soruluyor.

ALMANLAŞMIŞ TÜRKLER, TÜRKLEŞMİŞ ALMANLAR

Başka bir açıdan da değişiklikten korkan, kendilerini oldukları gibi korumak isteyen Türkler ve Avrupalılar, geleceklerinin bir tür habercisi olarak gördükleri bu çocuklara düşman gözüyle bile bakabiliyor. Türk ve Avrupalı için de, çocukların görüntüsü, psikolojik olarak ürkütücü. Örneğin Almanya'da bir Türk işçisi çocuğuna kâh utanarak, kâh kızararak, "Almanlaşmış, gâvurlaşmış Türk" diye bakarken, bir Alman aynı çocuğa "Türkleşmiş Alman" gözüyle bakabiliyor. Kendi yaşam biçimine Türklerin de ortak olmasıyla "Almanlığın" ucuzladığını düşünebiliyor. Alman dil ve kültürünün yozlaşacağından, elden gideceğinden korkuyor. Kendisinden düşük, geri gördüğü insanların bu işsizlik ortamında giderek kendisine benzemesi, Alman olduğundan duyabileceği psikolojik üstünlüğü de temelden sarsıyor.

Gerçekte benzer bir durum yıllardır, İstanbul gibi Türkiye'nin ya da 3. Dünya'nın metropol kentlerinde yaşanıyor. Kırdan kente göç ve gecekondu olgusuyla "Anadolulu İstanbullaşırken, İstanbullu da Anadolululaşıyor". Üstelik kimilerine göre İstanbul'un Anadolulaşması daha çabuk oluyor. Kırsal kesimden gelen anne-baba; gecekonduda yetişen çocuklarının, onurun parayla alınıp-satıldığı kentin yaşamına ayak uydurmalarını kınar, baba otoritesinin, sarsıldığına, dinin elden gittiğine, kentte yetişen kuşağın ahlaksızlaştığına, gâvurlaştığına yanarken, İstanbullu kentsoylular, asil kentlerinin giderek bir Anadolu

kasabası görüntüsü aldığını, Türkçe'nin bozulduğunu ve gerilediğini, kendi çocuklarının "Doğululaşmaması", bozulmaması için gecekondu çocuklarından, kapıcı çocuklarından uzak durmaları, özel okullara gitmeleri gerektiğini savunurlar. Yıllardır "sen", "efendi" diye çağırdıkları insanların "mantar gibi türeyen" çocuklarının, kendi çocuklarına akran olup onlara "sen" demeleri ürkütücüdür. Kısaca ne Anadolulu ne de İstanbullu yine kendisine benzemediği, kendisinden farklı olduğu için göç sonucu oluşan bu yeni kuşaktan memnun değildir. Her ikisi de bu kuşakta bir türlü kabullenmek istemediği bir toplumsal gelişme ve geleceği görür. Avrupa'da yabancı işçi çocukları da benzer bir durumla karşı karşıya.

Çözüme Doğru: Yanlışlar ve Arayışlar

Avrupa'da yabancı işçilere ya da işçi çocuklarına bir sorun, bir toplum hastalığı, bir kanser gözüyle bakan, Avrupa'nın eski Avrupa gibi kalmasını isteyen gericiler, göçmenlerin kendi ülkelerine geri gönderilmesi, kalanların ise Avrupalılaştırılması gerektiğini savunuyor. Avrupalı ilericiler ise katı bir işçi sınıfı ve dar görüşlü bir uygarlık anlayışından yola çıkarak göçmen işçinin ve özellikle çocuğunun ulusallık duygularını, geleneklerini, dinini "geri" olarak niteleyip "çağdaş bilinç" aşılama çabası içindeler. Kısaca Avrupalı gerici, işçi çocuklarını burjuva ve Hıristiyan geleneklerine göre "ehlileştirmek", Avrupalı ilerici de "çağdaşlaştırmak" isterken, zaman zaman aynı amaçta birleşmiş oluyor. Sanki yabancılara karşı Avrupalı ilerici ve gerici güçler ittifak yapmış. Halbuki iki toplumun da, göçmenlerin ve Avrupalıların, birbirlerinden öğreneceği, gençlerden örnek alacağı şeyler var.

Avrupa'da yabancı işçiler ve aileleri uyumsuzlukla, eski yaşantı biçimlerini sürdürmekle suçlanırken, asıl yeniliğe karşı direnç gösteren, oldukları gibi kalmak isteyen ise Avrupalılar. Yabancı işçiler ve onların aileleri köylerinden kopup Avrupa metropollerine göç etmekle, yaşantılarında müthiş bir değişikliği gerçekleştirmişler. Ancak çok

önemli demografik ve kültürel yansımaları olan bu göç önünde, Avrupalılar kendi toplum ve yaşantılarını katı bir şekilde korumakta direniyorlar. Şimdiye kadar yaptıkları tek önemli değişiklik, "toplumun bodrum katlarında" yaşayan kendi insanlarını, refah devletinin korumasına alıp, onların çalışmaya ya da yaşamaya tenezzül etmedikleri yerleri yabancılara vermek olmuş.

Halbuki yeni bir Avrupa oluşuyor. Avrupalılar da, yabancılar da değişim içinde. Her ne kadar içiçe değil, sanki bir "apartheid" (ırk ayrımı) varmış gibi birbirine pek dokunmadan yan yana yaşıyorlarsa da, iki toplum birbirinden etkileniyor. Ancak kolonyalist ayrımcı bir yaklaşım ve metafizik bir mantıkla, ilerici-gerici herkes sadece yabancılarla ilgileniyor. Yabancı işçilerin eğitimi, sorunları, kültür değişimleri vs. üzerinde duruluyor. Yabancı işçilerin yeni bir yaşam anlayışına, yeni bir kültürün oluşmasına katkıları ya da Avrupa'nın nasıl değişmesi gerektiği üzerinde duran yok. Halbuki gündemde olan "göçmen işçiler ya da ikinci kuşak sorunu", yani bir sorunun çözümlenmesi değil, tersine yeni bir Avrupa'nın nasıl oluşturulacağı, çoğulcu demokratik bir Avrupa'nın en iyi nasıl yaratılacağı. Gündemde olan bu, çünkü eski Avrupa, kurumlarıyla çatırdıyor. Ne kendi gençliğinin ne de kalıcılığını kabul ettiği yabancıların sorunlarını çözümleyebiliyor. Çözüm getirmek bir yana ekonomik krizin de etkisiyle patlamaya doğru gidiyor. Bir yandan olaya yabancı işçilerin sorunları diye bakarken, onların çeşitli katkılarını unutmamak gerek. İşçilerin hem olumlu hem de olumsuz çeşitli nitelikleri var. Aynı yaklaşım Avrupalılar için de söz konusu. Göçmen işçilerin yerleştiği Avrupa'nın da çeşitli olumlu ve olumsuz yönleri var. Demokrasinin de, ırkçılığın da beşiği Avrupa. Tüm bu olumlu ve olumsuzlukların bir araya gelmesinin diyalektiği içinde, ortaya, yeni bir sentezi zorunlu kılan yeni bir toplum çıkıyor. Yukarıdaki unsurlardan herhangi birini görmezden gelmek, değerlendirmemek, bizi gaflete düşürür. Tarih de, toplumların ancak bilinçlendikleri zaman tarihe olumlu bir yön verme olanakları olduğunu gösteriyor. Yoksa toplumlar, olayların peşinde sürüklenip batağa saplanıyor. Bu hata sık sık işleniyor. Örneğin Türkiye'de ilerici bir köşe yazarı Avrupa'da-

ki Türk işçi çocuklarıyla ilgili "Kayıp Kuşak" adı altında bir yazı yazıyor. Yazının adı, işlenen düşünce ve yaklaşımı çok iyi özetliyor: "Bu çocuklardan kimseye hayır gelmeyecek." Yazıyı gösterdiğim işçi çocukları bu yaklaşımı öfke ve üzüntüyle karşılıyor. "Neremiz kayıpmış, daha sesimizi çıkarmadık ki" diye bir tepki de geldi yazının başlığına. "Seslerini çıkarmaya" hazırlanan, düşlerini ilerideki yaşantılarında gerçekleştirmek isteğiyle dopdolu bu çocuklara şimdiden kayıp gözüyle bakmak henüz oynanmamış, sonucu belli olmayan bir oyunda yenik düşmüş gözüyle bakmakla eşdeğer. Yalnızca böyle bir yaklaşım bile, çocukların olumlu beklentilerinin çarpıtılmasına, olumsuzlaşmasına, çocuklara "sokağın" sahiplenmesine yol açabilir. Oysa yeni Avrupa'nın en zengin sentezini oluşturma olanağı da bu çocuklarda.

BEKLENTİYİ GERÇEKLEŞTİRME: NE EKERSEN ONU BİÇERSİN

Genellikle kendisine bilgisiz, tembel vs. gözüyle bakılanların bu beklentiyi gerçekleştirdikleri, kendilerini bu "beklenti kalıbına" uydurdukları, psikoloji deneylerinde sık rastlanan bir olgu. Örneğin Amerika'da yapılan bir deneyde psikolog, ilkokul sınıf öğretmenine zekâ testleri sonucu, öğrenme gücü yüksek çocukların adlarını bildirir. Gerçekte bu çocuklara, hiçbir psikolog, test vermeyip isimleri gelişi güzel seçivermiştir. Ancak öğrenim yılı sonunda öğretmene zeki diye adı bildirilen bu çocukların, gerçekten diğerlerinden daha iyi not aldıkları görülür. Çocuklar kayırma sonucu değil, diğerlerine göre gerçekten daha başarılıdır. Gene başka bir deneyde öğretmen sınıftaki çocuklara, mavi gözlü olanların, kahverengi gözlü olanlardan daha çalışkan, akıllı vs. olduğunu söyler. Sonradan aldıkları testlerde tüm çocuklar aynı eğitimi almış olmalarına karşın öğretmenin beklentileri doğrulanır. Mavi gözlülerin puanları kahverengi gözlülerden daha yüksektir. Kahverengi gözlülerin daha zeki olduğunun söylendiği başka bir deneyde ise kahverengi gözlüler yüksek, mavi gözlüler düşük puan alır. Çeşitli hastalar üzerinde de benzer gözlemler var. Tıbbi verilere dayanmaksızın kendilerine, kısa zamanda iyileşmelerinin beklendiği söylenen hastalar ger-

çekten iyileşme belirtileri gösterirken, diğerlerinde olumlu bir değişme olasılığı daha azdır. Psikolojide bu tür olaylara "beklentiyi gerçekleştirme" olgusu deniliyor. Amerika'da siyahlar, Fransa'da Cezayirliler, Almanya'da Türkler, kentte gecekondulular yani egemen sınıf ve kültürün dışında kalan "azınlık gruplar", çocukları horlandığı, kendilerine geri, sorunlu gözüyle bakıldığı için gerçekten "geri" ve "sorunlu" olmuşlar, içinde yaşadıkları olumsuz sosyo-ekonomik koşullara karşın gerçekleştirebilecekleri potansiyel, bu olgudan ötürü oluşmamış. Avrupa'daki yabancı işçi çocukları da gerek ırklarından, gerek sınıflarından ötürü Avrupa'daki egemen görüşlerce "geri" ve "sorunlu" olarak damgalanıyor. Oysa gelişmekte olan "Yeni Avrupa" sentezi bu çocukların başkalarınca nasıl algılandığı, algılamanın ışığında ne tür politikalar uygulandığı ve politikaların hangi gelişmelere yol açtığına bağlı. Avrupa'daki işçi çocukları iki kültür arasında değil, tersine oluşmakta olan yeni bir dünyada yaşıyorlar. Bu yeni dünyanın kültürü ise Avrupa'da yaşayan tüm insanlar yani Avustralyalı, Cezayirli, Türk, Alman, Surinamlı, Norveçli, Faslı, İsveçli tarafından oluşturuluyor. Her ne kadar bu topluluklar birlikte değil de yan yana yaşayan ayrı kültürlerin insanları gibi görünüyorlarsa da, sonuçta yaşadıkları aynı toprak, aynı siyasi sistem, aynı iklim üzerinde bir yandan da çok yönlü ortak bir kültür oluşturuyor, ortak bir mekânda biçimleniyorlar. Oluşturdukları yeni kültür ve davranışlar birbirlerini hesaba katmanın, birbirlerinin varlığı sonucu ortaya çıkıyor. Avrupalıların ırkçılığı ya da göçmenlerin şoven milliyetçiliği gibi görünürdeki zıtlaşmalar bir bakıma kaynaşmaya, oluşan yeni kültüre bir tepki. Bu yeni kültür, bugünün yetişkin kuşakları için dipten gelen bir dalga gibi. Oysa bugün ergenlik çağındaki on milyonlarca Avrupalı doğdukları günden başlayarak Faslılarla, Türklerle, Pakistanlılarla aynı toplumda yaşıyor. Aynı şekilde yabancı işçi çocuklarının doğdukları, büyüdükleri yer de Avrupa. Yetişkinler için yaşamlarında yeni bir olgu olan yabancı varlığı ya da göç hem Avrupalı hem de yabancı işçi çocuklarının olağan dünyasının bir parçası. Gerek "Avrupalı", gerek "göçmen" işçilerin çocukları, anne ve babalarından farklı olarak, doğdukları günden beri ortak bir zaman ve ta-

rih boyutunda yaşamı paylaşıyorlar. Her ikisi de doğdukları günden bu yana birbirlerinin çevrelerinin doğal birer parçası, ikisi birbirlerinden farklı, ancak her ikisi de Avrupalı.

ASİMİLASYONUN İFLASINDAN KENT İSYANLARINA

İyi ya da kötü, çok kültürlü yeni bir Avrupa oluşuyor. Bu kültür ve insanların ne denli kaynaşacağı ya da ne denli zıtlaşacağı, ne denli birbirlerine aynı geleceğin ortakları ya da gelecekte birbirlerine hasım olarak bakacaklarını çeşitli ekonomik, sosyal, politik olgu ve olaylar belirleyecek. Ancak bir ölçüde İsveç gibi istisnalar dışında Avrupa devletleri yıllardır uyguladıkları göçmen politikalarıyla çok kültürlü bir Avrupa yerine, ırkçılığın ve düşmanlığın ortamını hazırlamışlar. Hâlâ Avrupa'nın geleceğini, asimilasyon ve uyum sağlamayan yabancıları ülkelerine geri gönderme politikasında görenler, büyük bir yanılgı içindeler. Bu yanılgı gerek işçi alan, gerekse işçi gönderen ülkelerin kimi düşünürleri, sosyal bilimcileri ve politikacıları tarafından da paylaşılıyor.

Yanılgının başlıca nedenlerinden biri işçi çocuklarının davranışlarından yola çıkıp, düşüncelerine ilişkin genellemeler yapmak, davranışların düşünceleri yansıttığını varsaymak. Böylece ikinci ve üçüncü yabancı işçi çocuğu kuşaklarının Berlin şivesiyle Almanca, Paris şivesiyle Fransızca konuştuğunu, kız-erkek ilişkilerindeki özgürlükte, anne ve babalarına yabancılaşmada kendilerine yaklaştığını gören Avrupalılar, davranış ile düşünce arasında bir fark gözetmeksizin, gençleri artık kendilerinden sayıyor. Benzemek ile benimsemek birbirine karıştırılıyor. Oysa göçlere ilişkin neredeyse tüm araştırmalar, göç eden birinci kuşağın güvensizliğinden ötürü, mümkün olduğu kadar kendi halinde sessiz-sedasız yaşamaya çalıştığı, ancak ikinci ve özellikle üçüncü kuşaklarda asimilasyonun reddini ve köklerine sahip çıkma kavgasını gösteriyor. Amerika'ya göç, bunun en çarpıcı örneği. Yüzyıl önce Amerika'da herkesin "aynı kazanda eriyeceği" kuramı egemenken, bugün "öz vatanına" hiç gitmemiş, dilini, müziğini bilmeyen gençler arasında şiddetli bir köklerini arama hareketi var. New York'ta yaşa-

yan Porto-Rikolular, çocukları için İngilizce değil, İspanyolca eğitim yapan okulların açılmasını zorluyorlar. Yıllardır İngilizce'yi Amerikan şivesiyle konuşmayı marifet sayan İtalyanlar, artık İtalyan şivesiyle İngilizce konuşmakla övünüyor, kendisine "Amerikalı" değil, göğsünü gere gere "İtalyan Amerikalı" diyor. Doğu Anadolu'yu hiç görmemiş Californialı Ermeni gençler ise çeşitli güçlerce kandırılıp Türk diplomatlarına karşı mücadele vererek etnik kimliklerini pekiştiriyorlar. Örnekler çoğaltılabilir. Ancak sanılanın tersine asimilasyon politikası ikinci ve özellikle üçüncü kuşaklarda geri tepiyor.

İkinci ve üçüncü kuşaklarda asimilasyon politikasının iflasında Batı'nın yabancılara uyguladığı çifte standardın da önemli bir rolü var. Anne ve babalarından farklı yetişmeleri istendiğinden, çocuklara, bir yandan artık Avrupalı oldukları söylenirken, sıra eğitim kurumlarına girmeye, işe alınmaya, konut sorununa gelince, kendilerine yabancı oldukları hatırlatılıyor. Babaları zaten Avrupa toplumuna kaynaşmak istemediğinden ve kendilerine sürekli yabancı olarak davranılmasına alışkın olduklarından, böyle bir durumla karşı karşıya gelmezken, asimilasyon politikası uygulanan gençler bu iki yüzlülük karşısında çeşitli ve şiddetli tepkiler gösterebiliyor. Tepkiler önemli sosyal patlamalara, hatta 1981'de Londra'da görüldüğü gibi iç savaşı andırır başkaldırmalara, "kent isyanlarına" bile yol açabiliyor. Bu tür tepkilerin temelinde genellikle gençlerin özgüvenden yoksun olmaları ve dolayısıyla bu yoksunluğu örtbas etme, giderme çabaları yatıyor. Ana-babasının kültürüyle Avrupa kültürünü kendi yaşantısında bir senteze vardırmak için yoğun çabalar harcayan, bu yolda kâh ailesiyle, kâh Avrupalı akranlarıyla ters düşen genç, asimilasyon politikasının ikiyüzlülüğü karşısında çabasını daha "kolay" çözümlere feda edebiliyor. Bu çözümler arasında kendisinin de, ikiyüzlülüğü bir davranış biçimi olarak benimsemesi, Avrupalı olan her şeye karşı için için kaynayan ve saldırganlığa dönüşebilecek bir öfke geliştirmesi, duruma göre kâh Türk, kâh Avrupalı gibi davranması ve özünde benimsediği temel inançlar yerine küçük, anlık çıkarları doğrultusunda davranış biçimleri geliştirmesine yol açabiliyor.

Bu davranış kalıplarının gelişmesinde, yabancı işçilerin ve kendi devletlerinin, asimilasyon politikasına karşı benimsedikleri "tepki milliyetçiliği"nin de önemli bir rolü var. Doğal olarak tarihini, kültürünü, dilini, yemeğini, müziğini benimsemekle, kendini belirli bir kültür mirasıyla özdeş duymakla, bireylere köklü bir özgüven sağlayan, Batı'nın sömürüsü ve buna karşı duyulan ezikliğe bir tepki olarak göğüs kabartıcı sloganlarla pompalanan bir milliyetçilik, yine de Avrupa'daki işçi çocuklarını doyurmuyor. Sokakları süpüren babalarının, kendilerine "ama biz Viyana kapılarına dayandık" diye övünmeleri gençlerce bir zavallılığın, kendi kendini aldatmanın belirtisi olarak algılanıyor. Gençler, Fatih'in ecdadı olarak değil, işçi olarak tanıdıkları babalarının, yabancı patronun önünde iki büklüm ezilmeyip insanca yaşamasını, haklarını kollamasını istiyorlar. Her gün işlerinden olma korkusuyla yaşayan babalarında bunu görmeyip, hükümetinin de babasını köle gibi yabancılara teslim ettiğini görünce, kendi ulusunun onurlu, kahraman, mert vs. olduğu ve kendisinin de babasına böyle davranması gerektiği telkini çelişkilere yol açıyor. Böylece genç için, ne yaşadığı ülke, ne babası, ne de babasının ülkesi bir temel özgüvenin kaynağı olmaktan uzak kalıyor.

AMERİKA'YA, GÖÇÜN ÖĞRETTİKLERİ: NE YAPMAMALI?

Kendisine güvenen, geleceğine inanan işçi çocuklarının yaşadığı yeni bir Avrupa, hangi inanç ve politikalar doğrultusunda oluşabilir? Soru, başka ülkelerin göç deneyimleri de göz önünde tutularak yanıtlanmalı. Amerika Birleşik Devletleri'nin yakın tarihi, ne yapılmaması gerektiğine ilişkin örneklerle dolu, sosyal-Darwinci düşünce doğrultusunda bir göçmen politikası saptayan Amerika, 1920'lerde yeteri kadar nüfusu olduğuna kanaat getirip göçü sınırlayınca, günümüzün ırkçı Güney Afrika'sını aratmayacak uygulamalara koyuldu. Bugün, Amerika'nın Avrupa'ya dayattığı Friedman ekonomisinin temelinde de aynı felsefe yatıyor. Darwin'in, türlerin doğaya karşı bir mücadele içinde olduğunu ve en iyi uyum sağlayanların yaşama olasılığının daha yüksek olduğu tezini çarpıtan sosyal-Darwinciler, savaşın doğaya karşı değil, türler

arası olduğunu ve insanlar dahil tüm canlılar için geçerli olan "orman kanununa" giriş olarak güçlünün güçsüzü ezmesi sonucu en sağlıklı topluma varıldığı tezini savundular. Bu görüş sonucu toplumda egemen sınıfı oluşturan Anglo-Sakson kökenli Protestanların ideal, güçlü insan varsayıldığı ve bunun sözde zekâ testleriyle doğrulandığı Amerika'da, 1921'de çıkarılan ünlü göçmen yasasına göre İtalyanlar, Yunanlılar, Yahudiler, Ruslar ve Türkler geri zekâlı sayılıyor ve bunların Amerika'ya girmesi sınırlandırılıyordu. Günümüzde hâlâ Amerika'ya göçmen olarak her yıl kaç Türk, Yugoslav, Alman vs.'nin alınacağı, kısmen bu ırkçı zekâ testlerinin belirlediği puanlara göre saptanıyor. O günlerde ise Amerikalı Anglo-Saksonlar kendilerine benzemeyen göçmenlerin gelişini sınırlamakla kalmayıp, Amerika'da yaşayıp sözde geri zekâlı oldukları saptananların üremesini, çocuk yapmasını engellemek amacıyla bu insanların kısırlaştırılmasını öngören yasalar bile çıkardılar ve birçok kişiyi de gerçekten kanun zoruyla kısırlaştırdılar. Aynı yıllarda Avrupa ve özellikle Almanya'da benimsenen "güçlünün güçsüzü ezmesi"ni doğal sayan sosyal-Darwinci yaklaşım sonucu ortaya çıkan üstün ırk varsayımı soykırıma yol açarak, faşist ideolojinin azınlık gruplarından olmayan kitlelerce benimsenmesine yol açtı.

VİZE UYGULAMASI GERİ TEPİYOR

Bugün Avrupa'da işsizlikle birlikte ırkçılık da hızla yayılıyor. Ekonomideki egemen Friedmancı görüşe göre ise, gene güçlünün güçsüzü ezmesi sonucu en sağlıklı topluma ulaşılabileceği düşünülüyor. Böylece sağlıklı topluma yük olduğu varsayılan yaşlılar, hastalar, işsizler kendi kaderleriyle başbaşa bırakılmak isteniyor. Kendisinden farklı olan birçok Avrupalı, bunları kendi içinde barındırmak istemiyor. Özellikle İslâm dininin yayılması ve Avrupa'da kalmalarını ya da Avrupa'ya gelmelerini engellemek için yeni vizeler konuyor, yeni yasalar çıkartılıyor.

Bu uygulamalar umulanın tersine yabancıların Avrupa'da kalışlarını "sağlamlaştırmalarına" yol açıyor. Kirada oturduğu evden atılarak oturma iznini yitirmesi sonucu sınırdışı edilebileceğinden ürkenler, tasarruflarını yurda göndermektense, oturdukları yerde ev sahibi olu-

yor. Avrupa'da bir süre kalıp yurda dönmeyi planlayanlar, "Ne olur ne olmaz memlekette işler ters giderse bir daha beni geri almazlar," diye planlarını erteliyor, kimi yaz tatilini memlekette geçirmekten bile vazgeçiyor. Ekonomik nedenlerle çoluğunu-çocuğunu memlekette bırakan "Bakarsın ileride getirmem yasaklanır," diye ailesini yanına aldırıyor. Örneğin yalnızca Hollanda'da, Türklerin nüfusunun sırf göç yoluyla tüm engellere rağmen önümüzdeki sekiz yıl içinde % 20 kadar artacağı öngörülüyor. Yurda dönüş için çeşitli ülkelerin geliştirdiği "özendirici" uygulamalar da çekici gelmiyor. Örneğin Fransız Peugot fabrikasının, ülkesine dönüp bir daha Fransa'ya çalışmaya gelmeyeceğine ilişkin kâğıt imzalayanlara, bir Peugot otomobili armağan etme önerisini işçiler gülerek karşılıyor. Aslında Avrupa ülkeleri ne kadar dönüş ikramiyesi verseler, işçiler yine kanmıyor. Kendilerine önerilenin, bıraktıklarının kat kat altında olduğunun bilincindeler. Örneğin, yalnızca genç ve bekâr yüz binlerce Türk işçisinin maaşından kesilen sağlık sigortası, sosyal yardım vb. ödentilerin, Avrupa'nın sosyal refah devletinin, kapitalizmin krizine rağmen süregelmesinde önemli katkıları oldu ve hâlâ oluyor. 1960'larda Türkiye gibi işçi gönderen ülkelerde yabancı doktorlar tarafından yapılan çok sıkı sağlık denetimleri sonucu, yirmili yaşlarda gençlerin Avrupa'ya gittiği ve bunların işten atılma korkusu ve para biriktirme hırsıyla nadiren doktora gittikleri, hastalıklarını bile gizledikleri ve bu gençlerin çok küçük bir yüzdesinin emekli maaşı almaya başladığı düşünülürse, yıllardır onların maaşlarından kesilen milyarlarca Mark, Frank ve Florinin, nüfusu giderek yaşlanan, tırnağı kanasa devlet kasasından ameliyat olan Avrupalılara yararı ortada. Nitekim Türklere maaş kesintilerini toptan verip, onları ülkelerine göndermeyi düşünen Almanlar yaptıkları hesap sonucu görmüşler ki, böyle bir şeye kalkışsalar tüm Alman sosyal yardım sistemini dinamitlemiş olacaklar.

ONURLU DÖNÜŞ, ONURLU KALIŞ

Türk işçilerinin ise haklarından vazgeçip dönmeye niyetleri yok. Ekonomik ve giderek kısılan sosyal hakları için savaşıyorlar. Bu savaşta kimi zaman Avrupa sendika ve işçileriyle de aynı saflarda oluyorlar. Ya-

ni bu, aynı zamanda işçi sınıfının, ırkçılığa ve işsizliğe karşı evrensel mücadelesinin bir parçası. Kimi Avrupalıların "yabancılar dışarı" demeleri yetmiyormuş gibi, kimi Türklerin de duygusallığa kapılıp "onurlu dönüş"ten söz ettiği de oluyor. Bunlara göre "Madem Avrupalılar bizi istemiyor, biz de kalmayız, kendi arzumuzla onurlu bir şekilde yurdumuza döneriz." Böylece ne söz konusu olan hakların yitirilmesi hesaba katılıyor ne de "onurlu dönüş" yapmaya çağırılanlar, döndüklerinde kendi ülkelerinde karşı karşıya gelecekleri işsizlik, konut, su, elektrik, okul sıkıntısı ve pahalılık. Kuşkusuz ülkelerine kesin dönüş yapanların sayısı eskiye göre birçok nedenden ötürü çoğalıyor. Ancak dönenlerin sayısı hem yüzde olarak çok düşük hem de bu arada Avrupa'daki doğumlar ve Türkiye'den Avrupa'ya gidiş de hesaba katıldığında yabancıların sayıları azalmıyor, yükselmeye devam ediyor. Geriye dönenler ise genellikle bağı koparmamak amacıyla oğul, kardeş, amca gibi aileden birilerini Avrupa'da bırakıyor. Tüm güçlüklere karşın Avrupa'da kalma mücadelesi verenler, en verimli yıllarını, gençliklerini, buraya bıraktıklarından, Avrupa'nın kendilerine takındığı düşmanca tutumdan ötürü patlamaya hazır, için için biriken bir öfke içindeler.

Bu öfkeyi Avrupa'da doğup büyüyen çocukları da paylaşıyor. Amerikan deneyimi, Porto-Rikolular, Çinliler, siyahlar gibi çeşitli azınlık grupları gençlerinin kimi koşullarda tam anlamıyla terörist gruplar olarak örgütlenebileceğini gösteriyor. Böylesine örgütlerin ancak şiddetle bastırılması ise gençlerin kıyımına yol açarken, azınlık gruplarının kendilerince yeniden daha sağlıklı temeller üzerinde örgütlenmesi konusunda yılgınlık getiriyor, örgütlenme kaçınılmaz olarak yıllarca erteleniyor. Bu durum karşısında gençlerin örgütlenme modeli, genellikle hırsızlık yapan, esrar satan, otomobil çalan, çeşitli suçlar işleyen çeteler çerçevesinde oluyor.

Avrupa'da bugün bir açıdan aynı modelin tekrarlandığı görülüyor. Tek bir farkla ki, özellikle Türk işçi çocuklarında örgütlenme modeli, genellikle yaşadıkları Avrupa toplumunun azınlık politikasına, ırkçılığa karşı değil; tersine kendi ülkelerindeki siyasal hareketlerin bir

uzantısı ve hatta 12 Eylül'de Türkiye'de dernekler ve siyasal partilerin kapatılmasından sonra merkezi. Ancak, buna koşut olarak hızla gelişme potansiyeli gösteren diğer bir örgütlenme, önce sokaklarda başı boş dolaşan gençlik grupları olarak örgütlenen, derken hırsızlık yapan ve en sonunda Almanya'da bir işadamını fidye için kaçıran çeteler biçiminde oluyor.

Ancak genelde görülen şu: İster asimilasyon politikası, ister sosyal-Darwinci bir temele dayalı ekonomi politikalar uygulansın; sonuçta sağlanan, toplumdaki azınlıkların kaynaşması ya da etkisizleştirilmesi değil, tersine, bastırılmış bir kitleden gelen kopuk patlamalara yol açıyor.

ASİMİLASYONA KARŞI MİLLİYETÇİLİK

Çoğu kişi asimilasyon politikasının anti-tezini, öz kültürün yaşatılmasında, azınlık grupları için ayrı okullar açılmasında, kendi dillerinde dergiler yayımlanmasında, kültürel örgütlenmelerin desteklenmesinde, özellikle Müslümanlarda birliğin koruyucusu olan dinin elden gitmemesi için camiler, Kur'an kursları açılmasının sürdürülmesinde görüyorlar. Önceden "tepki milliyetçiliği" olarak söz edilen bu yaklaşım bir yandan fırsatçı, bağnaz kişilerce yönetilen kuruluşların türemesine yol açarken, bir yandan da Avrupa'da yaşayan çeşitli kitlelerin birbirlerine düşmanlaşma olgusunu pekiştiriyor. Ancak asimilasyon yanlısı görüşün kendisinden olmayanı, kendisine benzemeyeni hor, geri, kötü olarak görmesi ve herkesi kendisine benzetmek istemesi "tepki milliyetçiliğine" ayrı bir kan veriyor. Bu ikilem içinde çoğu psikolog, öğretmen, liberal aydın, sol aydın vs. asimilasyon yanlısı politikayı "milliyetçi gericiliğe" karşı "çağdaş ve insancıl" gördüğünden benimsiyor. Böylece işçi çocuklarının ana dilini konuşması, dinini benimsemesi ve kültür mirasını yaşatması "çocukları çağdaş bir Avrupa'da gerici-şoven akımlara kurban etmeme" gerekçesi ile istenmiyor.

TEK TİP İNSANA KARŞI

Oysa oluşmakta olan çok kültürlü yeni Avrupa, gücünü tek tip insanından değil, ancak çeşitli insanların oluşturduğu bir bütünden alabi-

lecektir. İşçi çocuklarının asimile edilmesi yaklaşımındaki felsefe, özde tek tip bir insan, otoriter-faşist bir devlet anlayışıdır. Nazi-Almanyası'nda tek tip üstün Aryan insanının yaratılması için başvurulan evgenics (insanoğlunun, soyaçekim yoluyla ıslahına çalışılan "bilim" dalı) deneyleri ve sosyal politikalar, ancak bu tehlike ve anlayışın iflasının abartılmış açık kanıtıdır. Halbuki insan türünü zengin kılan, sağlıklı kılan, birbirine benzemesi değil, tam tersine birbirinden farklı olmasıdır. Tek tip insan öngören bir toplum anlayışı Darwin'in evrim kuramına bile karşıdır. Hayvanların doğaya karşı mücadeleleri sağlanırken, insan türünün doğaya karşı mücadelesi ve uygarlığın gelişmesi, bireysel ayrılıkların zenginliğine, ayrılıkların yaşatılıp geliştirilmesine bağlıdır. Yeter ki toplumdaki maddi ve psikolojik olanaklardan, herkese eşit yararlanma ortamı sağlanmış olsun.

Tarihe ve evrime kısa bir bakış, göçlerin, savaşlar sonucu meydana gelen nüfus mübadelelerinin ve çeşitli yollarla ayrı kültürlerden gelen insanların birbirleriyle kaynaşmalarının, birbirlerini tanımalarının, toplumlara yeni bir kan, canlılık getirdiğini gösterir. Melez örneğinde olduğu gibi türün kendi içinde kaynaşması, aynı zamanda biyolojik olarak daha sağlıklı, daha güzel bir türün oluşmasına yol açar. Yine tarihte birçok zengin uygarlık da başka kültürle temaslar sonucu ortaya çıkmıştır. Rönesans, Yunan, Roma ve İslâm uygarlıkları olmaksızın düşünülemez.

Bugün de Avrupa'da, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünde "Barbarların" Avrupa'ya gelmesinden sonraki en büyük nüfus değişikliği yaşanmakta, karışımlar sonucu Avrupa'da yepyeni bir insan türü, yepyeni bir kültür oluşmakta. Kuşkusuz insanların ve toplumların ilk tepkileri, bu denli sarsıcı, çarpıcı değişikliklere, asimilasyon ve milliyetçilik gibi çeşitli yollarla karşı gelmek oluyor. İnsanların kardeş olması, herkesin birbirinden öğreneceği bir şey olduğu, toplumdaki yeni çelişkilerin yeni sentezlere yol açacağı, günlük olaylar karşısında, çok havada kalıyor. Kabaca deniliyor ki, Avrupa'da iş varken işçiye gereksinme vardı ve bu insanların Avrupa ekonomisine, bu arada döviz transferleriyle kendi ülkelerine de katkıları oldu. Ama gün başka bir

gündür. Bu insanlar artık Avrupa'nın sırtında bir yüktür. Türkiye gibi işçi gönderen ülkelerin sorumlu kişileri ise bu durum karşısında Avrupa için "gülü seven dikenine katlanır" gibi sözlerle yine aynı düşünceyi belirtiyorlar. Görülüyor ki göçmenlerin asıl katkısı, beş-on yıllık bir süre için herhangi bir ekonomiye insan gücü sağlamak değil, çok daha temelde, o toplumun insan özüne yeni bir canlılık, toplumların değişmesine ve gelişmesine yeni boyutlar getirmektir. Ancak çok dar bir açıdan Avrupa'daki yeni insanlara, insan değil robotlaşmış bir işçi gözüyle bakan görüş sonucu, yukarıdaki ilkel yaklaşım söz konusu olabilir. Hatta yabancı işçiler o denli insan sayılmıyor ki birçok Batılı, gelecekte yabancıların işlerini robotlara yaptırmayı düşünüyor. Aynı ilkelliği Max Frisch "istediğimiz işgücüydü, karşımıza insanlar geldi" derken ne güzel belirtmişti. Batı'nın bugünkü konumunu, tarihi gelişmeler ve sömürgecilikten soyutlayarak, güçlü kültürlerin sonucu olarak gören, 3. Dünya ülkelerindeki ekonomilerin güçsüzlüğünü ise o ülkelerin insanlarının ve kültürlerinin geriliğinde arayanlar, köyünde bir motosikleti ya da çok sesli müziği bile olmayan bir Türk'ün Avrupa'ya katkısı olabileceği görüşü karşısında pek şaşabilirler.

BATI UYGARLIĞINDA TEHLİKE ÇANLARI

Oysa gelişmiş kapitalist ülkelerde insanın kendisine ve çevresine, başka bir deyimle insanlığa ve doğaya ne denli yabancılaştığı, kilise vaazlarından Marksist dergilere kadar işlenen en ortak konu. Batı ülkelerinde önüne geçilemeyen alkolizm, intihar, ilaç ve esrar alışkanlıkları, cinsel sapıklıklar, pornografi, zevk için işlenen suçlar, insanların her gün ölüm korkusu ve yapayalnız yaşadığı milyonluk kentler, hedonizm, artık Eyfel Kulesi ya da hamburger kadar Batı tipi yaşamın olağan birer parçası. Bu tip görüntüler öylesine olağan ki örneğin intiharın çok yüksek olduğu Tokyo'da yüksek apartmanlardan atlayanlar, yolda yürüyenlerin üstüne düşmesin diye, kaldırım ile birinci kat arasında çelik ağlar gerildiği söyleniyor. Birkaç yıl önce Amerika'nın bir güney eyaletinde yüksek bir binanın tepesinden atlamak üzere olan bir genç, bir türlü atlamayınca aşağıda biriken kalabalık gence "atla, atla" diye tempo tutma-

ya başlıyor, genci kurtarmaya gelen itfaiyenin merdiven kurmasını engelleyerek itfaiye erlerini taşlıyorlar. New York'ta kimsesiz alkoliklerin sokaklarda yaşadığı, sızdığı Bowery semtine gelen bir grup hakim, doktor çocuğu 15-16 yaşlarında gençler, yoldaki ızgaranın üzerine yatmış bir alkoliğin üzerine gaz döktükten sonra onu ateşe veriyor ve içlerinden birisi adamın yanmasını filme alırken, diğeri de feryatları teybe kaydediyor. Bir hafta sonra villalarındaki esrar partisinde gençler arkadaşlarına çektikleri filmi gösterirken, banttan feryatları duyup eve gelen polis tarafından yakalanıyorlar. İsveç'te yalnız başlarına apartmanlarında ölenlerden, ne komşularının haberi oluyor ne de akrabalarının. Devletten maaşlı sosyal hizmet uzmanları düzenli olarak yaşlıları evinde ziyaret edip havadan-sudan konuşarak bu yalnız insanların "konuşma gereksinimini" gideriyorlar.

Batı ideolojisine ve dinlerine inançlarını yitirmiş kişiler, Amsterdam'da, Londra'da, Paris'te çarpıtılarak yeniden türeyen Uzakdoğu dinlerine kendilerini kaptırıyorlar, ailelerini, mesleklerini, kimi bu uğurda Batı'nın refahını bırakıp Hindistan'a "fakir hayat" sürdürmeye gidiyor. Birçok insan, çokuluslu şirketlerin tekelinde olan Mass Media'nın, müziğin, filmin, kitabın, radyo, TV ve gazete haberlerinin, eğitim kurumları ve teknolojinin özgür düşünme alanlarını daralttığı, giderek Batı'da tek tip beyni yıkanmış bir kitle yarattığı düşüncesindeler. Erich Fromm gibi düşünürler buna teknolojinin önayak olduğu bir faşizm türü olarak bakıyor. Özgür düşünce, yaratıcı düşünce, Batı'da giderek daralan bunaltıcı bir çemberin içine sıkışıyor.

Yine kendi yaşadığı toplumun iyiye doğru değişebileceğine, geleceğine inancını yitirmiş birçok Batılı, ideallerini dünyanın başka bölgelerinde, başka insanlarla, başka davalarla özleştirerek gerçekleştirebileceklerine inanıyorlar. Batı gençlerinin kıyafet modası yıllardır bu özlemleri yansıtır. Paris, Amsterdam, Viyana, Berlin sokaklarında yansıtılan özlem aynıdır. Son yirmi beş yılda moda olan Nehru ceketleri ve Mao yakalı gömlekler, fişeklik yerleri bile olan gerilla gömlekleri, safari kıyafetleri ve kıyafet ne olursa olsun boyunda bir Filistin atkısı "hadda"yla dolanılması hep aynı özlemi yansıtıyor.

3. DÜNYA AVRUPA'DA

Avrupalı gençlerin sınırlı da olsa benimsediği birçok siyasal akım da 3. Dünya kaynaklı. Yaşadıkları ülkelerdeki politik akımları benimsemeyenler 3. Dünya'daki çeşitli kurtuluş ya da anti-faşist hareketleri çerçevesinde derneklere, eylemlere katılıyorlar. Avrupa'nın birçok kentindeki Filistin Dostluk Dernekleri, SWAPO dayanışma komiteleri, Şili Direnme toplantıları, başta gelen örnekler. Bu denli politize olmayanlar ise kendilerini kalkınma yardımı (development aid) ya da dayanışması çerçevesinde oluşan Avrupa kökenli hareketlere veriyorlar. Bunların arasında Peru'da kooperatifçiliği geliştirmekten, Kamboçya mültecilerini kurtarmaya, çokuluslu mama firmalarının etkisini kırıp bebeklerin emzirilmesine özendirmeye, 3. Dünya'da okuma-yazma ve çeşitli konularda eğitim kampanyalarının düzenlenmesine kadar çeşitli kuruluşlar ve hareketler var. Hepsi çokuluslu şirketlere karşı ve antifaşist. Bunların dışında üyelerini özellikle Avrupalıların oluşturduğu ve 3. Dünya'da temel insan haklarının korunması için mücadele veren "Uluslararası Af Örgütü" gibi kuruluşlar da var.

Tüm bu akım ve modaları benimseyen Avrupalıların çok çarpıcı ve aymazlık diye tanımlanabilecek ortak bir noktaları var. Kendi içlerinde, gözlerinin önünde, kendileriyle dirsek temasında yaşayan Cezayirli, Türk, Faslı, Surinamlı, Pakistanlı, Mısırlı vb. insanların hiç farkına varmamaları. Örneğin Filistin kurtuluş davasıyla dayanışma içinde olan Avrupalı gençler, Avrupa'da, kendi ülkelerinde yaşayan Arapların, Filistinli öğrenci ve işçilerin sorunlarından habersiz. Avrupa'da ezilen, sömürülen horlanan 3. Dünyalı işçi ve gençleri kendi kaderleriyle başbaşa bırakırken, onların çok uzaktaki kurtuluş hareketleriyle kendi öz kavgalarıymış gibi ilgileniyor. Hatta bir ölçüde sahiplenip tereciye tere bile satmaya kalkışıyorlar. Fas'ta Casbah ya da İstanbul'da gecekondu insanlarının yaşamlarını görüntüleyen Hollandalı ilerici sinemacı, Amsterdam'da Faslıların ve Türklerin hangi mahallelerde yaşadığını bile bilmiyor.

Çeşitli 3. Dünya kurtuluş hareketlerini ya da devrimlerini heyecanla benimseyip, sonra gidişatı beğenmedikleri için düş kırıklığına

uğrayıp, devrimleri yapanları sanki kendilerine ihanet etmiş gibi suçlayanlar, davayı terk edenler ya da daha "moda" olan bir 3. Dünya hareketini benimseyenler de çok. Bu düş kırıklığı ve kaypaklık, özveri yoksunluğu ya da inanç eksikliğinden çok, gençlerin yaklaşımlarının kitabî ve hayattan kopuk olmalarında yatıyor. Kendi toplumlarında duydukları huzursuzlukların çözümünü, başka toplumların kavgalarında aramaları, bu toplumların kültür ve insanlarını tanımamaları ve devrimi yapanların "kan, ter ve gözyaşlarını" paylaşmamaları, "kitap" ve "gerçeğin" birbirine ters düşmesine yol açıp, gençlerin bu kez kendi toplumlarından daha da kopuk, yitik, inançsız ve biraz da yaşlanmış bir biçimde ortada kalmalarına neden oluyor. Avrupalı gençlerin işe, Avrupa'da yaşayan yeni insanları ve kendilerini yeniden tanımaktan başlamaları gerek. Bu görüşü paylaşan, konuştuğum Berlinli bir sosyal bilimci II. Dünya Savaşı'ndan bu yana özellikle Almanya'da "faşizm" dönemini kapatmak çabasıyla kendi kültürlerinin unutturularak Amerikan Mass Media'sının dayattığı hamburger, Coca-Cola kültürü içine girdiklerini ve yeni bir Avrupa'nın yaratılmasında Almanların da Amerika'dan bağımsız ve faşizmden önceki köklerini arama gereğini duyduklarını vurguladı. Oysa 3. Dünya'nın Avrupa'dan, Avrupa'nın ve Avrupalının ise 3. Dünya'dan çok öğreneceği var. Hatta geleceğini, inançsız, ümitsiz gençliğini kurtarmak için çok şey öğrenmeye zorunlu.

Alman film yönetmeni Fassbinder, "doğru dürüst film çevirmek için Türk olmak gerekiyor," demiş. Yaşar Kemal, Avrupa'da tanınan bir isim. Batı'da en çok satan kitaplar Naipaul, Marquez, Borges gibi 3. Dünya yazarlarının. Kitaplarda, filmlerde en çok ilgi çeken konu insan ilişkileri. Çıkara bağlı olmayan insan sevgisi, kişinin onurunu korumaktaki azmi ve özverisi, aile, dost ya da hemşehri dayanışması, karşılıklı güven ve bir çift söz üzerine yapılan anlaşmalar, ikram ve misafirperverlik, bir Batılıda biraz özlem, biraz da şaşkınlık uyandırıyor. Kimi çevreler yukarıdaki ilişkileri feodal üretim biçiminin kalıntıları ve bunların süregelmesini, çağın, modernliğin düzenine karşı, romantik, geriye kaçarak gerçeği kabul etmeyişi simgeleyen belirtiler olarak ka-

bul edebilir. Ancak çağdaş teknolojinin çevre kirliliğini de birlikte getirdiği ve dünyanın ekolojik dengesini sarstığı gibi sevginin bile metalaşabildiği Batı kapitalizminde, karşılıklı çıkar olgularına dayalı insan ilişkilerinin psikolojik açıdan ne kadar sağlıksız bir insan türüne yol açtığı ortada. Bu olgu *Sevme Sanatı*, *Sağlıklı Toplum* gibi yapıtlarında yıllardır Erich Fromm tarafından endişeyle gösteriliyordu. Fromm, 1981'deki ölümüne dek, Batı insanı için tehlike çanlarını çalıyordu. Bu açıdan bakıldığında, Avrupa'daki "yabancı" insan unsuru Avrupa için büyük bir nimet, yani bir bağlamda "Doğu-Batı" sentezinin gerçekleştirilebileceği bir ortamın ana unsuru.

Yeni Bir Avrupa: Bağımsızlık ve Demokrasi

Yeni Avrupa'nın oluşması, eski Avrupalılar ile göçmen işçilerin çocuklarının yeni bir sentezde birleşmeleri, temelde iki gelişmeye bağlı. Avrupa'nın Amerika'dan bağımsızlaşarak Kuzey-Güney diyaloğu ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenlenmesi'nde Güney'den, 3. Dünya'dan yana tutum almasına ve Avrupa ülkelerinde, çok kültürlü, çoğulcu, ademi merkeziyete dayalı bir demokrasinin geliştirilmesi.

Birinci gelişmenin temelinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'in (YUED) gerekliliği ve ilkeleri var. Özünde gelişmiş ülkelerin 3. Dünya ülkelerinin altyapılarını geliştirmeleri için destekte bulunmalarını öngören Batı, bu görüşü kendi yaşamsal çıkarı açısından benimsiyor. Dünya Bankası eski başkanı Mc Namara demeçlerinde açıkça ünlü Brandt raporunu dile getiriyor. Fransa'daki sosyalist ve İskandinavya'daki sosyal-demokrat hükümetlerin politikaları da genellikle bu doğrultuda. Batı'daki bu unsurlar YUED'in kısa zamanda hayata geçirilemediği takdirde; 3. Dünya'da nüfusun da çoğalmasıyla hızla artan yoksulluk ve açlıkla birlikte pazarları tükenen Batı'da da işsizliğin artacağı, fabrikaların kapanacağı ve dünya çapında sonu belirsiz önemli savaşlara, patlama-

lara tüm dünya sefaletine yol açacağı korkusundalar. Şiddetle YUED'e karşı olan Amerika ise rekabete dayalı ve ancak güçlünün yaşadığı bir ekonominin daha sağlıklı olduğu inancında. Böyle dar görüşlü ve kısa vadeli politika sonucu 3. Dünya'da ezilen kitlelerin patlaması ise Amerikan yanlısı askeri diktatörlükler aracılığıyla engelleniyor. Bir yandan da "ulusal savunma" bütçelerini artıran bu tür rejimler, her yıl milyarlarca doları bulan siparişler vererek Amerikan silah sanayiine ve böylece Amerikan ekonomisine de, kapitalizmin krizine rağmen can veriyor, Amerika'nın Avrupa'ya üstünlüğünü pekiştiriyorlar. Bu üstünlük sayesinde faiz hadlerinden dış politikaların saptanmasına kadar ağırlığını koyabilen bir Amerika, Avrupa'nın ekonomik krizinin giderilmesi için kendi gereksinmelerine özgü girişimlerini engelleyebiliyor. Bu engellemeler ve Amerikan kökenli çokuluslu şirketlerin giderek Avrupa ekonomisini daha da çok denetimi altında bulundurmasıyla, kırılan Avrupalılar ise yabancı işçi ve ailelerine yükleniyor, ırkçılık yayılıyor. Global düzeyde kârlarını yüksek tutmayı amaçlayan çokuluslu şirketler için, ulusal ekonomilerin gereksinme ve dengeleri ancak bu açıdan önem kazanıyor. Örneğin Chicago'da alınan bir karar ile Amsterdam'daki yabancı işçilerin de çalıştığı Ford fabrikasının kapatılması, işlerin, işçi ücretlerinin daha düşük, üretimin daha verimli olduğu başka ülkelerdeki fabrikalara aktarılması gerçekleşebiliyor. Bu arada kendi ülkesinde işsizliğe karşı çeşitli programlar uygulayan Hollanda hükümeti, eli kolu bağlı, işçilerin atılmasını, kendi programının baltalanmasını seyretmeye mahkûm.

Bu açıdan yeni bir Avrupa'nın oluşmasının bir temeli, Avrupa'nın Amerikan ekonomisinden bağımsızlaşarak kendi öz çıkarları doğrultusunda bir ekonomi-politikası uygulayabilmesine bağlı. Bu ise Avrupa'nın "Yeni uluslararası ekonomik düzen" ve Kuzey-Güney diyaloğunda Güney'den yana yer almasını gerektiriyor. Buna bağlı olarak ikinci temel unsur ise Avrupa'da çok kültürlü, çoğulcu, âdemi merkeziyetçiliğe bağlı bir demokrasinin geliştirilmesi.

YABANCI İŞÇİLER VE DEMOKRASİ

Çok kültürlü bir toplumun en temel öğesi, toplumu oluşturan tüm azınlık gruplarına farklı olma hakkı tanınırken, aynı zamanda herkesin toplumun tüm olanaklarından eşit bir biçimde yararlanmasının sağlanması olarak tanımlanabilir. Çoğulcu bir toplumda olanakların nasıl kullanılacağına ise azınlık grupları kendileri karar vermelidir. Bu karar verme mekanizması ademi merkeziyetçi bir yaklaşımla ele alındığında da kararların temsilcilerden çok, konuyla ilgili küçük birimler tarafından alınması öngörülmelidir. Böylece kişilerin farklı olma haklarının korunarak aynı olma haklarının sağlanması, en küçük birimlerde ve herkesin katılımıyla oluşan kararlar aracılığıyla yaşama geçirilebilir.

Bu yolda atılacak ilk adımlardan biri Avrupa'da oturma izni olan tüm göçmenlere, yerel düzeydeki seçimlerde, seçme ve seçilme hakkının tanınmasıdır.

Yıllarca Avrupa'da oturan, halka götürülen tüm hizmetler için vergi ödeyen, yabancı işçilerin kimilerinin ev sahibi de olduğu mahallelerinde kesilecek bir ağaç konusunda dahi, söz hakkı olmamaları, bu insanların yıllardır Avrupa toplumundan ne denli dışlandıklarının açık bir kanıtı. Avrupa'da birlikte yaşanıp, birlikte çalışıldığına göre, herkesin de ortak sorunlarında, geleceklerine ilişkin söz sahibi olması gerekir. Mahalli düzeyde yabancı işçilere oy hakkı tanınmaması, bir zamanlar seçme ve seçilme hakkının sadece burjuvaziye ya da erkeklere tanınması kadar artık çağdışı bir görüntü.

Bu konuda ilk adımı atan İsveç, yabancı işçilere belediye seçimlerine katılma hakkını tanıdı. Benzer girişimler bugün Hollanda ve Batı Almanya'nın çeşitli yörelerinde tartışılıyor. Böyle bir hakkın tanınmasının doğal uzantısı ise daha uzun vadede Avrupa'da yaşayan yabancı işçi ve ailelerine vatandaşlık haklarının verilmesi. Böyle bir gelişme, işçi gönderen ülkelerin, dışarıda yaşayan yurttaşlarına çifte vatandaşlık hakkını vermesiyle koşut yürütülmeli. Avrupa'da yaşadığı için oradaki haklarından yararlanmak isteyen bir yabancı, sırf bu yüzden adeta cezalandırılıyormuşçasına kendi vatanından olmamalı. Bu ko-

nularda da girişimler var. Çifte vatandaşlık yasasını çıkaran Türkiye'nin bu konudaki deneyimi şimdilik kâğıtta kalmaya mahkûm durumda. Yasaya göre başka bir ülkenin vatandaşlığına başvurabilmek için kişinin önce Türkiye'den onay alması gerek. Bu onay mekanizması ise kişinin özel hayatı ve malı mülküne ilişkin o kadar çok bilgi vermesini gerektiriyor ki, insanı usandırır. 12 Eylül'den sonra çıkan bir Milli Güvenlik Konseyi kararına göre yurttaşlıktan şu ya da bu nedenle çıkarılanların tüm varlığının, geride kalan ailesine bile değil, devlete devredildiği düşünülürse, çifte vatandaşlık yasası caydırıcı bir nitelik bile taşıyor. Bu da işin yalnızca bir yüzü.

Avrupa ülkelerinde de yabancılara vatandaşlık hakkının verilmesi için çeşitli girişimler var. Ancak bu girişimlerde çok kültürlü bir Avrupa yerine, asimilasyon yanlısı bir politika güden Avrupa öngörülüyor.

Bu konuda yoğun tartışmaların olduğu Batı Almanya'da, bir yandan Almanya'da, doğma büyüme yabancı işçi çocuklarına vatandaşlık hakkı verilmesi öngörülürken, Almanya'da beş yıldan daha az kalmış ağabey ve ablalarının sınırdışı edilmesi, Türkiye'de kalan altı yaşını geçmiş kardeşlerine ise Almanya'da oturma hakkı bile tanınmaması düşünülüyor. Açıkça istenen; bir yandan Almanlaştırılan, Türkiye ve Türkçe'den kopan çocukların Alman ordusu ve işçi sınıfına kazandırılırken, bir yandan da Almanlaşmayan Türklerin, en temel insan haklarından biri olan aile bütünlüğü ilkesi de çiğnenerek sınırdışı edilmeleri. Çok kültürlü bir Avrupa anlayışı doğrultusunda vatandaşlık yasalarının yeniden düzenlenmesi, fiilen olmasa bile resmen ikinci sınıf insan kategorisini ortadan kaldırarak insan haklarına saygılı, çok kültürlü yeni bir Avrupa'nın yaratılmasına olanak sağlayabilecek.

NE YAPILMALI?

Yeni, çok kültürlü bir Avrupa için yapılacak düzenlemelerde öngörülecek temel ilke, eğitim, çalışma hayatı, din, sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler vb. tüm kurumların sadece yabancı işçiler ve onların çocukları değil, "Avrupalılar" açısından da yeniden düzenlenmesi. Sorun,

var olan kurumların yabancıların da gereksinmelerini karşılayacak bir biçimde gözden geçirilmesi ya da yabancılar için özel bir bürokrasi, okullar vs. yaratılması değil, yabancıların varlığından ötürü Avrupa ve Avrupalıların da değişmesiyle yeni kurumlara gereksinim olması.

Bu anlayışa göre, ne Avrupa'nın yalnızca yabancılar için ayrı girişimlerde bulunması geçerli ya da yeterli ne de yabancıların kendi ülkelerindeki kurum, kuruluş, anlayış ve örgütlerin benzerini Avrupa'da kurma girişimleri. Bu tür girişimler geçmişi korumaya yönelik devekuşu misali, ileride ancak antropologların ilgisini çekebilecek toplulukların ortaya çıkmasını sağlar. Özellikle Avrupa'da doğan ya da orada büyüyen işçi çocuklarının, yaşadıkları ortamdan soyutlanarak ister Türk, ister Alman, kendilerine yabancı ve uzak bir sistemin değer yargıları, kavgalarıyla koşullandırılmaları, onları kendi dünyalarını Yeni Avrupa'da oluşturmak için verebilecekleri kavgadan alıkoyarken, yaşadıkları ortamdan dışlanmalarına; güreşe soyunmadan, ırkçılık, işsizlik, ikinci sınıf vatandaşlık açısından hükmen mağlubiyetlerinin ilanlarına yol açar. Oysa yabancı işçi çocuklarının hem yeni Avrupa'nın oluşmasına hem de kendilerine yabancı olma niteliğini veren anavatanlarına katkıları, başkalarına benzetilerek değil, tersine ne Avrupalıya ne de bir Türk'e benzememe özellikleri sayesinde sağlanacak. Gençlerin, işlevini yitirmiş eski kurumların, değer yargılarının doğrultusunda yetiştirilmesi çabası, geçmişin kalıpları içinde kısırlaşmasına yol açar.

Yeni bir Avrupa anlayışı doğrultusunda, Avrupa'daki çeşitli kurumların yeniden, nasıl düzenlenmeleri gerekir? Örneğin nasıl bir eğitim sistemi oluşmalı?

ÇOĞULCU EĞİTİM NASIL OLMALI?

Türk hükümetlerinin işçi çocuklarına ilişkin heyetleri, eğitim sorununa eğilirken, çocukların Avrupa'da yaşadıkları yeni bir ortamda oluşan kişiliklerini, sorunlarını hesaba katmıyor. Heyet sanki, Anadolu'da eğitim açısından geri kalmış; kitabı, hocası olmayan bir ili teftişe gelmiş. Tüm sorunların Türkiye'den kitap ve hoca gelmesiyle, çocukların olabildiğince Türk Milli Eğitim Bakanlığı'nın Türkiye'deki

çocuklar için saptadığı amaçlar doğrultusunda yetiştirilmeleriyle çözümlenebileceğine inanmış gibi davranıyorlar. Tavırları, eğitimin temel ilkelerine ters. Sanki eğitimin amacı kişinin yetişmesi değil de, Ankara'da düşünülen prototip bir insanın kopyasının yapılması, Avrupa'da yurttaşlık bilgisiyle donatılmış örnek bir Türk'ün yetiştirilmesi. Avrupa'daki Türk çocuklarının eğitimine ilişkin kararlarda şüphesiz Ankara'nın kaçınılmaz bir yeri var. Ama kararlar Avrupa'daki Türk topluluğunun katkısı olmaksızın ve "Yeni Avrupa" gerçeği gözetilmeksizin alınırsa, Ankara'dan gelen hocalar öğrencisiz, kitaplar ise okuyucusuz kalabilir.

Aynı eleştiri, Avrupa ülkelerinin eğitim anlayışı için de geçerli. Türk, Faslı, Pakistanlı, Cezayirli yeni bir Avrupa oluşuyor. Göreceli olarak Avrupalıların sayısı giderek azalırken, göçmenlerin sayısı artıyor. 20 yıl gibi kısa bir zaman sonra, 2000'li yıllarda bu "Yeni Avrupa"nın görünümü çok daha çarpıcı bir biçimde kendini gösterecek. Oysa Avrupa eğitim sistemleri bu gerçeği hesaba katmaksızın kendi çocukları için bile artık geçersiz olan eğitimi hâlâ sürdürüyorlar. Göçmen çocukları okulda, tarih diye Hollanda'nın dünyayı birkaç yüz yıl nasıl sömürdüğünü, hangi prensesin hangi kralla evlendirildiğini okuyor. Avrupalı politikacılar göçmen çocuklarının Avrupa eğitimi almasını, Türkler ise Türk eğitimini istediklerinden ortaya bölünmüş bir eğitim sistemi çıkıyor. Çocuklar günün belli saatlerinde Avrupa, belli saatlerinde ise Türkiye eğitimi alıyor. Neyin ne kadar olduğu, iki ülke arasındaki tartışmalarda kimin ağır bastığına bağlı.

Halbuki üstünde durulması gereken, Avrupalı ve göçmen çocuklarının bir bütün içinde eğitileceği yeni bir eğitim anlayışı, yeni bir eğitim sistemi. Çünkü ne göçmen işçi çocukları kendi ülkelerinde ne de Avrupalı çocuklar artık göçmenler öncesi Avrupa'da yaşıyor. Göçmenlerin Avrupa'ya gelmesiyle değişen sadece Avrupa'nın nüfus yapısı değil, aynı zamanda kültürü de. Bu değişim henüz toplumun üstyapısına, yani eğitim sistemine, sanatına vs. yansımış değil. Ancak bu yönde girişimler de yok değil.

Hollanda'da Lahey'in kenar mahallesinde bir ilkokul, çok kül-

türlü Avrupa'yı yansıtması açısından iyi bir örnek. Öğrencilere, özellikle yaşantılarını yansıtır çalışmalar veriliyor. Çocuklar okumayı, yazmayı, resim yapmayı, sayı kavramlarını bu çalışmalar aracılığıyla öğreniyor. Örneğin benim okulu ziyaret ettiğim günlerde panolara öğrencilerin, yabancı işçiler konulu çalışmaları asılmıştı. Çocuklar kendi yazı ve resimleriyle Hollanda'da, yabancı işçi olgusunu anlatıyordu. Her pano Hollandalı, Türk, Surinamlı, Faslı işçi çocuklarından oluşan gruplar tarafından ortaklaşa hazırlanmıştı. İşlenen konular arasında; işçilerin aile hayatı, kendi ülkelerine ilişkin görüntüler, işsizlik, ırkçılık gibi sorunlar yer alıyordu. Bu sorunlar aynı zamanda ülkelerin coğrafyası, akarsuları vs. ile birlikte sınıfta da tartışılıyordu. Yöntem bir bakıma Paulo Freire'ın, Brezilya'da ve Allende döneminin Şili'sinde olağanüstü başarılı olan, kırk saat gibi kısa bir süre içinde köylülerin okuma-yazma öğrendiği kampanyası anımsatıyor. Orada da uygulanan yöntem kişinin okuma-yazma gibi çeşitli becerileri, yaşadığı olaylardan kaynaklanarak öğrenmesi, öğrendiği her "şeyin" ise dünyayı dönüştürmedeki yeri açısından değerlendirilmesi, olaylar önünde tutum takınmaları söz konusuydu.

Yeni bir Avrupa için de tüm eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi gerekiyor. Bir yandan tüm öğrencilere, günün gerçeklerini yansıtan ve geleceği yaratma özgürlüğünü sağlayabilecek beceriler kazandırılırken, her iki toplumda, herkese, yani Hollanda'da Türklere ve Hollandalılara tanıtılmalı. Kuşkusuz böyle bir eğitim örneğin Hollanda 3. sınıf çocuklarının hem Hollanda'nın 3. sınıf tarih kitabını hem de Türkiye, Fas, Surinam'ın 3. sınıf tarih kitaplarını, yani sınıftaki her milliyetin tarih kitabını birden okuyacakları anlamına gelmiyor. Asıl yazılması gereken, yeni bir 3. sınıf tarih kitabı ve tüm bu ülkelerin tarihinin ve özel olarak da birbirleriyle ilişkilerinin işlenmesi. Böylece oluşmakta olan çok kültürlü Avrupa sayesinde, şimdiye kadar olduğu gibi tek bir kültür ya da ülkenin görüşünü yansıtır kitaplar "tarihe karışıp", yerine tarihi yapan tüm kültür ve insanları yansıtır yapıtlar ortaya çıkar. Avrupa'da çeşitli ülkelerden milyonlarca gencin kaynaşmasıyla, bu kendiliğinden oluyor. Gençler birbirlerini, geçmişlerini, dans ve

müziklerini, tarihlerini, kültürlerini, kıyafetlerini, adetlerini karşılaştırıyor, hepsi birbirinden bir şey öğreniyor, hepsi bir ölçüde birbirlerini benimseyerek, taklit ederek yeni bir kültür oluşturuyorlar. Yapılması gereken, olmakta olanın, oluşmakta olanın çok kültürlü yeni bir eğitim sistemine yansıtılması.

Kuşkusuz böyle bir gelişmeye hem yabancı işçi çocuklarının ailelerinden hem de Avrupalı çocukların ailelerinden tepki var. Her iki grup da çocuklarının eskiden olduğu gibi, kendilerinin eğitildikleri gibi eğitilmelerini istiyor. Eğitim sistemleri ise fosilleşmiş bir fil gibi genellikle herhangi bir değişikliğe ya da yeniliğe açık değil. Nitekim büyük olanaksızlar içinde ve muhalefete karşı, sırf kimi genç öğretmenlerin girişimleri sonucu yürüyen Lahey'deki ilkokulda Avrupalı öğrenci sayısı da, Avrupalı anne babaların bu yeni eğitime itiraz ettiklerinden dolayı, giderek azalıyor. Anneler-babalar, çocuklarını yabancıların daha az bulunduğu ya da geleneksel Hollanda eğitiminin verildiği okullara gönderiyorlar. Bir taraftan da yabancılar, Avrupa okullarına güvenemediklerinden, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'da liselere kilise dendiği gibi, çocuklarının "gâvur okulu"ndaki eğitiminin zararını Kur'an kurslarında gidermeye çalışıyorlar.

Görülüyor ki, bir eğitim sisteminin başarılı olabilmesi ailelerin de katkısına bağlı. Bu katkı ise, ancak ailelerin, eğitim programlarının düzenlenmesine katılımıyla sağlanabilir. "Aileler zaten geri ve bize karşı", "Ağaç yaşken kesilir", "Biz aileleri bir yana bırakalım, yeni neslin farklı yetişmesiyle uğraşalım" düşüncesinin iflasa mahkûm olmasının çok örnekleri var. Örneğin, Ekim Devrimi'nden hemen sonraki Sovyetler Birliği'ndeki deneyler, aileyi bir bütün olarak ele almaktansa çocuğu aileden ayırmanın; birbirine güvensiz, birbirini sürekli denetleyen, yaygın kitle desteği ve katılımının sağlanamadığı bir toplumun oluşmasına yol açabileceğini gösteriyor. Çok kültürlü bir Avrupa'nın özellikle bu açıdan çoğulcu ve ademi merkeziyetçi olması gerekiyor. Örneğin herhangi bir mahalledeki ilkokulun yönetim kurulu, idaresi ya da benzeri bir unsurunda, mutlaka o mahallede oturan aileleri temsil eden anne ve babalar bulunmalı. Okullar gibi çeşitli kurumların yöne-

tim ve denetiminde, faaliyetlerinin planlanmasında ilgili topluluklar söz sahibi olmalı. Anne ve baba, özellikle Türklerde olduğu gibi, okula gelmiyorsa, okul yetkilileri anne ve babaya gitmeli. Ancak bu yüzeysel bir biçimde olmamalı. Anne ve babalar sırf kendilerine bir şey kabul ettirmek ya da onaylarını almak için değil, gerçekten kendi düşüncelerinin de önemsendiğini, kendilerinin de yaptırım güçleri olduğunu gördükleri takdirde okulun faaliyetlerine, okul aile birliği toplantılarına vs. ilgi göstereceklerdir. Çok kültürlü bir eğitim sistemi ancak ilgili toplumların katılımı ve yaptırım gücüyle gerçekleşebilir.

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE YENİ AVRUPA

Yeni ve çok kültürlü bir Avrupa'nın oluşturulmasında rol oynayan çok önemli bir unsur kitle iletişim kaynakları. Bu açıdan bugün tüm Avrupa ülkeleri azınlıklara karşı son derece ayrımcı bir politika izleyerck toplumların birbirlerine karışmasını, ortak bir kültürün oluşmasını engelliyorlar. Eğitim gibi kitle iletişim araçlarının kullanılmasında da köklü değişiklikler gerekli. Avrupa'da haberlerin sunuluş biçimi çok kültürlü ve ayrımcı. Örneğin, Hollanda'daki radyo ve televizyondan izlenen tüm haberler Hollandalılar açısından hazırlanmış. Yani Türkiye'de ancak bir darbe ya da zelzele olacak ki haberler verilsin. Bu arada Hollanda'nın en ücra kasabasında bir yangın oldu mu, öğreniyorsunuz. Kısacası habercilik anlayışı Hollanda toplum yapısının son on beş yılda nasıl değiştiğini yansıtmıyor. İletişim araçları sanki Hollanda'da hâlâ sadece Hollandalılar yaşıyormuş gibi, haberleri hep olduğu gibi vermeye devam ediyor. Türkler, Faslılar gibi azınlıklar için ise haftada bir kez kendi dillerinde onar dakikalık amatör bir yayın var. Gerçekte Türklerle içiçe yaşayan ve Türkiye'de olup bitenleri merak eden birçok Hollandalı da var. Ancak mevcut koşullar altında bu ilgilerini doyurmaları olanaksız.

Duruma daha da kuş bakışı bakıldığında, Hollanda radyo ve TV'sinde verilen dış haberlerin Hollandalıların bile gereksinmesini yansıtmadığı görülüyor. Associated Press, United Press International, Reuters ve Agence France Press gibi birkaç Batı tekelinin elinde bulu-

nan dünya haberleri, Hollanda ekranlarına New York'taki, Londra'daki haber şirketleri temsilcilerinin haberleri değerlendirmeleri ve denetlemeleri sonucu erişiyor. Oysa UNESCO'nun da Batı haber tekellerine karşı yıllardır yürütmekte olduğu kampanya bu gücün kırılmasından yana. Çok kültürlü bir topluma yönelik habercilik anlayışı, eriştiği tüm nüfusun ilgilerini ortak programlarla yansıtmalı. Hollanda gazetesi, radyosu ya da televizyonunun azınlıklara ilişkin cürüm, işsizlik gibi, sadece olumsuz haberler vermesi de ayrımcı bir toplumun oluşmasını, azınlıkların önyargılarla değerlendirilmesini pekiştiriyor.

Çeşitli eğlence programları, reklamlar ve diziler de gene toplum yapısını, hatta Amerikan kaynaklı olanlar Avrupa kültürünü bile yansıtmaktan çok uzak kalıyor. Azınlıklarla ilgili yapılan özel programlar sadece belgesel nitelikte olduğundan, izleyici ile konu arasına mesafe sokup, "Ah ne kadar ilginç", "Bakın ayakkabılarını nasıl giyiyorlar" gibi dışlayıcı tepkilerin doğmasına neden olabiliyor. Hollanda'da fiyatların artmasıyla ilgili bir anket, hiç azınlık gruplarını ilgilendirmiyormuş gibi sadece Hollandalılarla yapılıyor. Yabancılara ilişkin programlar da, Hollanda'da Hollandalılarla birlikte ortak sorunları olabileceklerini, aynı toplumda yaşamalarından ötürü aynı olayların etkisi altında kalabileceklerini hesaba katmıyor. Reklamlara bakarsanız, sanki Hollanda'da sarı saçlı Hollandalılar dışında tek bir tüketici yok. Ayrımcı bir politikanın sonucu olarak, reklamcılar eğer ürünlerini Türklerin ya da Faslıların kullandıklarını gösterirlerse, alaya alınabileceklerinden, ürünlerinin aşağılanabileceğinden ve satışlarının düşebileceğinden korkabiliyor. Böylece en ufak bir sabun reklamı bile çok kültürlü bir Avrupa mı yoksa ayrımcı bir Avrupa mı oluşturulacağını etkileyebiliyor.

Kitle iletişim araçlarının, çok kültürlü bir Avrupa'nın oluşturulmasına katkıda bulunabilmesi için radyo, televizyon gibi araçların denetim ve değerlendirilmesinde, o toplumda yaşayan azınlık gruplarının da sözü olmalı. Azınlık gruplarının bir tek kendileri için özel program geliştirmeleri yerine, genel programların, toplumdaki tüm etmenlerin yaşantısını yansıtacak ve aynı zamanda herkesin de birbirini tanımasına, anlamasına olanak verecek biçimde düzenlenmesi gerekir. Prog-

ramların bu doğrultuda düzenlenmesi, bir yandan azınlık gruplarının, yaşadıkları toplumun sorunlarını, sanatçılarını, politikacılarını daha yakından tanımalarına olanak sağlarken, Avrupalılar için de aynı şey söz konusu olacaktır. Aksi halde karanlıkta, birbirlerinin yanında seyreden iki gemi gibi, toplumların birbirlerinden habersiz yaşaması pekiştirilecektir. Çok kültürlü bir toplumda herkesin farklı olma hakkı desteklenirken, kitle iletişim araçları gibi, toplumun olanaklarından eşit bir biçimde ve birlikte yararlanmaları sağlanmalıdır.

ÇOĞULCU DEMOKRASİ VE YENİ AVRUPA

Avrupa'daki çeşitli azınlık gruplarının, eğitim ve kitle iletişim önerilerinde olduğu gibi, kendilerini ilgilendiren kurumların karar mekanizmalarına katılmaları, çoğulcu ve ademi merkeziyetçi bir demokrasi anlayışının sürdürülmesine yol açacaktır. Sağlıklı toplumlara ilişkin birçok psikolojik araştırma çocuk yuvalarından göçmen kamplarına kadar maddi koşullar ne denli kötü ya da iyi olursa olsun, kişinin kendi çevresini düzenleme olanağının elinden alınması ile giderek tembelleştiğini, çevresine kayıtsızlaştığını ve adeta robotlaşmış bağımlı bir kişilik yapısı geliştirdiğini belirtiyorlar. Bu açıdan da ademi merkeziyetçi bir Yeni Avrupa modeli önem kazanmaktadır. Örneğin, ne kadar olumlu da olsa, kişiye, sırf hizmetlerin sunulduğu, kendisi için her şeyin planlandığı ve hazırlandığı bir "yeryüzü cenneti" olan İsveç'in, İsveçliler için, akıl hastalıklarına, intiharlara, alkolizme yol açan bir cehennem olması, devletin, kişilerden bir şey beklememesine, kişilere her şey verilerek çevrelerini düzenleme, kendi geleceklerini yaratma olanaklarının ellerinden alınmış olmasına bağlanabilir. Avrupa'da yabancı işçilerin; düşünceleri, onayları alınmaksızın yapılan en iyi niyetli düzenlemeler bile, bu yüzden başarısızlıkla sonuçlanabiliyor. Diğer yandan da işçi aileleri yaşadıkları çevreleri umursamaz, kendileri dışındaki olaylara kayıtsız, kendilerine ilişkin alınan karar ve düzenlemelere ise kaçınılmaz olarak olumsuz tepki gösteren insanlar oluyorlar.

Özellikle işçiler açısından, kendi kaderlerine egemen olabilecekleri en önemli yer kuşkusuz işyerleri. Bu konuda genellikle Avrupalı

sosyalist ve komünist sendikalar yabancı işçilere yardımcı oluyor. Yardımcı olmak bir yana çeşitli siyasal görüşleri yansıtan sendikaların, yabancı işçileri kazanmak için birbirleriyle yarıştığı bile oluyor. Bunun çeşitli nedenleri var. Başlıca neden sendikanın temel görevi olan, işçi sınıfının kendi çıkarları çerçevesinde örgütlenmesi. Ancak başka nedenler de var. Örgütsüz kimi yabançı işçiler, işverenin gözüne girerek, daha hızlı, daha çok çalışarak, Avrupa'daki güvencesiz durumlarını sağlamlaştırabileceklerini inancındalar. Bu ise, fabrikalardaki bantların hızının yeniden ayarlanmasını zorlayarak yabancılarla birlikte Avrupalıların da daha çok çalışmalarına ve aynı zamanda daha çok sömürülmelerine yol açıyor. Yabancıların sendikalaşması bu ve benzer durumları bir ölçüde engelleyebiliyor. Başka bir neden, yabancı işçilerin ödentilerinin, sendikalara önemli katkısının olması. Ancak sendikaların yabancı işçilere ilişkin politika ve tutumları genellikle çeşitli tartışmalar, pazarlıklar, anlaşmalar sonucu düzenleniyor. Yabancı işçiler bu gelişmelerin tamamen dışında kalıyor ve hatta üye oldukları sendikalar tarafından merkezde verilen kararlar sonucu dışlanabiliyorlar. Örgüt disiplini anlayışı merkezci olan sendikalarda, iş birimleri dışında verilen bu kararlar, yan yana çalışan yabancı ve Avrupalı işçinin birbirine yabancılaşmasına, hatta düşmanlaşmasına neden olabiliyor. Örneğin Mitterand'ın iktidara geldiği 1981 Fransız seçimleri öncesi seçim kampanyaları boyunca en çok tartışılan konulardan biri, seçilecek hükümetin işsizlik karşısında, yabancı işçilere takınacağı tutumdu. O güne dek yabancı işçilerin sömürülmesine karşı öncü rolünü sık sık vurgulayan Fransız Komünist Partisi özellikle seçim öncesinde oyları bile olmayan yabancılardan yana çıkmanın kendisine zarar getirebileceğini görünce, yabancı işçilerin, ülkelerine geri gönderilmesinden yana çıktı. Aynı zamanda parti üyesi olan CGT Sendikası'nın üyelerinin önemli bir kısmı ya benimsemedikleri bir görüşü desteklemek ya da kendi görüşleri doğrultusunda davranarak parti disiplinine karşı gelmek zorunda kaldılar. Sonuçta Avrupalı ve yabancı işçilerin dayanışması, işçi sınıfının birliği yerine, olumsuz bir anlamda, ulusların ayrılığı ve ırkçı bir bağlam içinde işçilerin milliyeti vurgulanmış oldu.

İşçilerin ve özellikle yabancı işçilerin, kendilerine ilişkin kararları oluşturmaları, kendi kaderlerini bir ölçüde denetleyebilmeleri ve bununla birlikte çok kültürlü, çoğulcu bir Avrupa'nın gelişmesi için, yine merkezden demokrasi ya da merkezden sendikacılık yerine ademi merkeziyetçilik ve çalışma hayatında özyönetimin getirilmesi zorunlu. Birlikte çalışan yabancı ve Avrupalı işçiler ancak birlikte karar verebildiklerinde dayanışma içinde olabilirler. Aksi halde birlikleri, yan yana çalışmaktan öteye gidemez. Sendikaların, ücretlerden eğitim sistemine, televizyon programlarından dış politikaya kadar toplumda etkin olduğu geniş alan, yeni bir Avrupa'nın yaratılmasında da en önemli rolün onlara düştüğünü gösteriyor. Bunu gerçekleştirmek için Avrupa'daki sendikaların tutumu ekonomik kriz önünde eskiden elde ettikleri hakları yabancı işçilere rağmen korumak değil, tersine yabancı işçilerle birlikte çokuluslu şirketlere, ırkçılığa ve ayrımcılığa karşı savaşmak, Kuzey-Güney diyaloğunda, ülkelerinin, 3. Dünya'dan yana tutum almasını zorlamak olmalı. Bu açıdan ve kendi geleceği bakımından Avrupa'nın en büyük şansı 3. Dünyalı işçilerin zaten kendi aralarında, Avrupa'da olmaları, Avrupa'nın bu şansını kullanması ise büyük ölçüde yabancı işçilerin de toplumun çeşitli kademelerinde etkin olmasını sağlayacak özyönetime bağlı.

Yine önceden verilen eğitim, habercilik örneklerinde olduğu gibi yeni bir Avrupa'nın oluşması, yabancılara farklı olma haklarının tanınarak, hatta bu hakların geliştirilerek onların, toplumun olanaklarından herkes gibi yararlanmasından geçiyor. Bir elin beş parmağının bir olmamasının anlamı herkesin kendi yerini kabullenmesi değil, herkesin yerinin önemli ve vazgeçilmez olduğunda. Her parmağın ayrı özelliği ancak bir bütünde anlam kazanıyor. Fakat her parmağın ayrı olma özelliğinin korunabilmesi ve geliştirilmesi için de tüm parmakların aynı "haklardan" yararlanması, eşit koşullar altında beş parmağın da sıcaktan-soğuktan korunması, beslenmesi gerekiyor. Aynı şekilde çok kültürlü bir Avrupa'da da herkese gerek var. Elin bir parmağını keserek yabancı işçileri ülkelerine göndermek, beş parmağın birbirine benzemesini zorlayarak yabancılara asimilasyon politikası uygulamak,

kimini sevip kimini sevmeyerek, yabancılara ayrımcılık yaparak toplumun olanaklarından eşit yararlanma hakkını tanımamak, sonunda Avrupa'nın da çolaklığına yol açar. "Yabancıların" ve Avrupalıların birlikte yaşadığı bir Avrupa'nın sağlıklı olması için kültürlü, çoğulcu, ademi merkeziyetçi olmalıdır.

İLERİDE NE OLABİLİR?

Avrupa'nın sağlığı niçin bu kadar önemli? Bundan bize ne diyebilir miyiz? Özellikle Türkiye, Avrupa'yla ilişkilerinin bu denli zayıfladığı, Türkiye'nin ve Türklerin Avrupa'dan bu denli dışlandığı bir dönemde sağlıklı bir Avrupa, Türkiye için ne gibi bir önem taşıyabilir? Hele Türkiye için, giderek güçlenen bir Ortadoğu ülkesi konumu, Türkiye'nin Ortadoğu ve İslâm dünyasında öncü olması söz konusuyken Avrupa'nın geleceğini bu denli vurgulamanın bizim için ne anlamı olabilir?

Bunun dar ve kısa vadeli çıkarlarımız açısından Türkiye için önemi kuşkusuz, Avrupa'da yaşayan milyonlarca yurttaşımız ve onların geleceğinin de Avrupa'nın geleceğine bağlı olması. Ancak Avrupa'nın geleceği uzun vadede Türkiye, Ortadoğu ve 3. Dünya ülkeleri açısından da son derece önemli. Aynı zamanda, ileride işçilerin ve onların çocuklarının durumu ne olacak sorusunun yanıtı, Avrupa'da ve işçi gönderen ülkelerde ne olacak, sorusuyla yakından ilintili. Avrupa ve özellikle Türkiye açısından gelecek için kanımca dört almaşık söz konusu. Bunlardan hangisinin egemen olacağını kestirmek olanaksız. Ancak almaşıklar açık-seçik ortaya konulup tartışılabilirse hangisinin oluşması için uğraş verilebileceği ortaya çıkabilir. 20 yıl sonra, yani 2000 yılına doğru aşağıdaki dört durumdan birisi egemen olabilir.

Birinci almaşık Avrupa ve Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan bu yana izledikleri geleneksel politikalarını sürdürmesi. Yani Amerikan egemenliğinde ve dünyayı Doğu-Batı diye ikiye ayıran bir değerlendirmede, Amerika'nın yanında yer almak. Son yılların gözlemlerine dayanarak buna, iflasa doğru gidişin politikası demek de mümkün. Bir yandan Avrupa, Amerika'nın dikte ettiği ekonomi politika altında kıvranır ve Amerikan dış politikasına uyma zorunluluğundan ötürü

kendi gençliğini bile karşısına alırken, Türkiye'nin de eski politikasını sürdürmesi ancak otoriter yönetimler aracılığıyla sağlanabilir. Sonuç, her iki toplumun da gençliğini kaybetmesine, kimi gençliğin patlamasına, kimi gençliğin kayıtsızlığına, kiminin düşkünleşmesine, ancak genel olarak gençliğin en önemli şeyi olan enerjisinin ve çevresini dönüştürüp yeniyi yapma gücünün yitirilmesi olacak. Günümüzdeki geleneksel politikalar yürürlükte olduğu sürece, Avrupa'daki yabancı işçi gençliğinin giderek "lumpenleşmesi", kaçakçılıktan katilliğe kadar bir sürü "kirli" ve "anlık" işler içinde yuvarlanıp gitmesi ve özellikle erkek çocukların 3. Dünya ülkelerindeki özgürlük hareketlerinin bastırılmasında ve silah tekellerinin kendilerine pazar yaratmak için kullandıkları "paralı asker" çetelerine girmeleri beklenebilir. Bununla birlikte NATO planları çerçevesinde Türk gençlerinin ileride askerliklerini, asker sıkıntısı çeken Avrupa'da yapması istenmesi söz konusu olabilir. Gene NATO planları çerçevesinde, bu askerlerin gelecekte Ortadoğu'ya ya da 3. Dünya'ya müdahalede kullanılmasına şaşmamak gerekir.

İkinci almaşık; Avrupa, giderek Amerika'dan bağımsız bir politika izlerken, Türkiye, Fas gibi Avrupa'ya işçi gönderen ülkelerin Amerika'yla bağımlılığını sürdürmesi. Böyle bir gelişmenin Avrupa'daki yabancı işçi gençliğini iki kampa bölmesi beklenebilir. Bir grup gencin, ülkelerinin politikasının da Avrupa paralelinde olması ve Amerika'dan bağımsızlaşması için "Anavatan"daki hükümetler açısından, Avrupa'da "memleketleri aleyhinde faaliyetlerde" bulunması beklenebilir. Böyle bir olgu zaten bugün de var. İkinci gruptaki gençlerin ise, bu tutuma cephe almasıyla, iki grup arasında bir zamanlar Türkiye'de olduğu gibi, amansız çatışmalara yol açabilir. Bu tip olaylara da şimdiden rastlanıyor. Bu çatışma bir yandan, genel olarak Avrupalılar arasında yabancı düşmanlığını kışkırtacak "Gitsinler kavgalarını kendi ülkelerinde versinler" demelerine neden olacak, bir yandan da gençlerin okumalarını, iş edinmelerini engelleyecektir. Gençlerin bu çatışması aynı zamanda "Anavatan"a da yansıyacak ve siyasi istikrarsızlığa neden olabilecektir.

Üçüncü almaşık, Avrupa'nın bugünkü ekonomi-politikasını sürdürmesiyle birlikte, işsizliğin ve yabancı düşmanlığının artması. Bununla birlikte Avrupa'nın, kendi ekonomisini ayakta tutabilmesi için siyasal gerekçeleri de bahane ederek, Türkiye gibi ülkelerin ekonomik gelişmelerini, faiz, kredi politikaları ve ihracat-ithalat sınırlandırmaları ile engellemesi ve 3. Dünya'da Avrupa'nın boşluğunu bir tek Amerika doldurmayacağından Türkiye'nin Ortadoğu'da kendisine yeni bir yer edinmesi. Yabancı işçi çocukları açısından böyle bir gelişme, Avrupa'daki örneklerini, 1981'de Londra'da gördüğümüz "kent ayaklanmalarına" yol açabilir. Bir yandan da Türk, Müslüman, Ortadoğulu, 3. Dünyalı, anti-emperyalist olmanın gururuyla, öfkesini ve onurunu birleştirip, Avrupa'da ayaklanma ile iç savaş arası bir çarpışmaya neden olabilir. Böyle bir çatışmanın sonucunda, bir yandan Avrupa temelden sarsılırken, bir yandan da teknoloji ve yatırıma muhtaç Türkiye gibi ülkeler, gereksinmelerini, o günün politik dengesine göre, Avrupa zayıflamış olduğundan ya Amerika ya da Sovyetler Birliği'nden karşılamaya zorlanacak, ikisi arası bir seçim yapma durumunda kalacaklardır.

Dördüncü almaşık, Avrupa'nın Amerika'dan bağımsız ve 3. Dünya'dan yana bir tutum almasıyla, Türkiye gibi ülkelerin de benzer bir doğrultuda Ortadoğu ve 3. Dünya dayanışması içinde yerlerini almaları. Çok kültürlü "Yeni Avrupa"nın yaratılması ve yabancı işçi çocuklarının "anavatanlarıyla" bağlarını en olumlu bir biçimde sürdürmeleri ancak bu yolla gerçekleşebilir.

TÜRKİYE NE YAPMALI?

Böyle bir almaşığın oluşması için Avrupa'daki gençlere ilişkin politikasında Türkiye şimdiden ne yapabilir?

Türkiye de bu açıdan son derece şanslı. Çünkü soru, aslında Türkiye ne yapabilir değil, Avrupa'daki gençlikten nasıl yararlanabilir oluyor.

İlk akla gelen Avrupa'da elçilik, konsolosluk gibi tüm Türk temsilcilikleri ve bankaları, Türk Havayolları gibi kuruluşların işçi çocuklarına olan gereksinimi. Dört yılda bir, yeni bir ülkeye tayin olduğun-

dan, yaşadığı yerin ne dilini, ne kurumlarını ne de insanlarını tanıyan diplomatlar, Avrupa'da yetişen, okula giden Türk gençlerinden, kuruluş ve temsilciliklerde yararlanabilir. Böyle bir gelişme, örneğin Almanya'daki çalışma ataşeliklerinde işçi kökenli gençlerin çalışması, aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa'daki işçi sorunlarına daha duyarlı olmasına yol açabilir. Şu anda çaresizlik içinde olan işçilerden yaka silken birçok diplomat, gerçekten yetiştirildikleri konularda çalışma olanağını tekrar bulurken, işçilerin sorunları da onların içinden gelmiş kişiler tarafından daha verimli bir biçimde izlenecektir. Yurt dışındaki temsilcilik ve kuruluşların yüksek ücretler karşılığı, telefonlara cevap verecek sekreterleri bile Türkçe bilmeyen genç, yabancı bayanlardan seçtikleri düşünülürse, bu çalışma alanının Avrupa'daki gençlere ne kadar açık olduğu ortada.

Gene aynı biçimde Avrupa'daki Türk gençlerinin eğitiminde de orada yetişmiş Türk gençlerinden yararlanılabilir. Hatta bugün Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara'dan tayin ettiği öğretmenleri sanki Türkiye'nin herhangi bir iline gönderiyormuş gibi yurt dışına yolluyor. Bu öğretmenler de aynen Kars, İzmit ya da Ankara'da ders veriyormuşçasına, Avrupa'da hiç tanımadıkları ve anlayamadıkları Türk çocuklarını eğitmeye çalışıyorlar. Öğretmenlik için Avrupa'daki Türk çocuklarından yararlanma girişimi, hem oradaki Türk çocuklarının öğretmen sıkıntısını hemen giderir, hem Türkiye için önemli bir mali yük hafiflemiş olur, hem de en önemlisi Avrupa'daki çocukların koşullarına özgü bir eğitim yapılmış olur.

Gerek Avrupa'daki Türk işçi çocuklarının çok merak ettikleri Türkiye'yi daha yakından tanımaları, gerekse Türkiye'nin, bu çocukların varlığından yararlanması açısından akla çok şey gelebilir. Örneğin, bu çocuklar için Türkiye'de tatillerde açılacak yaz kamplarında, hem onların memleketi; dolayısıyla kendi geçmişlerini ve kendilerini daha iyi tanımaları sağlanır, hem de bu gençlerin Türkiye'deki yaşıtlarına Avrupa'daki yaşantılarını anlatmaları, buradaki gençlerin Avrupa'yı sadece futbol takımları, seks filmleri ve tüketim mallarından değil, orada yaşayanlar açısından da tanımasına yol açabilir. Birçok uluslararası kuruluşun dünya gençliğini birbirine tanıtma programları var. Neden Avrupa'daki Türk gençleriyle Türkiye'dekiler birbirlerini tanımasın?

Türkiye'nin, Avrupa'daki işçi çocuklarına ilişkin tüm girişimlerinde gözetmesi gereken, bu çocukların artık başka bir dünyanın insanları olduğunu kabul ederken, aynı zamanda başka oldukları için çocukları reddetmemesi, illa da kendisine benzetecek politika ve programları uygulamaya çalışmamasıdır. Tersine, Türkiye bu çocukları Avrupa'daki hayatlarında desteklemenin yollarını aramalıdır. Çocukları Türkiye'deki Türklere benzetmeye çalışarak, asimilasyon politikası uygulaması çabaları, bir yandan iflasa mahkûmken, aynı zamanda, çocukların bilinçsiz bir şekilde Türkiye'yi reddetmelerine, ancak bu boşluğu da dolduramadıklarından ortada kalmalarına yol açmaktadır. Çocukların farklı olduğunu benimsemek ve buna göre davranmak ise, çocukların arzuladıkları bağların sürmesine ve geliştirilmesini sağlayacaktır. Avrupa kendi içinde çok kültürlü bir Avrupa'yı kabul ettiği gibi Türkiye de kendi insanlarının çok kültürlü olabileceğini kabul etmeli. Bir yabancının Türk ya da Müslüman olmasını göklere çıkarırken, "yabancılaşan" bir Türk'e vatan haini gözüyle bakılmamalıdır.

Gerçekten bizden uzaklaşır gibi gözüken bu kişiler, başkalarını da bize yaklaştırmaktadır. Yeni Avrupa da, ancak bu birlik sonucu yaratılabilir.

AVRUPA'DAKİ TÜRKİYE

Bugün Avrupa'da bir Türkiye var. Şairiyle, bakkalıyla, işçisiyle, öğrencisiyle hayat dolu, enerji dolu bir Türkiye. Avrupa'daki Türkiye nedir ve bu durum eski Türkiye'yi nasıl etkileyecek?

Yeni Avrupa'yla birlikte bugün Avrupa'da yeni bir Türkiye de yaratılıyor. Bugün Avrupa'da bakkalıyla, camisiyle, Türk kasabıyla, şairiyle, işçisiyle, öğrencisiyle, bilim adamıyla hayat dolu, enerji dolu bir Türkiye var. Eski Türkiye, kendisini Köln'de yakan Semra'ya rağmen, Avrupa'da yaşayanların sorunlarının bilincinde olmadığı gibi, yeteneklerinin, gücünün de bilincinde değil. Topraklarını, madenlerini, akarsularını ve en önemlisi insan potansiyelini değerlendirmeyen Türkiye hâlâ uyurken, Avrupa'da Türkler uyanıyor. Bu uyanış ise yavaş yavaş Anadolu'nun en ücra köyüne mektupla, kasetle, oyuncakla, bir

kutu Alman diş macunuyla bile yansıyor. Yurt dışındaki Türklerin memlekete etkisini sadece dövizle hesaplayanlar, işçilerin sosyal, siyasal, kültürel katkılarını düşünmüyorlar. Halbuki dövizlerin, Türk ekonomisinin borçlarının dipsiz kuyusunda yitirilmesine karşın, Avrupa'daki yeni Türkiye giderek yoğunlaşan bir birikim içinde.

Avrupa'daki Türkiye'nin belki de en önemli öğesi, burada yaşanan olayların, dünyadaki gelişmelerin, aracı olmaksızın kendileri tarafından değerlendirilmesi, yorumlanması. Türkiye'de, bu aracılık, olaylara tercümanlık işlevini yüklenen politikacılar, bürokratlar, üniversite profesörleri, TRT, gazeteler ve din adamları grubundan Avrupa'da sade son ikisi var: Gazeteler ve din adamları. Bunlar da dünya olaylarından çok Türkiye ile ilgilendiklerinden, Avrupa'daki işçiler ve gençler, kendi değerlendirmelerini yapmakta özgür kalıyor. Bu özgürlük ise kendilerinin ve Türkiye'nin dünyadaki yerine ilişkin yeni ve çarpıcı bakış açıları geliştirmelerine olanak sağlayabiliyor. Türkiye'de alışılagelmiş değer yargıları ve yasaklar dışında yeni kavramların oluşması sağlanabiliyor.

Bu açıdan Türkiye'nin, diğer işçi gönderen ülkelere göre özel bir yeri var. Yugoslavya gibi daha gelişmiş ve gelişmelerini belirli bir sistem üzerine oturtmuş ülkelerin işçilerinin Avrupa'daki varlığı ancak ekonomik bir önem taşıyor. Fas, Pakistan gibi ülkelerin işçileri ise Türklere göre, Avrupa'da, tam sudan çıkmış balık gibi. Cumhuriyet Türkiye'sinin elli küsur yıllık deneyiminden geçmediklerinden, onlar da Avrupa ile ülkeleri arasındaki bağı, Türkler gibi kuramıyorlar. Türkler ise bir yandan hiçbir devlet kısıtlaması olmaksızın Müslümanlıklarını yaşarken, aynı zamanda tüm kurumları ve düşünce akımlarıyla da Batı'yı tanıyorlar. Kısaca hem Müslümanlığı hem de Batı'yı Türkiye'den daha geniş boyutlar içinde daha özgürce yaşıyorlar. "Avrupa'daki Türkiye'ye" temel olan bu özellikler ise aynı zamanda eski Türkiye'nin kalıplarını zorlayacak bir potansiyelin birikmesine olanak sağlıyor. Yeni bir Doğu-Batı sentezi, ilk kez Doğu'da değil, Batı'da yapılıyor. Sentezi yapanlar ise şimdiye kadar olduğu gibi Doğu'da yaşayan Batı'cı bürokrasi, burjuvazi ya da aydın yerine, Batı'da yaşayan Doğulu, köy kökenli işçiler ve çocukları.

Şu anda Avrupa'daki kimi Türkler bu özgün yaşantı birikimlerini, düşünce ve giderek eylemlere dönüştürme aşaması içindeler. Bunun ipuçlarını Avrupa'da yüksek öğrenim görebilen işçi çocuklarında gözlemek mümkün. Kafaları sürekli Türkiye ile meşgul. Yalnızca Almanya'da Türkiye'ye ilişkin hazırlanan mezuniyet ve doktora tezleri buna bir örnek. Bu aşamadaki gençleri en çok ilgilendiren konu Türkiye'nin nasıl kalkınacağı. Uzakdoğu Asya'dan Amerika'ya kadar Avrupa'da yaşayan başka 3. Dünya ülkelerinin gençleri ve örgütleriyle kurdukları yoğun ilişkilerde yine aynı tema işleniyor: 3. Dünya'da bağımsızlık, kalkınma ve özgürlük. Zamanında yine Avrupa'da Türkiye'nin sorunları üzerine uğraşmış ve tarihte etkili rol oynamış Jön Türkler gibi, bu gençler de Türkiye'yi yaşıyor. En büyük özellikleri ise Jön Türkler gibi paşa ya da zengin çocukları değil, çoğunun Anadolu'dan gelmiş işçi çocukları olmaları ve sayılarının çokluğu. Yabancı dil bilen, Batı'da işçi olarak bilinen genç, dinamik bir kitlenin Türkiye üzerinde etkileri bakalım nasıl olacak? Ama önemli etkilerinin olacağı muhakkak.

Avrupa'daki yabancı işçiler ve çocukları hem Avrupa'nın hem de geldikleri ülkelerin geleceğini ve bu ülkelerle Avrupa ülkelerinin ilişkilerini etkileyecek. Çocuklar çevrelerinde olup bitenlerin, işsizliğin, ırkçılığın, 3. Dünya Savaşı olasılıkları yaşanan bir dünyanın pasif seyircileri ya da izleyicileri değil. Nasıl bir dünyada yaşayacağımızın belirlenmesinde bu çocukların aktif bir yeri var. Çocuklar devlet politikaları aracılığıyla biçimlenecek kişiler değil, tersine geleceği oluşturacak olanlar. Yabancı işçi çocuklarından söz ederken en çok önemle üzerinde durulması gereken olgu bence bu. Politikalar, gençlerden ne istendiğine göre değil, gençlerin de ne istediğine göre oluşturulmalı. Onların özlediği, istediği dünyanın yaratılması için hep birlikte omuz omuza verilmezse, Semra gibi gençlerin, kendilerini yakmalarının daha da büyük yangınlara yol açmasına seyirci kalabiliriz. Sorunu kendimizden soyutlayıp, gençlerin geleceğiyle kendi dünyamızı ayrı görmemiz, sanki kim olduğumuzu çok iyi biliyormuşuz gibi, gençlerden "kayıp kuşak" diye söz etmemiz, ancak kendi aymazlığımızın bir belirtisi olabilir. Gençler, "Bir daha sesimizi duyurmadık," diyor.

TABLO 1
Yaş ve Cinsiyetlerine Göre Batı Avrupa'da Yabancılar

Ülkeler ve Yaş Grupları		Tüm Nüfus (Yerli ve Yabancı) E	Tüm Nüfus (Yerli ve Yabancı) K	Tüm Nüfus (Yerli ve Yabancı) Toplam (E ve K)	Toplam Yabancı Nüfus E	Toplam Yabancı Nüfus K	Toplam Yabancı Nüfus Toplam (E ve K)
Belçika	0-24 yaş	1.891.835	1.806.775	3.698.610	217.588 (11.5) [48.2]	206.181 (11.4) [51.6]	423.769 (11.4) [49.8]
	25'ten büyük	2.924.396	3.924.892	6.123.288	234.271 (8.0) [51.8]	192.938 (6.0) [48.4]	427.209 (7.0) [50.2]
Fransa	0-24 yaş	10.377.600	9.985.260	20.362.860	696.705 (6.7) [33.8]	641.610 (6.4) [46.4]	1.338.315 (6.6) [38.9]
	25'ten büyük	1.336.875	16.269.695	32.236.570	1.364.135 (8.9) [66.2]	739.965 (4.5) [58.6]	2.104.100 (6.5) [61.1]
Almanya	0-24 yaş	10.937.100	10.454.400	21.391.500	771.000 (7.0) [33.5]	724.600 (6.9) [44.0]	1.495.600 (7.0) [37.9]
	25'ten büyük	18.279.400	21.681.800	39.961.200	1.530.900 (8.4) [66.5]	921.800 (4.3) [56.0]	2.452.700 (6.1) [62.1]
İsveç	0-24 yaş	1.416.292	1.349.912	2.766.204	93.878 (6.6) [42.9]	97.179 (7.2) [47.4]	191.057 (6.9) [45.0]
	25'ten büyük	2.693.212	2.825.021	5.518.233	125.201 (4.6) [57.1]	107.930 (3.8) [52.6]	233.131 (4.2) [55.0]
İsviçre	0-25 yaş	1.145.900	1.107.000	2.252.900	171.100 (14.9) [35.2]	172.800 (15.6) [52.0]	343.900 (15.3) [38.3]
	25'ten büyük	1.920.000	2.124.700	4.044.700	315.000 (16.4) [64.8]	239.100 (11.3) [58.0]	554.100 (13.7) [61.7]

( ) aynı yaş ve cinsiyet grubunda yabancıların yerli nüfusa göre yüzdesi.

( ) yabancı nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı.

Kaynak: Marie-Antoinette Mily, "Presentation Statistique de la Situation de la Secorde Génération de migrants dans guelgues pays européens", European Science Foundation, *Additional Activity in Mugration, Analytical and Methodological*, Sophia Antipolis, 28 September - 3 October 1981.

TABLO 2
Avrupa Ülkelerinde Yabancılar - 1979 (Bin)

Ülkeler	Avusturya	Cezayir	Morokko	Fin	İtalya	Portekiz	Tunus	Türkiye	Yugoslavya	Yunan	İspanyol	Diğer	Toplam
Belçika	9.2	9.7	81.0		287.0	9.9	4.7	66.6		24.3	64.5	301.2	858.1
Fransa		782.1	400.0		483.7	866.7	183.8	92.8	70.6		445.4	798.6	4123.6
F. Almanya	168.9	4.9	31.9	9.1	594.4	109.8	20.7	1462.4	620.7	296.8	182.2	837.1	4337.9
Norveç	3.7	0.4	73.8		22.9	10.6	2.3	121.7	15.0	4.5	24.8	216.2	495.9
İngiltere	3.0*	0.5*	0.5*	1.0*	56.5*	3.0*		6.0	8.5*	10.5*	24.0*	753.5*	867.0*
Avusturya					1.7*			65.0	120.5*		.2*	24.7*	112.1*
İsveç	3.5	0.5	1.3	186.4	5.1	1.7	0.9	16.2	39.8	16.6	3.7	148.5	424.1
İsviçre	32.8			428.1	8.8		35.9	40.1	8.8	95.6	236.7	886.8	

(*) Sade işçiler, Klein, 1979.

Kaynak: SOPEMI Report 1980, OECD - Paris (Sayılar aşağıdaki yıllara göre verilmiştir, Türkiye-1980; F. Almanya-1979; Belçika-1977; Hollanda-1976; İsveç ve İsviçre-1979).

TABLO 3
Batı Avrupa'daki Vatandaşlarımızla İlgili Sayısal Bilgiler
(Ekim 2001)

Ülke Adı	Vatandaş Sayısı	İşçi Sayısı	İşsiz Sayısı	Vatandaşl. İşsizlik %	Genel İşsizlik %
F. Almanya	2.053.600	727.780	147.922	20.8	9.0
Fransa	311.356	76.122	32.623	30.00	8.7
Hollanda*	308.890	54.000	11.000	20.00	3.00
Avusturya	134.229	57.098	4.836	9.76	5.05
Belçika	69.183	25.021	9.083	34.26	8.33
İsveç	35.844	5.800	1.700	22.50	4.3
İngiltere	79.000	44.000	-	11.5	5.3
Danimarka	35.232	15.596	3.449	22.40	5.2
İtalya	10.000				10.50
Finlandiya	3325				15.90
İspanya	1000				23.30
Lüksemburg	210	60			2.30
İsviçre	79.501	33.888	2.427	6.6	1.7
Norveç	10.000	6.000			4.50
Liechtenstein	809	339	49	7.80	4.00
Toplam	3.132.179	1.045.704	213.089		

(*) Vatandaş sayılarına çifte vatandaş statüsünde olanlar da dahildir.
Kaynak: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

TABLO 4
Yurtdışına Gönderilen İşçi Sayıları

Ülkeler	2000	2001
ABD Devletleri	46	104
Almanya	2.135	2.437
Portekiz	2	0
Avustralya	4	5
Avusturya	1	5
Belçika	1	1
Danimarka	3	5
Fransa	87	202
Hollanda	1	2
İngiltere	29	19
İsveç	3	5
İsviçre	1	1
İtalya	2	2
Kanada	1	7
K.K.T.C.	159	22
Libya	385	238
S. Arabistan	1.862	4.657
Rusya Federasyonu	2.199	4.190
Norveç	1	0
Romanya	0	13
Japonya	9	0
Pakistan	63	11
Azerbaycan	214	267
Bulgaristan	37	4
Kırgızistan	177	34
Türkmenistan	2.191	1.327
Özbekistan	176	455
Kazakistan	1.790	1.290
Gürcistan	157	65
İsrail	1.322	3.917
Finlandiya	0	3
Bahreyn	73	0
Ürdün	166	203
Malta	2	6
Birleşik Arap Emirlikleri	21	0
Ukrayna	222	90
Yunanistan	7	3
Beyaz Rusya	0	299
Irak	0	37
Moldova	20	2
Arnavutluk	0	201
Hırvatistan	72	86
Kuveyt	0	11
Suriye	0	9
Toplam	13.641	20.235

Kaynak: İş-Kur.

TABLO 5
Yabancı Ülke Uyruğuna Geçen Vatandaşlarımızın Ülkelere ve Yıllara Göre Sayıları

F. Almanya

1972-1979	2.219
1980-1989	10.361
1990	2.034
1991	3.529
1992	7.377
1993	12.915
1994	19.590
1995	31.578
1996	46.294
1997	42.240
1998	59.664
1999	103.900
2000	52.282
Toplam	393.988

Avusturya

1983-1989	2.883
1990	1.106
1991	1.809
1992	1.994
1993	2.688
1994	3.379
1995	3.209
1996	7.499
1997	5.068
1998	5.683
1999	10.350
Toplam	45.688

İsveç

1990	832
1991	1.358
1992	1.569
1993	4.201
1994	2.742
1995	2.836
1996	2.030
1997	1.402
1998	1.694
1999	1.833
2000	1.398
Toplam	21.895

Avustralya

1996	2.030
1997	1.064
1998	1.029
1999	951
2000	832
Toplam (1949-2000)	36.419

Fransa

1990	14.773
1991	1.124
1992	1.296
1993	1.515
1994	-
1995*	1.804
1996*	1.911
1997*	3.405
1998*	3.392
1999	1.651
2000	1.777
Toplam	33.648

İsviçre

1990	211
1991	186
1992	614
1993	820
1994 (Toplam)	966
1995	1.205
1996	1.432
1997	1.814
1998	2.093
1999	2.260
2000	3.127
Toplam	14.875

Danimarka

1980-1997	6.654
1998	1.243
1999	3.154
2000	2.787
Toplam	13.838

İngiltere

1989	446
1990	559
1991	988
1992	541
1993	710
1994	689
1995	706
1996	931
1997	1.118
1998	2.154
1999	2.913
Toplam	11.755

Belçika

1985-1991	3.649
1992	3.886
1993	3.305
1994	6.273
1995	6.572
1996	6.809
1997	6.884
1998	6.177
1999	4.040
Toplam	47.325

Hollanda

1946-1991	19.334
1992	11.520
1993	18.000
1994	23.900
1995	33.043
1996	30.559
1997	21.324
1998	13.484
1999	32.484
2000	11.000
Toplam	214.648

(*) Tahmini.

Kaynakça

Abadan-Unat, N. et. al., *Migration and Development*, NUFFIC IMWOO, O Ankara, Ajans-Türk Press, 1978.

Abendroth, W., *Avrupa İşçi Hareketleri Tarihi*, Gözlem, İstanbul, 1974.

Aker, A., *İşçi Göçü*, Sander Yayınları, İstanbul, 1972.

Anhegger, R., "Almanya'daki Türk Kasetleri", *Sanat Olayı*, sayı 3, Mart 1981.

Ansay, T., "Alman Yabancılar Kanunu ve Türk İşçileri", *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt XXXI, No.1, Ankara, 1974.

Akyıldız, E., "İkinci Kuşak Alamancılar", *Milliyet*, 21-29 Nisan 1982.

Berger, J. ve Morh, J., *A Seventh Man, The Story of a Migrant Worker in Europe*, Panguin Books, 1975.

Bertan, M. ve Öztek, Z., "Health Problems of the Children of Turkish Migrant Workers in Turkey", Paper presented at the *International Conference on the Children of Migrant Workers.* Problems Specific to the Countries of Origin, Ankara (Türkiye), 7-10 Haziran 1977.

Bilingualism, Models of Education and Migration Policies, Ingegerd Municio (ed.), Report No. 1: 1, Commission for Immigration Research Sweden, Stockholm, 1981.

Birand, M. A., "Almanya'da Her An Bir Olay Patlayabilir", *Milliyet*, 2 Haziran 1982.

Bullock, P., *Watts: The Aftermath*, Grove Press, New York, 1969.

Castles, S. ve Kossack, G., *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, Londra, 1973.

Camfens, H., *The Integration of Ethno-Cultural Minorities: A Pluralist Approach*, Netherlands Ministry of Cultural Affairs, Recreation and Social Welfare, Government Publishing Office, The Hague.

Charbit, Y. (ed.), *Children of Migrant Workers and Their Home Countries*, International Children's Centre-Turkish and International Children's Centre, Hacettepe Press, Ankara, 1979.

Coles, R., *Children of Crisis*, Delta, New York, 1964.

Colloqium on the Problems of Second Generation Migrants Council of Europe Parliamentary Assembly Proceedings Strasbourg, 1979.

De Tweede Generatie: Een Besch rijvende Bibliografie, Amsterdam, Averroes Stichting, 1979.

Dilsiz, B., "An Evaluation of Psychiatric Problems of the Children of the Turkish Migrant Workers in Turkey", paper presented at the *International Conference on the Children* of Migrant Workers, Problems specific to the countries of origin, Ankara (Türkiye), 7-10 Haziran 1977.

Dornberg, J., "West German's Attitude to Foreigners Stirs Memories", *International Herald Tribune*, 27 Mayıs 1982.
Durojaiye, M., *Trends in Child Development and Mental Health in Africa*, UNESCO Document No SS-79/WS/40.
"Europe's Unions Shift Their Objectives", *International Herald Tribune*, 29 Ağustos 1981.
Ekşi, O., "Hitler'in Öldüğü Doğru mu?", *Hürriyet*, 3 Haziran 1982.
Ethnic Minorities, Netherlands Scientific Council for Government Policy, Report to the Government, 1979.
Evrenesoğlu, İ., *Federal Almanya Türkiye İşgücü İlişkileri*, Eskişehir Sanayi Odası Yayınları, No.11, Ankara, 1973.
Family and Position in Swedish Society, Ingegard Municio (ed.), Report No: 1: 2, Commission for Immigration Research, İsveç, Stockholm, 1981.
Fanon, F., *The Wretched of the Earth*, MacGibbon and Kee, Londra, 1968.
Fanon, F., *Black Skin White Masks*, Grove Press, New York, 1967.
Fifth Seminar on Adoptation and Integration of Permanent Migrants, 6-10 Nisan 1981, Intergovernmental Committee for Migration, 1981.
Ethenakis, W., "Studies on the Situation and Teaching of Migrant Children of Pre-School Age", Paper presented at a Council of Europe Symposium, Berlin, Aralık 1978.
Firuzan, *Ev Sahipleri*, Altın Yayınları, 1981.
Gitmez, A., *Dışgöç Öyküsü*, Ankara, Maya Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti., 1979.
Gitmez, A., "Batı Avrupa'ya İşçi Göçü ve Kültürel Etkilenme", *Bilim ve Sanat*, Eylül 1981.
Göçmen İşçiler Sorunu, DİSK Yayınları, No.21, İstanbul, 1976.
Gökdere, A., *Yabancı Ülkelere İşgücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerine Etkileri*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1978.
Görün, F., "Yurtdışında Yapılan Doktora Tezleri", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, cilt 8, sayı 3-4, 1981.
Hammar, T., *Swedish and European Immigration Policy*, EIFO, Stockholm, 1981.
Hily, M. A., "Presentation Statistique de la Situation de la Seconde Generation de Migrants Dans Quelgues Pays European Science Foundation, Additional Activity in Migration, Analytical and Methodological Seminar, Sophia Antipolis, 28 Eylül - 3 Ekim 1981.
International Conference on Migrant Workers, edited by Kudat, A., Özkan, Y., Wissenschaftszentrum, Berlin, 1975.
International Migration (Fourth Seminar on Adaptation and Integration of Permanent Migrants Geneva, 8-11 Mayıs 1979, cilt XVII, No.1-2, 1979.
İlke Dergisi, sayı 4, Kasım 1980, Çocuk dergisi.

"Jobless Youth: Europe Awakens to Crisis", *Internatonal Herald Tribune*, 28 Ağustos 1981.

Köker, F., "Zum Verhaltnis von Staat und Migration", *Migration*, cilt 1, 1981.

Kramer, J., "A Community in the Making: Punjabi Migrants in a Norwegian Town", Unpublished Paper, University of Oslo, 1980.

Kramer, J., *Unsettling Europe*, Vintage Press, New York, 1981.

Kudat, A., *International Labour Migration: A Description of the Preliminary Findings of the West Berlin Migrant Workers' Survey*, International Institute for Comparative Social Research, VIII b, pre-print, Ekim 1974.

Kudat, A., *Stability and Change in the Turkish Family at Home and Abroad: Comparative Perspectives*, Wissenchaftszentrum, Berlin, 1975.

Kudat, A., *Sociological Impact of Turkish Migration*, Wissenschaftszentrum, Berlin, 1974.

Kulin, H., "Stand und Weiterentwicklung der Integration der Auslandischen Arbeitnehmer und Ihrer Familien in Der Bundesrepublic deutschland." memorandum der Bundesregierung, Bonn, 1979.

Lebon, A., *The Impact of Second Generation Migrants on the Demographic Situation in Selected Countries of Employment*, UNDP/ICD Document RER/rp/ppl/DOC-2 (e), 1981.

Le Compte, A., *Culture Contact and Parent-Child Relations in Turkish Migrant Worker Families*, Unpublished Research, 1980.

Lewis, O., *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*, Condor, Londra, 1978.

Liebkind, K., *The Social Psychology of Minority Indentity*, Research Reports, Dept. of Social Psychology, University of Helsinki, No.2, 1979.

Living in Two Cultures: The Socio-Cultural Situation of Migrant Workers and Their Families, UNESCO Press, 1982.

Mariet, F., *Maintaining Migrants Links With the Culture of Their Countries of Origin*, Council of Europe, Doc. 80 DECS/EGT (79), Strasbourg, 1980.

Measures to Improve the Situation and Ensure the Human Rights and Dignity of All Migrant Workers, UN Document A/C-3/35/WG. 7/CRP I, 1980.

Memmi, A., *The Colonizer and the Colonized*, Souvenir Press, Londra, 1974.

Merdol, T., *Turkish Women: Background and Living Conditions*, Statens in Vondrarverk, Stockholm, 1982.

Montvalon, R., *The Aspiration of Young Migrant Workers in Western Europe*, UNESCO Publication, No.21, 1978.

Netherlands Ministry of Home Affairs, *Summary Draft Discussion Document on Minorities*, April, 1981.

Netherlands Ministry of Home Affairs, "Organizational Outline of a Co-ordinated Minorities Policy", No.1652-7-99.

Nikolinakos, M., *The Concept of the "European South" and the North-South Problem in Europe*, Wissenschaftszentrum, Berlin, 1975.
Orid, M., *Report on Studies of the Human and Cultural Aspects of Migrations in Western Europe 1918-1979*, European Science Foundation, Strasbourg, 1979.
Özgüden, D., *Göçmen İşçi Sorunu*, INFO-Türk Ajansı, Brüksel, 1978.
Özgüden, D., "Yurt Dışındaki Türkiyeli İşçiler", *Yurt ve Dünya*, Kasım 1978.
Özkan, Y., *Stabilisierungsfactor Oder Revolutionares Potential?*, Wissenschafts-zentrum, Berlin, 1975.
Öztek, Z., et al., "Health Problems of the Turkish Migrant Workers Children Living in West Berlin", paper presented at the *International Conference on the Children of Migrant Workers*, Problems Spuecific to the Countries of Origin, Ankara (Türkiye), 7-10 Haziran 1977.
Paine, S., *Exporting Workers: The Turkish Case*, Cambridge University Press, 1974.
Penninx, R., Van Velzen, L. ve Yenisey, L., "Social and Economic Effects of External Migration in Turkey", European Association for Development Research and Training Institutes, Working Group, *Migration and Development*, Information Bulletin, No.3, 1976.
Pollain-Widar, A., *Specific Problems Caused by Second Generation Migrants*, Council of Europe, Doc. No. RS-DG (79), Strasbourg, 1980.
Priorities in Pre-School Education, Council of Europe, Strasbourg, 1979.
Report on Second Generation Migrants, Council of Europe, Strasbourg, 1978.
Sizer, V., "Almanya'da İstenmeyen Türkler", *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1982.
SOPEMI, Conditious Reporting System on Migration, OECD, 1980.
Strieff, J., *Training for Women Migrants*, UNESCO Document No. SS/77/WS/17, Paris, 1977.
Swetland, C., *The Ghetto of the Soul*, UNESCO Document No.SS-80/WS/13, 1978.
Şenyapılı, Ö., *Kentlileşen Köylüler*, Milliyet Yayınları, 1978.
Taifel, H., *The Social Psychology of Minorities*, Minority Rights Group, Rep. No.38, 1979.
The Welfare of Migrant Workers and Their Families: Report of the Secretary General, UN ECOSOC Document No.3/CN-5/515, 1974.
The Education of the Children of Migrant Workers in Europe: Interculturalism and Teacher Training, Council of Europe, Strasbourg, 1981.
The Aspirations of Young Migrant Workers in Western Europe, Publication No.21, UNESCO, 1976.
The Education of Migrant Workers and Their Families, Publication No.27, UNESCO, 1978.

The Education of Migrant Workers Children - Dossiers for The Intercultural Training of Teachers: Belgium, Sweden, the Netherlands, France, Council of Europe Document DECS/EGT (79), Strasbourg, 1980.

The Migratory Chain, OECD, Paris, 1978.

Trends and Characteristics of International Migration Since 1950, UN Demographic Studies Document No.64, New York, 1979.

Turkse en Marokkaanse Jongeren in Nederland, Ministry of CRM, 1979.

Türkiye'nin Taraf Olduğu İşgücü ve Sosyal Güvenlik Anlaşmaları, Türk-İş Yayınları, No.76, Ankara, 1973.

Tripartite Technical Seminar on Second-Generation Migrants, 1-4 Mayıs 1981, Lizbon, International Labor Office.

Vassaf, G., "Batı Avrupa'da Irkçılık", *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1981.

Vassaf, G., "Türk İşçi Çocukları", *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1981.

Vassaf, G., "Report of German Work Project With Turkish Laborers", Summer, 1964 (Arbeiterwchlfahrt Report).

Wilpert, C., *Future Aspirations and the Adaptive Behaviour of the Second Generation* (Unpublisher Dissertation), Berlin Teknik Üniversitesi, 1979.

Widgren, J., *Immigration to Sweden in 1979 and 1980*, Commission on Immigration Research, Report No.15, Stockholm, 1980.

Western Europe's Migrant Workers, report No.28, Minority Rights Group, Londra, 1978.

Yabancı Ülkelerde Çalışan Yurttaşlarımızın Sorunları Hakkında Kurulan Cumhuriyet Senatosu Araştırma Komisyonu Raporu (10/62), s. sayısı 918, Ankara, 1978.

Yıldız, B., *Alman Ekmeği*, Cem Yayınları, 1974.

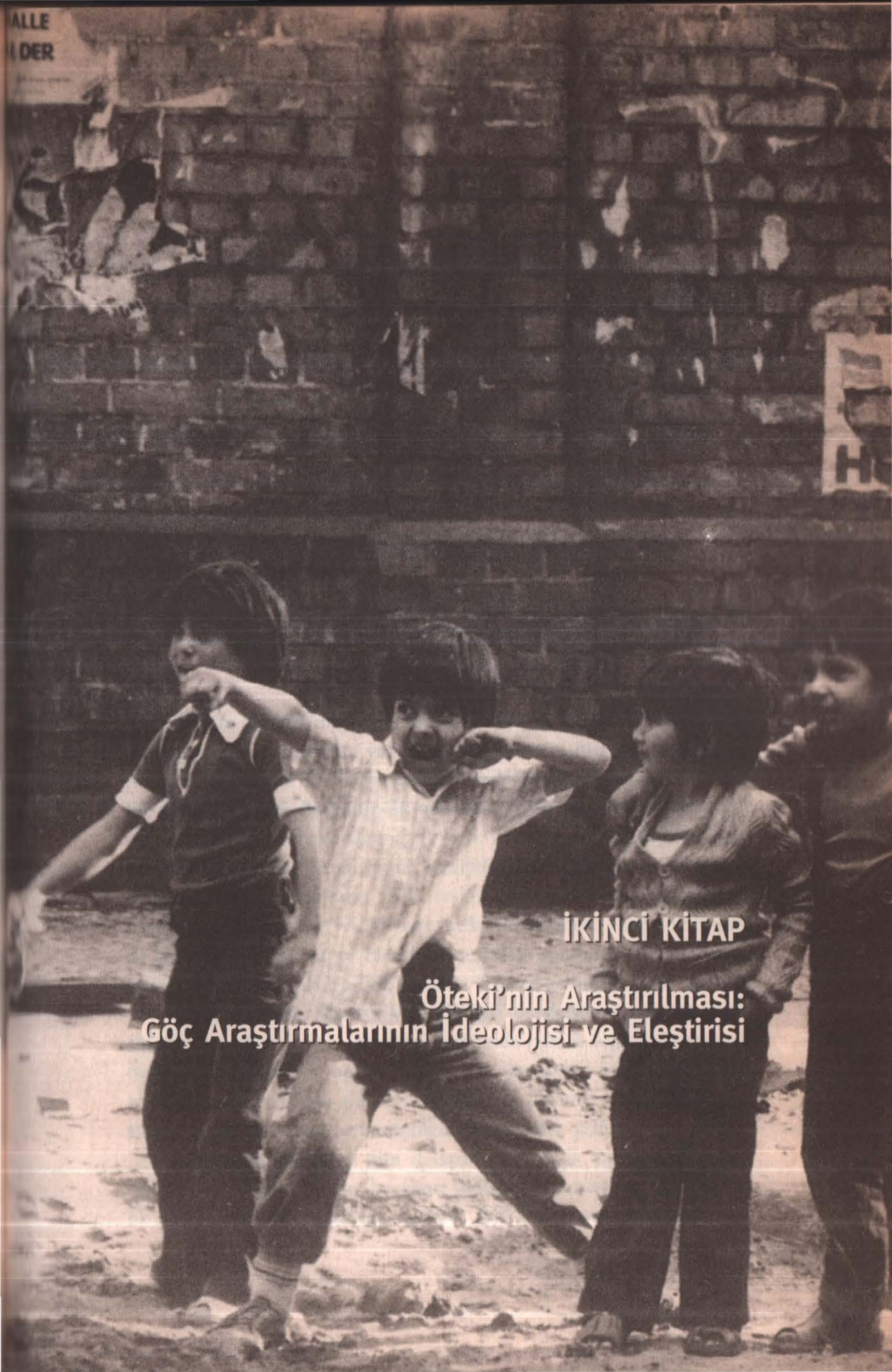
Yurt Dışındaki Türk Çocuklarının Eğitim Sorunları, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara, 1979.

Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları, T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ankara, 1973.

Young Foreigners and the Working World, OECD Document No. MAS/WP 2 (80) 1.

Zigler, E., *Status of Research Relating to Children*, UNESCO Document, SS-79/WS/72.

Zwingman, C., *Uprooting*, WHO Document No. MNH/78-23.

İKİNCİ KİTAP

Öteki'nin Araştırılması: Göç Araştırmalarının İdeolojisi ve Eleştirisi

Sunuş

Bu bölüm Avrupa'nın çeşitli üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptığım yıllarda yazdığım yazılar ve uluslararası psikoloji toplantılarında, kimi burada ilk kez yayımlanan verdiğim bildirilerden oluşuyor. Bir istisna dışında. Bölümün ilk makalesi, belki de Türkiye'den Avrupa'ya göçle ilgili kaleme alınmış ilk yazı. Liseden mezun olduktan sonra 1964 yaz tatilini Almanya'da, özellikle Türk işçilerinin sorunlarıyla ilgilenen Arbeiterwohlfahrt (AW) teşkilâtında stajyer olarak çalıştım. O yıllarda Türkiye'den 75.000 işçi vardı Almanya'da. Vazifem bittiğinde gözlemlerimi bir rapor olarak bu teşkilâta sundum. 18 yaşında bir gencin izlenimleri bile bugüne nereden ve nasıl gelindiğine ışık tutuyor.

Diğer yazılar, üniversitede aldığım derslerin ve bize öğretilen araştırma yöntemlerinin, mesleki hayatımda büyük ölçüde geçersiz olduğunu keşfetmemin sonucu yazıldı. Bu yöntemleri kullananlar doğa bilimlerinde, en başına aletlerle laboratuvar ortamında ölçülebilen cisimlerin, hiç de hassas benzemediğini görmezden geliyor.

Psikoloji, sosyoloji gibi dalların aynı, fizik ya da kimya gibi "pozitif" denilen bilimlere benzeme iddiası ve benzememe kompleksi, bu dalları çıkmaz bir sokağa saptırdı. Ayrı kültür ve ortamlardan ge-

len insanlar, sanki evrensel bir ölçekmiş gibi Batı insanının norm, davranış ve düşünce biçimleriyle karşılaştırılır oldu. 20. yüzyıl sosyal bilimleri, bir anlamda bu aymazlığın ürünüdür.

"Kültür emperyalizmi"nden kastedilen de tam bu. Türkiye gibi "çağdaşlaşmak" adına Batı'ya körü körüne bağlı ülkelerin sosyal bilimcileri bu ölçekleri ve daha da önemlisi ölçeklerin arkasında yatan mantığı aynen benimsediler. Örneğin Amerika'nın zekâ tanımına ve orada geliştirilen testlerin kalıplarına uymadıkları için kendi ülkelerinin çocuklarına "bilim adına" geri zekâlı diyebildiler. Aynı zekâ katliamı, Almanya gibi ülkelerde "işçi çocukları" üzerinde sürüyor. Sırf başka bir ülkenin kültür normlarına uymadıkları için binlerce çocuk "geri zekâlılar" için ayrılmış sınıflara (sondernschule) mahkûm ediliyor. Göçmenler üzerine araştırmalar yapan sosyal bilimciler de aynı kapana girip, araştırmalarına, göçmenlerin sorunlu olduğu, onların bir problem teşkil ettiği varsayımıyla başlıyorlar.

Kitabın bu bölümündeki yazılar hem araştırma yapanlara hem de kendileri hakkında gelişigüzel araştırma yapılanlara yönelik. Atom bombasının kullanılmasına zamanla hem kimi bomba yapımcıları karşı çıktı hem de bombanın öldüreceği insanlar birleşip barış için örgütlendi. Sosyal bilimlerde de benzer bir durum söz konusu. Çok kültürlü bir topluma varmanın yolu da kısmen, insanların nasıl algılandığından hangi kıstaslara göre niçin ve nasıl araştırıldığından geçiyor. Tüketici haklarını korumaya yönelik çeşitli örgütler kurulduğu gibi, üzerlerinde araştırma yapılan ve sonuçlarına göre gelecekleri biçimlendirilmek istenen insanların da bu konuda bilgi sahibi olup, birleşmelerinde sayısız yarar var. Bu bölümdeki yazılar araştırmaların nasıl yapılmaması gerektiği kadar, nasıl yapılabileceğini somut örnek ve önerilerle tartışmaya açıyor.

Yazıları Türkçe'ye çeviren Aslı Falay Çalkıvik'e çok teşekkür ederim.

GÜNDÜZ VASSAF
İstanbul, 2002

Almanya'daki Türk İşçiler Üzerine Çalışma Projesi Raporu (1964)

Bu raporda, Arbeiterwohlfahrt (İşçi Yardım Kuruluşu) ile Almanya'daki Türk iş gücü arasındaki ilişkinin bir değerlendirmesinin sunulması amaçlanıyor.

Batı Almanya son üç yıldır İspanya, Yunanistan, İtalya ve Türkiye'den "kalifiye" işçi ithal etme sürecini yaşıyor. Bu ithalat, Almanya ve sözkonusu ülkelerin hükümetleri arasında imzalanan işçi anlaşmaları yoluyla yapılıyor. Söz konusu anlaşmalarda işçiler için bir sosyal güvenlik maddesinin önemi ve yararını öngörmeyen tek ülke Türkiye idi. Türkiye benzer bir madde talep etmediği, Alman hükümeti de kendinden talep edilmediği için Türkiye'ye daha uygun koşullar sunmak konusunda bir neden görmedi. 1962 yılına gelindiğinde, Türk iş gücünün hızla artması karşısında, Alman hükümeti, anlaşmanın yetersizliklerinin farkına vardı. Başlangıçta kısa vadeli dar çıkarlarını gözeten Almanlar, kontrol edemedikleri ve öngörülemeyen bir durumla karşı karşıya kaldılar. O sırada dil ve kültürel engelleri nedeniyle durumlarını kavrayacak araçlardan yoksun 75.000 Türk işçisi karşısında, Almanya, yabancılaşmış bir grup insanın topraklarında yaşadığını gördü. Daha önce Türklerin naif tutumu ve Almanların materya-

list yaklaşımı nedeniyle sağlanamayan anlaşma 1962 yılında imzalandı. Alman hükümeti, 11 eyaletinde sosyal güvenlik büroları kurma sorumluluğunu üstlendi. Hükümetin finanse ettiği bu büroların, Türk konsolosluklarının yetersizliklerini kapatması, işveren ve çalışan arasında Türk tarafının çıkarlarını gözetecek aracı rolünü görmesi amaçlanıyordu. Böyle bir adımın atılması her iki taraf için de memnuniyet vericiydi. Ne var ki, başlangıçta atılan adımı ikinci bir adım izlemedi. İşçi sayısı 100.000'i aşarken, kurumda çalışan eleman sayısı 50'de kaldı. Kurum kendini tanıtamadı, varoluş nedeninin Türk işçilerine yardım etmek olduğunu duyuramadı. Baden-Wurttenberg'de gittiğim bütün işçi bürolarında İtalyanca, Yunanca, İspanyolca afişler gördüm, ancak Türkçe afişe rastlamadım. Çoğu kez Türk işçilerinin bilinçsizce bu bürolarda dolaşarak, yardım aradıklarına tanık oldum. Ancak şans eseri bir başka görev sırasında bizimle karşılaştılar. Onlara sadece adresimizi verip yaşadıkları zorlukları yazılı olarak sunmalarını söyledik. Burada okuyucuma hatırlatmak isterim ki bu insanlardan çoğunun okuma yazması yoktu.

İçinde bulunduğu durumu ve karşılaştığı sorunları bir işçinin bakış açısından kısaca aktarmak istiyorum. Bir Türk işçisi için Almanya'ya gitmek, yeni bir yaşama başlamak anlamına gelir. Birçoğu varını yoğunu satarak gerçeklerle değil, ancak büyüyle bağdaştırabildikleri Batı uygarlığının meyvelerini yemek için Anadolu'daki köyünden ayrılır. İki ay ile bir yıl arasında değişen bekleme süresinin ardından Almanya'dan sözleşmesi ve tren bileti yollanır. Çoğu zaman Münih'e vardığında araması gereken bir adres olur. Ona yol gösterecek kimse yoktur, karşılaştığı uygarlık ve toplum hakkında bilgiden yoksundur. Anadolu'daki çamur kaplı bir köyün anısı Münih Tren İstasyonu'nun karmaşasında yitip giderken, işçi sık sık çaresizlik duygusuna kapılır. Varış noktası olan küçük bir çiftliği, Stuttgart'taki bir araba fabrikası ya da küçük bir köydeki peynir fabrikasına büyük güçlüklerle ulaşır. İlk haftasında, eğer işvereni zahmet eder de belgeleri işçi bürosundan alırsa, bütün belgelerin üzerine imzasını atar ya da çarpı koyar. Sigorta, vergi, çocuk yardımı, tatil ücreti gibi yararlanabileceği bütün diğer

sosyal güvenlik programları ile ilgili formaliteleri bilmesi imkânsızdır. Burada, Almanya'nın dünyanın en gelişmiş ve en kapsamlı sosyal güvenlik sistemine sahip olduğunu belirtmek isterim. İşçi, gerekli belgeleri doldurmaz ve kayıt yaptırmaz ise, kaçak işçi olarak sınıflandırılacak ve yakalanırsa sınırdışı edilebilecektir. Bazen de çalışma izni için başvurur ama sosyal güvenlik programından habersizdir. Ona karşı kayıtsız kalan "Arbeitsamt" (İşçi Bürosu), haklarını, ona yönelik çeşitli hizmetleri anlatmaz. Hastane masraflarını karşılayan, çocukları için fazladan vergi ödeyen ve Kindergeld (çocuk yardımı) almayan çok sayıda işçi ile karşılaştım. Almanya'da her işçi, ilk çocuğundan sonra doğan her çocuk için fazladan para alır ve eğer çocuğu yoksa, bekâr olduğu veya bir aileye bakmadığı için fazladan vergi öder. Birçok yoksul ülkede olduğu gibi, Türk işçilerinin de memleketlerinde altı, yedi ve sekiz kişilik ailelere bakması gerekiyor. Türkiye'deki hayat pahalılığının diğer ülkelere kıyasla çok yüksek olduğu ve hızla arttığı da düşünülürse, "çok çocukluluk" maddi açıdan büyük yük demektir. Birçok işçi, çocuk parası ve benzer olanaklardan habersizken, bunlardan haberi olanlar da tipik Ortadoğulu yaklaşımıyla cevap verir. Hiç çocuğu olmayan kişilerin Türkiye'de sahte belgeler hazırlatıp, altı, yedi ya da sekiz çocukları olduğunu iddia ettiği ve Almanların da aksini kanıtlama yolu olmadığı için, belgeleri geçerli kabul ettiği durumları biliyorum. Bu tür belgelerin hazırlanıp satıldığı büyük bir karaborsa var. Trafik kontrolü sırasında, ehliyeti olmayan (almak için üç ay trafik okuluna gitmek ve eğitim için büyük miktarda para harcamak gerekiyor) bir kişinin Türkiye'de aldığı ilkokul diplomasını göstererek yoluna devam ettiğini biliyorum. Her iki taraf açısından da zorluklar var ama asıl sorun meselelere karşı taraflar olarak bakılması.

Bir başka önemli sorun da çok sayıda işçinin kendi dalında "kalifiye işçi" olarak sözleşme imzalamasına rağmen, çalışma yerinde kendinden "hayvan gücü" olarak yararlanılması. Bu işçiler, içine düştükleri çıkmazı dile getirecek bir çevirmen olmadığı için, dişini sıkıp, yeni ortama uyum sağlamak için daha çok çaba sarfeder.

İşçiler, işyerlerinde karşılaştıkları sorunlardan başka, birçok

sosyal sorunla da karşı karşıya kalıyor. Bazı sorunları bilhassa Türk işçileri yaşasa da, sorunların çoğu Almanya, Belçika ve Hollanda'daki uluslararası iş gücünün neredeyse tamamı için geçerli. Ne var ki Türk işçiler İslâm dininden olmaları nedeniyle daha büyük güçlüklerle karşılaşmakta. Yunan, İspanyol ve İtalyanlar Hıristiyan oldukları için Almanya'daki Hıristiyan örgütlerinden sosyal ve manevi destek alabilirken, Türkler kendi kendilerine yardım etmek zorunda kalıyor. Fakat Hıristiyan hizmet örgütleri bile tam yardım sağlayamamakta. Sosyal yaşamlarının olmaması ve Almanlar ile kaynaşmamaları, farklı uluslardan olan insanların kendi topluluklarındaki gettolara kapanmasına yol açıyor. Bunun sonucunda etnik ayrımcılık, suç oranı ve alkolizm artıyor. Bu düşüncem şimdilik bilimsel destekten yoksun. Ancak kontrol edilmediği takdirde, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki zenci sorunu ile ortak noktalar bulunabileceği kanısındayım. Her ne kadar Almanlar benimle hemfikir olduklarını açıkça belirtmediler ise de benzer tahminde bulundukları için şimdi bu sorunu ortadan kaldırmaya çalıştıklarını düşünüyorum. Hem işçilere hem de işçi çocuklarına dil kursları açmaya başladılar. Geçenlerde Türklerin, Ramazan ayında Cologne'daki katedrali kullandıklarını okudum. Almanlar ve diğer uluslardan kişilerin ilişkisi kültür ve spor alanında başladı. Bu girişimleri benzer bir sorunu önlenme yönünde atılmış önemli adımlar olarak değerlendiriyorum.

Yukarıda değindiğim sorunlara, Stuttgart'taki Arbeitwohlfahrt bürosunda Bay Thorwart ile Türk temsilci Bay Yazal'ın yanında "pratikant" (stajyer) olarak çalışırken tanık oldum ve Arbeitwohlfahrt'ın çalışmalarını takdir ettim. Baden-Wurttenberg'deki işçilerin sorunları ile ilgileniyorduk. Çok sayıda işçi bürosunu, çiftliği, taşıma şirketini; saat, peynir ve araba fabrikasını, maden ocağını, inşaat şirketi ile evleri ziyaret etme fırsatım oldu. Birkaç vesileyle polis ve hastaneler ile de çalıştık. Altı haftalık kısa süre içinde, bu Güney eyaletinde yaklaşık 10.000 kilometre yol katettim.

Kendi hizmetlerimi değerlendirmem mümkün değil. Ancak Almanların konuklarına karşı şimdi benimsedikleri sorumlu yaklaşımı

anlayacak donanıma sahip olduğumu hissediyorum. Uzun yıllar Türkiye'de yaşamama rağmen işçi sınıfı ile yakın bağlantı kurma fırsatım olmadı. Almanya'da onlarla yakın ilişki içinde çalışmak bu kişileri bireysel olarak tanımamı ve Türkiye'deki toplumsal dinamikleri daha iyi kavramamı sağladı. Bu programın gerçekleştirilmesine ve başarıya ulaşmasına katkıda bulunan herkese şükranlarımı sunmak isterim.

Arbeiterwohlfahrt / Unitarian Universalist Service Committee,
Yaz, 1964

Batı Avrupa'da Göç Araştırmaları ve Yeni Paradigma Arayışları

İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya yönelik göçler 'sosyal bilimcilerin' bu ülkelere yeni gelenler üzerine araştırma yapmalarına da yol açtı. Bu çalışmaların kuramsal yaklaşımı Batı normlarına göre etnik azınlıklarda ve bir "eksiklik" olduğu görüşüne dayanıyor ve ardında bu eksikliğin giderilerek onların asimile ya da entegre edilmesi isteği yatıyordu. Bu ise sosyal bilimlerde azınlıkların, egemen düzenin standartlarına göre değerlendirildiği ve kendilerine "problem" olarak bakılageldiğinin başka bir belirtisi. Diğer yandan göçmenler üzerinde uygulanan araştırma araçları, yöntem ve paradigmalar da tabiatıyla Anglo-Sakson kültürünün derin izlerini taşımakta. Bu tür araştırmaların güvenirliği ve geçerliği ise tartışmaya açık. Dolayısıyla konunun ele alış biçimi ve ardında yatan görüş, yani kullanılan paradigmalar, hem araştırmanın içeriğini hem de bir ölçüye kadar sonucunu da belirlemekte.

Asimilasyon modelinde, etnik azınlıklar, kültürel ve psikolojik kimliklerini terk etmeye zorlanır. İskandinav ülkeleri ve Hollanda'da yaygın olarak kullanılan entegrasyon modeli ise hem egemen düzene göre ayrı ve eşitliksiz gelişmeyle sonuçlanmış, hem de etnik azınlıklar için-

de cemaatin bireyi ezen, zaman zaman da dışlayan baskısının artmasını kamçılamıştır. Etnik azınlıklar ile göç alan toplumları çok-kültürlü modellere göre değerlendiren teori ve paradigmalar ise halen yetersizdir. Asıl ihtiyaç duyulan egemen düzenin yerleşik sosyal normlarını onaylamak yerine, süreç ve değişimi vurgulayan paradigmalardır. Yeni paradigmalara ortak çalışma ve "iki taraflılık" (bilaterality) eşlik etmeli, hem etnik topluluk hem de göçmen alan toplumdan sosyal bilimciler araştırmanın her aşamasında yer almalıdır. Etnik topluluğun güvenini kazanmak geçerlik, güvenirlik ve etik açıdan da kritik önemdedir.

Tarihsel açıdan bakıldığında, Avrupa çığır açacak bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Altıncı yüzyılda Doğu'dan gelen Vizigotlar, Vandallar ve Ostrogotlar'dan beri ilk defa milyonlarca insan yeniden Batı'ya göç etmektedir. Böylece Avrupa kimliği duygusu da değişime uğramaktadır. Bu bağlamda, sosyal bilimciler her iki kültür açısından değişimi inceleme fırsatını yakalamıştır. Bu olguyu görmezden gelmek, göç alan ülke sanki hiç değişmiyormuş gibi sadece azınlıkların nasıl değiştiği ya da değişmediğinin araştırılmasına neden olur.

Yukarıda değinilen olgu, değişim yerine sabit sistemlerle ilgilenen Kuzey Amerika sosyal biliminin öne çıkan bir özelliğidir. Kavram ve varlık olarak ulus devletin de bunda etkisi olmuştur. Sosyal bilimler, uzun zamandır davranış öğelerinin de cisimler gibi mutlak bir standarda göre tanımlanıp, belirlenebileceğini öngören klasik fizik ilkesi ile sınırlı kalmıştır. 20. yüzyılda, bilimde katedilen gelişme bizim çalışmalarımıza yansımamış, Heisenberg'in *Belirsizlik İlkesi* ya da *Einstein*'in *İzafiyet Teorisi*, sosyal bilimlerde kullanılan mekanik paradigmalar üzerinde iz bırakmamıştır. Kauntum fiziğinde olduğu gibi, bizler de süreçlere bakmalı ve "Neden" sorusunda direnip, sebepler aramak yerine, "Nasıl" sorusunu sormalıyız. Günümüz araştırmalarında kullanılan paradigmalar bunu yansıtmamakta, oysa tarihsel, bilimsel ve ahlâki nedenler bunu zorunlu kılmaktadır.

Batı egemenliğindeki dünya ekonomik düzeninin, yoksulluk ve eşitsizliğe çözüm getirememesi, dünya çapında milyonlarca insanın göç etmesine yol açtı. Bu insanlar iş bulmak ya da totaliter rejimlerden

kaçmak için ülkeler ile kıtalar arasındaki sınırları aşarak zaten kalabalık olan şehirlere geldiler. Bu tür demografik değişimler, göç alan ülkelerde var olan sosyal kurumları derinden sarstı. Batı Avrupa'da göçmen alan birçok ülke sadece sınıflararası değil, etnik ve dinsel farklılıklardan kaynaklanan çatışmalarla yüz yüze kaldı.

Durumun vehameti karşısında, giderek artan sayıda insan, göçmen araştırmalarının sonuçlarıyla ilgilenmeye başladı. İlgili kişiler okul öğretmenlerinden, ebeveynlere, siyasetçilerden, işadamlarına, sendika liderlerine ve gazetecilere kadar geniş bir yelpazeden oluşmakta. Göç araştırmalarının sonuçları, sık sık bu kişilerin çalışmaları ve tavırlarını etkilemekte, bunlara yön vermektedir. Ne var ki çok azı, söz konusu araştırmaların temel ilkeleri ve araştırma paradigmalarının sonuçları nasıl etkileyebileceği konusunda bilgi sahibidir. Bu durum, kamuoyu araştırmalarında halkın karşı karşıya kaldığı durumla kıyaslanabilir. Kamuoyu araştırmalarının sonuçları belirli bir grup insanın nasıl düşündüğüne kanıt olarak gösterilir. Ancak kamuoyu araştırmaları paradigmasının, hem soruları hem de şıklarla sınırlanmış olası cevapları önceden belirleyerek, kamuoyunun görüşünü anlamaya çalışmak kadar ona şekil vermeyi de amaçladığı bilinmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'ya işçi göçüne, ilk akademik ilgiyi iktisatçılar gösterdi. Onların araştırmaları son derece pragmatik kaygılar taşıyordu. Hükümetler, sendikalar ve iş çevreleri, yabancı iş gücünün iktisadi etkisi ile yakından ilgileniyordu. Bu araştırmaların, bugün Batı Avrupa'da yürütülen çalışmalarla doğrulanan ve genelde fazla duyurulmayan en temel bulgularından biri, ekonomik kriz ve işsizliğe rağmen, yabancı işçilerin Batı Avrupa ekonomisine yapısal olarak entegre olmasıdır. Daha açık söylemek gerekirse, orada kalmaya devam edecekleri gerçeği bir yana, kalmaları, hatta Avrupa'nın artan nüfus açığının kapatılması için sayılarının artması gerekmektedir.

İşçilerin ve zaman içinde ailelerinin gelişinden yıllar sonra, ekonomik entegrasyonun da farkına varılmasıyla, diğer sosyal bilimciler de bu insanlarla ilgilenmeye başladı. Araştırmalar temelde yine prag-

matik kaygılar taşımaktaydı. Hükümetler, ordu ve iş çevreleri belirli soruların cevaplarını bilmek istiyordu. Ekonominin ihtiyaçlarını karşılamak için, çocuklar en iyi nasıl eğitilir? İşçilerin siyasi eğilimleri nedir? Tüketim kalıpları nasıldır? Yerleşim durumuna etkileri nedir? Ailelerdeki doğum oranı nedir? Benzer araştırmaları ve araştırma fonlarının çoğalmasıyla, giderek artan sayıda sosyal bilimci için "akademik araştırma" yapma fırsatı doğdu. Binlerce mil katetmek, ailelerinden ve bağlı bulundukları kurumlardan ayrı düşmek zorunda kalmadan, artık hemen yanı başlarındaki yeni etnik gruplar ile araştırmalarını yürütebilirlerdi. Çok sayıda sosyal bilimci bu fırsatı değerlendirdi ve göç araştırmaları alanında Yunan, Faslı, Türk, Yugoslav uzmanları çıkıverdi. Böylece etnisite araştırmalarının kendi başına bir disiplin olduğu aşamaya ulaştık.

KUZEY AMERİKA VE BATI AVRUPA'DAKİ ETNİK AZINLIK ARAŞTIRMALARININ TEMEL İLKELERİ

İki ana eğilim söz konusu. İkinci Dünya Savaşı'na kadar sosyal-Darwinci yaklaşımın etkisi altında yürütülen araştırmalarda, etnik azınlıklar ikinci sınıf insanlar olarak görülüyordu. İkinci sınıf olduklarının "bilimsel olarak kanıtlanması", toplumda ayrımcılığa uğramalarına nesnel bir temel sağlıyordu. Birçok Amerikalı sosyal bilimci ve özellikle de psikoloğa göre Meksika kökenli Amerikalılar, Kızılderililer ve zenciler zekâ bakımından genetik olarak geriydi. Benzer bulgulara dayanarak, birçok eğitim olanağı ve meslek, onlara kapalı tutuldu. Zamanla, ABD'deki sivil haklar mücadelesi gibi siyasi hareketlerin de etkisiyle, sosyal bilimciler genetik yetersizlikten çok, çevrenin rolünü vurgulamaya başladı. Etnik azınlıkların altlarda olmasında çevre faktörlerinin rol oynadığına işaret etmek, sosyal bilimlerde ilerleme olarak nitelendirildi. Artık azınlıkların kültürel açıdan yetersiz oldukları vurgulanıyordu. Aslında ördek yavruları için, ekolojide geliştirilen kritik dönem kavramı, yaşamlarının belirli dönemlerinde kültürel açıdan elverişsiz ortamda büyüyen çocukların, hayat boyu bunun izlerini taşıyacağı savını desteklemek için kullanıldı. Böylece etnik azınlıkların,

kritik dönem sayılan çocukluk çağına yönelik özel eğitim programları oluşturuldu.

Etnik azınlıklar ile ilgili güncel teori ve araştırmalar, genellikle göçmen alan Batı Avrupa ve Kuzey Amerika toplumlarında yapılan çalışmalarla sınırlı kalmıştır. Benlik kavramı başka kültürlerden etkilenme, ikinci dil öğrenimi vb. konulara dair akademik literatür, Yahudi-Hıristiyan kültür ve kapitalist sistemler ile ilgili etnisite ve azınlık etnisite araştırmalarına karşı kayıtsız kalındı. Örneğin, Afrika içinde göç ve Afrika'da egemen kültür ile etnik azınlıkların ilişkileri hakkında çok az şey bilinmektedir. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya gibi çok kültürlü toplumlarda olup biten de gözardı edilmiştir. Sanki diğer toplumları incelemek için ölçü olarak kullanılabilirmiş gibi, ilgi, Kuzey Amerika'ya göç üzerinde odaklanmıştır. Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya göç konusunda ciltler dolusu çalışma bulunurken, Avrupa'dan Güney Amerika'ya göç konusunda kaynak eser ise yok denecek kadar azdır. Bu nedenle Batı'daki araştırmaların sınırları içerisinde dahi Anglo-Sakson kültür, Latin kültürüne baskın çıkmıştır.

Birçok araştırmada, Kuzey Amerikalılar tarafından Kuzey Amerika'da kullanılmak üzere geliştirilen zekâ ve kişilik testleri gibi kalitatif araçlar, farklı kültür ve ortamlardan gelen insanlar için kullanılmakta, elde edilen sonuçlar, incelenen insanlardaki yetersizliklere işaret etmektedir. Sonuçların tutarlılığı ise güvenirlik açısından yeterli görülmektedir. Geçerlik açısından da sadece yüzeysel geçerlik *(face validity)*'le yetinilmektedir. Bu ölçütler bilimsel açıdan yeterli olmaktan çok uzaktır.

Kuzey Amerikalı ve Batı Avrupalı bilim adamlarının çoğunluğu tarafından kullanılan ve araştırılan kişi ya da grupların bir eksikliği olduğu varsayımına dayalı paradigmalar bilinçli ya da değil, araştırılanlar açısından bir "etiketleme/damgalama" *(labelling)* sürecini hızlandırmaktadır. Bu paradigmadan yola çıkılarak elde edilen sonuçsa, etnik azınlıkların uyumsuz oldukları, bu nedenle göçmen alan toplumun standartları ve beklentileri doğrultusunda başarılı olmaları için değişmeleri gerektiğidir. Oysa Batı normlarını temel alan "normallik" kav-

ramının çoğu kez sorgusuz sualsiz evrensel olarak kabul edilmesi, etnik azınlıkların etiketlenmesini daha da kamçılamaktadır. Kısacası, klasik "Problem Merkezli Yaklaşım", toplumda tam asimilasyon ve/veya göçmenlerin ülkelerine geri gönderilmesi politikalarını destekleyen gerici ve Neo-faşist akımların sav ve pozisyonlarının güçlenmesine neden olmaktadır.

Bu yaklaşım Batı Avrupa'da esas olarak Akdeniz havzasından gelen etnik azınlıklara yaklaşımda ön plana çıkıyor. İşçiler ve aileleri kültürel açıdan yoksul ortamlardan geliyormuş gibi aşağı görülmekte. Kırsal kesimden gelen insanların Batı teknolojisi ve bu teknolojiye özgü yaşam tarzları, kavram ve davranışlara yabancı olmaları, ilkel özellikler olarak nitelenmekte. Sosyal değişim konusundaki çalışmalar en iyi ihtimalle, göçmenin modernleşmesini kolaylaştıran ya da engelleyen yapılara işaret etmekte. Kültürlerarası karşılaştırmalı araştırmaların sonuçları genellikle girişimcilik, özerklik, vb. post-kapitalist Batılı becerilerin eksikliğine işaret etmekte. Bu nedenle, kültürlerarası karşılaştırmalı araştırma adı verilen birçok çalışma iki farklı kültürü anlamak ve onları birbirinin ışığında karşılaştırmak yerine, kaçınılmaz olarak Batılı olmayan kültürlerin, Batı kapitalizminin değerlerine göre ölçülmesiyle sonuçlanmakta.

Dahası, teorilerimiz fazlasıyla, bugün olanı açıklama çabasına dayanıyor, göç tarihi ihmal ediliyor. Araştırmalarda antropologlar, tarihçiler, etnologlar ve linguistler kadar sosyolog, psikolog ve iktisatçıların da katılacağı, daha disiplinlerarası bir yaklaşım gerekmekte. Aksi takdirde, belirli bakış açıları ve tekil vakalardan genellemeler yapma tehlikesi başgöstermekte. Ayrıca özgürlük, adalet, eşitlik ve barış gibi belirli evrensel değerler temelinde küresel bir bakış açısı geliştirmeye çok az ilgi gösteriliyor. Tartışılan alanın ismi bile göç çalışmaları, etnisite araştırmaları, vb. gibi sömürgeci çağrışımlar taşıyacak şekilde adlandırılıyor. Alanın adı, karşılıklı bağımlılık ve bir arada yaşama olgusu kadar, demokrasiyi koruma ve yaygınlaştırma mücadelesini de yansıtmalıdır. Bu çalışma alanına verilebilecek çok daha uygun bir isim "çoğulcu toplum araştırmaları" olabilir.

BASTIRICI PARADİGMALAR

Yukarıdaki tartışma özel olarak Batı Avrupa'daki etnik azınlıkların günümüzdeki durumu bakımından ele alınırsa, Avrupa'daki yerleşik kurumların temel kaygısının ikinci ve üçüncü kuşaklara asimile ya da entegre etme yollarını aramak olduğu görülür. Bu yöntemlere duyulan ihtiyaç, Avrupa'nın önümüzdeki yıllarda karşı karşıya kalacağı nüfus eksikliğinden kaynaklanmakta. Benzer tahminler hem genç işçi arayan iş çevrelerini hem de asker arayan orduları endişelendiriyor. Asimilasyonu savunan kimi kişiler de insani kaygılarla, Avrupa'da mutlu olmanın ve buraya uyum sağlamanın Avrupalılaşmaktan geçtiğini ileri sürüyor. "Entegrasyoncular" ise, tam tersi, etnik azınlıkların kültürel haklarını destekliyorlar.

Toplumda yapısal ya da kurumsal herhangi bir değişikliğe gitmeden, etnik azınlıkları, kültürel kimliklerini korumaya teşvik etmek, sınıf yapısının bodrum katlarındaki etnik azınlıkların daha da dışlanmasına yol açmıştır. Entegrasyon modeli kültürel kimliğin korunması ve kültürel değişimin ilkinin bastırılmasına yol açan yaklaşımlara neden olabiliyor. Birçok sosyal görevli, öğretmen, vb. etnik kültür ve kimliğin korunmasına katkıda bulunmak üzere eğitiliyor. Böylece göç alan ülkenin kültürüne ait mesajlar, tüketim merkezli ve giderek Amerikan egemenliğine giren kitle iletişim araçları ya da alt sınıfların sokak yaşamları yoluyla geliyor. Göç alan toplumun kültürü hakkında bilgi vermek ya da çoğulcu programlar başlatmak konusunda eğitim gören sosyal görevlilerin sayısı çok az. Sonuç olarak bir yandan topluma entegre olmak için gereken kültürel ve psikolojik donanım sağlanmazken, diğer yandan da etnik topluluğun daha da dışlanmasına neden olunmaktadır. Benzer politikalar, belki de kasıtlı olmadan, kopuk ve eşitliksiz gelişmeye yol açtı.

Yukarıda değinilen modellerin yol açtığı psikolojik şiddet, azınlıkların maruz kaldığı ruhsal ıstırapta görülebilir. Asimilasyonist modelde, etnik azınlıklar kültürel kimliklerinden vazgeçip, kitle iletişim araçlarıyla sunulan standart insan tipiyle özdeşleşmeye zorlanıyorlar. Özellikle İskandinav ülkeleri ve Hollanda'da yaygın olan alternatif mo-

delde ise kültürel kimliğin korunması desteklenirken, etnik azınlıkların bir çeşit akvaryumda yaşamalarına yol açılıyor. Bu model ile ilintili olarak etnik azınlığa mensup genç, ekonomik ve sosyal açıdan aşağı konumda olmasının suçunu, "kendi" kültürü ve geçmişine yüklüyor.

Modellerden hiçbirinde, sadece etnik azınlıkların değil, ev sahibi toplumun da değişime uğradığı gerçeği hesaba katılmıyor. Oysa Piaget'nin terminolojisini kullanırsak, ev sahibi toplum bir yandan göçle gelen yenilikleri bünyesine dahil ederken (asimilasyon), bir yandan da bu yenilikler karşısında kendisi de değişiyor (accommodation).

Ne var ki kalıplaşmış kültürel aidiyetler sonucu herhangi bir değişime olumsuz gözle bakılıyor. Örneğin, Türkler de, Almanlar da "kendilerinden" birinin "ötekileşmesini" benimsemiyor. Ancak günümüzde kullanılan paradigmalar da "biri" veya "öbürü" şeklindeki dışlayıcı yapılarıyla farklı bir seçenek sunmuyor. Her şeye rağmen, Avrupa'da yeni bir toplumun oluşması yönünde bir senteze yönelik unsurları, özellikle yeni kuşaklarda görmek mümkün. Ancak günümüzde kullanılan modeller, paradigmalar ve bunlara eşlik eden politikalar bu gelişmeye engel oluyor - kültürlerin yok edilmesi, ırkçılık ve aşağılık duygularını teşvik ediyor. Bu modellerin öngördüğü bireysel ve toplumsal yapı, psikolojik şiddet, depresyon, intihar ve çeşitli psikosomatik rahatsızlıklara neden olabilen içe dönük saldırganlık ya da ırkçı çatışmalara yol açan dışa dönük saldırganlığın oluşmasını da kolaylaştırabiliyor.

Benzer modellere duyulan tepki, özellikle Kuzey Amerika'daki azınlıklar ve kadınlar ile ilgili olarak, ilerici olmak adına "pozitif ayrımcılık" uygulamasına yol açtı. Bilhassa bu yaklaşım nedeniyle, biricikliğin değil, ayrılığın vurgulanması psikolojik dışlanmayı/tecriti daha arttırdı. Kendini kanıtlama noktası olarak "öteki olma" özelliğinin vurgulanması, azınlık grubunun üyeleri açısından baskıcı bir karaktere bürünmesine neden oldu. Bu durum, kişinin "sürüden ayrılmasını" ve daha evrensel düzeyde toplumun bütün unsurlarıyla ortak noktalar aramasını engelliyor. Etnik kimliği korumak için başvurulan baskıcı uygulamalara Batı Avrupa'da ikinci kuşağın eğitiminde sık rastlan-

makta. Tarihsel olaylar ve dinsel farklılıklardan kaynaklanan nefret yine bu yolla genç kuşaklara aşılanmakta, onları öç almak ve artık nesnel gerçeklerle bağdaşmayan mücadeleleri sürdürmeye itmektedir. Bunlar, çoğulcu ve demokratik yeni bir toplum yaratma amacına zarar vermekte. Oysa günümüz toplumundaki çocuklar bunu başaracak potansiyele sahip. Kendi topluluklarının hakları için mücadele eden çok sayıda etnik azınlık örgütünün korunması ve desteklenmesi, odak noktası olarak alınınca toplumsal statükonun değişmediği bir güç yapısını pekiştiriyor. Çeşitli azınlık grupları, kendilerini, aynı sistemden daha fazla pay koparmak için birbiriyle yarışır halde buluyor. Böl ve yönet politikaları, bir yandan da etnik azınlık örgütlerini, kendi topluluklarının çıkarları doğrultusunda ortak çaba harcamak yerine, kendi aralarında siyasi çekişme ve rekabete itiyor. Sosyal ilerleme ve demokrasi, eşitsizliği eşit olarak bölüştürerek sağlanamaz. Etnik azınlıkları adil olmayan bir toplumda daha eşit pay almaları için desteklemek yerine, amaç, etnik azınlıkların özelliklerinin dışlanmadığı çoğulcu bir toplum yaratmak olmalıdır.

YENİ BİR ALGILAYIŞA DOĞRU

Batı Avrupa'da, günümüzde yaygın olan düşünce şekilleri ve paradigmalar etnik azınlıkların, göç alan ülkelerin ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğini yansıtmamakta. Örneğin, Batı Almanya'da 30 yılı aşkın bir süre "gastarbeiter" (konuk işçi) diye adlandırıldıktan sonra, onlara şimdi de "auslander" (yabancılar) deniyor. Böylece dil yoluyla, kavramlar, gerçeğin inkâr edildiği bir psikolojik sürece yansıyor. Ancak artık Batı Avrupa'nın toplumsal yapısını sadece kendi gelenekleri ve ABD kültürünün etkisi belirlemiyor. Oluşmakta olan yeni kültürel normlar aynı zamanda etnik azınlıklarla etkileşme sürecinin de bir ürünü. Yeni oluşan normlar, etnik azınlıklar ile Avrupa halkının etkileşim sürecinin ürünü. Çoğunluğun normları, değerleri ve kimliği, "öteki", yani azınlığın varlığından etkileniyor ve bir noktaya kadar onun tarafından belirleniyor. Önceden ele aldığım ve klasik "Problem Merkezli Teşhise Yönelik Model" diye adlandırdığım yaklaşımlarday-

sa, değiştiğini kabullenmedikleri ve sabit olarak gördükleri egemen düzene, azınlıkların uyum sağlamasını bekleniyor. Bu da azınlıkların ezilmesine neden oluyor. Burada araştırmacıların çoğunun mensubu olduğu klinik ve sosyal psikolojiden farklı olarak topluluk psikolojisinin *(community psychology)* yaklaşımları daha sağlıklı bir bakış açısı ve paradigma ortaya çıkarıyor.

Topluluk psikolojisi yaklaşımında gerek etnik azınlık gerekse yerel halk, karşılıklı etkileşimleri açısından ele alınıyor. Etnik azınlığa, egemen normlara uyumu açısından bakmak yerine, hem yerel Avrupalılar hem de etnik azınlıklar karşılıklı etkileri açısından inceleniyor. Bu modelde sabit bir sosyal norm yerine değişim süreci önplana çıkıyor, asıl norm değişim oluyor. Bu, toplumun bütün unsurları arasındaki diyalektik ilişkinin yarattığı bir değişim. Bu yaklaşımda herhangi bir uyum kavramı bulunuyorsa, bu ancak değişime uyum olabilir.

Yukarıda değinilen noktayı gözönüne almak, önyargılı ve sömürgeci çağrışımları olan halihazırdaki etnik araştırmalar yerine, aynı zamanda çoğunluğun da araştırılmasını ve her ikisine de aynı değişim sürecinin bir parçası olarak bakmayı gerektiriyor. Araştırmalarda genel eğilim, incelenen insanların birbirinden nasıl farklı olduğunu ortaya koyma yönünde. İnsanların neden farklı olduğu ve normdan nasıl saptığından çok, nasıl olduğu vurgulanmalıdır. Çoğulcu toplum yaratma yönünde atılacak ilk adım, göç araştırmalarında etnik azınlıkları sorun değil, insan olarak görmektir. Sürekli değişen ve dönüşen şartlarda, insan ve çevrenin birbiri üzerindeki etkisine bakılan birey merkezli yaklaşımda *(person oriented approach)* "kurbanı suçlama" *(blaming the victim)* yani ezildiği için kabahati ezilende bulma yaklaşımının tam tersi yönde hareket edilmekte. Bu kuramsal yaklaşım bizi neden-sonuç ilişkileri yerine süreçleri araştırmaya yöneltiyor.

Buna bağlı olarak, topluluğun belirli özellikleri de araştırmaya şekil vermelidir. Merhum Henry Taifel'in çok sevdiği bir deyişi kullanmak gerekirse, araştırmacı etnik topluluğa "paraşütle atlamamalıdır". Önce araştırmayı tasarladığı topluluğun bir parçası olmalı, karşılıklı güvene dayalı, parazit değil, simbiyotik bir ilişki kurulmalıdır. Bir yan-

dan da, yürütülecek araştırmada çeşitli teoriler, hipotezler, metodlar ve araçların oluşumuna katkıda bulunacak gözlemler yapılmalıdır. Bu meşakkatli süreç, yapılan araştırmaların sayısını azaltabilir ama kalitesini de arttırır. Yukarıdaki yaklaşımın benimsenmesi aynı zamanda araştırma ekiplerinin hem göçmen yollayan hem de göçmen alan ülkelerin sosyal bilimcilerinden oluşmasını gerektirir. Bu şekilde kurulacak ortak ekipler etnik azınlık araştırmalarında hem bilimsel hem de ahlâki açıdan şarttır.

ETNİK AZINLIK ARAŞTIRMALARINDA ORTAK KATILIM

Akademik eserlerde yer alan isimler gözden geçirilince, kimin kim hakkında araştırma yaptığı kolayca görülür. Belirli bir etnik azınlık grubuna mensup vasıflı sosyal bilimcilerin varlığına rağmen, araştırma projelerine onlar nadiren katılır. Bu ise toplumdaki güç dengeleri ve alt-üst ilişkisinin "araştıran-araştırılan" olarak söz konusu çalışmaya yansıması demektir. Göç veren ülkelerin sosyal bilimcileri, sadece belirli bir dile ve kültüre aşina oldukları için değil, aynı zamanda göç halkasının çeşitli aşamalarındaki kişilerin yaşadığı değişimi takdir edebilecek daha geniş bir bakış açısına sahip oldukları için de gereklidir. Onlar hem göç etmiş bu insanların Avrupa'daki yeni durumuna aşinadır hem de göçten önce ülkelerinde yaşadıkları "normatif" ortama. Bunlara rağmen Batı Avrupalı araştırmacılar genellikle araştırdıkları insanlar hakkında çevirmenler aracılığıyla "bilgi" sahibi olmayı yeterli görür.

Oysa her iki toplumun sosyal bilimcilerinin, tasarımından uygulanmasına kadar araştırmanın tüm aşamalarına ortaklaşa ve eşit bir şekilde katılmalarında sayısız yarar vardır. Araştırmacıların milliyeti ve cinsiyeti önemlidir, zira araştırılan kişi ve gruplarda gözlemlenen davranış ve konuşulan konular bu değişkenlerden etkilenebilir. Olası bütün ilişkileri kullanmak, araştırılan kişi ve konunun başka türlü saklı kalabilecek çok değişik yanlarını görebilmemizi sağlar. Bütünlükçü, disiplinlerarası, müşterek bir yaklaşım birey ile topluluğun yaşadığı süreçler, çelişkiler ve her ikisi üzerinde etkili olan güçlerin daha eksiksiz ve gerçeğe uygun bir tablosunu ortaya koyar.

Dahası aynı toplumdan gelen, aşağı yukarı aynı bilgi, birikim ve ilgi alanlarına sahip araştırmacıların etnisite araştırmalarında çok fazla yeni fikir üretmesi olasılığı zayıftır. Ortak araştırma ekibinin bir başka yararı da araştırmacıların kendilerini başkalarıyla kıyaslayarak kendi kültürel geçmişlerinden doğan taraflılığı fark etmesini sağlamasıdır. Nasıl müstakbel bir psikoanalizcinin önce kendini anlaması için psikoanalizden geçmesi gerekiyorsa, aynı şekilde göç alanında çalışan araştırmacıların da kendi kültürlerini ondan mesafe alarak daha nesnel bir şekilde tanıması gerekir. Ortak katılımlı bir araştırma ekibi bunu mümkün kılar.

Özellikle etnik azınlıklar ile ilgili araştırmalarda, topluluğun araştırma hakkında edindiği izlenim de projenin başarılı ya da başarısız olmasında belirleyici rol oynayabilir. Araştırmacının bütün iyi niyetine rağmen, en iyi düşünülmüş metodoloji ve sonuçların en dikkatli şekilde analizi, son kertede, etnik topluluğun kendini açığa vurma kararı, arzusu ve motivasyonunun fonksiyonudur. Kültürel kimlik ve milli bağlılık gibi hassas konular incelendiği zaman araştırmacı ve denek arasındaki mesafe daha da artar, karşılıklı güven çok daha zor kurulur. Etnik topluluğun kimi üyelerinin politik ve dinsel nedenlerle sığınma başvurusunda bulunması ya da mülteci konumunda olması kimilerinin oturma ve çalışma izinlerinin gerektiği gibi veya hiç olmaması, eksik olması, bu insanların genelde her türlü araştırmaya kuşkuyla yaklaşmasına yol açar. Araştırmacılar topluluğun güvenini kazanamazsa, araştırma sonuçlarının geçerliği de tartışmaya açık olur. Buna benzer birçok neden yine ortak araştırma ekiplerinin gerekliliğine işaret eder.

YENİ AVRUPA

Avrupa'ya göçün, ona ayrıcalık katan önemli bir özelliği var. Yakın geçmişteki bu göçü tarihsel perspektif içerisinde değerlendirmedikleri için, birçok sosyal bilimci araştırmalarında bu kritik etkeni dikkate almıyor.

"Batı Batı'dır, Doğu da Doğu. İkisi asla kaynaşmayacaktır" şeklindeki yaklaşımın yanlış olduğunu tarih zaten kanıtlıyor. Roma

İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Visigotlar, Vandallar, Ostrogotlar ve "barbar" olarak adlandırılan diğer kabilelerin Avrupa'yı istilasından beri ilk kez, Doğu'dan milyonlarca insan Batı'ya göç etti. Göteborg'dan, Amsterdam'a, Köln'e, Paris'e ve Viyana'ya kadar birçok şehirde artık çok sayıda camiye rastlanıyor. 1500 yıldır Avrupa'da benlik duygusu, Doğu ile kıyaslamaya gidilerek korundu. Avrupalı olma duygusu, Avrupa'nın kendini "öteki" ile kıyaslaması sonucunda ortaya çıktı. Kıyaslama yapılmasa, farklılaşmış Avrupalı kimliği de olamazdı. Avrupa'nın kendi kimliğini kurmasına olanak tanıyan "tarihsel öteki", 6. yüzyıldan itibaren Müslüman Araplar ve 14. yüzyıldan itibaren İslâmi Osmanlı İmparatorluğu oldu. Tarih, bölünmüş Avrupa'nın, "dinsizler" ile savaşmak için Hıristiyanlık bayrağı altında İslâm'a karşı birleşmesinin örnekleri ile dolu. Yüzyıllar boyunca Avrupa'da, barbar kelimesi Türk kelimesi ile neredeyse eşanlamlı olarak kullanıldı. Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu için "tarihsel öteki" Avrupa idi. Altı yüzyılı aşkın bir süre Osmanlılar da Avrupalılara kâfir ve düşman gözüyle baktı.

Bu açıdan bakıldığında Avrupa çığır açacak tarihsel bir dönüşümün eşiğinde. Yüzyıllar boyu birbiriyle savaşmış insanların oğulları, kızları artık birlikte okula gidiyor. Ancak sosyal bilimciler, etnik azınlıklarda meydana gelen psiko-sosyal değişimler üzerinde odaklanırken, tarihsel açıdan değişimin yaşandığı daha geniş birimi gözden kaçırmakta. Doğal olarak her ikisi de (Doğu ve Batı) bu kültürel değişime direnmekte. Yüzyıllar boyunca kendi kimlik duygularını, birbirlerini dışlayarak ve farklılıklarını koruyarak perçinlediler. Dolayısıyla, sosyal bilimciler olarak her iki kültürde değişimi incelemek için eşsiz bir fırsat yakaladık. Bu yaklaşımı gözardı etmek, bir tek göç alan topluma etnik azınlıkların uyum sağlaması gerektiği, zaman içinde donmuş, sabit bir etken olarak bakmamıza yol açar. Ne var ki günümüz sosyal bilimlerinde egemen olan paradigmalar kültürlerin sürekli değiştiği ve birbirlerinden karşılıklı etkilenebilecekleri bir yaklaşıma olanak sağlamıyor.

YENİ PARADİGMALARA DOĞRU:
KUANTUM TEORİSİ VE SOSYAL BİLİMLER

Değişim yerine sabit sistemlere odaklanmak Kuzey Amerika sosyal biliminin göze çarpan bir özelliğidir. Göç araştırmalarına yönelik eleştirilerimin temelinde işte bu özellik yatmaktadır.

Sosyal bilimlerde yeni paradigmalara duyulan ihtiyaç, kendini en fazla etnik azınlık araştırmalarında hissettiriyor. Zira, bu alanda kullanılan sabit modellerin, diyalektik değişimi açıklayamadığı ve gerçeğe izdüşümü olmadığı açıkça görülmektedir.

Kuruluş tarihinden itibaren bir bilim dalı olarak sosyal bilimler, kendisine pozitif bilimler ve özellikle fiziği örnek almış, onun araştırma yöntemi ve paradigmalarında kendi alanında uygulayabilmek için sürekli çaba göstermiştir. Bu nedenle sosyal bilimlerde temel yöntem, fizikteki Newton ilkelerinin ardından şekillendirildi. Örneğin, hem Freud hem de Marx, insan ve toplumun davranışlarını yöneten determinist kanunlar bulduklarını iddia etti. Pavlov ve Skinner gibi, kuramlarını "şartlanma" üzerine kuranlar ile onları destekleyenler de laboratuvar çalışmalarında elde edilen belirli neden-sonuç paradigmalarına dayanarak, sosyalist ve kapitalist toplumlarda toplumun ve bireyin davranışlarını yöneten determinist kanunlar ortaya koydular. Kısacası sosyal bilimciler, gerek akademik araştırmalar, gerekse toplumsal uygulamalarda, davranış öğelerinin mutlak bir standarda göre tanımlanıp belirlendiği şeklindeki klasik fizik önermesini benimsediler. Böyle bir paradigmanın mutlakçılığına ise en fazla etnisite araştırmaları ve kültürel antropoloji alanında meydan okundu. Klasik fizik modellerini taklit ederek bilimselliğe ulaşmaya çalışan sosyal bilimciler, fizik bilimlerindeki, yarım yüzyılı aşkın bir süre önce meydana gelmiş devrim niteliğinde gelişmelere de ayrıca duyarsız kaldılar. Yirminci yüzyılda bilimde katedilen bu büyük gelişme kuantum fiziğine dayanmakta. Heisenberg'in *Belirsizlik İlkesi* ve Einstein'ın *İzafiyet Teorisi*, sosyal bilimlerde kullanılan mekanik paradigmalar üzerinde iz bırakmamıştır. Oysa ikisi de sosyal bilimlerde tartışmasız bir yere sahip. Nasıl ki bu yüzyılın fizikçileri sadece madde

üzerinde değil, maddi dünya içindeki ilişkiler açısından da düşünmeye başladılarsa, bizler de gruplar arası ve bireysel farklılıklara duyarlı olmayı sürdürürken, insanın evreni ve tarihsel sürecini daha iyi kavramalıyız. Israrla "Neden?" sorusunu sormak ve sebepler aramak yerine, kuantum fiziğinde olduğu gibi "Nasıl?" sorusunu sormalı ve süreçleri incelemeliyiz.

SONUÇ

Göç çalışmaları ve etnisite araştırmalarında da düşünce kalıplarımızı ve araştırma paradigmalarımızı sabit, üniter ulus-devlet temelinde sınırladık. Oysa göç yoluyla kültür bütün sınırları ortadan kaldırdı. Siyasal açıdan süper güçler, ekonomik açıdan çokuluslu şirketler özerk bir varlık olarak ulus-devlete meydan okuyor. Ayrıca ulus devletin, ortak dile, tarihe, kültür ve dine sahip insanlar bütünü şeklindeki klasik tanımı, göç olgusu karşısında giderek daha fazla anakronik kalıyor.

Batı Avrupa'ya göçün ekonomik olduğu kadar siyasi ve kültürel bir boyutu da var. Doğu'dan göç, beraberinde kendi yemeğini, müziğini, kıyafetini, zaman, iş kavramları ile yaşam ve ölüme bakışını da getirdi. Doğu kültürünün yanı sıra, kitle iletişim araçlarıyla sunulan Kuzey Amerika kültürünün Avrupa kültürüne sızması da eklenince, Batı Avrupa, kültürel değişim ve sentezi incelemek açısından özellikle eşsiz bir yer oldu. Düşünce şeklimiz ve paradigmalar bu tarihsel gerçeği yansıtmamakta, tarihsel, bilimsel ve etik kaygılar ise yansıtması gerektiğini söylemektedir.

1. Bu makalede göç araştırmalarında günümüzde kullanılan metodların ideolojik açıdan taraflı ve etno-sentrik yaklaşımına ve yeni paradigmaların gerekliliğine işaret edildi. Zaman zaman birçoğumuz benzer yaklaşımları kullanmışızdır. Bunlardan ayrı ayrı olumsuz örnekler vermek yerine ve ortak bir yapıcı tartışmayı kolaylaştırmak umuduyla makalede belirli kişi ya da eserlere özellikle atıfta bulunulmamıştır.

2. Konuk profesör olduğum sırada bu makale üzerinde çalışma

fırsatı bulduğum Batı Almanya'nın Kassel Üniversitesi'ne teşekkür etmek isterim. Yorumlarını sunan Kassel'deki meslektaşlarım Klaus Geiger, Ute Killian, Ingrid Haller ve Lena Schaumann'a da ayrıca teşekkürler.

G. Vassaf, Konuk Akademisyen, Centre for Developing Area Studies,
McGill Üniversitesi, Montreal, Kanada

Bildiri Olarak Sunulduğu Yer: International Association of Cross
Cultural Psychology, Malmo, İsveç, Haziran, 1985

Yayımlandığı Kitap: *Und Raus Bist Du... Ethnische Minderhaiten in der Politik*,
ed: Rainer Baubock, Verlag fur Gesellschaftkritik, Viyana, 1985

Kalitatif Araştırmalara Yönelik Kuramsal ve Metodolojik Öneriler

BENLİK KAVRAMI

UNESCO'nun desteğiyle üniversitedeki görevimden ayrıldığım bir yılı Hollanda'da Türk işçi çocukları ve aileleri üzerine gözlem, psikolojik danışma ve çeşitli araştırmalar yaparak geçirdim.

Bu makalede ikinci kuşak üzerine araştırma yaparken edindiğim deneyimleri, araştırma sürecinde karşılaşılan sorunlar hakkında düşüncelerimi ve bu sorunları aşma konusunda önerilerimi sunacağım. Daha sonra meslektaşım Ali Gitmez, Batı Berlin'deki Türk topluluğu ve ikinci kuşağın özellikleri hakkındaki raporunu sunacak. Bu özellikler, genel anlamda benim Amsterdam'daki gözlemlerime uymaktadır.

Değineceğim bazı konu ve sorunlar bilinenlerin tekrarı gibi gelebilir, ancak bana göre araştırma sorunsalını ele alacağım. Bunun için önceden özür dilerim. Ancak yanlış anlamalara neden olmamak için deneyimlerimi bütünlük içerisinde sunmak istiyorum.

Bu raporda önce temel kuramsal yönelimimi ve bana göre araştırma sorunsalını ele alacağım. Ardından metodolojik konulara değinip, son olarak da kalitatif çalışmalarda kıyaslama ölçütleri *(measures of comparability)* üzerine önerilerimi sunacağım.

Kuramsal ve metodolojik yaklaşımın temelinde "Neden ikinci kuşağı araştırıyoruz?" hatta "Neden araştırma yapıyoruz?" sorusuna verilecek yanıt yatıyor. Gerek Michel Orion'un kitabında (Report on Studies and Cultural Aspects of Migrations in Western Europe, 1918-1979) gerekse Avrupa Bilim Vakfı'na ait çeşitli raporlarda dile getirildiği gibi, araştırmanın insani boyutuna olan bağlılığımız, bizlerin ortak noktasını oluşturmalı. Çalışmanın bilime ya da herhangi bir pratik sorunun çözümüne katkısı öncelikle bu insani kaygı açısından gözetilmeli. Ancak herhangi bir araştırmanın çeşitli aşamalarında bu yaklaşımı korumanın zorluklarını vurgulamak isterim. Örneğin, Hollanda'da kaldığım süre boyunca asıl sorunun "ikinci kuşağa problem değil, insan olarak bakmak" olduğunu kendime sürekli hatırlatma ihtiyacını hissettim.

Batı Avrupa'da göç ve göçmenler üzerine yapılan araştırmaların niçin ve nasıl yapıldığı bu olgu ve insanların, göç olgusunun nasıl algılandığıyla ilgili. Bu toplumdaki yaygın (ve yanlış) görüş ise işsizlikten cürüme kadar birçok sorunun kaynağı olarak etnik azınlıkları görmek, hatta bu nedenle onların geri dönmesini teşvik etmek. Bu eğilime göre, Avrupa'daki göçmenler eski yaşam şekillerinden vazgeçip, günümüz Avrupalıları gibi olmalıdır. İkinci kuşak üzerine yapılan araştırmaların birçoğu, siyasetçilerin ve kamuoyunun bu yöndeki beklentileri ışığında yürütülmektedir. Göçmenlere, ya ülkelerine geri gönderilerek ya da Avrupa'daki egemen kültürün kalıbına sokulacak bir unsur olarak bakmak, onlara bir zaman, insan yerine işçi olarak bakan anlayışın bir tekrarından ibaret. Bu anlayışı güden araştırmalarla beslenen ve çoktan iflas etmiş azınlık politikaları karşısında ikinci kuşak, çok kültürlü bir toplum açısından değerlendirilmek yerine, egemen düzen ve kültür açısından problemli, uyumsuz bir kuşak olarak damgalanmaktadır.

Bu yaklaşıma, etnik azınlıklar giderek daha fazla direnç gösterecektir. Yine de, ikinci kuşağın güncel sıkıntıları gözönüne alındığında, bu problem merkezli araştırma yaklaşımı, gerçekten cazip gelebilmektedir. Oysa insanlara problem olarak bakmak, problemleri gidermek yerine, uzun vadede daha çok problem yaratır.

Bu tür araştırmalara karşı çıkmanın, insanî boyuta ek olarak, kuramsal bir nedeni de bulunuyor. Problem merkezli yaklaşımda egemen düzen ve kültür, sabit ve kendine uyum sağlanması gereken, bir dizi olumlu şartlar kümesi olarak ele alınırken, birey merkezli yaklaşımda sürekli değişen ve dönüşen bir ortamda, kişi ve çevrenin karşılıklı etkileşimi incelenmekte. Bu kuramsal temel, ikinci kuşağın incelenmesinde, neden-sonuç değişkenleri yerine süreçleri incelemeye yol açarken, kalitatif araştırmaların gerekliliğine de işaret ediyor. Bireyi ve çevreyi birbirine göre yargılamamak, birini yüceltirken, diğerini küçümseyip suçlamamak, araştırmadan önyargılı ve şoven unsurların ayıklanmasını sağlar. Ben de araştırmalarımın sorunsalını ve metodolojimi işte bu görüşler ışığında belirlemeye çalıştım.

Başlıca amacım, kültürel kimlik açısından ikinci kuşağın, kendisi ve başkaları tarafından nasıl görüldüğü ve bu görüşlerden hangilerinin baskın çıktığı, nasıl bir etkileşim içine girdiği ve değişime uğradığı durumları anlamaya çalışmaktı. Bu yaklaşım, kimliğe, psikolojik, sosyal ve tarihsel çerçeve içinde bakmayı gerektiriyor. Ayrıca araştırmacının, gruplar üzerinde değil, aynı zamanda göç alan ülkenin kültürü ve insanlarının da özellikleri üzerinde durmasını gerektiriyor. Bu önerme, metodoloji açısından belirli talepler getirmesinin yanı sıra, hem göç veren hem de göç alan ülkedeki sosyal bilimcilerden oluşan bir araştırma ekibini de gerektiriyor. Ortak çalışma, Avrupa Bilim Vakfı'nın araştırmalarının temelinde yer almakta. Peki bu durum, uygulamada benim için ne ifade etti?

Göç alan ülkeden sosyal bilimcilerin gerekli olduğunu hissettim, çünkü onlar kendi ülkelerinin kurumları ile göçmen politikalarını yakından tanıyor ve etnik azınlıkların kendi yerel Avrupa kültürü açısından nasıl algılandıklarını başka bir açıdan değerlendirebiliyorlar. Göç veren ülkeden sosyal bilimciler gerekli, çünkü onlar da belirli bir etnik dil ya da kültüre aşina olmanın yanı sıra, göç zincirinin belirli bir aşamalarında insanlardaki değişimi değerlendirebilmekte özel bir konuma sahipler. Ne var ki bu düşünce tarzı ve beklentiler büyük bir sakınca doğurdu. Başlangıçta, istemeden de olsa, Amsterdam'daki Türk

gençlerini, Türkiye'deki Türk çocuklarının nasıl olduğuna dair düşüncelerimden oluşan bir norma göre yargıladığımı gördüm. Diğer yandan Hollandalı meslektaşlarımın da Türk çocuklarını, "ikinci kuşaktan önce" Hollanda'da Hollandalı, çocuklar ve yaşamı temel alan bir başka norma göre yargıladığını gözlemledim. Her iki durumda da söze dökülmeyen ama üstü kapalı hissedilen eğilim, etnik azınlığın göç veren ve göç alan ülkelerdeki yaşıtlarından nasıl farklı olduğuna bakmak yönündeydi. Onların nasıl olduklarından çok, nasıl farklı oldukları, hatta bazılarının nasıl normdan saptığı vurgulanıyordu. Sağlıklı bir deneysel model *(experimental design)*, farklılıkların gözlemlenmesine olanak tanısa da, hiçbir araştırma sadece bildiklerimizi kıyaslamakla bizi sınırlamamalıdır. Aynı zamanda bu, bizimkine benzer sosyal araştırmalarda kullanılan klasik deneysel yaklaşımın da gözden geçirilmesi gerektiğine işaret etmekte. "İkinci kuşak kendini nasıl görüyor, başkaları tarafından nasıl görülüyor" vb. şeklindeki araştırma sorumuza dönersek, sadece bu soruları sormaktan ve başkalarından nasıl farklı olduklarına bakmaktan kaçınmam gerektiğini anladım. Kontrol grupları için kıyaslama ve değerlendirme noktalarını, Amsterdam'daki ikinci kuşağı daha yakından tanıdığım zaman ele almalıydım. Aynı düşünce beni, bazı hipotezlerin, araştırma araçlarının, kullanılacak metodolojinin, topluluğu tanıdıktan sonra oluşturmak; teorik varsayımlar ve metodoloji ile birlikte, topluluğun belirli özelliklerinin de araştırmaya şekil vermesi gerektiğine inandırdı. Eğer amacım salt davranışlara ilişkin veri toplamakla sınırlı olsaydı, bu noktayı gözönüne almam gerekmezdi. Ancak kültürel kimlik konusunun zenginliği ve özelliği farklı düşünmeme yol açtı. İşte bu nedenle, araştırma hakkında başlangıçtaki beklentilerimden çok azını gerçekleştirmiş, ama Avrupa'daki Türk toplumu üzerine araştırma yapma yöntemleri konusunda yeni düşünceler edinmiş olarak dokuz ay sonra Amsterdam'dan ayrıldım. Şimdi bu düşüncelerden bazılarını, özellikle de metodolojiye ilişkin olanları ele almak istiyorum.

Katılımcı gözlemi *(participant observation)* yöntemi, araştırmanın başladığından sonraki süreçle ilgili olarak ele alınır. Oysa araştır-

mayla ilgili herhangi bir anket uygulaması, grup tartışması vb. girişimlerden önce araştırmacının ilgili toplumu, yaşantısal olarak daha yakından hatta içinden tanıması gerekiyor. Dostumuz Henry Tajfel'in çok sevdiği bir deyişi kullanmak gerekirse, araştırmamda "Türk toplumuna paraşütle iniş yapmaktan" kaçınmak istiyordum. Öncelikle topluluğun bir parçası olmak, karşılıklı güveni sağlamak ve parazit değil, karşılıklı "alışverişe" dayalı simbiyotik bir ilişki kurmak, hem insani açıdan önemli hem de araştırmanın yapısı ve seyrinin belirlenmesi açısından. Yoksa çoğu zaman, biz "uzmanlar" tarafından masa başında planlanan araştırmaların kusurları ya da eksikleri çok geç, yani ancak alana çıktıktan sonra farkedilebiliyor.

Bir başka husus da asıl araştırmayı kimin yürüteceğini belirlemek. Özellikle etnik azınlıklar üzerine araştırmalarda, ilgili topluluğun araştırma ve ekibi hakkında edindiği izlenim, araştırmanın başarılı ya da başarısız olmasında can alıcı rol oynayabilir. Araştırmacının bütün iyi niyeti, en iyi düşünülmüş yöntem ve sonuçların en dikkatli analizine rağmen herhangi bir araştırmanın başarısı son kertede ilgili topluluğun "kendilerinden olmayan" kişilere kendilerini açma eğilimi ve isteğine bağlı. Kültürel kimlik ve ulusal aidiyet gibi konular gündeme geldiğinde, araştıran-araştırılan arasındaki zaten var olan mesafe kaçınılmaz olarak aşıldığı gibi, güven ortamının tesis edilmesi de zorlaşır. Ayrıca "göçmenlerin" gurbette kendilerini zaten güvensiz bir ortamda hissettikleri de unutulmamalı. Tecrübelerime dayanarak tekrar tekrar şunu söylemeliyim ki, etnik azınlık araştırmalarında güvenli bir ortamın sağlanması son derece zor olduğu kadar, bu ortam sağlanmadan da araştırmanın sağlıklı olması olanaksızdır. Topluluk kendini açığa vururken son derece temkinli davranıyor, çünkü verecekleri bilginin göç alan ülke ve/veya kendi ülkelerindeki durumlarını tehlikeye düşürmesinden korkuyor. Korkuları, ailenin sınırdışı edilmesinden, anavatanlarında sahip oldukları bütün mallara elkonulmasına kadar değişebiliyor. Bu korkular zaman zaman abartılmış da olsa, gene tutum ve davranışların belirlenmesinde etkili olabiliyor. Bu açıdan, kurulacak güven sadece araştırmanın esenliği açısından değil, aynı zamanda

olumlu insan ilişkileri bakımından da önemli. Müvekkilinin korunması ve iyiliği için onunla paylaştığı bilgileri yetkililerden saklayan avukat gibi, araştırmacı da çalışmaları esnasında aynı hassas ve ahlâki durumlarla karşı karşıya gelebiliyor.

Araştırmacılar ve onların yardımcılarının, araştırılan topluluğa mensup, yani bizim örneğimizde ikinci kuşaktan da olması, güvenin kurulması ve böylece araştırmanın yürütülmesini büyük oranda kolaylaştırabilmekte. Topluluğun mensupları derken sadece belirli bir etnik grubu değil, aynı zamanda ev sahibi ülkeden yaşıtlarını da kastediyorum. Her iki topluluktan da oluşan araştırmacılar, metodoloji konusunda eğitilmenin yanı sıra asıl bilimsel görevlerle birlikte araştırmaya şekil verilmesinde de katkıda bulunmalı. Yani, genellikle yapıldığı gibi sadece yaşadıkları topluma ve kendilerine ilişkin bilgi vermek yerine, araştırmalarda katılımcı bir rol oynamalılar. Yani, muhbir olmak yerine, araştırmada katılımcı görev almalılar.

Araştırma ekibindeki kişilerin cinsiyeti ve milliyeti önem taşıyor, çünkü gözlemlenen davranışlar, tartışılan konular, bu değişkenlere bağımlı olabilmekte. Olası bütün ilişkilerden yararlanmak, başka türlü saklı kalabilecek birçok farklı boyutu ve eğilimi görmemize yardımcı olabilir. Bu nedenle, sık sık bana iletilen, Türkler üzerine araştırmayı Hollandalıların yapması gerekir, çünkü Türkler kendi toplumlarında maruz kaldıkları sosyal baskı ve korku nedeniyle "gerçek" duygularını "Türk araştırmacılara açmazlar" ya da tam tersi, Türkler üzerine araştırmalar o etnik gruptan sosyal bilimciler tarafından yürütülmeli, çünkü onların "kültürünü, dilini, vs. yabancılardan daha iyi biliyorlar" şeklindeki birbirine zıt bu iki savı da desteklemiyorum. Bunların yerine farklı kültürel ve sosyal grupları kapsayıcı bir yaklaşımın birey ve topluluk üzerinde etkili olan güçler, çelişkiler ve süreçlerin, çok daha toparlayıcı ve gerçeğe uygun bir resmini çıkardığını gördüm. Kız ve erkek araştırma görevlerinin katılımı açısından da aynı durum geçerli. İkinci kuşaktan kızların araştırmada görev alması, Müslüman topluluklarda araştırma yaparken karşılaşılan en büyük engellerden biri olan, örneklemdeki kadınlarla iletişim kurma ve onların katılımı-

nı sağlama sorununu çözmenin en önemli yollarından biri.

Hem etnik azınlıklar hem de onların "yerel Avrupalı" yaşıtlarının kız ve erkeklerden oluşmasını öngören bütünlükçü araştırma ekibi yaklaşımı, ikinci kuşağı, araştırmanın hem öznesi hem de nesnesi olarak ele almamıza yol açıyor. Örnekler çoğaltılabilir ama ikinci kuşak yaşıtları yine ikinci kuşak ve onların yaşıtları tarafından da incelenmeli, gözlemlenmeli, yorumlanmalı. Bu nokta son derece önemli, zira ikinci kuşağın, birçok araştırmada yapıldığı gibi kendi başlarına değil, doğal ortamlarında, yani Avrupalı yaşıtlarının yanında incelenmesi gerek. Etnik azınlığa, çözülmesi gereken bir sorun gibi yaklaşmamalı, karşılaştırılacakları gruplar (ister Avrupalılar olsun, ister Türkiye'dekiler) sadece deneysel kontrol amacıyla örnekleme dahil edilmeli. Yeni bir Avrupa kültürüne katkıları bakımından genç etnik azınlık ve onların yaşıtları üzerinde yoğunlaşmak, araştırmayı ancak zenginleştirebilir. Kanımca Avrupalıya doğru yaklaşım, yeni ufuklar açmakla kalmıyor, aynı zamanda bilimin evrenselleşmesinin gerekliliğine, özellikle de göçle ilgili araştırmalarda etnik ve yerel topluluklardan kadın ve erkek araştırma görevlilerine duyulan mutlak gereksinime de işaret ediyor.

Tek tek deneyimleri aktarmak, zaman kaybetmek istemiyorum. Araştırmanın nasıl yapılması gerektiğine dair daha somut önerilere gelince... Sanırım hepimiz belirli noktalarda yapılması ve yapılmaması gerekenleri kendimizce not edebiliriz. Başlangıç olarak bu makalenin sonuna birkaç öneri ekledim.

Şimdi, karşılaştırılabilir metodolojiler geliştirebilmemiz umuduyla, bazı yöntemleri sizinle paylaşmak ve tartışmaya açmak istiyorum.

Bunlardan biri Hollanda'da bulunduğum sürenin sonuna doğru ikinci kuşağın yardımı ile oluşturduğum bir ölçeğe dayanıyor. Ölçeğe "Kültürel Kimlik ve Yönelim Ölçeği" *(Cultural Identity and Orientation Scale)* adını verdim. İleride yapılacak göç alan toplum üzerine benzer bir çalışmadan sonra ve bu iki ölçekten elde edilen bulguların ışığında, çok kültürlü bir Avrupa temeline dayalı, her iki topluma da yönelik, ortak bir ölçek geliştirilmeli. Pilot çalışma sırasında 10 soru-

dan oluşan bu zorunlu seçim ölçeğine *(forced choice scale)* cevap verenler çok net iki kategoriye ayrılıyor. Bu kategorilerden biri, ikinci kuşak Türkleri tecrit *(isolation)*, diğeri ise entegrasyon eğilimine işaret ediyor. Ayrıca her iki kategori ölçeği, edingenliğe ya da inisiyatif almaya eğilim gösteren sorular içeriyor. Ölçek hem kimlik ya da etnik yönelimin *(ethnic orientation)* kantitatif bir ölçüsü olarak hem de kalitatif bir değerlendirmesi olarak ele alınabilir. Amaca uygun olduğu takdirde, ölçek -belki bazı düzeltmeler yapılarak, sadece bireyler değil, gruplar üzerinde de kullanılabilir. Bu şekilde hem bireylerle grupların tepkilerini karşılaştırmamız hem de çeşitli eğilimlerin grup içinde nasıl geliştiğini gözlemlememiz mümkün olur "Kültürel Kimlik ve Yönelim" ölçeği yazının sonuna eklenmiştir).

Bir başka kalitatif yaklaşım önerim de grup tartışmalarını içeriyor. Tartışmanın amacı, ikinci kuşağın belirli bir sorun karşısında örgütlenirken, hangi topluluk kaynaklarından yararlandığını görmektir. Topluluk kaynaklarını üç gruba ayırdım - etnik topluluğun kaynakları, göçmen alan ülkenin kaynakları ve hem etnik topluluk hem de göçmen alan ülkenin karma kaynakları. Grup içinde tartışılacak konular, makro düzeydeki işsizlik ve ırkçılık sorunlarından, mahalledeki top sahasının kimler tarafından ne zaman nasıl kullanıldığına ya da belirli bir okulda yaşanan zorluklara kadar değişebilir. Hangi topluluğun kaynaklarından hangi sıklıkla yararlanıldığı, bize, kültürel kimliğin nasıl oluştuğu açısından önemli ipuçları verebilir. Böyle bir yaklaşımın, ikinci kuşağın kimlik ve topluluk duygusunu anlamayı sağlamakta yardımcı olmasının yanı sıra Paulo Freire'in Güney Amerika'da topluluk eğitimi programlarındaki çalışmasına (*Cultural Action for Freedom*, Penguin, 1972) benzer bir öğretme-öğrenme deneyimi olacağını umuyorum.

Yukarıda önerilen, özellikle Türk topluluğunu anlamada önem taşıyan kalitatif yaklaşım, aynı zamanda çeşitli sosyal ve kurumsal ağların kavranmasını da içerir. Türk topluluğu, kahvehanelerden çeşitli dinsel, kültürel ve resmi ya da gayrıresmi siyasi derneklere kadar değişen bu tür ağlar açısından çok zengin. Çalışmalarımızda yapılması ge-

reken, ikinci kuşağın günlük yaşamında karşılaştığı gerçek sorunları ele alarak, bunlar ışığında çeşitli kuruluşların oynadığı role bakmaktır. Örneğin okuldan ayrılma ve iş arama süreçlerini inceliyorsak, ikinci kuşağın yönelimi ve beklentisi üzerinde söz konusu kuruluşların oynadığı rolü görmekte yarar var. Böylece belirli bir sorun karşısında nereye başvurulduğu, hangi kuruluşlardan haberdar olunduğu, beklentiler ve sürenin ya da sonucun nasıl değerlendirildiğine bakarak birey, grup ya da ikisi arasındaki etkileşim birlikte gözlenebilir. İçerik analiziyle hem bireyler hem de gruplar karşılaştırılabilir. Analiz edilecek nokta da gene geniş katılımlı grup tartışmalarında ortaya çıkarılabilir.

BAZI ÖNERİLER

Araştırmalardaki kalitatif çalışmalar, kantitatiften önce yapılmalı ve kantitatif çalışma, kalitatif çalışmanın sonuçları ışığında hazırlanmalı.

Mümkünse, hem kalitatif hem de kantitatif çalışmalar, üniversite binası gibi "araştırma merkezleri" yerine, alanda gerçekleştirilmeli. Diğer bir deyişle, araştırma görevlisi, mümkün olduğu kadar önceden belirlediği mekânlarda, üzerinde araştırma yapacağı kişileri bekleyen değil, arayan ya da onlara giden olmalıdır. Bu da çeşitli yöntemlerin okulda, işyerinde, evde, kahvede vs. kullanılabileceği anlamına gelir.

İncelenen birey ya da gruplar (araştırma birimi her ne olursa olsun) ile görüşme ve gözlemler, vs. birden fazla (ev, okul, vb.) mekânda yapılmalı.

İkinci kuşak Türklerin esnek ve uyumlu olduğunu gözlemledim. Etnik ortamları ve göç alan ülkenin ortamı gözönüne alındığında, ilk bakışta çelişkili görünen ama gerçekte belirli durumlarda belirli işlevleri yerine getiren farklı roller üstlenip, farklı tavırlar alabiliyorlar. Sınırlı gözlemler sonucunda varılan genellemeler yanıltıcı olabilir. Bu nedenle benim önerim, aynı bireyin farklı durumlar ve mekânlarda gözlemlenmesidir.

Araştırmacı esnek olmalıdır. Birçok Türk gencinin, özellikle de kırsal kökenli olanların, örneğin kendilerine bir anket sunulduğu zaman muhabbete yetkin olduklarından, tek bir soruya çok uzun cevap

verme olasılığı yüksektir. Cevap yarıda kesilmek yerine, sonuna kadar dinlenmelidir.

Bir tek soruya verilen uzun cevap, çoğu kez cevabı ya da düşünceyi daha iyi ifade etmeye, yeni ifade yolları aramaya yardımcı olabiliyor. Bu durumlarda araştırmacı kendisine söyleneni doğru anladığından emin olmak için cevabı özetleyip ona gelecek tepkiyi beklemelidir. Böylece hem çelişki ve yanlış yorumlamalar gözden kaçmamış hem de daha derinlemesine kavrama ve bilgi edinmeye olanak sağlanmış olur.

Ve son olarak hem kantitatif hem de kalitatif araştırmaların sonuçları ve yorumlar, nihai bir rapor yazılmadan önce araştırmaya katılan örnek grubun bazı üyeleriyle tartışılmalı. Bu da hem yanlış yorumlara karşı bir tedbir daha olur hem de araştırma raporunun sonunda yer alan tartışma bahsini zenginleştirir. Genellikle ihmal edilmesine rağmen bu yaklaşım ahlâki ilkeler açısından da gereklidir.

(Hollanda'daki Türk Topluluğu ile yapılan çalışmalara dayanmaktadır)

İkinci Kuşakta Kültürel Aidiyet Duygusu, Avrupa Bilim Vakfı

Grup Temsilcileri Toplantısı, Inter University Center,
Dubrovnik, 17-24 Ekim 1982

Göçmen İşçi Çocukları, Kültürel Kimlik ve Yönelim Ölçeği

KÜLTÜREL KİMLİK VE YÖNELİM ÖLÇEĞİNE İLİŞKİN NOTLAR

Ölçeklerin geliştirilmesinde bir sonraki aşama, göç alan toplum üyeleri üzerine benzer bir çalışma olmalı. Son olarak da bu iki ölçekten elde edilen bulgular ışığında, çok kültürlü bir Avrupa temeline dayalı, her iki topluma da yönelik ortak bir ölçek geliştirilmeli.

Elinizdeki ölçek Avrupa'daki Türklerden başka azınlıklara uygulandığında Türk, Türkler ya da Türkiye gibi deyimler yerine, Faslılar, Sırplılar vs. gibi söz konusu aidiyet belirtilmeli. Cümlelerin hepsi kendi başlarına bir doğruluk payı taşımakta. Yanıtlar topluca değerlendirilince birbirinden ayrışan farklı tutumlar ortaya çıkmaktadır.

10 cümleden oluşan bu ölçek, cevap verenleri iki ayrı gruba yerleştirmekte: 1- Göç alan toplumla kaynaşma eğilimi olanlar (entegrasyon ve asimilasyon), 2- Bu eğilime, yani kaynaşmaya tam ters konumda olanlar. İkinci eğilim ayrıca kendi içinde de iki alt gruba ayrışmakta: İzolasyon (tecrid) ve cepheleşme alt grupları. Örnek anahtardan anlaşılacağı gibi, cümlelerden 1a, 3a, 5a, 6b ve 8b'yi görüş ve tutumlarını yansıttığını belirten kişi ya da gruplar izole, kendi kapalı ortam-

larında yaşamlarını sürdürmeye en yetkin olanlardır.

Her eğilimin nelere işaret edebileceğinin kısa bir özeti aşağıda verilmiştir. Araştırmacı tabii ki kuramsal yaklaşımı ve tecrübesine göre oluşmuş kıstasları da kendi yorumuna katmalıdır. Sonuçlar sayısal olarak tutumlara ışık tutmak açısından değerlendirileceği gibi, ayrı ayrı cümleler de sonuçlarla birlikte grup tartışmalarında kullanılabilir. Unutmamak gerekir ki araştırmanın amacı durum saptamak, ölçmek ve kişileri kalıplara sokmak değil, çok kültürlü bir topluma doğru giden süreci harekete geçirmek, güçlendirmektir.

İzolasyon (tecrit): Batı toplumuyla yani göç alan toplumla hiçbir iletişim ya da ilişki kurmamak, kendi yerel kültürel değerlerini vurgulamak.

Cepheleşme: Yukarıdaki edilgen, içe dönük tavrın Avrupa'ya ve onun temsil ettikleri değerlere karşı militan bir tutuma dönüşmüş hali.

Kaynaşma (asimilasyon/entegrasyon): Göç alan Batı toplumuyla iletişim ve işbirliğine eğilimli olmak, dünyaya daha çok "Batı gözlükleriyle" bakmak.

Her soruda kendi düşüncenize en yakın olan cümleyi seçiniz.

1 a) Ulusal kimliğimizi korumalı ve yaşam tarzımızın yabancılaşmamasına dikkat etmeliyiz.
b) Birçok ulustan insan, ortak bir kültür oluşturarak birlikte farklı bir şekilde yaşasa, hayat çok daha güzelleşir, zenginleşir.

2 a) Türk ve Avrupalı işçilerin çıkarları birdir. İşverenlere karşı güç birliği etmelidir.
b) Avrupa'daki yabancı işçiler Batı'ya karşı, kendi ülkeleriyle güç birliği etmelidir.

3 a) Memleket, insanın tarih ve kültür mirasının olduğu, atalarının geldiği yerdir.
b) Memleket, insanın yaşadığı, çalıştığı ve karnını doyurduğu yerdir.

4 a) Çağdaş uygarlık seviyesine Batılılaşıp modernleşerek ulaşılır.

b) Türkiye gibi Müslüman ülkeler İslâmi esaslara göre ilerlemelidir.

5 a) Avrupalılar asla Türkleri aralarına almayacaklar. Türkler her zaman ikinci sınıf vatandaş muamelesi görecek.

b) Daha önce göç eden herkes gibi Türkler de zaman içerisinde Avrupalılar ile karışacak ve Avrupa toplumunda yerlerini alacak.

6 a) Avrupa'daki Türkler, Türkiye'deki Türklerden daha iyi yaşam koşullarına ve daha fazla özgürlüğe sahiptir.

b) Ne olursa olsun kişi kendi ülkesinde çok daha onurlu bir yaşam sürer.

7 a) Avrupa'da ırkçılık güçleniyor. Türkler olarak, bir araya gelmeli, birbirimizi desteklemeliyiz.

b) Avrupa'da ırkçılık güçleniyor. Türkler olarak, Avrupalı demokratik güçlerle birlikte çalışmalıyız.

8 a) Avrupalı ve Avrupa'daki Türkiyeli gençler daha güzel bir dünya yaratmak için birlikte çalışmalı.

b) Avrupalı ve Avrupa'daki Türkiyeli gençlerin çok az ortak noktaları var.

9 a) Avrupa'daki Türklerin eşit olmamalarının başlıca nedenlerinden biri o ülkelerin dillerini onlar gibi konuşamamalarıdır.

b) Yabancı bir dili anadilimiz gibi konuşsak bile onlar bizi adam yerine koymamaya çoktan kararlarını vermiş.

10 a) Avrupa zengin, çünkü dünyadaki yoksul ulusları ve halkları sömürdü.

b) Avrupa zengin, çünkü bilimde ve teknolojide ilerleme sağladı.

ANAHTAR

1a izolasyon

1b kaynaşma

2a kaynaşma

2b cepheleşme
3a izolasyon
3b kaynaşma
4a kaynaşma
4b cepheleşme
5a izolasyon
5b kaynaşma
6a kaynaşma
6b izolasyon
7a cepheleşme
7b kaynaşma
8a kaynaşma
8b izolasyon
9a kaynaşma
9b cepheleşme
10a cepheleşme
10b kaynaşma

Azınlıklar ve Psikolojik Şiddet: Yeni Bir Toplum Arayışı

Daha rahat ve sağlıklı bir yaşam sürmek için doğayı düzenleme ve teknoloji kullanmada kaydettiğimiz ilerlemelere rağmen fiziksel şiddet, binlerce yıl önce Mezopotamya'da yaşamış insanlarınki kadar yaşamımızın bir parçası. Kimi uluslar, savaş halinde, çocukları, gençleri, savaş meydanlarında birbirini öldürüyor. Kimi ülkeler, hapse atılan, işkence gören, açlık çeken kendi halkları ile savaş halinde. Dahası, spor, sinema ve diğer eğlence yolları ile ve boş zamanlarında da fiziksel şiddetten zevk alınan toplumlarda yaşıyoruz.

İnsan türüne özgü olan fiziksel şiddetin dehşet verici ayrıntılarına ve dramatik/travmatik doğasına duyduğumuz merak karşısında, psikolojik şiddete çok az ilgi gösterilmesi hiç de şaşırtıcı değil. Fiziksel şiddete, önde gelen bazı sosyo-biyologların öne sürdüğü şekilde, insan türünün doğasındaki bir unsur olarak bakılabilirse de günümüzdeki psikolojik şiddet aynı şekilde ele alınamaz, çünkü bu şiddet büyük bir oranda, yirminci yüzyıl Batı psikolojisi bilgisi ve uygulaması yoluyla toplum tarafından üretilmekte.

Kolayca tanımlanabilen ve açıklanabilen fiziksel şiddetin aksine, psikolojik şiddetin gerçekte ne olduğunu tam olarak tespit etmek

epey zor. Dolayısıyla hem bu şiddeti uygulayan hem de bu şiddete maruz kalanların, gerçekte olanı fark etmemesi mümkün. Fark edilmemesi nedeniyle de psikoloji, kısa tarihi içinde bir baskı aracı, insanoğlunu standartlaştırma ve özgürlüğünü kısıtlamanın bir yolu haline geldi.

Örneğin, ne doğa bilimleri ne de sosyal bilimlerde psikolojide olduğu gibi "askeri psikolojiye" benzer hiçbir disiplin yok. Psikoloji dışında bilim dallarından hiçbirinde kendi rızaları olmaksızın insanların davranışını kontrol etmeyi ve değiştirmeyi amaçlayan ilkeler bulunmuyor.

Psikolojik şiddet, rasyonel benliğimizin bir parçası. Psikolojik şiddet mesleğimizin bir parçası. Uyarıcıdan yoksun bırakmamak ya da laboratuvarlarımızda duyarsızlaşma (sensory deprivation) araştırmalarımızda; karşılaştırmalı kültürel araştırmalarımızda, insan mühendisliğinde, psiko-genetikte, etnik azınlıkları araştırma paradigmalarımızda mesleğimizin birçok uygulamasında var.

Bu olumsuzluklara karşı kimi psikologlar mesleki, evrensel ahlâk ilkelerinin geliştirilmesi gerektiği görüşünde. Ben ve meslektaşlarım Uluslararası Psikologlar Konseyi'nde işte tam da bunu yapmaya çalışıyoruz. Ancak bir yandan mesleğimizde ahlâki sorumluluklarımızı geliştirmeye yönelik girişimlerde bulunurken, hem sözde bilim adına yapılan halihazırdaki uygulamalarımızı şiddetten arındırmalı hem de mesleğimizde yeni paradigmalar ve yaklaşımlar geliştirmeliyiz. Örneğin, duyarsızlaşma araştırmalarını sınırlayarak kimi meslektaşlarımızın, daha gelişkin psikolojik işkence yöntemleri geliştirme çabaları bir ölçüde engellenebilir. Diğer yandan işkence kurbanlarının tedavisi ve rehabilitasyonu için yöntemler geliştirmek de önem taşıyor. Örneğin mesleki ahlâk ilkeleriyle bağdaşmayan yönlerine duyarlı olmanın yanı sıra yeni bir barış psikolojisi disiplini geliştirmek için de çaba gösterebiliriz.

Yeni yaklaşımlar ve paradigmalara, özellikle toplumun "alt tabakası" (*underclass*) -kadınlar, çocuklar, mülteciler, yoksullar ve etnik azınlıklar- üzerine yapılan çalışmalarda da gereksinim var. Bu gruplara geleneksel yaklaşımlar, sağlık, mutluluk ve başarı duygusunu kö-

rüklemek yerine, grupların içinde bulundukları olumsuz konumları perçinliyor. Etnik azınlıklara ve kadınlara zekâ testleri uygulamaları bu yöntemlerin nasıl baskı araçlarına dönüştüğünü gösteren klasik bir örnek.

Bu kısa bildirinin ilerleyen kısmında -her gün baskı, sömürü ve ırkçı şiddete maruz kalan- Batı Avrupa'daki yabancı işçiler üzerine yürütülen çalışmalarda başvurulabilecek yeni yaklaşımlar üzerinde durmak istiyorum.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen ekonomik kalkınma dönemi, Batı ve Kuzey Avrupa'da 1960'lı yıllarda doruk noktasına varırken, Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda vb. ülkelerde işgücü kıtlığı yaşanmaya başlandı. Bu durum -Portekiz, Cezayir, İtalya, Fas, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'den- o sırada geçici olduğuna inanılan işçi göçüne yol açtı. İşçilerin ailelerini de getirmeye cesaretlendirilmeleri ile bu "geçici" göç, kalıcı bir karaktere bürünmeye başladı. Aradan neredeyse 40 yıl geçmesine rağmen hâlâ, Avrupa'da eğitim, hukuk, kültür ya da sağlık hizmetleri gibi çeşitli unsurların bütünleştiği kurumsal bir ırkçılıkla karşı karşıyalar.

Avrupalı psikologların, sosyal görevlilerin ve pedagogların kullandığı günümüz paradigmaları, bilinçli ya da değil, bu kurumsal ırkçılığı pekiştirmekte. Psikolojideki geleneksel paradigmalar, bireyin topluma uyumu üzerine kurulu. Bu paradigmalar etnik azınlıklar için kullanıldığı takdirde, onların uyumsuz olduğu, bu nedenle kendilerini değiştirerek yeni ülkeye uyum sağlamaları ve çoğunluk gibi olmaları gerektiği sonucu çıkıyor. Etnik azınlıkların normal olması demek, Batı Avrupalılar gibi olmaları anlamına geliyor. Bu normallik kavramının evrensel değil, kültürel olduğu asla sorgulanmaz. Sorgulanmaz çünkü bu testlerin, ABD normlarına dayalı olmasına rağmen, objektif olduklarına inanılmakta.

Avrupa'daki yerleşik kurumların temel endişesi, etnik azınlıkları mümkün olduğu kadar asimile etmektir. Bunun gerisinde iki neden yatmaktadır. İlki, Avrupa'nın karşı karşıya kaldığı nüfus kıtlığı sorunudur. İkincisi ise Avrupa'da mutlu ve uyumlu olmanın Avrupalılaş-

maktan geçtiğini iddia eden insani kaygılara dayanmaktadır. Bir de azınlıkların değişmeye, göç alan ülkenin de göçmenleri kabul etmeye direnmesi karşısında, etnik azınlıkların kendi kültürel kimliklerini korumaya teşvik eden program ve kurumları destekleyenler vardır. Ne var ki bu yaklaşım, azınlıkların ekonomik yapının bodrum katlarındaki ikinci sınıf vatandaş rolünü kamçılamakta.

Yukarıda değinilen modellere eşlik eden psikolojik şiddet, azınlıkların çektiği psikolojik ıstırapta görülebilir. Asimilasyon modelinde azınlıklar, binlerce yılın birikimi olan kültürel, tarihsel ve bazen de dinsel kimliklerinden vazgeçip, standardize olmuş Avrupalı imajıyla kendilerini özdeşleştirmeye zorlanır. Ancak bu taktirde kendi "gettolaşmış" mahallerinden, tecrit olurlar. Bu nedenle azınlığa mensup gençlerin yaşadığı psikolojik ıstırap, göç alan ülkedeki ekonomik ve sosyal açıdan aşağı konumda bulunmalarının suçunu, kendi kültür ve geçmişlerinde aramalarına neden olur.

Bu model özellikle ABD'de siyah ve kadınlar örneğinde olduğu gibi, kimi akımların benimsediği pozitif ayrımcılığa (örneğin işyerlerinde, okullarda asgari bir sayıda azınlık olması mecburiyeti) yol açmakla birlikte çok kültürlü toplum arayışlarına engel olabilir. Etnik kimliği korumak için başvurulan baskıcı yöntemlere yeni kuşakların eğitiminde sık rastlanır. Tarihsel olaylar ve dinsel farklılıklardan kaynaklanan nefret, yine bu yolla genç kuşaklara aşılanmakta, onları öç almak ve artık nesnel gerçeklere izdüşümü olmayan mücadeleleri sürdürmeye itmektedir.

Göç olgusu karşısında yeni bir toplum modeli, öncelikle pozitif bilinci destekler. Farklı kültürlerin halen varolan etkileşimi gözönüne alındığında, ayrı ve eşitlikten yoksun gelişmeye yol açan günümüzde "apartheid" benzeri uygulamalar yerine, bu etkileşimin yapısallaşmasını destekler.

Örneğin Batı Avrupa'da, aşağıdaki öneriler çok kültürlü bir toplum yolunda ilk adımlar olabilir:

- İlk ve orta öğretimde kullanılan tarih kitaplarının, sadece Avrupa tarihini değil, Avrupa'da yaşayan yeni insanların kolektif tarihi-

ni yansıtacak şekilde baştan yazılması. Benzer çabanın şovenizm ve kültürel emperyalizmi öven unsurların ders kitaplarından çıkarılması için de gösterilmesidir.

- İçeriği, sadece göç öncesi Avrupa'nın değil, bütün toplumun ortak çıkarlarını, endişelerini ve duyarlıklarını yansıtacak şekilde, gazete, radyo ve televizyon haberlerinin sunuluş şeklinin değiştirilmesi. Örneğin, belirli bir ülkedeki etnik azınlıkların kompozisyonuna göre, dış haberlere daha fazla yer ayrılabilir. Sırf hava raporlarında hangi dünya şehirlerine yer verildiği bile verildiği bu açıdan önemli.

- Boş zaman uğraşlarının ve eğlencelerin etnik azınlıkların, kendine özgü yanlarını gözönüne alacak ve değerlendirecek biçimde yeniden şekillendirilmesi. Örneğin, etnik azınlığın kendi dans ve müziği, sadece antropolojik merakın ötesine taşınarak, toplumun her kesimi tarafından tadına varılacak bir sanat türü haline getirilebilir.

Bilim adamları, siyasetçiler, yazarlar olarak yeni kuşakların dilek ve düşüncelerine yabancı olduğumuza inanıyorum. Savaş ve şiddete karşı takınılacak en yapıcı tavır, geçmiş yüzyıllardan kalma ulus-devlet modelinin kültürel egemenlik ve üstünlük kavramlarının doğurduğu psikolojik şiddet ve baskıdan kurtulmanın yolu, dünyayı bir tek siyah ya da beyaz gören gözlüklerimizden kurtulmak olacak.

Yeni gerçeklikler ve süreçler, demode ideolojiler ve kavramlar ile açıklanmaya çalışılıyor. Her zamanki gibi gerçek teorinin çok önünde gidiyor. Geçmişin kalıplarını yeni kuşaklara empoze etmek yerine, oluşmakta olan yeni kültür ve süreçlere açık olmanın yollarını aramalıyız.

Bildirinin Sunulduğu Yer: American Psychological Association,
Toronto, Kanada, 24-28 Ağustos 1984

Problem Değil, İnsan:
Sosyal Bilim Araştırmalarında İletişim

ÖZET VE ÖNERİLER

Bu makalede, sosyal bilimler araştırmalarında -özellikle de etnik topluluklar üzerine araştırmalarda- iletişimin (ve onun eksikliğinin) teori ve metodoloji üzerindeki etkisi ele alınıyor. Sosyal bilimcilerin, araştırılan topluluğa "insanlar" değil de "problem kaynağı" olarak bakmaya eğilimli olmalarının aşağıdaki sonuçları doğurduğu öne sürülmektedir:

- Bilim ve toplum arasındaki iletişimin kopması.
- Sosyal bilimcinin kendi önemi konusunda abartılı bir duyguya kapılması.
- Araştırılan etnik topluluğun küçük düşürülmesi.
- Sosyal bilimcinin, topluluk yerine yerleşik kurumların çıkarlarına hizmet etme rolünün pekiştirilmesi

ve

- Araştırma sonuçlarının etnik topluluğa zarar verecek şekilde hem yanlış yorumlanması hem de yanlış aktarılması.

Bu sonuçları ortadan kaldırmak için yazar tarafından ortaya konan öneriler şunlardır:

- Araştırma sonuçlarını paylaşırken, bilim dili ile günlük dil arasındaki farklılıklar en aza indirmeye çaba gösterilmeli, ancak bunu yaparken, sonuçları fazla basitleştirmek tehlikesine karşı dikkatli olunmalıdır.

- Aristokrat bilim adamlarının, kamuoyu ve basından uzak durarak, ayrıcalıklı meslektaşları ile fildişi kulelerinde oturarak devletin sınıfsal çıkarlarına hizmet ettiği günler geride kaldı. Açık topluma doğru yol alan kitle eğitimi ve demokrasi çağında sosyal bilimcilere şu sorumluluklar düşmektedir:

a) Araştırmanın türü, sadece daha önceki çalışmalar ve çıkan yayınlar ışığında değil, araştırılacak topluluk mensupları ile tartışarak ve onların ihtiyaçları temel alarak belirlenmelidir.

b) Araştırmacının, çalışma sonuçlarını, bilim dünyası ile paylaşmasının yanı sıra;

- Anketleri dolduran, deneylere ve toplu tartışmalara katılan kişilerle, kısaca araştırmaya katılanlarla paylaşılması.

- Araştırmacının, halka açık toplantılarda, bulguların taşıdığı anlamı, araştırılan etnik topluluğa mensup kişilerle tartışması ahlâki açıdan gereklidir (Burada amaç, sadece sosyal bilimcinin araştırması için, özel dünyalarını ona açan deneklere karşı sorumlu olmasını sağlamak değil, aynı zamanda sosyal bilimcilerin dünyası ile toplum arasındaki "entelektüel mesafeyi" azaltmaktır).

Araştırmacı, çalışmalarının, ilgili etnik azınlıklara zarar getirmemesi için son derece duyarlı olmalıdır. Günümüzde çoğu araştırmacı ilgili topluluğun esenliğinden çok, doktora tezini tamamlamak, araştırma fonunu veren kuruluşa ters düşmemek, ilgi çekici bir kitap yazmak gibi, önce kendi çıkarlarını kollamaktadır. Oysa araştırma modeli ve sonuçları, zaten zor koşullarda yaşayan etnik azınlıklara yönelik programların sona erdirilmesi, fonların kısılması, haklarının kısıtlanması gibi olumsuz girişimlere de neden olabilir.

- Mümkün olduğu durumlarda, etnik topluluğun da eğitilerek araştırma sürecine (anketlerin yapılması, gözleme dayalı anketlerin [observational surveys] doldurulması, istatistiksel bilgiler ve araştırma

ile ilgili literatürün toplanması, vs.) aktif katılımı sağlanmalıdır.

- Araştırma sonuçlarını bilme hakkının yanı sıra, gerek kamuoyunun gerekse söz konusu etnik topluluğun, araştırmaya verilen maddi yardımın kaynağı ve miktarını da bilme hakkı vardır.

- Araştırma sonuçlarının bir bölümü değil, tamamı herkesin anlayabileceği bir dille kamuoyuna açık olmalıdır.

Bildirinin Sunulduğu Yer: Ülke Temsilcileri Toplantısı,
Avrupa Bilim Vakfı, Üniversitelerarası Merkez,
Dubrovnik, Yugoslavya, Ocak 1983

Psikoterapi ve Azınlıklar

Sevgili meslektaşlarım ve arkadaşlarım,

Onuncu yılına giren Averroes Stichting'in kuruluş yıldönümü kutlamalarına katılamadığım ve size şahsen hitap edemediğim için üzgünüm.

Gerek bu panele konuk olmam için nazik daveti, gerekse üniversitemdeki izin (sabbatical) yılımda bana Averroes Stichting'in kadrosunda psikolog olarak çalışma fırsatını sunduğu için Dr. Andreas Eppink'e müteşekkirim.

Bir süre çalışanı, bugün ise konuğu olduğum Averroes'daki, azınlıklar üzerine karşılaştırmalı çalışmalara temel alınan ilkeleri, bu iki rolü birleştirerek değerlendirebilmeyi umuyorum.

Averroes Stichting on yıllık geçmişi boyunca, Hollanda'daki Faslı ve Türk azınlık gruplarına yaklaşımında, çocukların ve ebeveynlerin kökenlerini tanımanın önemini vurgulamasıyla tanındı. Averroes bu nedenle övüldü ve bu nedenle eleştirildi. Bu kurumun temel yönetimi hakkındaki görüşlerime geçmeden önce, Hollanda ve Avrupa'daki etnik azınlıkların yaşadığı psikolojik sorunlara yaklaşımda benimsenen diğer iki temel yaklaşımı ele almak istiyorum. Her ne kadar bu iki yaklaşım gerçek hayatta içiçe geçiyorsa da, tartışma amacıyla ikisi-

ni de ayrı olgular olarak ele alacağım.

Klasik yaklaşımda, Hollanda'daki Türk ya da herhangi bir etnik grubun psikolojik sorunlarına, bir Hollandalının sorununa bakıldığı gibi bakılıyor. İster Hollandalı, Türk, Alman ya da Faslı olsun, bireyin davranışları evrensel olduğu varsayılan bir dizi davranış kalıbına göre ele alınıyor. Ve gene evrensel olarak nitelenen ölçütler doğrultusunda, ruh sağlığı uzmanları söz konusu birey hakkında bir karara varıyor. Bu açıdan uzmanın kendini bağlı hissettiği yaklaşım (örneğin ister davranışçı ekol olsun, ister Freudyen) fark etmiyor. Zira her iki yaklaşımı benimseyen uzmanlar, referans noktası olarak aşağı yukarı evrensel normlara dayanan, güvenilir ve geçerli olduğunu düşündükleri bir sistemi alıyor. Farklı etnik gruplardan gelen, farklı dilleri konuşan insanları ancak çevirmen aracılığıyla değerlendirebilmek sadece pratikte bir sorun yaratıyor. Aynı kelimenin iki ayrı dilde, iki farklı davranış kalıbını sembolize etmesi ya da iki farklı anlam taşıyabilmesi, kişiyi anlamaya engel görülmüyor. Ve sonuç olarak hasta ya da problemli olduğu varsayılan kişinin kendisi hakkında anlattıkları terapist tarafından bambaşka bir şekilde anlaşılabiliyor. Tercümanın gerekmediği, Hollandaca'yı az buçuk konuşabilen bir kişi ile terapisti arasında da birbirini anlayamama sorunu süregeliyor. Hatta belki artarak. Aynı dili konuşanların gayrı ihtiyari birbirlerini daha iyi anlayabileceği yanılgısına kapılması, yanlış anlaşılma olasılığını yükseltiyor. Tıpkı, aynı dili konuştuklarını sanan bir İngiliz ve Amerikalının birbirlerini, özellikle dilin nüansları açısından anlayamamaları gibi. Her halükârda terapist ve "hasta"sının aynı ana dile sahip olmaması sonucunda çoğu zaman terapistin, hasta'nın sorunlarını dile getirmekte (verbalization) güçlük çektiği ve dolayısıyla başarılı bir terapi için gerekli olan "içgörü"den (insight) hastanın yoksun olduğu yargısına varmasına neden oluyor. Bu da teşhisi etkiliyor. İçgörü'den yoksun olduğu varsayılanlar, genellikle tedavi edilmeleri güç olan rahatsızlıkların kategorilerine yerleştiriliyor. Kimi hastanelerde psikiyatri koğuşlarına sevk ediliyor, kimi haftada bir psikoterapi yerine ağır psikotropik ilaçlarla "durgunlaştırılıyor".

Batı Avrupa'daki ruh sağlığı uzmanlarının etnik azınlıklara bu yaklaşımı, ABD'de zengin ve yoksul hastalar arasındaki teşhis ve teda-

vi farkını inceleyen Hollingshed ve Redlich'in gözlemlerini destekliyor. Hollingshed ve Redlich, ABD'de de terapist ve yoksul hastanın ortak bir dili olmamasından doğan iletişimsizlik sonucu yoksulları içgörüsüz olarak algılama ve onlara şizofren teşhisi koyma olasılığının arttığını göstermiştir. Oysa bugün iletişim teorisyenlerinin ortaya koyduğuna göre, mesajın anlaşılması sadece içeriğin değil, aynı zamanda konuşmacılar arasındaki algılama farklılıklarının da bir fonksiyonu.

Klasik yaklaşımı kullananlar, geçerliği ve güvenirliği şüphe götürür ve sadece Hollandalılara göre standardize edilmiş çeşitli zekâ ve kişilik testlerini kullanmaktan da çekinmiyor. Etnik azınlık grubundan çocukların sık sık aptal (dull) ya da geri zekâlı olarak tanımlanması egemen düzende "beklentiyi gerçekleştirme" (self fulfilling prophecy) olgusunun bir örneği. Oysa kendilerine aptal ya da geri denen bu çocukların, evsahibi ülkenin dilini bildikleri için anne-babalarının sigorta, iş, ikâmet, polis vs. ile ilgili işlerini yürüttükleri, devasa hatta bazen Kafka-vari bürokrasiyle başa çıktıkları gerçeği gözardı ediliyor.

Özetle söylemek gerekirse, klasik yaklaşımın savunucuları, evrensel kabul görmüş kriterler önünde herkesi eşit tutarken, uygulamada etnik azınlıklara karşı ayrımcılık yapmış oluyor. Bunun nedeni, herhangi şekilde bilinçli bir kötü niyet değil, yaklaşımın temelinde bu yönelimin olması. Klasik yaklaşımın en yaygın kullanılan yaklaşım olduğunu burada belirtmekte büyük yarar var.

Ruh sağlığına klasik yaklaşımın tam tersi bir başka yaklaşım ise folklor, din ve mitolojiye dayanan etnik azınlığın geleneklerini temel alır. Muska takmak, zemzem suyu içmek, saygın din adamları ile konuşmak, dua etmek, oruç tutmak ve mitlere dayalı stereotip hareketlerde bulunmak, geleneksel davranışlara örnek gösterilebilir. Gelenekçi yaklaşımın, ev sahibi Avrupa ülkesinde de korunmasının arkasında yatan neden sadece benzer geleneklerin anavatanın kırsal bölgelerindeki işlevini sürdürmesi değil, aynı zamanda göç alan ülkede yabancı kültürel kimliğin korunması boyutunu da içeriyor.

Etnik kültürel kimliğin korunması, göç sonucu parçalanmış ailelerin psikolojik sağlığı açısından özel bir önem taşıyor. Bu kişiler

kendilerine olan saygılarını korumak için kişilerarası ilişkilerden çok, kültürel aitliklerinden güç alıyor.

Ancak etnik kültürel kimliği korumakla, evsahibi ülkeye uyum sağlamak arasında çok hassas bir denge var. Bu denge bir dereceye kadar, ev sahibi Avrupa ülkesinin o güne dek kendine yabancı olan bir kültürü kabul etmesi ya da tolerans göstermesi ve aynı zamanda etnik grubun da yeni davranış kalıplarını benimsemeye, eskilerini değiştirmeye karşı esnekliğine, açıklığına bağlı.

Gelenek en çok, klasik asimilatif yaklaşımlar karşısında dirençli oluyor. Toplum yapısında egemen olan kapitalist ilişkilere rağmen özellikle aile yapısında ve evde feodal ilişki biçimi korunuyor ya da baskıyla sürdürülüyor. Bu çelişkiden doğan psiko-patolojiyi en fazla "ikinci kuşak" yaşıyor. Ancak, bireyin psikolojik sağlığı açısından ödenen bedele rağmen, etnik topluluğun devamı için gelenekçi yaklaşımdan vazgeçilmiyor.

Bu noktada, etnik topluluğun psikolojik sağlığına yönelik klasik ve gelenekçi yaklaşımların birbirini nasıl dengelediğini, dahası birbiri aleyhinde çalıştığını göstermek için somut bir örnek sunmak istiyorum. Hollanda'da bulunduğum sırada, paranoyak hayaller gördükten sonra intihara kalkışan ve psikiyatri kimliğine yatırılan bir Türk genci hakkında düşüncemi almak istediler. İntihar girişimi, bir Türk'ün Papa'ya suikast girişiminde bulunduğu zaman ile çakışıyordu. Hollandalı bir psikiyatrist, olayı otorite figürü, baba sembolü olan Papa'nın vurulmasının genci etkilediği, Türk suikastçının girişimi yüzünden kendisinin de suçluluk duyduğu ve bu nedenle kendini cezalandırmak istediği şeklinde yorumladı. Psikiyatrist, birçok Türk ailesinin, suikast girişiminden sonra ırkçı misillemeler olabileceği korkusuyla çocuklarını okula göndermediklerinden habersizdi. Dahası, pseudo-Freudyen yorumunu, Yahudi-Hıristiyan kültürün suç ve cezaya bakışına dayandırmıştı. Bu, klasik yaklaşımın uygun olmadığını benim için açıkça gösteren bir olay.

Aynı çocuk hastanedeyken, Hollandalı genç psikiyatristin haberi olmaksızın, gelenekçi yaklaşıma da maruz kalmıştı. Çocuğun babası bana, bu yabancı doktorların, ailesinin iyiliğini istemediğini, kendi-

sinin aile içindeki otoritesini eleştirerek ve oğlunun da ezildiğine işaret ederek, baba ile oğulu birbirine düşürmeye çalıştıklarını söyledi. Baba, hastaneye akraba kisvesi altında bir hoca getirmiş, hoca da intihar girişimine yol açtığını düşündükleri şeytanı ve büyüyü kovmak için gence zemzem suyu ve muska vermişti. Bu da uygun bir yaklaşım değildi, zira "ikinci kuşak" bu genç hocalara inanmıyordu. Onun asıl isteği sorunlarını konuşmaktı.

Bu gencin örneği hem klasik Freudyen hem de gelenekçi yaklaşımların iflası, hatta maalesef gülünç derecedeki bir saçmalık olarak aynı zamanda hem çağdaş davranış bilimlerinden hem de geleneksel kültürden yararlanabilecek bütünlükçü bir yaklaşıma duyulan ihtiyaca işaret etmekte. Böyle bir yaklaşımı oluştururken, hem ev sahibi hem de göç yollayan ülkeden psikologlar ile diğer sosyal bilimcilerin, etnik azınlıkların davranışlarını etkileyebilecek belirli psikolojik, sosyal ve ekolojik değişkenleri gözönüne alması gerekmektedir. Göç deneyiminin biricikliği karşısında, yeni fenomenleri, geleneksel değerler ve Batı toplumunun yaklaşımlarıyla açıklamaya çalışmak yerine, araştırmaya dayalı yeni paradigmalara başvurmak gerektiği ortada. Batılı olmayan yaklaşımları gerici, Batılı yaklaşımları ilerici olarak tanımlama tuzağına düşmemeye dikkat edilmelidir.

Hollanda ve göçmen yollayan ülkelerden psikologların oluşturduğu ekiplerle araştırmalarını yürüten Averroes Stichting, Hollanda'daki Türk ve Faslı etnik azınlıkların çeşitli psiko-sosyal sorunlarına yaratıcı yaklaşımlar geliştirerek yepyeni bir ufuk açıyor. Hem geleneksli hem de klasiği gözönüne alarak bir sentez yaratmak elbette kolay değil. "Hollanda yöntemi", "Fas yöntemi" ya da "Türk yöntemi" kullanılmadığı için Averroes'daki uzmanlar işlerinde her gün "kolay olmayanla" uğraşarak yeni yaklaşımlar peşindeler.

Averroes Stichting kadrosundaki meslektaşlarım ve arkadaşlarıma gelecekteki çalışmalarında başarılar diliyor ve onuncu yıldönümleri nedeniyle onları kutluyorum.

Averroes Stichting'in Onuncu Kuruluş Yıldönümü Üzerine Sunulan Bildiri
Amsterdam, Hollanda, Eylül, 1983

Psikolojik Testler ve Üçüncü Dünya: Test Moratoryumundan Yeni Bir Dünya Kültürüne

Zekâ testlerinin Batı'da, özellikle de etnik gruplar üzerinde, uygulanmasına getirilen kısıtlamalara rağmen, bu testlerin 3. Dünya'da kullanımı denetimsiz devam ediyor. Bu ülkelerde geniş çaplı test moratoryumu uygulanması için hem bilimsel hem de etik nedenler var. Psikolojik testlerin kontrolsüz kullanımı 3. Dünya'nın Batı'ya kültürel bağımlılığını pekiştirmek ile kalmıyor, aynı zamanda kültürel çeşitliliği teşvik etmek yerine, insan türünün standartlaşmasına neden oluyor.

ZEKÂ TESTLERİ VE ETNİK AZINLIKLAR

Psikolojik testler ilk defa Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Bu testlerin uygulanmasına, yine ilk defa bu ülkede, giderek daha fazla sınırlama getiriliyor. Başta zekâ testleri olmak üzere psikolojik testlere yönelik en yaygın eleştiri, söz konusu testlerin siyahlar, Porto Rikolular, Meksika asıllı Amerikalılar ya da Amerika yerlileri üzerinde uygulanmasından kaynaklanıyordu. Bu eleştiriler öyle bir düzeye ulaştı ki bazı bilim adamları testlere moratoryum getirilmesi çağrısı yapacak noktaya geldi (Davis, 1971; Williams, 1970). Ni-

tekim psikolojik test uygulamasının mahkemeye taşınması sonucunda zekâ testlerinin, Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı bölgelerinde uygulanmasına büyük sınırlama getirildi. Sattler (1974) ve Kamin (1976) kitaplarında, testin temelinde yatan sosyal-Darwinci ideolojiyi ortaya koymakla kalmayıp, geçerlik, güvenirlik ve madde çözümlemesi gibi bazı istatistiksel kavramlar açısından teknik yetersizliğini gösteren çok sayıda alıntı ve makale sunuyor. Psikolojik testlerin 3. Dünya'da kullanımına yönelik de benzer argümanlar ileri sürülebilir.

Bu makalenin amacı, psikolojik test uygulamasını ele alarak bu testlerin dünya çapında, özellikle de 3. Dünya'da kullanmayı sürdüren, bunların kullanımını daha da yaygınlaştırmaya çalışan yapısal oluşumları ve çıkar çevrelerini göstermek.

Psikolojik testlerin, Birleşik Devletler'deki tarihine genel bir bakış, zekâ testleri ile egemen siyasi ideoloji ve toplum içindeki güç dengesi arasında belirgin bir ilişkiyi gözönüne serer. Örneğin, Goddard 1913 yılında ABD'nin talebi üzerine hazırladığı raporda, Birleşik Devletler'e gelen göçmenler üzerinde yaptığı zekâ testleri sonucunda Yahudilerin yüzde 83'ünün, Macarların yüzde 80'inin, İtalyanların yüzde 79'unun ve Rusların yüzde 82'sinin geri zekâlı olduğunu ileri sürüyordu. Bu tür "bilimsel" iddialara dayanarak Birleşik Devletler'den sınırdışı edilen yabancıların sayısında büyük bir artış yaşandı. Yine aynı zekâ testi sonuçlarına dayanarak 1924 yılında göçmen kotaları uygulamaya konuldu. Goddard, test sonuçlarının uygulanışına ilişkin olarak şunları söylüyordu:

> "Sizin zekâ yaşınız 20, bir işçinin zekâ yaşı 10 olabilir. Sizin sahip olduğunuz gibi bir yuvayı o işçi için de talep etmek saçmalık olur" (Kamin, 1977).

Testlerin toplumsal sonuçları açısından büyük sorumluluk taşıyan bir kişinin, bu sözleri testlerin kullanımı ve sınıfsal baskı arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koyuyor. Benzer şekilde Birleşik Devletler'de "Stanford-Binet"i geliştiren Terman'ın aşağıda alıntı yapılan sözleri psikolojik testler ve ırkçılık arasındaki ilişkiyi gözler önüne seriyor:

> "Aptallıkları ırksal olmalı... Bunlara Amerika yerlileri, Meksikalılar ve zenciler arasında olağanüstü sıklıkta rastlanması, ırklar arasında görülen zekâ düzeyindeki farklılıkların yeni baştan ele alınarak incelenmesi gerektiğine şiddetle işaret ediyor... Bu toplulukların çocukları diğerlerinden ayrı, özel sınıflara konulmalı" (Kamin, 1977, s.374).

Yarım yüzyıllık bir dönem içerisinde giderek demokratikleşen kurumlar ile çeşitli kişilerin yürüttüğü araştırmalarda elde edilen sonuçlar sayesinde, bu tür önyargılar daha fazla sorgulanmaya başladı. Yine de, sözde bilimsel kurumlar ve onların temsilcileri, bilime ihanet ederek sömürüye dayalı ideolojilerine sarılmayı sürdürüyor. Goddard ve Terman'dan yarım yüzyıl sonra, psikolojiye katkıları nedeniyle İngiltere kraliçesi tarafından şövalyelik ünvanı verilen Sir Cyril Burt'ün, işçi sınıfı ve etnik azınlıklar aleyhine işleyen, sosyal mobilite ile zekâ arasında kurduğu ilişkinin düzmece olduğu ortaya çıktı. Burt, araştırmalarında işçi sınıfının zekâsının düşük olmasından ötürü zengin olamadığını "kanıtlamıştı".

> "1971'de ölen Burt, iki kuşak öğrenci ve eğitimciler üzerinde büyük iz bıraktı. Hükümete danışmanlık eden çeşitli komitelerde görev yaptı. Eğitimciler ve bilim adamları şimdi, kendilerine, Burt'ün sahtekârlığının nasıl olup da ortaya çıkmadığını, o dönemde olan bitenden şüphe duyan meslektaşlarından hiçbirinin neden bu düzmeceyi ortaya koymadığını soruyor (*The London Times*, Kasım, 1978).

Anahtar konumdakilerin suskunluğu ve işbirlikçiliğine rağmen, Batı'da, özellikle de ABD'de testlerin kullanımının büyük oranda sınırlandığı, çok sayıda psikoloğun, testlerin suistimal edildiği konusunda endişesinin arttığı bir noktaya geldik. Bu noktaya, psikologlar tarafından ortaya atılan bilimsel argümanlar ile değil, baskı gören azınlıkların duyarlıklarına cevap veren toplumdaki siyasi mücadelelerin sonucu gelinmesi çarpıcı. Dolayısıyla, 1960'larda ABD'deki sivil haklar mücadelesi ve siyahların artan siyasi gücü, Meksikalı-Amerikalıların,

Porto Rikoluların ve Amerikan yerlilerinin siyasi bilinçlenmesi ile zekâ testlerinin kullanımının kısıtlanması arasında doğrudan ilişki var. Dahası, üniversite ve araştırma enstitülerindeki sosyal kompozisyonun değişerek, kurumsal düzeyde, beyaz Anglo-Sakson Protestanlar karşısında azınlıkların daha adilce temsil edilmesi, bilimadamlarının etik sorumluluklarını ve toplumda bilimin rolünü, yeniden gözden geçirilmesine yol açtı. Bütün bu gelişmeler, testlerin, başta ABD olmak üzere Kuzey Amerika'da geliştirilen psikolojik testlere bağımlı olan diğer bütün Batılı ülkelerde kullanımı, yorumlanması ve dağıtımına yansıdı.

ÜÇÜNCÜ DÜNYA'DAKİ DURUM

"Bilimsel" psikolojik testler ile yeni tanışmaya başlayan 3. Dünya ülkelerinde durum epey farklı. Batı'da olanların tersine, hem Batı'dan hem de 3. Dünya'dan bilim adamları standardizasyondan yoksun, geçerlik ve güvenirliği olmayan testleri kullanmanın tehlikelerini daha başından itibaren dile getirdi (Drenth, 1971, 1975, 1978: Vassaf, 1982). Başkaları Batı kaynaklı zekâ testlerinin mantıklı düşünme yetisine -orta sınıfa özgü analitik düşünme yetisi- dayandığını, oysa Batılı olmayan birçok kişinin farklı bilişsel yöntemleri, ilişkilendirmeye dayalı düşünme şeklini kullandığını dile getirdi (Cohen, 1969; Ramirez ve Gonzalez, 1971).

Drenth (*Kişisel Görüşme*, 1979), testlerin 3. Dünya'da kullanılmasından duyduğu endişeyi şu nedenlere bağlıyordu:

> 1) Batı toplumlarında kullanılan testlerin hem biçim hem de uygulama şekli açısından yetersiz oluşu.
>
> 2) Batılı toplumlara dayanan normların yetersizliği.
>
> 3) Batı'daki çalışmaların güvenirlik ve geçerliğinin değer ve düzey açısından yetersiz olması.
>
> (Son olarak da tekrar tekrar vurgulanması gereken bir nokta)
>
> 4) Eleştirel bir toplum ve daha az otoriteryen psikologlara duyulan ihtiyaç.

Son nokta ile ilgili olarak Drenth şunları söylüyor:

> "Gelişmekte olan ülkelerde (bilimsel) psikolojinin otoritesi çok kolay kabul görüyor ve psikologların kendisi tarafından pekiştiriliyor. Oysa elde edilen sonuçlar çoğu zaman hatalı, yetersiz araçlara ve test edilmemiş prosedürlere dayandırılıyor" (*Kişisel Görüşme*, 1979).

Batı'da zekâ testinin ilk kez kullanımı üzerinden geçen 80 yıllık süre zarfında psikoloji bilimi ilerledi, psikologlar testlerin içeriği, kullanımı ve toplumsal işlevi konularına çok daha eleştirel yaklaşmaya başladı. Yakın geçmişte Harvard Üniversitesi'nde düzenlenen bir seminerde, günümüzde kullanılan zekâ testlerinin bugün bildiğimiz zekâ göstergelerinden çok azını ölçebildiği konusunda görüş birliğine varıldı (*New York Times*, 27 Ağustos 1984). Batı'daki deneyimlerin sonucunda ortaya çıkan benzer eleştiriler, edinilen tecrübe ve artan hassasiyet, 3. Dünya'daki gelişmeler açısından özel önem taşıyor. Birçok ülkede yapılan araştırma, Batılı olmayan çocuklar üzerinde, Amerika kökenli zekâ testlerinin uygulanması sonucu çok sayıda çocuğun yersiz biçimde zekâ özürlü olarak tanımlandığını gösteriyor (Çağlar, 1977; Mercer, 1971; Berdie, 1965). Bu durum 3. Dünya "zekâ katliamı" olarak nitelendiriliyor (Vassaf, 1982).

Testlerin 3. Dünya'da geliştirildiği ve standartlaştırıldığı, tanımlanan bütün kriterlere uygun olduğu varsayılsa bile, Batılı olmayan çocuklar üzerinde test uygulanması konusunda aşağıda belirtilen noktalar dikkate alınmalı:

- Batı kültürü, başarı ve sorun çözmeyi vurgulamakta. Psikolojik testler, işbirliği ve uyumu öne çıkaran, Batılı olmayan kültürlerde genelde gözlemlenmeyen benzer karakterlerin gösterilmesini kolaylaştırıyor. Bu nedenle, test sırasında Batılı ve Batılı olmayan çocukları motive eden etkenler birbirine taban tabana zıt olabilir.
- Test uygulaması, teknoloji merkezli Batı kültürünün ayrılmaz bir parçasıyken zamana karşı yarışarak performans sergilemek, 3. Dünya çocuklarının pek çoğuna yabancı. Soru soran ve soruya cevap verenin yer aldığı test süreci, sorgulama özel-

liği taşıdığından, cevap verenin defansif tavır almasına neden olabilir (Iabov, 1970). Dolayısıyla, test sürecinin, kendi başına ve kendi içinde baskıcı bir durum olduğu söylenebilir. Test uygulamasında olumsuz sonuç doğuran bir başka sorun da, soru soranın yani psikoloğun, genelde Batılı gibi olmaya özenen seçkinlerden olması. Bu durum empatiyi imkânsız kılmakla kalmayıp büyük olasılıkla olumsuz sterotiplemelere yol açabilir.

- 3. Dünya çocukları genelde test sorularına ve konularına yabancı. Oysa, "bir testin geçerli olması için, norm alınan çocuklar kadar, teste tabi tutulan her çocuğun da konulara aynı derecede aşina olması gerekir" (Sanchez, 1934).
- Batı'da daha eşitlikçi, tek tipleşmiş, kitle kültürü toplumlarının aksine, 3. Dünya ülkelerinde sınıfsal, etnik, kültürel çeşitlilik ve kent-taşra, kadın-erkek arası farklılıkların yaygın olması, standart olarak alınacak grubu tespit etmeyi ve standart testi oluşturmayı son derece zor, hattâ imkânsız kılabilir.

PSİKOLOJİK TESTLERİN KULLANIMININ DENETLENMESİ İÇİN ÖNLEMLER

Batı'da etnik azınlıklar üzerinde bu testlerin uygulanmasına moratoryum konulması yönündeki çağrılar yukarıda ele alınan nedenlere dayanıyordu. Burada da dile getirilen aynı talep 3. Dünya için de geçerli.

3. Dünya'da testlerin istismar edilmesini önlemek için aşağıda sıralanan minimum düzeydeki tavsiyeler 1979'un Çocuk Yılı olarak ilan edilmesi vesilesiyle, Gündüz Vassaf tarafından UNESCO, UNICEF, Uluslararası Psikologlar Konseyi, Amerika Psikoloji Birliği'nin Sosyal ve Etik Sorumluluk Komitesi, Amerika Psikoloji Birliği'nin Uluslararası İlişkiler Komitesi gibi çeşitli kurumlara ve önde gelen psikologlara iletilmiştir.[1] Tavsiyeler şunlardır:

---

1 1979 Uluslararası Çocuk Yılı'nda (Dünya Çocuk Yılı) Uluslararası Psikologlar Konseyi Ulusal Psikologlar Alt-Komitesi Türkiye Başkanı olarak Gündüz Vassaf tarafından kaleme alınan bir mektup yoluyla.

1) Amerikan psikoloji testlerinin 3. Dünya'da dağıtımının daha sıkı denetim altına alınması.

2) Psikoloji testlerinde yanlış kullanım olasılığı taşıyan noktaların bir kitapçıkta toplanarak bütün test siparişleri ile birlikte 3. Dünya'ya yollanması ve bu kitapçığın psikolojik testlerin uygulandığı kurumlara, üniversitelere, hastanelere, vb. dağıtılması.

3) Test uygulaması ve yanlış kullanımı konusunda toplantılar ve seminerler düzenlemek üzere, 3. Dünya ülkelerindeki üniversite ve kurumları ziyaret edecek uluslararası psikologlar komisyonu kurulması.

Tavsiyelerin sunulmasının üzerinden beş yıl geçmesine rağmen henüz bir girişimde bulunulmamıştır.[2] Tam tersi yaşanmış, uygun olmayan Batı kökenli testler 3. Dünya'da giderek daha yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Yine de olumlu bir gelişme olarak Vassaf'ın bir önerisi üzerine, Uluslararası Psikologlar Konseyi tarafından "Psikologlar ve Psikolojinin Kullanımına Dair Uluslararası Etik Kodları" hazırlayacak bir komite kurulmuş, bu girişim de atıl kalmıştır.

Psikolojik testler gibi başka birçok ürünün 3. Dünya'da kullanımı, istenmeyen durumlara yol açmakta. Deneylerde, yeterince araştırılmadan çokuluslu şirketler tarafından Batı pazarına sunulan ilaçlar, ancak insanlar kalıcı rahatsızlıklara yakalandıktan ya da öldükten sonra hükümet yetkilileri tarafından yasaklandı. Buna karşılık çokuluslu şirketler, yasaklı ürünlerine benzer kısıtlamaların getirilmediği ya da karşılıklı çıkar ilişkileri nedeniyle uygulanmadığı 3. Dünya ülkelerinde kendilerine yeni pazarlar aramayı sürdürdü. Ancak Uluslararası Tüketiciler Birliği Örgütü gibi tüketici dernekleri veya birliklerinin mücadelesi ile çokuluslu şirketlerin uygulamaları denetlenmeye başlandı. Toplumdaki egemen güç ilişkileri nedeniyle ilaçları yazan doktorlar, onları satışa sunan eczacılar, piyasaya süren üreticiler ya da kul-

2 Bir keresinde David Wechsler'e kişisel bir mektup yazarak, testlerinin Türkiye'de yanlış kullanımına engel olmak için elinden geleni yapmasını talep ettim. Herhangi bir cevap almadığım gibi; New York'taki testleri pazarlayanlar tarafından telif yasaları çiğnendiği için Türkiye'de uygulanan testlerin satışı konusunda benden bilgi istendi. Verilen yanıtta testlerin sakıncalı kullanımının düzeltileceğine dair hiçbir ibare bulunmuyordu.

lanımlarını denetleyen hükümetler değil, dünya çapında birlikte harekete geçen tüketiciler kendi durumunu düzeltebildi.

Psikolojik testlerin istismarı açısından 3. Dünya'da da son yirmi yıl içerisinde benzer gelişmeler yaşandı. Batı'dan psikolojik testleri ihraç edenler sessiz kalıyor, çünkü bundan kâr ediyorlar. 3. Dünya'daki psikoloji dernekleri ve üniversiteler sessiz kalıyor, çünkü yeni kurulan meslek dallarının prestiji, testleri uygulama otoritesi ile onlara atfedilen bilimsel itibara dayanıyor. Psikologlar suskun kalıyor, çünkü gelirlerini bu testlerden sağlıyorlar. Bunların dışında Batı'nın bilimsel ve ahlâki üstünlüğünü sorgusuz sualsiz kabul edip bunu güvendiği için sessiz kalan daha çok sayıda insan var. Haksızca zekâ özürlü damgası yiyen binlerce çocuğun anne ve babası sessiz kalıyor, çünkü modernleşen toplumlarında bilime karşı saygı besleniyor ve bilim adamlarının namusuna güven duyuluyor.

Sosyal bilimlerin, özellikle de psikolojinin, Batı psikolojisi modellerine bağımlı olarak geliştiğini belirtmekte yarar var. Çok sayıda 3. Dünya psikoloğu geçmişte olduğu gibi günümüzde de Kuzey Amerika'da eğitim görüyor. Ders kitapları, değerlendirme araçları, hatta araştırma konuları ve paradigmaların da Batı'dan ihraç edilmesi bunun doğal bir sonucu. Bu durumun devam etmesi halinde -ki belirtiler, devam edeceği yönünde- psikolojik testlerin yanlış kullanımı, ancak bu testlere maruz kalanlar tarafından ve onlar adına başlatılacak girişimler sayesinde sınırlandırılabilir. Uluslararası Tüketiciler Birlikleri Örgütü dünya çapında veri toplamaya ve testlerin suistimal edilmesini denetlemeye başladı bile. Aynı örgütün Başkanı Anwar Fazal geçtiğimiz günlerde tüketiciler adına, ilaç şirketlerine karşı çalışmaları nedeniyle Alternatif Nobel Ödülü'ne layık görüldü.

YENİ BİR DÜNYA KÜLTÜRÜNE DOĞRU

Birleşik Devletler'de psikolojik testlerin kullanımı üzerindeki denetim, siyasi güç dengesinin değişmesi sonucunda kurulabildi. Etnik azınlıkların kültürel açıdan bilinçlenmesi ve kimliklerini önplana çıkarması ile iktisadi açıdan daha fazla eşitlik ve adalet talep etmek için başlat-

tıkları hareket, önce siyahların siyasi güçlerinin artması, nihayetinde baskı gören bütün azınlık gruplarının "Gökkuşağı Koalisyonu" altında toplanması ile sonuçlandı. Kuzey Amerika'daki etnik azınlıkların deneyimlerinin bu boyutu 3. Dünya'ya yansıtılırsa, "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen" çağrısına "Yeni Uluslararası Kültürel Düzen" çağrısı eşlik etmeli. Bu, Batı kültürüne ait, olumlu değerleri inkâr etmek değil, kültürel emperyalizme engel olarak, yeni bir dünya kültürü sentezi yaratmaya çalışmaktır.

Psikolojik testlerin, özellikle de zekâ testlerinin günümüzdeki işlevi ve kriterleri karşısında, en mükemmel test dahi özgür ve heterojen bir toplum ile bağdaşmaz. Zira, özgür ve demokratik bir toplum ne kadar çok etnik ve bireysel çeşitliliğe izin verirse, belirli bir toplum için standart testler geliştirmek o kadar zorlaşır. Aksi geçerli olduğunda, yani, belirli bir toplum için standart test geliştirmek ne kadar kolaysa, o zaman Fromm'un (1981) sözleriyle, o toplum,

> "... insanları ile birlikte bütün bir toplumun, tek merkezden yönetilen makinenin parçası haline geldiği ve faşizme doğru ilerleyen bir mega-makine..."

haline gelme tehlikesi ile karşı karşıya kalır.

Psikologların, psikolojinin istismarına karşı harekete geçmesinin zamanı geldi. Kendi eserimiz olan yanlışı düzeltmek için çok fazla zaman kaybettik. Artık bireyi anlamak, çeşitliliği teşvik ederek insanlığı geliştirmek ve birlikte çalışacağımız koşulları yaratmak için mücadele edelim.

Cross-cultural and National Studies in Social Psychology,
R. Diaz Guerro (der.), Elsevier Science Publishers B.V. (Kuzey-Hollanda), 1985

SONSÖZ

Amerikalı Türkiye'nin Avrupalı Vatandaşları

Uluslararası Psikoloji adlı bir kitap için Türkiye'de psikolojinin tarihini yazmamı istemişlerdi. İşe İstanbul Üniversitesi'ndeki fakülte kitaplığını inceleyerek başladım. İlk göze çarpan Türkiye'yle ilgili yayınların yokluğuydu. Kitapların neredeyse hepsi ya yabancı ya da tercümeydi. Herhangi bir sömürge ülkesi gibi, Türkiye de hangi ülkenin nüfus alanına girdiyse psikoloji kitapları da oradan gelmişti. Dolayısıyla raflarda Fransız, Alman ve 1950'lerde NATO'ya girmemizden bu yana da Amerikalıların kitapları vardı.

Türkiye'de psikologlar kendilerine özgü bir bilgi alanı ya da ekol geliştirmedikleri gibi son 50 yıldır da kendi insanlarına Amerikan gözlüklerinin ardından bakmış, hangimizin deli, hangimizin akıllı olduğuna Amerikalılar için geliştirilmiş testlere göre karar vermişlerdi. Hâlâ da öyle sayılır.

Sadece psikoloji değil, Türkiye'de trafik düzenlemesinden işkence yöntemlerine, barajların yapımından üniversitelerde okutulan kitapların seçimine kadar neredeyse her şeyimiz bir yıllığına ABD'de eğitilmiş uzmanlarımızın elinde. Türkiye'nin cumhurbaşkanları, başbakanları, generalleri, polis müdürleri ve profesörlerinin çoğunun

ABD geçmişi var. Avrupa'yı ancak geç yaşlarında resmi sıfatlarıyla yaptıkları ziyaretlerinde öylesine bir görme fırsatı buluyorlar.

Türkiye'nin egemen güçlerinin özgeçmişi ABD ağırlıklı iken, işçisi ve köylüsüyle Avrupa'yı tanıyor. Devlet tayfası kısa bir süre için ABD'de bulunmuş birkaç yüz bin kişiyken, diğerleri birkaç kuşaktır. Avrupa'da yaşayan milyonlar. Ne var ki ulusal algılamamızda sanki "ABD'li Türkler" uygar, "Almancı Türkler" ise Anadolu"nun "geriliği ve geriliğinin" temsilcileri. Bülbül gibi Almanca konuşan bir Türk'ün, anadilini İstanbul değil de herhangi bir Anadolu şivesiyle konuşması hayalkırıklığına neden oluyor.

Oysa Avrupa'ya göç, Cumhuriyet tarihinin büyük kısmını sıkıyönetim ve askeri idare altında geçiren Türkiye insanına çok farklı bir ortamda yaşama olanağını tanıdı. Avrupa'daki ikinci sınıf vatandaşlığına ve ırkçılığa rağmen Türkiye'deki gibi devletin önünde iki büklüm olup el öpeceğine, haklarını arayabileceği, hapse girmeden düşüncelerini açıklayabileceği, okullarda anadilinde eğitim görebileceği ve hatta vatandaş olmadığı halde kimi yerel seçimlerde seçebileceği, seçilebileceği bir toplumun insanı oldu.

Türkiye'nin "Amerikancı" egemenleriyse bu insanları görmezden geliyor, onlardan bir şey öğreneceğine kendi kof yönetimlerinin Avrupa'daki "lobi"si olmalarını istiyor.

Örneğin, İstanbul'da, gözü-kulağı Amerika'da olan yeni özel üniversiteler peşpeşe kurulurken, Avrupa'daki üç milyona yakın bir toplumun beyin gücünü yansıtacak, oradan yetişmiş eleman getirecek tek bir üniversite kurulmuyor Türkiye'de.

Fikri bile garip geliyor egemen düzene. Oysa bırakın Türkiye'ye katkıyı, Avrupa'nın yeni yöneticileri, hukukçuları, işadamları, siyasetçi, aydın ve sanatkârları seslerini yeni yeni duyurmaya başlayan bu insanlar arasından da çıkıyor.

Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olduğunu söyleyen "Amerikalı" devletin tayfası Avrupa'daki Türkiye'ye sırtını dönmüş.

Kaynakça

Berdie, R.F. (1965), "The Ad Hoc Committee on Social Impact of Psychological Assessment", *American Psychologist*, 20: 143-146.

Cohen, R.A. (1969), "Conceptual Styles, Cultural Conflict, and Non-Verbal Test of Intelligence", *American Antrbopologist*, 71: 825-856.

Çağlar, D. Orgün (1977), "Eğitimimizde Geri Zekâlı Çocukların Teşhisi Sorunları Konulu Bir Araştırma Üzerine", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9: 4.

Davis, W.M. Jr. (1981), "Are There Solutions to the Problem of Testing Black Americans?", American Psychological Association tarafından Eylül 1981'de Washington D.C.'de düzenlenen "Some Answers to the Ethnic Concerns About Psychological Testing in Schools" (Okullarda Psikolojik Test Uygulamasına Dair Etnik Temelli Endişelere Kimi Yanıtlar) adlı sempozyumda sunulan bildiri.

Drenth, Pieter, J.D. (1975), "Psychological Test for Developing Countries: Rational and Objectives", *Nederlands Tijdscrift voor de Psychologie*, 30: 5-22.

Drenth, Pieter, J.D. (1978), "Is There a Future for Tests? Yes, if..." 19. Uygulamalı Psikoloji Kongresi'nde sunulan bildiri, Münih, 1978.

Fromm, E. (1981), *To Have or To Be*, Londra, Abacus.

Kamin, L. (1971), "The IQ Contraversy", *Heredity, Intelligence, Politics, and Psychology*, Block, N. (der.), Londra, Quartet Books.

Labov, W. (1970), "Theologic of Non-Standard Engelish", *Language and Povert*, Williams F. (der.), Chicago: Markham Publishing Co.

Mercer, J.R. (1971), "Socio-cultural Factors in Labeling Mental Retardates", *Peabody Journal of Education*, 48: 188-203.

Ramirez, M.; Gonzales, A. (1971), "Mexaican-Americans and Intelligence Testing: Racism in the Schools". Yayımlanmayan makale, University of California at Riverside, *Assesment of Children's Intelligence*, Sattler, J.M. (der.), Philadelphia: W.B. Saunders Co., 1974, s.37, 45.

Sanchez, G.I. (1934), "Bilingualism and Mental Measures", *Journal of Applied Psychology*, 18: 765-772.

Sattler, J.M. (1974), *Assesment of Children's Intelligence*, Philadelphia: W.B. Saunders Co.

Vassaf, G. (1982), "Mental Massacre: The Use of Psychological Tests in the Third World", *School Psychology International*, 3: 43-48.

Williams, R.L. (1970), "Danger: Testing and Dehumanizing Black Children", *Clinical Child Psychology Newsletter*, 9: 5-6.

Aalsmeer 96

Dizin

İlk baskısı 1983'te yapılan *Daha Sesimizi Duyurmadık Avrupa'da Türk İşçi Çocukları*'nın önsözünde Gündüz Vassaf şöyle yazıyordu: "Kendilerinden 'kayıp kuşak' diye söz edildiğini söylediğim bir Türk işçi çocuğu öfkelenerek 'kayıp filan olmadıklarını' ancak 'seslerini de duyurmadıklarını' söylemişti."

Genişletilmiş bu yeni baskısında yazar, yirmi yıldan bu yana "daha seslerini duyurmamış" olanlar için nelerin değiştiğini tartışıyor.

12 Eylül'le birlikte öğretim üyeliği yaptığı Boğaziçi Üniversitesi'nden istifa ederek, kendi deyimiyle "misafir işçi" olan Gündüz Vassaf, bu eserinde Avrupa'da yaşayan Türk işçi çocuklarının yarattıkları kültürel değişimleri, kendi yaşam alanları içinde tahlil ediyor. Yazar, kültürel kimliğin evde, okulda, sokakta ve yaşanan toplumun her mekân ve boyutunda biçimlendiğini savunurken; dinin ve etnisitenin de karşılıklı etkileşim içinde bu kimliği belirleyen unsurlar olduğuna dikkat çekiyor. Gündüz Vassaf'a göre bu kimliklerin, ulusal kültürü aşan, evrensel bir karakteri olduğu kadar geleneksel ve mahalli unsurları da barındırması dikkat çekicidir.

Kitapta, çalışmalarına yeni başlayan İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Birimi'nin yönetim kurulu üyesi Yrd. Doç. Dr. Ayhan Kaya ile London School of Economics'ten Eva Ostergaard-Nielsen'in birer makalesi ile İkinci Kitap olarak düzenlenen bölümde *Gündüz Vassaf'ın Öteki'nin Araştırılması: Göç Araştırmalarının İdeolojisi ve Eleştirisi* adı altında çeşitli ulusla ... ğu bildirilerle, akademik dergilerde çık

GÖÇ ÇALIŞMALARI

ISBN:975-6857-48-X

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTE

www.bilgiyay.com